

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Ağustos 2004 Sayı: 122

Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

3.500.000 TL (KDV DAHİL)

Olimpiyatların felsefesi

- *Olimpiyatların tarihçesi*
- *Olimpik misyonerlerin görevi*
- *Olimpiyatlarda hümanizm aldatmacası*
- *Olimpiyatlar ve kapitalizm*
- *İdeolojilerden bağımsız spor olabilir mi?*

Nemrut'ta tarihi katliam...

İZMİR ENTERNASYONAL FUARI

27 AĞUSTOS / 5 EYLÜL
2004

ŞAİR EŞREF BULVARI NO:50
35230 KÜLTÜRPARK / İZMİR
TEL:0 (232) 482 12 70 (PBX)
0 (2 3 2) 445 39 94
0 (2 3 2) 445 50 52
FAKS: 0 (232) 425 43 42
0 (2 3 2) 484 90 55
www.izmirfair.com.tr
info@izmirfair.com.tr

İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ufi
Approved
Event

Bilim ve Ütopya

Ağustos 2004 Sayı: 122

**S. S. Ütopya Bilimsel
ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sorumlu Yazışları Müdürü**
Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni
Arda Odabaşı

Yazışları Müdürü
Murat Akkün

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Semih Koray
Prof. Dr. Uçkun Geray
Prof. Dr. Kadri Yamaç
Prof. Dr. Ercan Enç
Prof. Dr. Çağatay Güler
Prof. Dr. Zafer Kars
Doç. Dr. Osman Gürel
Doç. Dr. İrfan Gökçay
Doç. Dr. Çağatay Keskinok
Dr. M. Kürşat Bozkurt
Dr. Cüneyt Akalın
Dr. Hikmet Çevik
Dr. Hakan Seçkin
Özcan Buze
Fezaye Özberk
Bora Ataman

Teknik Sekreter
Aslı Yazıcıoğlu
Montaj
Mutlu Selçuk
**Yönetim Yeri ve
Yazışma Adresi**
İstiklâl Cad. Deva Çıkmazı
No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST

Tel-Faks
(0212) 244 23 61
(0212) 244 23 72
(0533) 477 82 51

e-posta
utopya@bilimutopya.com.tr
www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi
Fezaye Özberk
Ankara Büro

Toros Sok. No: 9 Kat: 1
Sıhhiye/Ankara Tel: (0312) 232 04 79
e-posta: fozberk@ttnet.net.tr

İzmir Temsilcisi
Meftun Bulunmaz
İzmir Büro

Cumhuriyet Bulvarı B. Kardiçalı
İşhanı No: 54 Kat: 1 Daire No: 146
Gümrük/İZMİR
Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi
Abdullah Coşkun
Hermann-Löns Str. 7
63477 Maintal-Almanya
Tel: 0049 6181147039

İsviçre Temsilcisi
M. Akif Genç
Tel: 004113030715

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 21.000.000 TL
Yıllık: 38.500.000 TL
Avrupa ve Ortadoğu yıllık:

50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için
Murat Akkün
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hes. No: 1011 1597921

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BBD Merkez
ISSN 1301-6717

KAPAK**OLİMPİYATLARIN FELSEFESİ**

Prof. Dr. Lubodrag Simonoviç
Olimpizmin felsefesi 8

Teoman Alili
Bir bilim olan sporun anası: Olimpiyatlar 14

Dr. Cüneyt Akalın
Olimpiyat Oyunları'nın büyümesi ve krize sürüklenişi 22

Tartışma/ Vehbi Hacıkadıroğlu
"Evrende İnsan" konusu üzerine 6

Prof. Dr. Sencer Şahin
Sahipsiz kültür miraslarımız: Nemrud Dağ 26

Prof. Dr. Cevat Erder
Yabancılar teslim edilen Nemrud Dağı 32

Prof. Dr. Bekir Karaoğlu
Copenhagen'de iki adam 36

Prof. Dr. Remzi Demir
Sâlih Zeki Bey (1864-1921) 44

Dr. Hasan Aydın
Klasik İslam düşüncesinde bilgi ve bilim karşıtı bir düşünür: Gazzâlî 50

Eren Akçiçek-Doç. Dr. Mustafa Öner-Prof. Dr. Fehmi Akçiçek
Türkiye'de bilim ve öğretim dili 55

Prof. Dr. Eren Omay
Felsefe ile tanışmak 58

Prof. Dr. Uçkun Geray
Yükseköğretimde ayrışma derinleşiyor 63

Sadık Usta
Thomas More ve Ütopya'nın tarihsel rolü 68

Matematik Dünyası 72

Bilimkurgu Ansiklopedisi - Ü-V -W/ Zühtü Bayar 75

İz Bırakanlar/ Fezaye Özberk
Atatürkçü düşünceye gönül ve emek veren bir aydın: Gürbüz Tüfekçi 81

Arkeo / Erkan İldız 85

Kitap Kurdu / Ayşegül Yılmaz 89

Sahaf / Taner Bulut 92

Briç/ Enver Köksoy 93

Satranç / Ozan Çapan 94

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu 96

Nemrut'taki katliam derhal engellenmelidir!

Bu sayı kapak dosyamızı komşumuz Yunanistan'ın başkenti Atina'da bu ay yapılacak olan Olimpiyatlar'a ve Olimpiyatların felsefesine ayırdık. Prof. Dr. Lubodrag Simonoviç'in kitabından çevirdiğimiz parça, esaslı bir kapitalizm ve Olimpizm eleştirisi. Eski bir sporcu, bilim adamı ve sanatçı olan Sayın Simonoviç'e kitabının önsözünü yayımlamamıza izin verdiği için teşekkür ediyoruz.

Geçen ayki kapak dosyamız *Troya ve Destanlar* yoğun ilgi gördü. Çok sayıda tebrik ve olumlu eleştiri aldık. Konunun sürdürülmesi ve daha da zenginleştirilmesi dilekleriyle karşılaştık. Bu olumlu eleştirilerin yanında bazı olumsuz eleştiriler de söz konusuydu. Prof. Dr. Sencer Şahin'in bu sayıda okuyacağınız yazısının giriş bölümünde bu eleştirileri bulacaksınız.

Ama Sayın Şahin'in makalesinin esasını, Nemrut Dağı'ndaki tahrip ve talan oluşturuyor. Nemrut meselesi, daha doğrusu katliamı, bu sayımızın ikinci dosyasını oluşturuyor.

Bilindiği gibi, ülkemiz bir arkeoloji cenneti. Kazmayı nereye vursanız oradan tarih fışkırıyor. Ama Türkiye, bu arkeolojik zenginliğine karşı duyarsız, sorumsuz ve pervasız. Bir dünya harikası olan Nemrut, tarih bilincinden yoksun hükümetlerimizin izniyle, bilimle uzaktan yakından ilgisi olmayan, daha da kötüsü, bilim karşıtı olan yabancılar tarafından tahrip ve talan ediliyor.

Anıt üzerine asfalt yol dökülüyor ve üzerinden 90 tonluk vinçler geçiriliyor. "Restorasyon" adı altında eserlerin yerleri değiştiriliyor. Turistler tümüyle denetimsiz olarak bölgede dolaşabiliyor. "Çalışmalar" bilimsel yöntemlerle değil, reenkarnasyoncu Hollandalı ekibin hezeyanlarına göre yürütülüyor. Kısacası, Nemrut'un hikayesi, insanı dehşete düşürecek kadar vahim. Sayın Şahin'in, Prof. Dr. Cevat Erder'in ve Mahmut Aslan'ın yazılarında konunun ayrıntılarını bulacaksınız.

Nemrut dosyamızı hazırlarken Nemrut Dağı'nın teslim edildiği Uluslararası Nemrut Vakfı Başkanı reenkarnasyoncu koordinatör Maurice Crijns'a konuyla ilgili sorularımızı e-posta yoluyla yönelttik. Dergimizin baskıya girdiği güne kadar bir yanıt alamadık.

Nemrut, 1987 yılında "Dünya Kül-

türel Miras Listesi"ne alındı. Yani Türkiye bu bölgeyi korumaya söz verdi. Hoş, tarihi korumak için böyle bir söze gerek yok tabi. Ama bu da bir başka ayıp.

Her şeyden önce, bir hükümet, nasıl oluyor da çok önemli bir tarihi alanı ehil olmayan ellere bırakabiliyor? Bilim adamı kimliği olmayan, daha da kötüsü reenkarnasyoncu, yani bilim karşıtı bir ekibe teslim ederek Nemrut'un katledilmesine izin verebiliyor? Daha sonra gelen hükümet nasıl bu işe göz yummayı sürdürebiliyor? Üstüne üstlük, Kültür Bakanlığı ve diğer ilgililer konuyla ilgili olarak bilgilendirilmiş olmasına karşın. Bu olayın sorumluları, hem buna izin verenler hem de sürmesine göz yumanlar hesap vermek zorundadırlar. Hükümeti, Nemrut'taki tahribatı ve talanı derhal durdurmaya çağırıyoruz.

Ve bir kez daha görüyoruz ki Türkiye'nin, aklı ve bilimi esas alan, ülkenin çıkarlarını başta emperyalistler olmak üzere herkese karşı koruyan, bilime, tarihe hakettikleri değeri ve önemi veren, tarih bilincine sahip ve yurtsever siyasi iktidarlara ihtiyacı vardır.

Değerli hocamız Prof. Dr. Bekir Karaoğlu'nun yazısı, dünya bilim tarihindeki en ilginç ve esrar perdesi arkasında kalmış bir konuya açıklık getiriyor. Heisenberg'in durumu, bilim adamının politik çalkantılar içinde nasıl bir çizgi izlemesi gerektiği konusunda derslerle dolu. Prof. Dr. Remzi Demir ise makalesinde ülkemiz bilim tarihi açısından çok önemli bir yeri olmakla birlikte pek de tanınmayan Salih Zeki Bey'i tanıtıyor.

Prof. Dr. Eren Omay hocamızın yazısı tam anlamıyla bir "felsefeye giriş" dersi niteliğinde.

Sadık Usta'nın Thomas More ve Dr. Hasan Aydın'ın Gazzali konulu makalelerinde ise bu ünlü isimlerin düşünce sistemlerinin esaslı birer analizi sunuluyor.

Prof. Dr. Fehmi Akçiçek, Doç. Dr. Mustafa Öner ve Eren Akçiçek'in makalesinde ülkemiz bilim dünyasının önemli bir yarısı olan yabancı dil işgali ele alınıyor ve Türkçe'nin bilim dili olamayacağı şeklindeki ciddiyetsiz teze yanıt veriliyor.

Prof. Dr. Uçkun Geray'ın makale-

sinde ise yine çok hayati bir konu, ülkemiz eğitim sisteminin Batı eğitim sistemine angaje hale getirilmesi ve bunun sakıncaları ele alınıyor. Uçkun Hoca, Sokrates ve Erasmus programları gibi hoş bir şekilde paketlenmiş projelerin gerçek işlevlerini ortaya koyuyor.

Bu ay dergimizdeki bir yenilik de iki yeni sürekli bölümümüz. *Matematik Dünyası* ve *Arkeo* bölümlerimizle matematik ve arkeoloji sever dostlarımızın bu yöndeki yoğun taleplerini karşılamış olacağız. Bilim ve Ütopya'da önümüzdeki aylarda daha başka yenilikler de bulacaksınız.

Bu yönde daha yerinde kararlar alabilmemiz için *Bilim ve Ütopya* okurlarından ve yazarlarından dergiye ilişkin olumlu-olumsuz görüşlerini, eleştirilerini, önerilerini ve katkılarını bekliyoruz.

Haziran ayının son günlerinde Muazzez İlmiye hocamızın 90. yaş gününü İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde kutladık. Bu ulu çınarı düşündüğümde hep, onda Mustafa Kemal'den bir şeyler olduğunu hissederim. Ona baktığınızda, onunla konuştuğunuzda ve yazılarını okuduğunuzda Cumhuriyet Devrimi'nin tüm değerlerini ve coşkusunu görebilirsiniz. Ama sadece Cumhuriyet Devrimi değil, üzerinde yaşadığımız toprakların tarihsel derinliği ve zenginliği de Türkiye'nin ilk Sümeroloğu Muazzez İlmiye Çığ'da simgeleşmiş gibidir. Nice senelere hocam...

Değerli aydınımız Vedat Günyol'u kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyoruz. Günyol, 93 yıllık ömrüne sayısız eser sığdırmış, Türkiye'nin aydınlık yüzü olmuş, çalışmalarıyla ve yaşamıyla örnek bir aydınlı. Dergimizin 113. sayısının (Kasım 2003) İz Bırakanlar bölümünü Vedat Günyol'a ayırmıştık. Bölümü hazırlayan Ankara temsilcisi arkadaşımız Feyziye Özberk, başlık olarak "Ata yazar" ifadesini seçmiş ve Cemal Süreya'nın Günyol hakkındaki şu değerlendirmesine yer vermişti: "Ceyhun Atuf Kansu'dan sonra biz sanatçıların Cumhurbaşkanı adayı olur."

Gelecek ay, daha da iyi bir *Bilim ve Ütopya* ile, buluşmak üzere...

AIHM'in Türban hakkında verdiği karar dolayısıyla

Bugün gazetelerde AIHM'deki devlet büyüklerimizin eşlerinin büyük bir gururla taşıdıkları türban hakkındaki kararı okuyunca doğrusu hiç şaşırmadım, çünkü akıl için tarik (yol) birdir, demişler. Sayın Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün, ilgilileri uyarmasına rağmen AB raporunda türban hakkında bir yazı bulunmamasını en büyük hata olarak tanımlamam 29.12.2003 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir yanıt vermiştim: "Ne hata! Biz devekuşu gibi başımızı kuma sokuyoruz. Onların bu türban denen şeyin, dini siyasete alet eden erkekler tarafından para ile ve zorla kızların başına kondurulduğundan, yeni hükümetin de aynı doğrultuda hareket ettiğinden haberleri yok mu? Laik bir devlette böyle bir uygulama yapılamayacağını bilmiyorlar mı? Üstelik Sayın Oktay Ekşi'nin yazdığı gibi Fransa, Belçika, İngiltere, İtalya'da kızların din kıyafeti ile devlet kurumlarına alınmadıkları bu ortamda."

Sözlerimde ne kadar haklı olduğumu bu karar kanıtlamış oldu. Bu Türban meselesinin bu şekilde dal budak salmasında bugüne kadar gelmiş geçmiş bütün devlet başkanlarının, siyasal çevrelerin, öğretim görevlilerinin, gazetecilerin büyük sorumluluğu var. 1981 yılında kurucu meclis üyesi Mehmet Yamak mecliste İmam Hatip Okulu kızlarının başları örtülsün, diye bir önerge vermişti. Ben hemen ona Müslümanlıkta rahibelik olmadığını, laik devletin kurumlarında din kıyafeti ile gezilemeyeceğini anlatan bir mektup göndermiştim. Herhalde benim gibi buna tepki gösteren olmadığı için bunların başları örtüldü. Tepki yerine önce Bülent Ecevit, sonra eşi, türbana karşı değiliz, diye gazetelere demiş verdi. Ben onlara da Ameri-

Dergimizin yazarlarından Muazzez İlmiye Çığ'ın 90. yaş günü, Sümer Tabletlerini incelediği Arkeoloji ve Sanat Müzesinde verilen bir resepsiyonla kutlandı. Kutlamanın ilgi çekici sürprizlerinden biri Arkeoloji ve Sanat Yayınları'nın Mezopotamya üzerine basılan yeni kitabının "yazdığı makale ve eserlerle bize Mezopotamya uygarlıklarını tanıtan, 20 Haziran 2004'te 90. doğum gününü kutlayan Sümerolog araştırmacı-yazar sevgili Muazzez İlmiye Çığ'a teşekkürlerimizle" diye basılmasıydı. Kutlamalarda Muazzez İlmiye Çığ'ı birçok sanatçı dostu, yakınları ve öğrencileri yalnız bırakmadı.

Muazzez İlmiye Çığ

Bilim ve Ütopya ailesi olarak Sümer Kraliçesi yazarımız ve dostumuz sayın Muazzez İlmiye Çığ'ın doğum gününü kutluyoruz.

Bu sayımızda başlayan Arkeo/Kitap bölümümüzde Erkan İldız Muazzez İlmiye Çığ'a atfedilen kitabı tanıtmaktadır.

ka'dan kınayarak mektup yazdım. 1985 yılında YÖK aynı sözleri söyledi. Oraya da bunun yanlış olduğunu

anlatan uzun bir yazı gönderdim. Fakat benim sesim çok kısık, arkamdan kimse gelmedi. Halbuki bütün kadın dernekleri ve Cumhuriyeti savunan erkekler seslerini çıkartmalı, suskun kalmamalıydılar. Bunu, bazıları demokrasi ve insan hakları diye, bazıları dine dayanarak, bazıları da hoşgörü diyerek savundu. Kadınlarımızın bugünkü haklara kavuşması için ne kadar zorluklardan geçtiğini yaşayan ve bilen ben, kızlarımızın çeşitli yollarla eski kölelik haline getirilmek istenildiğini, erkeklerin siyasal emellerini yerine getirmek için onları basamak yaptıklarını gördükçe dayanamıyorum, elimden geldiğince bunun demokrasi ve insan haklarıyla ilgili olmadığını, anayasamıza, kıyafet kanunumuza göre laik devletin kurumlarına din kıyafeti ile girilemeyeceğini, Kuran'da örtünenin cennete, örtünmeyenin cehennemde saçlarından asılacağı yazılmadığını, baş örtmenin de bundan dört bin beş yüz yıl önce mabet fahişelerinin simgesi olduğunu defalarca yazdım ve söylüyorum. Ne yazık ki, bu kızlarımız, oy peşinde koşan, Atatürk gibi dağın arkasını değil, önünü bile göremeyen, sonunu hesaplayamayan, kendi güçlerini din yoluyla ka-

nıtlamaya çalışan erkeklerin kurbanı oldu.

80 yıllık Cumhuriyet devri süresinde hiçbir devlet görevlisinin eşi, ülkemizin kadınlarını, Emine Erdoğan gibi ne İslam ülkelerine, ne Batıya benzeyen garip bir kıyafetle temsil etmedi. Zavallı Emine Hanım, yanlarına sokulup gülücükler savurduğu, ellerini sıkıdığı insanların kendisine nasıl bir gözle baktıklarını, içlerinden neler söylediklerini tahmin edemeyecek kadar akılsız değil kuşkusuz. Fakat o da kocasının ideolojisine kurban ve onun maşası. Öyle olmasa şık bir batı kıyafeti ile gezen kocasına "sen de Müslümanlık taslayan erkekler gibi takke tak başına, şalvar giy!" diyebilirdi. Özellikle Bakan eşi olan bu bayanlara, ahrette cennet vaat etmeyen, fakat dünyada eline geçen bir cennetin kapısını kapayan bu başörtüsüne nasıl başkaldırmıyorlar, kadınlıklarını başını örtterek değil, içini açarak göstermeye çalışmıyorlar, şaşıyorum. Halbuki Cumhuriyet daha gelmeden, İsmet İnönü Lozan'a giderken, eşi Saygın Mevhibe İnönü çarşafını atıp şapka giyerek Türk kadınına temsil etmişti. Çok geçmeden bu bayanlarımızın da tarihten ders alarak, akıllarını başlarına toplayıp bu işe bir son vermelerini ve böylece tarihe adlarını yazdırmalarını, 90 yaşında olan ben, bütün kalbimle temenni ediyorum.

Muazzez İlmiye Çığ
Sumerolog

TBD Bilişim Dergisi Bilimkurgu Öykü Yarışması

İlkel ya da modern çağ insanının her zaman bir etkinlik sınırı olmuştur. İlkel çağlardaki insanın etkinlik sınırını gördüğü, duyduğu, kokladığı ve dokunduğu oluşturmdu. Modern çağ insanının sınırınıysa kullandığı alet ve makinelerden dolayı yaşadığı kent, ülke, gezegen ve komşu gezegenler oluşturuyor. İlkel insan, yıldızlara bazen romantik, bazen astrolojik olarak bakardı. Modern çağ insanıysa zamanı kalırsa ve görebilirse romantik, bunların dışında da öğrenmek için bakıyor yıldızlara. İlkel insan uçamamakla sınırla-

nırdı, modern insan ışık hızıyla sınırlanıyor... İnsanın somut yaşamında sınırlar hep vardı ve bundan sonra da hep olacak. Ama bir de insanın soyut, yani iç yaşantısı var. Bu soyut yaşamda insan, görmediğini görebilir, duymadığını duyabilir, koklamadığını koklayabilir, dokunmadığına dokunabilir, gitmediğine gidebilir, tanımadığını tanıyabilir: İnsan düşkurur... Düş kurmak insanın kendi sınırına ve sınırlanmışlığına tepkisidir. Bu anlamda düş kurmak, insanın en büyük güdüleyicisidir. Bilimde, teknolojide, sanatta 'düşleyen insan'

hep sınırın öte yanma geçmiştir... Türkiye Bilişim Derneği, Bilişim Dergisi olarak biz, düşleyen ve aşağıdaki koşulları kabul eden tüm öykücülerimizi, bu yıl altıncısını düzenleyeceğimiz Bilimkurgu Öykü Yarışması'na davet ediyoruz.

TBD Bilişim Dergisi
Yayın Kurulu

Yarışma koşulları

1. Sonuç ve Ödüller
Yarışmayı kazanan öyküler 18 Ekim 2004 tarihinde açıklanacaktır.

İstanbul Şiirleri-Yazıları

İstanbul'un değerlerini ve güzelliklerini anıtlıştıran ikinci bir etkinlik yine İstanbul Vakfı'ndan geldi. (İlki İstanbul fethinin 550. yılı nedeniyle "İstanbul-Edebiyat Buluşması" olarak, 550 yazarın katılımıyla Gülhane Parkı'ndaki etkinlikti. O gün yazarlara yetkin bir Türkçe ve ilginç resimleri, özenle oluşturulmuş dört büyük albüm de armağan edilmişti.)

Bu kez, 1450'lerden günümüze değin İstanbul hakkında seçkin yazıları içeren 620 sayfalık, özenli baskısıyla da emek ürünü bir yapıt oluşturulmuş. Her sayfasında İstanbul'un ilginç görünümünün gölgesinde genellikle şiirler, sayfanın üst köşesinde değerli bir anı gibi yazarının el yazısından örneklerle sunulmaktadır. Alt yanda, biyografilerden kısa alıntılar verilmekte. Çok geniş bir Edebiyat araştırması: İstanbul'un sanat dünyasında hak ettiği yer ile anılması-yaşatılması.

Onca yüzyıllar içinde, koca Divan Edebiyatı'nı da devrederek, kimler yazmamış ki!. Fatih Sultan Mehmet'ten Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya, Mehmet Akif'ten Nazım Hikmet'e, 3. Selim'den Orhan Veli'ye, Nedim'den Talat Halman'a, Baki'den Cahit Sıtkı Tarancı'ya, Yahya Kemal'den Faruk Nafiz Çamlıbel'e, Namık Kemal'den Behçet Kemal Çağlar'a, Nabi'den Sabahattin Ali'ye, değin niceler... ve de Lady Montagu, Julia Pardoe, Chateaubriand, Lamartin, Piyer Loti, Theophil Gautier, Gustave Flaubert, Knut Hamsun... gibi Batı'nın nice büyük yazarları...

Evet, 650 sayfa ve 2,5 kilo.. Kolay taşınırlığı yok ama kütüphanelerde baş tacı olacak bir yapıt. Evlerde ise, İstanbul izlenimlerini okudukça, tanık olmuşsak bile o hazı bir daha yaşamak... Aynı zamanda göremediklerimizi görmek-bilmediklerimizi bilmek.. Talat Halman'ın dediği gibi: "kentler kenti" İstanbul için gerekmez mi?

Yetkililer, İstanbul'un kentsel gerekleri, eksi ve artı durumlarıyla ilgileniyorlar kuşkusuz. Bir yandan yapılıyor, bir yandan bozuluyor olsa da.. Ama geçmişten geleceğe yaşayan ve yaşayacak olan bir kentin tarihsel-doğasal-sanatsal özellikleri ve değerleri de öncelikle ilgilenilmesi gerekenlerdi herhalde. Bunu İstanbul Vakfı başarmaya çalışıyor işte. Vakfın Genel Müdür Yardımcısı Ali Mete ve arkadaşlarına İstanbul adına teşekkürler.

Ancak, eleştiriyi de öne çıkarıveriyor. Örneğin bir metnin aynısını bir başka sayfada görüyoruz.. Yazarların bazılarının biyografileri yok, neden? İlk etkinliğin kitaplarındaki kusursuz "dil'e karşın bunda yanlış rastlanıyor.. Diyelim ki bunlar bir "nazar boncuğu" yerine geçsin ve başarılı çalışmalar sürsün.

İstanbul derken, Nedit Gürcan'ın günümüz İstanbul'unun içeriğinden bir panonamasını çizen kısacık ama çok anlamlı bir şiiri de yazımıza konuk oluveriyor;

"İstanbul
Yetmeye çalışıyor bunca insana
Çok çocuklu evlerin ekmeği gibi
Koca İstanbul!"

Serhat Kestel

Ödüller: Birinci gelen yarışmacıya kişisel bilgisayar, ikinci gelen yarışmacıya avuçiçi bilgisayar, üçüncü gelen yarışmacıya da MS office XP yazılım paketi verilecektir.

2. Katılım Koşulları

Yarışmaya TBD Yönetim Kurulu üyeleri ile TBD Bilişim Dergisi Yayın Kurulu Üyeleri dışında herkes katılabilir.

Öykü Türkçe yazılmalıdır.

Konu serbesttir, ancak bilimkurgusal öğeler aranacağı kuşkusuzdur.

Öykü, daha önce herhangi bir yarışmada ödül almamış olmalıdır.

Dereceye girecek öyküler TBD Bilişim Dergisinde veya TBD Dergi'de (www.dergi.tbd.org.tr) yayımlanacaktır. TBD Bilişim Dergisi isterse, yarışmayı kazanan öykülerle, seçici kurulun yayımlanmaya değer bulduğu öyküleri kitap olarak yayımlayabilir.

3.Yapıtın Biçimi

Postayla gönderilen öyküler için:

*Öykü, A4 boyutundaki kâğıtların bir yüzüne, çift aralıklı olarak daktilo ya da bilgisayarla yazılmalıdır. Bu koşula uymayan yapıtlar değerlendirilmeye alınmayacaktır.

*Öykünün uzunluğunun 10 sayfa aşmaması beklenmektedir.

*Yapıtın üzerinde yazarla ilgili hiçbir bilgi olmamalı, yalnızca rumuz bulunmalıdır.

*Yapıtla birlikte gönderilecek kapalı zarfta, yazarın açık adı, kısa özgeçmişi, açık adresi, telefon numarası, varsa e-posta adresi yer almalı; rumuz kapalı zarfın üzerine de yazılmalıdır.

e-Postayla gönderilen öyküler için:

* Öykü Microsoft Office, Word kelime işlemci programıyla font türü olarak "Ariel", font büyüklüğü olarak "12" seçilerek yazılmalı ve e-postaya ekli bir dosya olarak gönderilmelidir.

* Öykü dosyasının içinde yazarla ilgili hiçbir bilgi olmamalı, yalnızca rumuz bulunmalıdır.

* Öykü uzunluğunun kâğıt ortamında gönderilen öykülerle aynı olması beklenmektedir.

* e-Postaya ekli diğer bir dosyanın içinde yazarın açık adı, kısa özgeçmişi, açık adresi ve telefon numarası bulunmalıdır.

4. Seçici Kurul
Ünsal Oskay
Zühtü Bayar
Bülent Akkoç
Sönmez Güven
Levent Karadağ

5. Yapıtın Teslimi
Postayla gönderilen öyküler için:

Yukarıda belirtilen biçimde 6 (altı) kopya olarak hazırlanan yapıt, 6 Ağustos 2004 tarihine dek :

Türkiye Bilişim Derneği Çetin Emeç Blv. 4.c. No 3/11-12 06450 A. Öveçler – ANKARA

adresine elden teslim edilmeli, iadeli-taahhütlü posta ya da kargoyla gönderilmelidir.

e-postayla gönderilen

öyküler için:

Yapıt, 6 Ağustos 2004 tarihine dek bilimkurgu@tbd.org.tr adresine gönderilmelidir.

Bilgi ve iletişim için: Tel: 312 479 34 62 / Faks 312 479 34 67 / e-posta: tbd-merkez@tbd.org.tr
web: www.tbd.org.tr

Düzeltilme

Derginizin 121. sayısında (2004 Temmuz) yayınlanan "Işık Nereden Doğar?" başlıklı yazımda ismin altına Prof. Dr. ünvanı yazılmıştır. Henüz doktora tezimi bitirmemiş olduğumdan böyle bir ünvanın yazılması doğru değildir. Bir sonraki sayınızda bu durumun "Rüstem Aslan (M.A) Tübingen Üniversitesi - Troia Projesi" olarak düzeltilmesini rica ederim.

Rüstem Aslan

Bilim ve Ütopya dergisinin Temmuz 2004 sayısında çıkan Manfred Korfmann çevirisine isminin konulmuş olmasını üzüntüyle karşıladım. Halbuki yayınlanan çeviri benim *Bilim ve Ütopya*'ya teslim ettiğim çeviri değildir, üstünde birçok hatalı değiştirme yapılmış, cümle yapıları bozulmuş, anlam bütünlüğü kalmamıştır. Çeviri benim olmaktan çıkmıştır. Bu tip durumlara bir daha sebebiyet vermemeleri için, arkadaşlara eserlerin hak sahiplerine karşı daha titiz olmaları konusunda daha dikkatli olmalarını öneririm.

Saygılarımla,

Varol Ataman

"Evrende İnsan" konusu üzerine

Vehbi Hacıkadıroğlu

Insanlarla insanlar, insanlarla toplumlar ve toplumlarla toplumlar arasındaki ilişkilerin insanlığa yararlı biçimde düzenlenebilmesi için insanın ne olduğu konusunda sağlam bir görüşe varılmış olmasının önemi açıktır. Buna karşın Evrim süreci içinde insanlaşmanın nasıl ortaya çıktığının günümüzde bile bilinmemekte olduğu söylenemez.

Düşünen insan aşamasına nasıl erişildi?

Bu konuda günümüz bilim insanlarının "yaratılmış insan" yani Tanrı tarafından düşünme yetisiyle birlikte yaratılan insan kavramını kabul ettikleri söylenemezse de, Evrim yoluyla fiziksel biçimiyle insan olarak ortaya çıkan primatların düşünen insan aşamasına nasıl eriştikleri üzerinde kesin bilgilere ulaşamadığımı- zın genellikle kabul edildiğini düşünüyordum. Bu yüzden Prof. Dr. Asım Akin'in "Evrende İnsan" adlı kitabını görünce, bu konunun bir bilim insanı, hem de nükleer tıp öğretimini meslek edinmiş bir Profesör tarafından ele alındığını görmek beni çok umutlandırmıştı.

Ancak kitabı okumaya başlayınca büyük bir düş kırıklığına uğradığımı belirtmek zorundayım. Gerçekten kitabın daha ilk sayfalarında "Bu büyük moleküllerin bir araya gelmeleriyle de daha karmaşık olan hücreler, organizmalar, zekâlı beyinler ortaya çıkabiliyor" biçiminde bir görüşle karşılaşılıyor. Biraz sonra "yer yüzünde hayatın 4 milyar yıl önce, zekâlı hayatın ise yalnızca birkaç yüz milyon yıl önce başladığı tahmin ediliyor" tümcesi geliyor. Böylece Prof. Akin'in, hiç de inandırıcı olmayan bir görüşten yola çıktığını görüyoruz. Bu görüş düşünme yetisinin, Evrim sürecinin son aşamasının doğal bir ürünü olarak kendiliğinden ortaya çıktığını kabul etmektedir. Bilimsellikle hiç ilgisi olmayan böyle bir görüşün bir bilim insanınca kolayca kabul edilmiş olması gerçekten şaşırtıcıdır.

Ancak Sayın Akin insanda dü-

şünme yetisinin ortaya çıkışıyla ilgili bu yanlış görüşe sınıksız sarılmakta "Kısaca, termik dengesizlik nedeniyle doğa yüksek karmaşıklığa doğru atılım yapabilmektedir. Dünyamız da bu dengesizlikler sonucu yüksek karmaşık durumlara ulaşmış ve kısaca zekâ ve bilinç doğmuştur" demektedir. Bunun ardından da "Zekânın ortaya çıkması gitgide gelişen karmaşıklık içinde doğal bir aşama mıdır?" biçiminde, yukarıda söylediklerinden sonra tümüyle gereksiz görünen bir soruya da, doğal olarak olumlu yanıt vermektedir. Oysa gerçek bilim insanlarının tutumu, Evrimde böyle bir aşamanın olanaksız olduğunu açıkça göstermektedir.

Nitekim Amerikan Bilimler Akademisi'nin düzenlediği, Türkiye Bilimler Akademisi'nin de Türkçe'ye çevirerek yayımladığı bir bildirge, gerçek bilim insanlarının bu konudaki tutumunu açıkça göstermektedir. Bu bildirge, Amerika'da güçlerini gittikçe artırmakta olduğu anlaşılan Yaratılışçılara karşı susturucu bir yanıt olmak üzere yayımlanmıştır. Evrim sürecini olabildiğince eski bir durumdan başlayarak, önce dünyadaki bütün cansız nesnelerin, sonra da bitki ve hayvanların nasıl ortaya çıktığını hayran olunacak bir titizlikle açıklayan bu bildirgenin, insanın ortaya çıkışı konusundaki suskunluğu şaşırtıcı görünebilir.

Gerçekten, Amerika'nın en yetkili bilim insanlarının büyük emek harcayarak ortaya koydukları bu broşürün, amacına ulaşmak bakımından sıfırdan öteye geçebildiği söylenemez. Yaratılışçıların bu bildirge karşısındaki bütün tepkisi "İnsan dışındaki canlıların nasıl ortaya çıktığı konusu bizi ilgilendirmiyor, eğer elinizden geliyorsa bize düşünen insanın nasıl ortaya çıktığını açıklayınız" biçiminde olacaktır. Buna karşı bu ünlü bilim insanlarının, bilimsel açıdan inandırıcı bir yanıt verebilecekleri söylenemez.

Bunun nedeni bilim insanlarının, deneyle doğrulanamayacak hiçbir olayı doğru olarak kabul etmeye ya-

naşmamaları ve onu bilimsel düşüncenin dışında bırakmalarındır. Hücreler üzerinde yapılan bütün deneyler o hücrenin düşünen bir öznenin hücresi olduğunu göstermeyeceğine göre, düşüncenin ortaya çıkışının deneyle kanıtlanabilecek bir yolunu da bulamayan bilim insanları bu yamsamsal önemdeki konuda bir şey söyleyemiyorlar.

Öte yandan, insanın nasıl ortaya çıktığının bilinemezliğini kabul eden kimi düşünürlerin insan ve insanlık konusundaki görüşleri de açıkça yanlış olmasa bile, bunların bu konuda inandırıcı görüşler ortaya atmalarının olanaksızlığı da hemen görülmektedir. Nitekim Paris'teki Uluslararası Felsefe Okulu'nda ve Ecole Normal Supérieur'de dersler veren Prof. Alain Badiou'nun "Etik-Kötülük Kavramı Üzerine Bir Deneme" adlı yapıtında bu durum açıkça görülebilir. Yazar bu kitabı yazarken içinde bulunduğu ruhsal durumu "Ahlaki terörizm kılığına bürünmüş entelektüel karşı devrim, Batı kapitalizminin rezaletlerini yeni evrensel model diye tanıtıyordu" tümcesiyle niteliyor.

Bu türden bir ruh durumu içinde, bilimsellik dışına çıkmayan bir varoluş biçimi üzerinde düşünmenin olanaksız olacağı açıktır. Nitekim kitap "İnsan var mıdır?", sorusuyla başlamakta, "İnsanın ölümü mü?", "İnsan: canlı hayvan mı, ölümsüz tekillik mi?" türünden sorularla sürüp gitmektedir. İnsanlığı günümüzdeki olaylara bakarak anlamaya çalışan bu kitabın da, hedef olarak seçtiği Etik konusunda duygusal bir takım görüşler ortaya atmaktan öteye geçmesi beklenemez.

İnsanın hayvandan farkının, içgüdülerinin ve duyuşsal uyarıların etkisi altında davranan hayvana karşı insanın, bunlar karşısında özgür davranabilmekle belirlendiğini kabul etmenin bilimsel düşünceyle bağdaşmayan bir yanının bulunduğu söylenebilir. İçgüdülerinin ve dış etkilerin gösterdiği yoldan gitmeyen insan, böyle bir davranışı, onların vereceği sonuçtan daha iyisine ulaşacağını düşündüğü için seçer. Burada bir örnekle, bu varsayımın kabul edilemez bir yanının bulunmadığını gösterebiliriz.

Bir ağaçta hem bir takım hayvan-

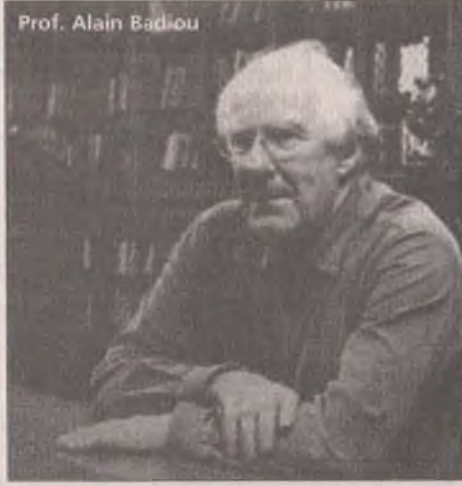
ların hem de insanların elde etmek istediği bir tür meyvenin bulunduğunu varsayalım. Bu meyveye kuşlar uçarak, tırmanıcı hayvanlar da tırmanarak ulaşabilirler. İnsan, tırmanabilen bir canlı olmasına karşın, daha kolay olduğunu bildiği başka yolları da deneyebilir. Sözgeçtiği ucu çengelli bir sırtla meyvenin bulunduğu dalı kendine çekerek ya da bir taşınır merdivenden yararlanarak amacına ulaşabilir. İşte insan özgürlüğü, dolayısıyla insanlaşma burada kendini gösterir. Böylece insanın, bir davranışını başarıya götüreceğini bildiği yolların sayısı ne kadar yüksekse, özgürlüğünün de insanlığının da düzeyi o kadar yüksek demektir.

Toplumsallaşmanın ürünü olarak insanlaşma

Bu durumda insanın, özgürleşmek ya da insanlaşmak için gerekli bilgiyi nasıl edindiğini araştırmak gerekiyor. Bilgi deneyle kazanılır ve insanın bir yaşam süresi içinde kazanabileceği bilgi son derece önemsizdir. İnsanın ölümüyle birlikte o önemsiz bilgi de yok olacağından, tek başına yaşayan insanlarda özgürlüğü ya da insanlaşmayı sağlayacak bir bilgi birikiminin oluşması olanaksızdır. Demek ki bilgi ancak bir arada yaşayan bir topluluk üyelerinin birbiriyle konuşarak, edinmiş oldukları bilgiyi hem birbirine hem de gelecek kuşaklara aktarmasıyla oluşabilir.

Ancak bir topluluğun üyelerinin salt bir arada yaşamaları, onların konuşmayı başlatmaları için yeterli olamaz. Genellikle sürüler biçiminde yaşayan kimi hayvan türlerinde konuşmanın ortaya çıktığı görülmüyor. Konuşma ve bununla birlikte giden düşünce yeteneği, ancak bu hayvanların düşmanlarına karşı ya da avlanma amacıyla işbirliği yapmaları durumunda ortaya çıkacak ve özgürleşmeyle insanlaşmada en basitinden daha karmaşık biçimlere doğru yüz binlerce yıl sürecek bir gelişme başlayacaktır. İşte özgürlük ve insanlık da, işbirliğinin gerektirdiği bu konuşma ve anlaşma çabalarına koşut olarak gelişen bilgi birikimiyle gerçekleşecektir.

Burada insanlaşmayı başlattığını öne sürdüğüm işbirliğine girme ye-

teneğinin, henüz insanlaşma evresine adım atmamış olan bir hayvan türü için olanaksız denecek kadar zor olduğunu biliyorum. Ancak bu, böyle bir işbirliğinin tümüyle olanaksız olduğu anlamına gelmez. Gerçekte belli durumlarda avlarına üçü ya da beşi birlikte saldıran kimi yırtıcı hayvanların bu davranışı, bilinçli bir işbirliği sayılmasa bile, yine de işbirliğine bir yöneliş olarak yorumlanabilir. Her durumda, konuşma ve düşünmenin başlayabilmesi için başka bir yol önerilmediği sürece insanlaşmanın, rastlantısal olarak başlayıp gittikçe bilinçliliğe dönüşen bir işbirliğiyle başladığını kabul etmek tek uygun yol olarak görünüyör.

Böylece insanlaşmanın temeline toplumsal işbirliğini koymadan onu salt genlerdeki dönüşümlerle açıklamaya çalışan ve Bilim ve Ütopya'da pek çok örnekleri görülen incelemelerin, amaçlarına ulaşmak şöyle dursun yaklaşmış bile sayılamayacaklarını söyleyebiliriz. Amacına ulaşması olanaksız olan bu türden yazıların iyi bir örneğini Bilim ve Ütopya'nın Haziran 2004 tarihli 120. sayısında Yard. Doç. Dr. Tuğrul Atasoy imzasıyla "İnsanın Evrimi: İki Ayaklılığa Geçiş Ve Su Kökenli Beslenmenin Önemi" başlığı altında çıktığını görüyoruz. Sayın Atasoy'un yazısı onun iyi bir araştırmacı olduğunu gösteriyor. Bilimsel alanda onu yargılayacak durumda olmayışıma karşın yazısında o yönden bir kusur bulunduğunu sanmıyorum. Ancak onda, açıkça öne sürmüş olmamasına karşın, düşünme ve bilme yeteneklerinin salt fiziksel gelişmenin ürünü olarak ortaya çıktığını kabul eden bir havanın bulunduğu da gözden kaçmıyor. Dış hacminin

küçülmesi, "dilin ağız içinde daha etkin ses çıkarabilmesi", "Bakıma muhtaç olunan uzun çocukluk dönemi ile zekâ arasında doğrusal bir ilişki vardır" gibi tümceler hep böyle bir anlayışın belirtileridir.

Oysa yazımın başında Amerikan bilim insanlarının bildirgesinde, zekâ ya da düşünme ve konuşma gücü ile ilgili bir tek sözcüğün bile bulunmadığını belirtmeye çalışmıştım. Sayın Atasoy gibi, nöroloji konularıyla uğraşan düşünürlerin insanların düşünme ve bilme yetileri üzerinde düşünmeden edemeyeceklerini de doğal karşılamak gerektiğine göre, onlar için baş vurulacak tek yol, bilimle çatışmayan bir takım varsayımlardan yola çıkmak olabilir. Bu durumda, özgürleşme ve insanlaşmanın temelinde toplumsal işbirliğinin bulunduğu varsayımından yola çıkmaktan daha uygun bir yöntemin bulunabilmesi olanaksız görünüyör.

İki ayaklılığa geçiş ve su kökenli beslenme gibi olaylar insanın fiziksel yapısının gelişmesinde ne denli etkili olursa olsun, bunların düşünme ya da konuşma yetisi yaratma bakımından hiç bir gücü olamaz. Buna karşı toplumsal işbirliği yalnızca konuşma ve bilme yetilerinin doğuşunu ve bu yoldan insanlaşma ve özgürleşmeyi sağlamakla kalmayıp, dünyayı tümüyle değiştirerek yepyeni bir dünya oluşturacak yapıtları üretebilme olanaklarını da sağlamaktadır.

Böylece insanlaşmayı, onun bir toplumsallaşma ürünü olarak ortaya çıktığını kabul etmenin dışında bir açıklama yolunun bulunmadığını kabul etmek gerekiyor. Üstelik bu sonuç salt bir merakın giderilmesi olarak görülmemelidir. Özgürleşme ve insanlaşmayı bir toplumsal yaşam ürünü olarak kabul etmek, başta insanlık ve özgürlük olmak üzere bütün değerlerimizi topluma, yani çevremizdeki insanlara borçlu olduğumuzu kabul etmek anlamına gelir. Bunun da "İnsan insanın kurdudur" türünden bir anlayıştan kurtulup, insanlar arasındaki ilişkiler konusunu sağlam bir tabana oturtmak bakımından ne ölçüde önemli olduğunu görmek hiç de zor değildir.

Olimpizmin felsefesi

Modern Olimpizm, 20. yüzyılın totaliter ideolojilerinden biridir.

Olimpik "misyonerler" in, Batı'nın hâkim manevi gücü olarak Katolik Kilisesi'nin yerine getiremediği görevi yerine getirmeleri gerekmektedir: Dünyanın manevi olarak sömürgeleştirilmesi. Olimpizmin, cellatın baltasını sallamadan önce insanoğlunun kafasına geçirdiği çuval olduğu söylenebilir.

Prof. Dr. Lubodrag Simonoviç

Çeviri: Lale Akalın ve Doğa Konukman

20. yüzyılı geride bıraktık. Eğer bu tarihi dönemin ayır-dedici olgularını saptamak istersek, spor, mutlaka öncelikli yer tutacaktır. Spor, dinin orta-çağlarda sahip olduğu önemi ele geçirmiştir: Olimpiyat Oyunları modern dünyanın en önemli şenliği haline gelmiş, Olimpiyat fikri ise bu dünyanın kutsal kitabı olmuştur. Modern Olimpik putperestlik, kapitalizmin hristiyanlığı (diğer dinleri de) sildiği bir yapı görevini üstlenmiş ve insanları kapitalizmin manevi yörüngesinde birleştirmeye hizmet eden bir ideolojik araç haline gelmiştir. Önemli spor gösterilerinin takvimi, dini günlerin rolünü üzerine almış, manevi bir eksen olmuştur. Stadyum ise modern dünyanın en önemli tapınma yeri olmuştur. Spor sadece "gerçek şeytani" (Adorno) gizlemeye yönelik bir ideolojik perde değil, insanlığın kültürel izlerini silmeye, sivil toplumun özgürleştirici mirasını yok etmeye yönelik bir burjuva araçtır. Modern Olimpizmin temel amacı, dünyayı kültürel bir uluslar topluluğu olarak birleştirmek değil, uygar bir hayvanat bahçesine dönüştürmektir. Stadyumlar daha iyi bir dünya umudunun yokedildiği ve modern barbar sürülerinin üretildiği modern konsantrasyon kampları haline gelmiştir. Spor, sadece "sosyal olarak oluşturulmuş bir kusuru yatıştırmaya yönelik afyon," ve böylelikle de "gerçeklikten kaçmanın en temel yollarından biri"

Lubodrag Simonoviç, 1970 yılında dünya şampiyoru olan Yugoslavya millî basketbol takımının oyuncusuydu. Birçok Avrupa kulübünde oynadı. 1972 yılında Münih Olimpiyatları'na katıldı. Porto Rikolu bir sporcunun doping kullanmasının saklanması üzerine protesto etmek için olimpiyatları terketti. Felsefe profesörü ve hukuk doktoru olan Simonoviç'in, "Robotların İsyanı", "Profesyonellik veya Sosyalizm", "Olimpiyat Aldatmacası", "Spor, Kapitalizm ve Yıkımı", "Felsefi Açardan Çağdaş Olimpiyatlar", "Yeni Dünya Düzeni ve Olimpiyatlar" ve son olarak da "Olimpiyatlar'n Felsefesi" isimli kitapları bulunuyor. Birçok kitabı yabancı dile de çevrildi. Ayrıca olimpiyatlarla ilgili bir belgeseli de var. Simonoviç, ayrıca politik afişler de çiziyor. Simonoviç, Yugoslavya'da ve yurtdışında bir çok üniversitede ders verdi.

Evli, üç çocuk babası. Belgrad'da yaşıyor.

Simonoviç, yayımladığımız bu yazısını *Bilim ve Ütopya* dergisi için son kitabının önsözünü özetleyerek hazırlamıştır. Yazı, İngilizceden Doğa Konukman tarafından çevrilmiştir.

değidir (Fromm). Aynı zamanda, insanoğlunu yozlaştırmak için kullanılan bir araçtır: bir spor gösterisi, kapitalist "kutsal ruhun" insanları dölleyerek, onları kapitalist dönüşüme uğramış hayvanlar haline getirmeye yolunda kullandığı bir kutsal törendir.

Modern Olimpiyat efsanesi

Modern Olimpiyat efsanesi, Batı Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin ideologlarının, dünyayı sömürgeleştirme etkinlikleri için "uygarlaştırma" adı altında meşruluk elde etme çabaları uğrunda kullandıkları efsanelerdendir. Olimpiyat efsanesi, "keşif amaçlı" Kolomb yolculuk efsaneleri ve Katolik "misyonerlik"lerin "uygarlaştırıcı" doğası ile aynı kategoridedir. Aynı zamanda, Olimpiyat efsanesinin yaratılması, mitolojik bir bilinç ve kapitalizmin temel ilkeleri olan *bellum omnium contra om-*

nes(1) ve *citius, altius, fortius*(2) şeklinde ifade edilen özlü sözün anlattığı performans ilkesinin mutlaklaştırılması (Leistung) ile mitolojik bir ilişki yaratır. Olimpiyat Oyunları "bir gençlik şenliğidir" (Coubertin) -ve bu, kapitalizmin yaşam enerjisinin coşması, ve onun "ölümsüz" değerlerine olan inancın yeniden canlandırılması anlamına gelmektedir. Her dört yılda bir gerçekleşen ve hiçbir şekilde aksamaması gereken Olimpiyat Oyunları'nın "aksaksız tekrarına" atfedilen önem, işte bundan ileri gelmektedir. Modern Olimpizm, 20. yüzyılın en saldırgan, totaliter ideolojilerinden biridir. Bu felsefe, insanlığın özgürlükçü, saygın ruhunu yok etme ve onu dünyanın mevcut adaletsizlikleriyle "uzlaştırma" (Comte) eğilimini taşımaktadır. Olimpizm, 20. yüzyılın manevi gökkubbesini ayakta tutan desteklerden biridir ve böylelikle de tekelci kapitalizmin ana hedeflerinden birine ulaşması için kullanılan temel poli-

tik araçtır: demokratik kurumları ortadan kaldırmak ve emekçi sınıf üzerinde dolaysız denetim sağlamak. Coubertin'in kurumlar üzerinde başarılı bir denetim sağlayabilmek için, öncelikle "beyinler üzerinde denetim" sağlanması gerektiği düştürü Naziler tarafından da bir "yeni düzeni" yaratmak amacı ile benimsenmişti ve bugünkü "yeni dünya düzeni"nin destekçileri için de bir kılavuz ilke olarak hizmet etmektedir. Sürekli olarak sayıları artmakta olan, git gide daha fazla kanlı hale gelen spor gösterileri, aslında insanların dikkatlerini temel varoluş konularından uzaklaştırarak, karar verme yetilerini zayıflatmayı amaçlamaktadır: spor, "kitlelerin en ucuz manevi besin kaynağı" olmuştur (Coubertin).

Olimpizmin eleştirisi, en güçlü kapitalist şirketlerin yönettiği küresel totaliter bir düzen durumuna gelen kapitalizm bağlamında görülmelidir. Kapitalist şirketler, uluslararası kurumlar (NATO, IMF gibi) oluşturdular. Bunlar ulusların ve yurttaşların egemenliği temeline dayanan kurumların yerini almıştır ve kapitalist güç merkezlerinin insanlığı içine alarak kuşatmayı amaç edindiği küresel bir konsantrasyon kampının dış sınırlarını oluşturmaktadırlar. Adına "uluslararası spor kuruluşları" denen kuruluşlar, yönetimdeki siyasal grupların ve çok uluslu şirketlerin truva atı rolünü üstlenmektedirler. Bu kurumlar, otoriter yapıları ve uluslararası yönetmelikleri aracılığı ile, ulusal ve sivil egemenliği ilk sorgulayanlar olmuşlardır. Bu kurumlar, ulusal kültürleri yok etmeyi, insanları köle düzeyinde, kapitalizmin manevi yörüngesinde bütünleştirmeyi amaçlayarak "yeni dünya düzeninin" en önemli aracı olmuşlardır. Olimpizm, küresel kapitalist totaliter bir rejim kurulması yolunda engel yaratabilecek her türlü normatif (geleneksel, ahlaki, hukuki, dinsel) sınırlamayı kaldırma amacını güden "küresel" ideolojinin tacıdır. Spor, modern yasaların dayandığı en temel insani ve sivil hakların tam tersi kavramları dayatmaktadır: cinsel ayrımcılık; ciddi bedensel yara-

lanmalara sebep olma ve öldürme hakkı; çocuklara gaddarca kötü muamele; sporcuların modern köleler haline dönüştürülmesi; ilaçların kötüye kullanımı ve sporcuların denek olarak kullanılması; "uluslararası spor kuruluşlarının" anti-demokratik niteliği, özellikle de anti-demokratik yapısıyla, ulusal olimpiyat komiteleri aracılığıyla davranış kurallarını dikte eden Uluslararası Olimpiyat Komitesi (UOK)... Bütün bu "ayrıntılar" sporun, kapitalizmin Sosyal Darwinci ve ilerlemeci ruhunun "saf" bir şekilde somutlaşması, bu suretle de küresel pozitif tek fikirlik oluşturulması yolundaki temel araç olduğunu gösterir: Olimpizm mevcut dünyanın kültü, pozitif hayatın felsefesidir.

Kapitalizmin yeni mesihi: Coubertin

Olimpizmle kurulan bu mitolojik bağ, kurucusu Pierre de Coubertin ile de bir mitolojik ilişkiye yol açmıştır. Hiç abartmış olmadan, rahatlıkla şunu söyleyebiliriz: "Özgür Dünya"nın ideologları "reel sosyalizm"i savunan meslektaşlarının yardımıyla, Coubertin'i Olimpiyat kutsal kitabı ile insanın varoluşunun gerçek amacını ortaya çıkaran yeni bir "mesih" haline dönüştürmüşlerdir. Coubertin'in en bağlı destekleyicileri, onun "seçilmişler" çevresinin bir ferdi olduğunu düşünerek, onu "ilahi baron" ilan ettiler ve onun peygamberce niteliklerini ortaya koyan ve "peygamberce" (Olimpiyat) yolunu anlatan efsanevi hiyografiyi yazdılar. Kendisine atfedilen bu "ilahi nur"a Coubertin'in kendisi de büyük ölçüde katkıda bulundu. Coubertin, "kiliseyi" modern Olimpik hareket içinde, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (UOK) Üyelerini de "Olimpiyat fikrinin omuzlayıcıları", yani Olimpizmin kendine özgü havarileri olarak görüyordu. Coubertin, kendini ise Olimpik hareketin "manevi babası" olarak gördü. Kendisi için hayal ettiği, Modern Olimpik putperestliğin "en üst seviyedeki papazı" rolü idi. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (UOK) merkezi, yeni Vatikan haline geldi. Coubertin'in, insanlara yeni bir yaşam ama-

cı kazandıracağını düşündüğü Olimpizmi, modern dönemin hakim düşüncesine (dini, felsefi, bilimsel) dönüştürme arzusunu göz önüne alınca kendine özgü peygambervari bir misyon ile karşı karşıya olduğumuz görülür. Coubertin'in farklılığı, kadim Olimpiyat Oyunlarının "canlandırıcısı" (*Le Rénovateur*) olarak ortaya çıkmasıdır. Bunun anlamı şudur: Coubertin, Olympus tanrılarının "elçisi", bu suretle de Helen Uygarlığı ve modern uygarlıklar arasındaki organik bağ olarak görünmektedir. Coubertin, Grekler'in kendilerini "düşünmeye az, kitaplara ise daha da az adadıkları" görüşüne dayanarak bir pozitif insan yaratmak ve bir pozitif toplum kurmak istemiştir. Ancak, bir yazı yazma hastası olması nedeniyle, (600'ün üzerinde kitap, makale ve konuşma metni yayınlamıştır), pozitif hayatın en temel prensibi olarak kendisinin gündeme getirdiği ilkeyi gözardı etmiştir. Coubertin'in sözlerine inanılmamalıdır. Yazıları çözümlenince açıkça görülmektedir ki; bu yazılar, okuyucuyu varoluş üzerine can alıcı soruları değerlendirmeye yöneltme amacını gütmemektedir. Coubertin'in yazılarının amacı, okuyucuyu fanatikleştirmek ve onu parazit yönetici sınıfın çıkarlarını takip etmeye yöneltmektir. Coubertin'in Olimpik yazıları, siyasi kitapçıklarla incilvari bir nitelik vermeye çalıştığı "gerçeklerin" bir sentezidir. Bu yazılar, eleştirel ve özgürlükçü (libertarian) bir bilinç değil, yakaran (apologetic) ve boyun eğici (submissive) bir bilinç geliştirirler ve bu suretle de temsil ettikleri "işlevsel" (practical) felsefe ile uygunluk içindedirler.

Coubertin efsanesi onun hayatını "barış" ve "uluslararası işbirliği"ne dayanan "daha iyi bir dünya" yaratılmasına adanmış savına dayanmaktadır. Kadim Olimpiyat oyunlarını "canlandırması" ve bu oyunlara yeni bir ruhla ilham vermesi de bu sava bağlanmıştır. Eğer bu gerçekten böyle ise, sorulması gereken şudur: Yazı kalıtı 60.000 sayfanın üzerinde olan Pierre de Coubertin, insanlar tarafından neden tanınmamaktadır? Birçok ülkede Olimpiyatların 100.

"Berlin Olimpiyat oyunları "barış" ve "uluslararası işbirliği" simgesi olarak organize edilmemiş miydi?"

yıldönümü gururla kutlanırken, Coubertin'in yazılarından tek bir satırın bile basılmamış olması nasıl olanaklıdır? Coubertin'in yazılarının sansürçülerinin, onun Olimpiyat fikrinin resmi "savunucuları" olmaları, olayları daha da garip bir hale getirmektedir. Olimpiyatlarla ilgili resmi olarak görevli beylerin "ilahi baron" a karşı böyle bir tavra girmelerinin temel sebebi, Coubertin'in en temel eserlerinde Avrupa burjuvazisinin militan bir temsilcisi olarak görünüyorsa ve emekçi "kitlelerle", kadınlarla ve "aşağı ırklarla" bağışmanın strateji ve taktiklerini inceden inceye geliştirmiş olmasıdır. Coubertin'in siyasi yazıları, dünyayı yönetenlere, sporu bir araç olarak kullanarak ve bedensel hareketlerle zulüm ve baskı altında ezilmiş kitlelerin özgürleşme çabalarının nasıl etkin olarak engellenebileceği ve nasıl bu kitleler üzerinde küresel bir üstünlük kurulabileceği konusunda politik talimatlar içerir. Coubertin'in ölümünden 60 yıl geçmiş olmasına karşın, halen Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ni oluşturan beyefendilerin ulusal Olimpiyat Komiteleri'ndeki beyefendilerle birlikte Coubertin'in toplu eserlerini yayınlamak yerine, seçilmiş birkaç pasajı basıp topluma "Seçme metinler"(1) (*Textes choisis*), halinde sunmalarının altındaki en temel sebeplerden biri budur. Bu seçilmiş metinlerden, Coubertin'in Olimpik doktrinin gerçek doğası ile ilgili belirleyici ifadeler taşıyan hemen her şey çıkarılmıştır. Coubertin kapitalizmin adaletsiz bir düzen olduğunu yazılarında açıklık-

la belirtmiştir. Bu, burjuva ideologların her ne pahasına olursa olsun, saklamaya çalıştıkları bir şeydir. Burjuva kuramının neden Coubertin'in eserlerini sistematik olarak gözardı ettiği böylece açıklıkla görülmektedir.

Olimpiyat Oyunlarının babası Coubertin, Hitler hayranı ve Nazi destekçisi

"Sporun apolitik niteliği" ile ilgili popüler tez göz önüne alındığında, Olimpizmi ve "kurucusu"nu yüceltenler bile Coubertin'in gerçek "yüceliği"nin sporun gelişimine olan katkısından değil, sporu "uluslararası işbirliği için köprü oluşturma aracı" yapmaktan kaynaklandığını düşünmektedirler. Coubertin'in Olimpiyat Oyunları ile ilgili çalışması, "barış politikasının" bir simgesi haline gelmiş, Coubertin ise bir "barış politikacısı" olmuştur. Bu sebeple, hayatının son on yılında açıkça Nazi rejiminin destekleyicisi olarak gözüken Coubertin'in biyografisine hayatının bu bölümünün dahil edilmemesi anlaşılabilir bir durumdur. Yine anlaşılır olan bir başka şey de, Coubertin'in Olimpizminin en önde gelen yorumcu ve propogandacılarından biri olan Yves-Pierre Bouloune'in Coubertin'in Nazilere olan kör bağlılığını ve Hitler'e hayranlığını "açıkladığı" çalışmaları dolayısı ile "şizofren" olarak nitelendirilmesidir. Gerçekte, otoriterliğin ve sömürgeciliğin fanatik bir destekleyicisi olan Coubertin için "barışsever" Coubertin efsanesinin korunması, Olimpizm ideologları için olanaksız bir görevdir. Bu suretle, Coubertin uzmanlarının en temel kaygılarından biri, Olimpiyat efsanesini, modern Olimpiyat Oyunları'nın "babasından" nasıl koruyacakları olmuştur. Kopyanın güvenilirliğini sağlayabil-

mek için, "takipçiler" in orijinali yoketmesi gerekmektedir.

Coubertin'in "ilahi baron" ve "20. yüzyılın en büyük hümanistlerinden biri" olarak gösterildiği kıstaslara göre, Naziler de "hümanist" ve "barışsever" olarak tanımlanmalıdır. Berlin Olimpiyat Oyunları "barış" ve "uluslararası işbirliği" simgesi olarak organize edilmemiş miydi? Berlin Olimpiyat Oyunları'nda şu "ünlü" sözü söyleyen Hitler değil miydi? "Olimpiyat alevi hiçbir zaman sönmese!" Hitler'in 300. 000 Reich marklık cömert katkısı ile kadim Olimpia'nın arkeolojik kazılarını tamamlayanlar Nazi'ler değil miydi? Mimarı Albert Speer'a 400 000 kişi kapasiteli dünyanın en büyük Olimpiyat stadyumu için planlar tasarlaması talimatını veren Hitler değil miydi? "Olimpiyat Meşalesinin" "kutsal" Olimpiya'dan Berlin'e getirilmesini yani Helen medeniyetinin faşist Alman medeniyeti ile organik yakınlığının simgeleşmesini ve bunun Olimpiyatların en önemli simgelerinden biri haline gelmesini ilk kez organize edenler Naziler değil miydi? Nazi Olimpiyatlarının kendi düşüncesine göre, Hitler'in "güç" ve "disiplini" ile aydınlandığını ve izleyen oyunlar için de bir model görevi üslenmesi gerekliliğini beyan eden Coubertin değil miydi? Yine, Hitler'in "Moden çağın en büyük şekillendiricilerinden biri" olduğunu beyan eden Coubertin değil miydi? Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ndeki beylerle birlikte (UOK), şevkle Naziler'i destekleyen ve Olimpiyat fikrinin tahrifata uğramaması dileği ve yüreğinin eski Olimpiya'ya gömülmesi "misyonu" uğruna yazılı eserlerini Komite'ye miras olarak bırakan Coubertin değil miydi?

Olimpizmi hümanizmle eş anlamlı gösterme çabasının nedeni

Olimpizm için "hümanist" bir mesruluk kazanmaya çalışan burjuva kuramcıları, tüm dünyada insanlığın karşısındaki en büyük zorluk olarak kabul edilmiş olan evrensel insani değerleri ifade eden kavramları kullanmaktadırlar: "Barış", "uluslararası işbirliği", "gençlik",

“sağlık”, “ilerleme”, “güzellik”... Olimpiyat hakkında söylenen sözlerde hümanist ideallerin baskınlığı, Olimpiyat Oyunlarının değer yargısı boşaltılmış (value-neutral) olgular olmadığını, bu suretle de iyi ve kötü ötesi olmadığını düşündürmektedir. Tam tersine, herşey Olimpizmi hümanizm ile eş anlamlı göstermek amacı ile yapılmaktadır. Bu suretle, bir spor alanında ulusların arasında yapılan savaş “barışçıl işbirliği” olmakta, en şiddetli savaş taraftarları ve faşist suçlular, Olimpiyat giysileri içinde olunca, “barışsever” haline gelmektedirler. Olimpiyat efsanesi en büyük şeytanın sahte meleksi bir görüntüye büründüğü bir aynadır. Olimpizm, baskı altındakileri yatıştırma ve bu insanların zengin “seçkin”lerin gaddarca yönetimindeki düzene karşı mücadelelerini durdurmaya çalışır. “Uluslararası işbirliği” kisvesi altında, insanların aşağılık sosyal durumlarından kaynaklanan memnuniyetsizliklerini, spor sahalarında, diğer ulusların üzerine yönlendirilir. Bu suretle, “ulusal bütünleşme” sağlanır ve toplumdaki sınıf ayrımının “üstesinden gelinmiş” olur, sınıfsal sömürü gizlenir. Takım sporları da aynı rolü üstlenir: Ligler haklarından yoksun bırakılmış insanlar arasında gelişen kurumsallaştırılmış, savaşlar haline gelmiştir. Bu suretle, bu insanların pasifize (depolitize) edilmesi için bir denetleme yolu durumundadır. Aynı zamanda, Olimpiyat hakkındaki sözlerde en yüce insanlık ideallerinin kullanılıyor olması, Olimpiyat fikri ve uygulamalarına dair başlatılabilecek olan eleştirileri engellemektedir. “Kadim gelenek” uyarınca Olimpiyat Oyunları bir barış simgesi haline gelmiştir, oysa ki bu tezin savunucuları kadim Olimpiyat Oyunlarının bir “kutsal ateşkes” ve savaşın devamı için bir manevi hazırlık olduğunun pek ala farkındadırlar ve Coubertin’in “kendi” Olimpiyat Oyunları için saptadığı en önemli hedef de zaten buydu. İlginçtir ki burjuva kuramcıları Coubertin’in Olimpik “hümanizma”sının modern toplumun onsuz tahayyül bile edilemeyeceği fikirlerden yoksun olduğunu “farketmiyorlar”: Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, Şu

“büyük Fransız yurtseveri” Coubertin Olimpik simgeler arasında Fransız bayrağının renklerine bir yer bulamıyor. Bu da modern Olimpizmin modern toplumun özgürleştirici mirasına karşı savaştığını göstermektedir(...)

Olimpizmin doğuşu ve temelleri

Modern Olimpizm 20. yy.’ın sonlarına doğru, bütünden ayrılmış (ama soyutlanmış değil) ve görelî olarak bütünlüklü (integral) bir manevi hareket olarak yaratıldı. Doğası, kapitalist toplumun doğası tarafından şartlandırılmıştır, tıpkı kadim Olimpizmin köleci Yunan toplumunun doğası tarafından şartlandırıldığı gibi. Modern Olimpik felsefe, Olimpik Hareket ve modern Olimpizm uygulaması Coubertin’in Olimpik düşüncesinden kaynaklanmamaktadır: Olimpizmin tüm asli unsurları, Coubertin Olimpiyat Oyunları organizasyonunu bir uluslararası spor yarışması olarak başlatmadan ve Olimpizmi en yüce ve tek gerçek din olarak ilan etmeden önce zaten şekillenmişti.

Olimpik hareket sporun gelişmesinden değil, 19. yy.’ın ikinci yarısında Batı Avrupa’da, çeşitli etmenlerin neden olduğu, hakim manevi ortamın etkisi altında doğdu. 18. yy.’da başlamış olan ve 19. yy.’ın sonunda doruğuna erişen sanayi devrimi “bilim ve tekniğin gelişiminin sınırsız olanakları” efsanesinin temelini oluşturdu. Özü, ünlü özlü söz *citius, altius, fortius*’da ifadesini bulan Olimpik “ilerleme” bu efsanenin üzerine inşa edilmiştir. İkinci etmen tekelci kapitalizmin gelişimi ve yeni ekonomik ve politik güç merkezlerinin kurumsallaştırılmasıydı. İlerici yurttaşların ve işçilerin siyasi mücadelesi sonucu ortaya çıkan demokratik kurumlara saldırdılar ve böylece sadece burjuvazinin elinde olacak bir siyasi araç olarak yeni bir totaliter güç mekanizması oluşturmak gitgide daha önemli hale geldi. Yeni zengin “seçkinler”, Modern Çağ’ın ilerlemeci (progressivistic) ruhuna uygun olarak bir evrensel ve küresel ideoloji yaratma eğilimindedirler. Amaçları, kadim Yunan’ın, Hristiyanlığın, Rönesans’ın, Aydınlanma’nın ve

Fransız Devrimi’nin özgürleştirici (emancipatory) mirasını yok etmek, liberal doktrini “düzeltmek”, sosyalist (komünist) fikri kökten silip atmak ve giderek sayıları artan sınıf bilincine sahip işçiler üzerinde burjuvazinin manevi tahakkümünü kurmaktır. “Saf” biçimiyle kapitalist toplumun dayandığı temel ilkeleri (*homo homini lupus est* ve *bellum omnium contra omnes*) temsil eden spor, yönetici sınıfın işçileri militarize etmek ve ehlileştirmek (politikadan uzaklaştırmak) için ve onları mevcut düzene katmak için ideal bir araç haline gelmiştir. 19. yy.’ın sonunda, sporun kurumsallaştırılması, daha sonra burjuvazinin, eleştirel bilinci yok ederek ve sadık ve kullanması kolay bir yurttaş yaratarak “kafalarda denetimi” (Coubertin) gerçekleştirmek için en belli başlı “ideolojik polis gücü” (Hoch) haline gelecek olan bir mekanizma yarattı.

“Olimpik Oyunları yenilemek” uğruna gösterdiği çabalarda Coubertin, sporu, yönetici sınıfın siyasi ve ekonomik hedeflerine varmak için bir araç olarak gören bir doktrini izledi. Coubertin’in Olimpizminin (19. yy.da ortaya çıkan Olimpik fikirlerden sadece bir tanesiydi) en baştaki amacı uluslararası sporu Fransız eğitim sisteminin içine bazı değişiklikleri sokmak için bir araç olarak kullanmaktı (benzer değişiklikler Thomas Arnold tarafından İngiliz devlet okullarına sokulmuştu). Bu da burjuva gençlerinden yeni faşistler oluşturmayı mümkün hale getirecek ve böylece Fransa’nın sömürgeci yayılmasını güvence altına alacaktı. “Fransa’nın kolonyel (sömürgeci) şanını geri alalım!” (*Rebbonner la France!*) ve “Zengin olalım!” (*Enricher-vous!*)- bunlar Coubertin’in Fransız burjuvazisini yeni sömürgeci arayışlara yöneltmek için kullandığı sloganlardı. İlk başlarda Olimpiyat fikri Fransa’nın “uygar ülkeler”le, özellikle de en önde gelen sömürgeci güç olarak Coubertin için tartışmasız bir model olan İngiltere ile yarışmasını öngörüyordu. Spor alanında “barışçıl” bir yarışma, en güçlü Batı Avrupalı ülkelerin manevi bütünleşmesini yaratacaktı. Bunun da başarılı bir sömürgeci yayıl-

ma için gerekli olduğu düşünülüyordu. Coubertin'in Olimpiyat fikrinin bir küresel manevi güç haline gelmesini sağlayan şey ise, bunun emperyalizmin ideolojik tacı gibi görünmesiydi. Modern Olimpik hareket, dünyayı insani bir temelde birleştirmek isteyen ilerici insanların girişimlerinin sonucu olarak değil, yeni doğal kaynaklara, ucuz iş gücüne ve yeni pazarlara ulaşmaya çalışan Avrupa aristokrasisinin, önde gelen kapitalist ve askeri çevrelerin girişimleri sonucu olarak ortaya çıkmıştır. "Olimpik enternasyonalizm" ilk olarak Avrupa kapitalizminin çıkarlarından doğmuştur: Avrupa'nın sömürgeci yayılması Coubertin'in Olimpizminin arkasındaki esas itici güçtür. Bu, Modern Çağ'da değişik şekiller içinde ve değişik rollerle ortaya çıkan kapitalist küreselleşmenin temel direklerinden biri idi, halâ da öyledir. Olimpik "misyonerler" in, Batı'nın hakim manevi gücü olarak Katolik Kilisesi'nin yerine getiremediği görevi yerine getirmeleri gerekmektedir: Dünyanın manevi olarak sömürgeleştirilmesi. Olimpizm, tarihteki, küresel boyutta olan ilk manevi harekettir ve küresel kapitalist totaliterliğin bir öncüsüdür. Olimpizm, bugünkü (Amerikan) "yeni dünya düzeni"nin , ya da, 19. yy.'ın sonlarına doğru ve 20. yy.'ın başlarında Coubertin'in kurmaya çalıştığı yeni bir sömürge düzeninin temel taşlarından biridir. Hoch'un denklemini kullanacak olursak, Olimpizmin, "yeni dünya düzeni"nin savunucularının küresel ideolojik polis gücü olduğunu, Olimpiyat Hareketinin de, uluslararası yasa ve düzeni yok edip küresel bir hakimiyet kurmayı amaçlayan Uluslararası Olimpiyat Komitesi (UOK)'nde ve diğer "uluslararası spor kuruluşları" adı verilen kurumlarda ifadesini bulan, en büyük ve en önde gelen siyasi güçlerin kendine özgü uluslararası bir arenası olduğunu söyleyebiliriz. Olimpizmi çözümlersek aşağıdaki sonuçlara varırız: Dünyayı yönetenler, Olimpik hareketi de yönetmektedirler; şöyle ki: (Coubertin'e atfedilen) "katılmak önemlidir", dünyanın efendileri tarafından dikte edilen kuralara göre oynamak ve özgürlük

için savaşmaktan vazgeçmek önemlidir demektir. Bırakalım en güçlüler yönetsin ve daha zayıflar onlara tabi olsun- Olimpiyatların özü budur.

**Emperyalist kapitalizmin
küreselleşme ruhunun simgesi:
Modern Olimpizm**

Modern Olimpizm belirli bir din ya da kültürden doğmuş değildir; saf biçimiyle emperyalist kapitalizmin "küreselleşme" ruhunu simgeler ve bu nedenle de geleneksel dinlerle, ulusal kültürlerle, özgürlük ruhuyla, eleştirel bilinç ve mantıkla ilişkisini koparır. Uluslararası Olimpiyat Komitesinde özgür düşünceli sanatçılara ve felsefecilere yer olmamasına, ama bunun yerine, mülk sahipleri, askerler, bankerler, sanayiciler ve bürokratlarla dolu olmasına, en belli başlı kişilerinin faşist partilerin ve hareketlerin açık sempatanları olmasına şaşmamak gerekir. Coubertin'in, çarpıtılmış ama öte yandan idealize edilmiş bir Helen kültürüne istekli olması, kapitalist toplumun dayandığı ve sporda simgeleşen Sosyal Darwinist ve ilerleyici-progressist ilkelerle "kültürel" bir meşruiyet sağlamak için bir kılıftır. "Kadim gelenekleri yenileme" fikri verimli topraklara saçıldı ve Avrupa'nın hümanist entelektüel çevrelerinden pek çok kişi hakim olan manevi ortamdan hayal kırıklığına uğrayıp kadim döneme döndüler ve idealize edilmiş

Lubodrag Simonović'in kapak çizimleri kendisi tarafından gerçekleştirilen kitapları İngilizce'den Rusça'ya pek çok dile çevrilmiştir.

Helen uygarlığında kendi hümanist arzularına bir destek bulabileceklerini, onları böylece canlandırabileceklerini ümit ettiler. Coubertin'in kadim Yunan'la olan mitolojik ve Procustean ilişkisinin burjuva felsefe ve tarih çevrelerinde tepkiyle karşılanmamış olmasının esas sebeplerinden biri de budur. Yunan'a dönmek, aynı zamanda, Marx'ın kapitalizm eleştirisi ve sosyalist (komünist) doktrini temelinde geliştirilmiş olan gelecek kavramıyla başa çıkmanın da bir yolu oluyordu. Hümanizmin klasikçi savunmasının, kurulu düzen savunması olduğu ortaya çıktı. Buna da ilaveten, kadim manevi mirası "canlandırma çabaları", en gelişmiş Avrupa ülkeleri arasında, manevi önderliği sağlamak için, Helen kültürünün meşru mirasçısının kendileri olduğu ve kendi ülkelerinin Avrupa uygarlığının manevi beşiği olduğunu ispatlama çabalarının bir parçası haline geliyor. En güçlü sömürgeci ülkeler arasında, sömürge ganimetini paylaşma ve Avrupa toprakları üzerinde hakimiyet için mücadele (bu bağlamda, Fransa'nın, Prusya ile savaşta yenilmesi) Coubertin'i, genç Fransız burjuvazisi içinde yarışmacı bir ruh geliştirmek konusunda daha da ısrarcı olmaya yöneltti. Coubertin, Sosyal Darvini yasaları toplumun gelişmesi için tartışmasız bir temel olarak kabul ettiği için, ülkeler (ırklar) arasındaki ilişkinin kurulmasında pasifizmin temel olmasını reddeder ve savaş insanlığın kaçınılmaz (ve hoş karşılanan) bir kaderi olarak ilan eder. Modern Olimpiyat oyunları "barışa adanmış bir şenlik" değil, dünyayı yöneten savaşkan ruha tam bir teslimiyeti ifade etmekle birlikte geçici olarak silahlarını bir yana koyacakları bir ateşkes (*la trêve sacrée*) olarak düşünülmüştür.

Coubertin'in Olimpizmi için dünya sanayi sergileri (1889'da Paris'te yapılan sergi gibi) "kültürel" bir ilham kaynağı olmuştur. Buralarda, kapitalizmin küreselleşmesinin, ileride Olimpiyat gösterilerinin ve askeri törenlerle yönetici "seçkinler" in yaptığı diğer debdebeli gösterilerin kaynağını oluşturacak olan gösterişli bir ifadeye tanık olmuştur. Askeri geçit törenleri, hükümetin en yüksek

temsilcilerinin hoş geldiniz konuşmaları ve onların himayelerinde yapılan bir gösteri- tüm bu ayrıntılar, Olimpiyat törenlerinin asli özellikleri haline gelecekti. Bütün bunlar Olimpiyat Oyunlarının mevcut düzeni gözlerde büyütme, yani *mükemmel* bir siyasi düzen olarak sunmak üzere gösterişçi bir şekilde düzenlenmiş olduğunu gösteriyor. Buna ilaveten, Coubertin, Shropshire’da “Olimpiyat sahalarında” Brookes yarışmalarından çok etkilenmişti. Yarışmaların “ciddiyeti” (marş, konuşmalar, flamlar, kazananın taçlandırılması, şiir ödülleri vb) Olimpiyat Oyunlarının temel özelliklerinden olacaktı. Buna, Avrupa ve Amerika üzerinde İngilizlerin manevi etkisi nedeniyle sporda “uygar davranış”ın yasası haline gelen “uluslararası” spor adamı kimliğinin ve gelişmiş kapitalizmde aristokrat ideallerin, dolayısıyla da düristçe yarışmanın somutlaştığı “İngiliz Beyefendisi”nin önemi de eklenmelidir.

Ecocidal, kapitalist öfke, hem Malthus’un kuramını hem de Nazi barbarlığını “geride bırakan” soykırımcı bir doktrine ve uygulamaya yol açtı: git gide daha çok kişiyi yok etmek, git gide daha az sayıda insanın temel bir yaşam durumu haline gelir. Tıpkı Nazi Olimpiyatları’nın, Yahudileri, Slavları ve Çingeneleri yer yüzünden silmek için yaptıkları aceleci hazırlıkları gizlemek için kullanılan bir maske olduğu gibi, bugünkü uluslararası spor da insanoğlunun en büyük kısmını, Batı’nın en gelişmiş kapitalist ülkelerinde yaşayan “altın milyar”ın hayatlarını idame ettirmesi uğruna yok etmeyi gizleyen bir “barışçıl” duman perdesidir. Aynı zamanda da, insanoğlu, yer yüzünden yaşamın tamamen silinmesi olasılığıyla git gide daha çarpıcı bir şekilde karşı karşıya kaldığı için, olası demokratik seçenekler bulmak da oldukça imkansız hale geliyor. Çok uluslu şirketlerin, yurtaşların kendi egemen siyasi iradelerini ifade etmelerini ve kendi varoluşsal çıkarlarını savunmalarını mümkün kılan, kurumsal devlet yapılarını yok etmek için icat ettikleri “yeni dünya düzeni”, kapitalist yok edişle şartlanmıştır. Totaliter kafa yaşamı yok etmek fikriyle birlikte var olur: Kapitalizm, sivil toplum

içinde yaratılmış olan demokratik kurumları ve bir *novum* ceninini tahrip eder ve ecocidal terörizm üzerine inşa edilmiş bir küresel faşizm kurar.

Siyasi bir spor kuramı olarak Olimpizmin eleştirisi

Bu iş Marx’ın dinin eleştirisinde kullanılan aynı yöntemi kullanır; ama Marx’ın din eleştirisi, çevresini saran fantastik nurun din olduğu “göz yaşı vadisinin eleştirisi”dir. Öte yandan, modern Olimpiyat putperestliğinin eleştirisi ise çevresini saran gösterişli nurun Olimpiyatlar olduğu kapitalist ölüm vadisinin eleştirisidir. Sporun, çağdaş eleştirel bir toplum kuramının başlangıç noktası olarak hayati önemi vardır. Olimpizmin eleştirisinin ayırt edici özelliği, kapitalizmin artık “saf” bir tahrip dizgesi haline gelmekte olduğu gerçeğinden ileri gelmektedir. Bu da, kapitalist ilişkilerin ve değerlerin somutlaşması anlamında sporu ve bu ilişkiler ve değerlerin “insancıl” maskesi olarak Olimpizmi yeni bir ışık altına taşır. Spor bir ölüm sanayii ve kapitalizmin gerçek yüzünü yansıtan bir ayna haline gelmiştir. Sosyal Darvinci ilke, *bellum omnium contra omnes* ve ilerlemeci ilke *citius, altius, fortius*, insanoğlunun kendi kendini yok etme sürecini başlatmıştır. Spor, insanın yok olma sürecini sona erdirir ve böylelikle doğaya karşı kapitalist ilişkinin imgesini temsil eder. Habermas ve Rigaier’in, spor eleştirilerinde söyledikleri gibi, sporcular yalnızca iş gücü olmakla kalmazlar aynı zamanda da sarf edilen emeğin hem aracı hem de nesnesidirler ve spor yalnızca bir kültürsüzleştirme (decultivation) şekli değil, aynı zamanda insanın doğadan uzaklaştırılmasının (denaturalization) (robotlaştırılması) şeklidir de. İnsanın biyolojik olanakları ile “ilerleme”nin onun için tayin ettiği gereksinimleri arasında git gide artan bir uzlaşmazlık insanın git gide daha fazla ezilmesine, hem bedeninin hem aklının canavarca yok edilmesine yol açmaktadır. Sporcu, insanın kapitalist surrogate haline gelir. Bir siyasi spor kuramı olarak Olimpizm, yalnızca kültürsüz bir uygarlık yaratma şekli değil, aynı zamanda da bir ölüm ideolojisi yarat-

ma şeklidir. “Sporun gelişmesi”, en açık biçimde, şu gerçeği doğrulamaktadır: Kapitalizm içinde hiçbir mekanizma, öngörölmüş ilerleme sürecini yok olma yolundan çeviremez ve sosyal kurumlar ve burjuva toplumunun kural koyucu yapısı (normative firmament) kapitalizmin korunması ve geliştirilmesi için bir araç haline gelmiştir. Burjuva kuramı başarısız oldu: Kapitalizmin ideologları kapitalizmin kirli izlerinin temizleyicileri ve insanoğlunun mezar kazıcıları haline geldiler. Kapitalizm bir yandan da kendi (manevi) çocuklarını yemektedir.

Celladın kurbanının kafasına geçirdiği çuval

Spor, Sosyal Darvinci kuram üzerine inşa edilmiş bir uygarlığın sonunu ve (absolutized) performans ilkesinin mutlaklaştırılmasını simgelemektedir: “Yarışma” ilkesi hakimiyet ilkesi haline gelmiştir, öte yandan da “ilerleme” ilkesi yok etme ilkesi olmuştur. Olimpizm, yeni doğan ve gelişen bir kapitalist toplumun ideolojisinden, birikmiş yok edici gücü insanlığı yok olmayla tehdit eden, ufulanan kapitalist bir ideolojiye dönüşmüştür. Spor alanlarında görsel (visi-onary) değil ölüm-kalımci (apocalyptic) bir ruh hakimdir. Spor, kapitalist “ilerleme”nin icat ettiği, insanı kendi kendini yok edici çılgınlık girdabına ve aynı şekilde, Helen dünyasının gerilemesine neden olan, kendi kendini yok edici, kadim devlet (polis) çılgınlığına çekmenin en etkili yoludur. Bu, yalnızca kapitalizmin daha fazla gelişmesinin ölümcül sonuçlarına ilişkin bilinci yok etmekle kalmıyor aynı zamanda da onu yenmenin ve Fransız Devrimi’nin yol gösterici ilkesini fark etmenin nesnel olasılıklarına ilişkin bilinci de yok ediyor. Dünyanın yok olmasının korkunç boyutlarına bakınca, Olimpizmin, cellat baltasını sallamadan önce insanoğlunun kafasına geçirdiği çuval olduğu söylenebilir. Gün, saat gelip çatmıştır: Ya insanlık kapitalizmi yok edecektir, ya da kapitalizm insanlığı.

DİPNOTLAR

- 1 Herkesle birlikte herkese karşı.
- 2 Daha hızlı, daha yüksek, daha güçlü.

Bir bilim olan sporun anası: Olimpiyatlar

Sporun bir bilim olduğunu kabul etmek sporda başarıyı getirecek olan ana etkindir. Olimpiyat, temelinde bilim yatan sporun en üst derecede yapıldığı müsabakalardır. Spor, toplumsal yapıya göre biçimlenen bir olgudur. Spor toplumbilimi sporu toplumsal bir kurum boyutuyla inceleyen özel bir toplumbilimidir.

Teoman Alili

Olimpiyatlar hakkında yazılan yazıların tümünde olimpiyatın spora yaptığı katkıdan bahsedilir. Elbette olimpiyat, bazı kanıların aksine sporun anasıdır ve sporun enternasyonal bir anlam taşımasını sağlamaktadır. Ancak, sporun tam bir bilim olduğunu kabul etmek sporda başarıyı getirecek olan ana etkindir. Olimpiyat, temelinde bilim yatan sporun en üst derecede yapıldığı müsabakalardır. Olimpiyat madalyası her sporcunun rüyası olduğu gibi sporun bilimle ilgili olan kısmının en yoğun biçimde yaşandığı bir organizasyondur.

Sporun toplum bilimsel temelleri

Genel toplum bilim içeriğinde incelenen sosyal davranış ve sosyal etkileşimlerin sayısı ve karmaşıklığı artarken, sporun da sosyal bilim içerisinde özel bir alan olarak ele alınıp değerlendirilme zorunluluğu doğmuştur. Çünkü spor giderek daha çok kişi tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi görmeye başlamış daha organize hale gelmiş ve uluslararası bir saygınlık gösterisi konumunu alarak ulusları sevince ya da yasa sürüklemeye başlamıştır. Ancak, spor toplum bilimi spora sadece bir yarışma ve fiziksel üstünlük olarak değil, önemli ve sürekli bir sosyal olgu olarak yaklaşılarak sporun sosyal karakteristiklerini açıklamaya çalışır. Spor sosyoloji-

sinde hareket noktası sporun bir başka ifade ile sportif faaliyetlerin, spor olayının bizzat kendisidir. Toplum içinde ortaya çıkış özellikleriyle yerine göre bir olay, yerine göre ise bir olgu niteliği taşıyan spora, toplumun bütünü içinde yaklaşmak daha uygun olabilir. Spor, çağımız insanının toplumsal yaşamına derinlemesine girmiş ve toplumsal yapıya göre biçimlenen bir olgudur. Spor toplum bilimi sporu toplumsal bir kurum, toplumsal bir sistem boyutuyla ince-

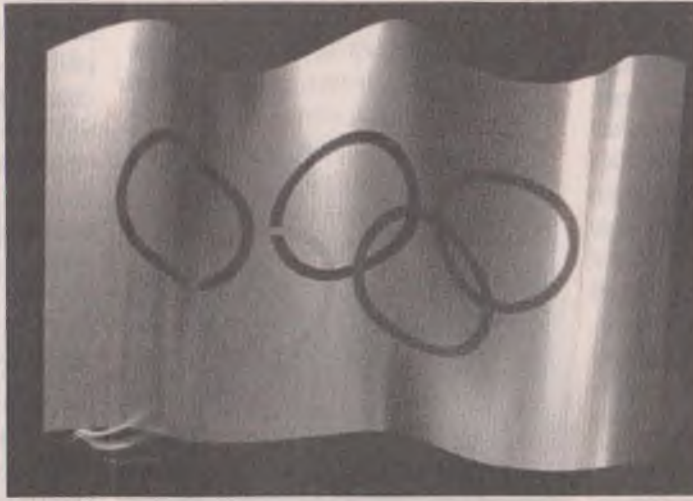
ro-öznel alana ise gerçekliği oluşturan birçok sosyal olayın oluşumunu dahil eder. Eylemsel içerik, öznel ve nesnel içeriği birbirine bağlar, böylece spor sosyolojisi amacına ulaşmış olur. Eylemsel içerik, sporun varolan sosyal gerçekliği ile bu gerçekliğin betimleme ve açıklaması arasında bir köprü kurar. Spor toplum biliminin 1960'ların sonu ve 1970'lerin başı boyunca Kuzey Amerika halkı tarafından benimsenmeye ve teşkilatlanmaya başladığı kabul edilmektedir. Kuramsal materyalleri ise sporun işlevi, sporun içeriği, tarihi, sporda kadın, davranış, kişilik, motivasyon, sosyalizasyon ve olimpiyat oyunları oluşturmuştur.

Spor, toplumdaki en yaygın kuruluşlardan biridir. Finansal harcamaları, katılımcıların ve seyircilerin sayısı, filmler, kitaplar, sporla ilgili karikatürler, harcanan süre, spor malzemeleri, sporun

dokümanları olarak belgelenebilir. Kısaca, spor birimleri, toplumsal insan davranışları ve toplumsal kurumlarla bağlantılıdır. Bu yüzden sosyal bilimler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilir.

Kitle sporu

Günümüzde toplumun büyük çoğunluğu, şu ya da bu biçimde sporla ilgilenmektedir. Kimi gazete ve televizyondan takip etmekte, kimi stadyum ve salonlara giderek seyretmek-

leyen özel bir toplum bilimidir. Diğer sosyal disiplinler gibi spor sosyolojisinin de öznel içeriği, nesnel içeriği ve her ikisinin arasında kalan eylemsel içeriği mikroskobik ve makroskobik olarak incelenir.

Ritzer, makro-nesnel alana sosyal çevreyi, hukuku, bürokrasiyi, mimariyi, teknolojiyi, lisanı; makro-öznel alana kültürü, sosyal normları, kuralları, sosyal değerleri; mikro-nesnel alana davranış biçimlerini, hareketleri ve karşılıklı etkileşimi; mik-

te, kimi de çocuklarının sportif faaliyetleri nedeniyle sporla ilgilenmektedir. Genel nüfusa oranladığımızda bu büyük çoğunluğun pasif olarak sporla ilgilenildiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Düzenli egzersizlerin ruh ve beden sağlığı üzerine olumlu etkilerinin bilimsel araştırmalar ile belgelenmesinden sonra spor her yaştaki insan için önerilmeye başlamıştır.

ABD ve Kanada'da "Physical Fitness", Almanya'da "Trim Dich" ve pek çok ülkede de "Sports for all" ya da "Sports pour tout" gibi isimlerle tanıtılan spor uygulamaları geniş halk kitlelerine hızla yayılmaktadır. Bir yandan teknolojik gelişmelerin insan yaşamına kazandırdığı kolaylıklar nedeniyle giderek daha az hareket ediyor olması, bir yandan da hızlı ve düzensiz kentleşmenin yol açtığı gürültülü, kirli ve sıkıntılı yaşam koşulları çeşitli hastalıklara zemin oluşturmaktadır. Sağlıklı bir topluma kavuşmak ise bireylerin fiziki, ruhi ve ekonomik yönden huzurlu olmalarına bağlıdır. Nüfusumuzun büyük bir bölümü sıkıntı ve öfke içindedir. Böyle bir ortamda sporun önemi daha da artıyor. Sporun gerçek amacı ve toplumsal işlevi, bir bakıma halkı sıkıntıdan arındırmak olduğuna göre eldeki olanaklar hemen değerlendirilmelidir. Bu zorunluluk salt spor açısından değil sağlık, kalkınma ve iş veriminin artırılması bakımından da önemlidir. Kitlelerin ruhsal ve bedensel sağlık yönünden, spordan yararlanabilmeleri için geniş kapsamlı organizelere geçilmelidir. Toplu spor ya da sporu da içeren eğlenceler, topluma canlılık ve heyecan getirecektir. Ayrıca halkın değer yargıları değişecek, moral gücü artacaktır. Morali yüksek bir toplumun ise gelişmesi, çağdaşlaşması daha da hızlanır. Modern monoton günlük yaşamdaki tek düzelik aynı zamanda bireyin yaratıcılığını da sınırlamakta ve giderek kişinin kendine yabancılaşmasına yol açmaktadır.

İşte kitle sporu, sağlık için spor,

herkes için spor boş zaman sporu gibi uygulamalar, insanın yeniden mutlu olması, kendini seven sağlıklı bir yaşama kavuşması amacıyla gündeme gelmiştir. Kitle sporunun, özellikle daha sağlıklı olma ve daha sağlıklı geleceklere ulaşma, üretimi artırma ve performans sporcu sayısını yükseltme şeklinde üç temel öge üzerine oturduğunu söyleyebiliriz. Sporun gerilimi azaltıcı özelliğinden faydalanılarak rutin işlerde çalışanlara spor yaptırarak üretimdeki kalitenin yükseltilmesine ve üretimin artmasına katkıda bulunmaktadır. Günümüzde tüm dünyada yaygın olarak sporun bu özelliği kullanılmaktadır. Pek çok sanayi kuruluşu ve işletme küçük dahi olsa spor tesisleri kurarak çalışanlarına spor yaptırmak için çaba sarf etmektedir. Ülkemizde de 500 kişiden fazla eleman çalıştıran kuruluşların spor ortamı hazırlama zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak bu ortamların hazırlanması yeterli olmamaktadır. Spor henüz günlük yaşamımızın bir parçası olmadığı için çalışanlar, iyi düzenlenmiş motive edici organizasyonlar yapılmadıkça kendiliklerinden bu tesislerden yararlanmamaktadır.

Kitle sporunun yayılması ya da

kitle sporu yapan insan sayısının artmasında performans sporunun oldukça önemli bir yeri vardır. Tek tek bireyler performans sporuna özenirler, kısa bir süre için de olsa kendi içlerinden "acaba ben de bir numara olabilir miyim?" duygusunu geçirdiklerini söyleyebiliriz. Aynı şekilde okul sporunda genç, performansını sergileyerek başarabilme umut ve coşkusunu yaşar. Bunlar bize kitle sporunun, sporun diğer yapılaş biçimleriyle özellikle de performans sporuyla iç içe olduğunu göstermektedir. Sağlık amaçlı ve daha iyi bir fiziksel görünüm kazanmak amacıyla spora başlayan birey bir süre sonra kendi performansının sınırlarını görmek isteyecektir. Kendi potansiyelini yakalamak isteyecektir. Küçükten büyüğe çok sayıda insanın sporun içinde olması daha çok sayıda elit sporcu yetişme-

sini de sağlar. Kitle sporunun yararına inanarak tüm ülke çapında bu tür tanıtım ve uygulamaların hayata geçirilmesi, herkese spor yapma olanağının verilmesi hem daha sağlıklı bir toplum hem de daha çok sayıda performans sporcusu ortaya çıkaracaktır. Sadece İstanbul ilimiz kadar nüfusa sahip olan bazı ülkelerden pek çok branşta daha düşük dereceler elde etmemizin sebebini, Türkiye'de büyük çoğunluğun spor yapma olanağından ve bilincinden yoksun olmasıyla açıklamak hiç de yanlış olmayacaktır.

Modern Olimpiyatlar

Baron Pierre de Coubertin'in 1896 yılında öncülüğünü yaparak başlattığı, Modern Olimpiyat Oyunları bugün tam 106 yaşında. Modern Olimpiyat Oyunları'ndan önce Yunan Olimpiyatları'na benzer çeşitli oyunlar organize edildi. Ama hiçbir devamlılık ve evrensel nitelik kazanmadı. Munc Wenlock Olimpiyat Oyunları 1850'de İngiltere'de yapıldı. Yunanistan 1830'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldıktan sonra 1837 yılında yayınlanan bir kraliyet fermanı ile atletik olaylara endüstriyel sergilerin bir parçası olarak yasal

statü kazandırılmıştır. Evangelos Zappas'ın verdiği mali destek ile ancak 1859 yılında koşu, disk, cirit, tırmanma ve güreşin yapıldığı Zappas Oyunları düzenlenmiştir. Daha sonra 1870, 1875 ve 1888 yıllarında da bu organizasyonlar gerçekleşmiştir.

Daha öncesinde 17. yüzyılda yine İngiltere'de Costwold Olimpiyatları'ndan söz edilmektedir. Bunun tarihi kesin olarak belli değildir. İngiliz Avukat Robert Dover, Kral I. James'in izniyle ilk Costwold Olimpiyat Oyunları'nı Chipping Camden yakınlarında bir tepede düzenledi. Burada esas karşılaşmalar, her ne kadar o dönemler Eski Yunan uygarlığına duyulan bir beğeni söz konusu olsa da İngiliz usulüydü. At yarışları, köpek ve tazılarla av gibi. Ayrıca, koşu, atlama, cirit ve çekiş atma, sopa ve çomak ile eskrim, güreş ve incik tekmeleme. Karşılaşmaların büyük bölümü asillerden, işçilere kadar herkese açıktı. Şampiyonlara sarı kurdelalar takılırdı. Karşılaşmalara ek olarak dans ediliyor, şarkılar söyleniyor, küçük tiyatro oyunları sergileniyordu. 1636 yılında Dover ve oyunları için bir antoloji basılmıştı. 1644 yılındaki iç savaş, 1652'deki Dover'ın ölümünden sonraki iki kesinti hariç her yıl düzenli olarak yapıldı. 1660'da yeniden başladı. 1852'ye kadar kalite düzeyi her yıl değişti. Daha sonraları modern olimpiyatlara duyulan ilgi 1865'de Robert Dover Oyunları Derneği'nin ku-

rulmasına yol açtı.

Bunlar olimpiyatların canlandırılmasına yönelik tek olaylar değildi. 1770'de Paris'te Champs de Mars'da, 1779'da Almanya'da Wörlitz-Dessau'de, 1830'da Polonya'da Posnan'da Grand Duchy'de, 1834 ve 1836'da İsveç Ramlösa'da, 1844'de Montreal'de, 1853'de New York Franconi Hipodromu'nda ve 1893'de San Fransisco'da oyunlar düzenlendi.

Modern Olimpiyat Oyunları'nın gerçek meşalesini yakan Baron Pierre de Coubertin eski Yunan olimpiyatlarına hakim olan düşünceyi modern çağa uydurdu. Coubertin, Antik Olimpiyatlar'da kazanmak her şey iken, modern olimpiyatların felsefesini katılmak üzerine kurdu. Antik Olimpiyatlar dini kökenli iken, modern olimpiyatlar laik nitelikli oluşturuldu. Antik Olimpiyatlar'daki sadece hür Yunanlılar'ın katılabildiği ırkçılık, modern olimpiyatlarda ortadan kaldırıldı. Uluslararası bir nitelik getirildi. Dil, din, renk, ırk ayrımı ortadan kaldırıldı. Sadece erkeklerin katılabildiği Antik Olimpiyatlar yerine, kadınların da katılabildiği bir Modern Olimpiyatlar gündeme getirildi. Sadece bir tek yerde dört yılda bir yapılan Antik Olimpiyatlar yerine, dört yılda bir dünyanın çeşitli ülkelerinin birinde yapılan Modern Olimpiyatlar doğdu.

Özet olarak, Coubertin'in modern olimpiyatları bir devrim niteli-

ğini taşıyordu. Modern Olimpiyatlar 1896'da Atina'da başlatıldı. Bu Olimpiyatların başlatılması kararı 23 Haziran 1894'de Paris Kongresi'nde alındı ve bu karar ile birlikte UOK (Uluslararası Olimpiyat Komitesi-IOC) kuruldu.

Olimpiyat Yemini, Olimpiyat Meşalesi ve Olimpiyat Bayrağı

Olimpiyat Oyunları'nın açılış töreninde katılan tüm sporcular bir olimpiyat yemini ederler. Bu yemini organizasyonu yapan ülkenin ünlü bir sporcusu tüm sporcular adına söyler. Bu yemin şöyledir: "Olimpiyat Oyunları'nda ülkemizin şerefi ve sporun zaferi için kurallara uyarak dürüst yarışacağımıza ve gerçek sportmenlik ruhu içinde mücadele edeceğimize and içeriz." Yemin ilk olarak, olimpiyat bayrağı gibi, 1920 Anvers Oyunları'nda yer aldı. Ve yemin Belçika'nın ünlü eskrimcisi Victor Boin okudu.

Olimpiyat Meşalesi Yunanistan'ın Olimpos Dağı'nda güneş ışığından dev mercekler vasıtasıyla tutuşturulur. Meşale oyunların yapılacağı ülkeye kadar, elden ele geçtiği ülkelerin atletleri tarafından taşınmakta ve olimpiyatın yapılacağı stadyumdaki dev meşale bu meşale ile tutuşturulmaktadır. Açılış töreninde yakılan meşale, kapanış törenine kadar sönmez. Olimpiyat meşalesi 1936 Berlin Olimpiyatı'nda modern olimpiyat tarihine girmiştir.

Olimpiyat bayrağı beyaz zemin üzerine iç içe geçmiş beş ayrı renkteki beş halkadan ibarettir. Dünyanın beş kıtasını temsilen insanları dostluk ve sevgi bağları ile birbirine bağlamayı simgeleyen bayrağın üç halkası üstte, ikisi alttadır. Üstteki üç halka soldan sağa doğru mavi, siyah ve kırmızıdır. Alttaki halkalar ise soldan sağa sarı ve yeşildir. Bu renkler önceleri kıtalara göre belirlenmiş, ardından Uluslararası Olimpiyat Komitesi bu renklerin üye ülkelerin bayraklarının renkleri olduğunu açıklamıştır. Olimpiyat Bayrağı 1920 Anvers Olimpiyatları'ndan beri dalgalanmaktadır. Bu bayrak 6-12 Mayıs 1913 tarihleri arasında yapılan toplantıda Baron Pierre de Co-

ubertin'in teklifi ile genel kurula sunulmuş ve ittifakla kabul edilmiştir.

Bugüne kadar yapılmış Olimpiyatlar

1896 yılında başlayan modern olimpiyatlarda bugüne kadar 24 yaz oyunu gerçekleştirildi. (Yaz oyunları ile ilgili daha detaylı bilgiyi IOC'nin kaynaklarda bulunan resmi internet sitesinden ulaşabilirsiniz.)

Bu oyunlar, yapıldığı tarihler, yapıldığı ülkeler ve oyunları kimin açtığı ile katılan erkek ve bayan sporcu sayıları şöyledir:

1) 1896 Atina Olimpiyatı: 6-15 Nisan 1896 tarihleri arasında Yunanistan'ın başkenti Atina'da ilk modern olimpiyatlar gerçekleştirildi. Bu oyunlara 14 ülkeden 245 sporcu katıldı. Bu olimpiyatlarda bayan sporcular yoktu ve oyunları Yunanistan Karlı I. Georges açtı.

2) 1900 Paris Olimpiyatı: 20 Mayıs-28 Ekim 1900 tarihleri arasında Fransa'nın başkenti Paris'te yapılan bu olimpiyata 26 ülkeden, 19'u bayan toplam 1206 sporcu katıldı. Oyunları Fransa Cumhurbaşkanı M.E.Loubet açtı.

3) 1904 Saint Louis Olimpiyatı: 1 Temmuz-23 Kasım 1904 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Saint Louis kentinde yapılan üçüncü olimpiyata 13 ülkeden 6'sı bayan, 681 sporcu katıldı. Oyunların açılışını Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Theodor Roosevelt yaptı.

Ara Olimpiyat, 1906 Atina: Olimpiyat Oyunları'nın 10. yıldönümü anısına Yunanlılar tarafından özel olarak düzenlenen Ara Olimpiyat olarak nitelendirilen bu resmi program dışı oyunlar 22 Nisan-2 Mayıs 1906 tarihleri arasında Yunanistan'ın başkenti Atina'da yapıldı. Oyunlarda 20 ülkeden, 7'si bayan, 877 sporcu mücadele etti.

4) 1908 Londra Olimpiyatı: 27 Nisan-31 Ekim 1908 tarihlerinde İngiltere'nin başkenti Londra'da yapıldı. 22 ülkeden 36'sı bayan, 1999

sporcu katıldı. Oyunlar İngiltere Kralı VII. Edward tarafından açıldı.

5) 1912 Stockholm Olimpiyatı: Beşinci olimpiyatlar 5 Mayıs-22 Temmuz 1912 tarihleri arasında İsveç'in başkenti Stockholm'de gerçekleştirildi. 28 ülkeden 57'si bayan 2490 sporcu olimpiyat madalyası için mücadele etti. Oyunların açılış

İsveç Kralı V.Gustav tarafından yapıldı.

6) 1916 Berlin Olimpiyatı: 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle bu olimpiyatlar yapılamadı.

7) 1920 Anvers Olimpiyatı: 20 Nisan-12 Eylül 1920 tarihleri arasında Belçika'nın Anvers kentinde düzenlendi. Bu oyunlara 29 ülkeden 78'i bayan, 2591 sporcu katıldı. Almanya ve Avusturya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu da bu oyunlara I. Dünya Savaşı'na neden olan ülkeler olarak alınmadılar. Oyunların açılışını Belçika Kralı I. Albert yaptı.

8) 1924 Paris Olimpiyatı: 4 Mayıs-27 Temmuz 1924 tarihleri arasında Fransa'nın başkenti Paris'te gerçekleştirildi. 446 ülkeden 136'sı bayan, 2956 sporcu katıldı. Açılış Fransa Cumhurbaşkanı M.Doumergue yaptı.

9) 1928 Amsterdam Olimpiyatı: 17 Mayıs-12 Ağustos 1928 tarihleri arasında Hollanda başkenti Amsterdam'da düzenlendi. Bu oyunlara 46 ülkeden 290'ı bayan, toplam 2724

sporcu katıldı. Oyunların açılışını Hollanda Kraliçesi Wilhelmine yaptı.

10) 1932 Los Angeles Olimpiyatı: 30 Temmuz-14 Ağustos 1932 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles kentinde gerçekleşti. Bu olimpiyata 37 ülkeden 127'si bayan toplam 1281 sporcu katıldı. Açılış Amerika Birleşik Devletleri Başkanı H.Hoover tarafından yapıldı.

11) 1936 Berlin Olimpiyatı: 1-16 Ağustos 1936 tarihleri arasında Almanya'nın başkenti Berlin'de yapılan oyunlara 49 ülkeden 328'i bayan 3738 sporcu katıldı. Oyunların açılışını Almanya'nın Führer'i Adolf Hitler yaptı.

12) 1940 Tokyo Olimpiyatı: İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yapılamadı.

13) 1944 Londra Olimpiyatı: İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yapılamadı.

14) 1948 Londra Olimpiyatı: 27 Temmuz-14 Ağustos tarihleri arasında İngiltere'nin başkenti Londra'da yapıldı. İkinci Dünya Savaşı'na yol açan Almanya, İtalya ve Japonya bu oyunlara alınmadı. 59 ülkeden 385'i bayan toplam 3714 sporcu mücadele etti. Oyunların açılışını İngiltere Kralı VI.George yaptı.

15) 1952 Helsinki Olimpiyatı: 17 Temmuz-3 Ağustos 1952 tarihleri arasında Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de yapıldı. Bu olimpiyata 518'i bayan, 4407 sporcu katıldı. Olimpiyatın açılışını Finlandiya Cumhurbaşkanı M. J. Paasikivi yaptı.

16) 1956 Melbourne-1956 Stockholm Olimpiyatı: 22 Kasım-8 Aralık 1956 günleri arasında 72 ülkeden 384'ü bayan 2958 sporcu katıldı. Avustralya İngiltere'ye bağlı olduğu için oyunları İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth açtı. Avustralya yasaları ülkeye canlı hayvanın sokulmasını yasakladığı için binicilik yarışmaları 10 Haziran-17 Haziran 1956 tarihleri arasında İsveç'in başkenti Stockholm'de yapıldı. Oraya da 29 ülkeden 13'ü bayan 158 sporcu katıldı. Oradaki olimpiyatın açılışını da İs-

veç Kralı VI. Gustav yaptı.

17) 1960 Roma Olimpiyatı: 25 Ağustos-11 Eylül 1960 tarihleri arasında İtalya'nın başkenti Roma'da yapıldı. Bu olimpiyata 83 ülkeden 610'u bayan toplam 4783 sporcu katıldı. Oyunların açılışını ise İtalya Cumhurbaşkanı M.G.Granchi yaptı.

18) 1964 Tokyo Olimpiyatı: 10-24 Ekim 1964 tarihleri arasında Japonya'nın başkenti Tokyo'da yapıldı. 93 ülkeden 683'ü bayan toplam 4457 sporcu mücadele etti. Oyunları Japon İmparatoru Hiro-Hito açtı.

19) 1968 Meksiko Olimpiyatı: 12-27 Ekim 1968 tarihleri arasında Meksika'nın başkenti Mexico City'de düzenlendi. Oyunlara 112 ülkeden 78'i bayan olmak üzere toplam 4750 sporcu katıldı. Açılış Meksika Cumhurbaşkanı L.G. Diaz yaptı.

20) 1972 Münih Olimpiyatı: 26 Ağustos-10 Eylül 1972 tarihleri arasında Federal Almanya'nın Münih kentinde yapıldı. 121 ülkeden 1058'i bayan toplam 10088 sporcu katıldı. Açılış Federal Almanya Cumhurbaşkanı M.Heinemann tarafından yapıldı.

21) 1976 Montreal Olimpiyatı: 17 Temmuz-1 Ağustos 1976 tarihleri arasında Kanada'nın Montreal kentinde yapıldı. Oyunlarda 92 ülkeden 1247'si bayan, 4781 sporcu mücadele etti. Kanada'nın İngiltere'ye bağlı olması nedeniyle oyunların açılışını İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth Kanada'nın resmi dilleri İngilizce ve Fransızca olduğu için iki ayrı dilde yaptı.

22) 1980 Moskova Olimpiyatı: 19 Temmuz-3 Ağustos 1980 tarihleri

arasında Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da gerçekleştirildi. 80 ülkeden 1125'i bayan, 4092 sporcu mücadele etti. Sovyetler'in Afganistan'a müdahalesi olimpiyat ruhuna aykırı bulunduğu için birçok ülke bu olimpiyatı protesto etmişti. Açılış Sovyetler Birliği Başkanı L.Brejniev tarafından yapıldı.

23) 1984 Los Angeles Olimpiyatı: 28 Temmuz-12 Ağustos 1984 tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles kentinde yapıldı. Orada 140 ülkeden 1567'si bayan 5230 sporcu mücadele etti. Bu olimpiyatı da Sovyetler'i destekleyen bazı ülkeler protesto ettiler. Oyunların açılışını Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan yaptı.

24) 1988 Seul Olimpiyatı: 17 Eylül-2 Ekim 1988 tarihleri arasında Güney Kore'nin başkenti Seul'de düzenlendi. Bu oyunlara 159 ülkeden 2186'sı bayan toplam 6279 sporcu katıldı. Oyunların açılışını Güney Kore Devlet Başkanı S.Mi-Chung yaptı.

25) 1992 Barselona Olimpiyatı: 24 Temmuz-9 Ağustos 1992 tarihlerinde İspanya'nın Barselona kentinde yapıldı. 169 ülkeden 2708'i bayan toplam 6659 sporcu altın madalya için mücadele etti. Açılış İspanya Kralı Juan Carlos tarafından yapıldı.

26) 1996 Atlanta Olimpiyatı: 19 Temmuz-4 Ağustos 1996 tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Atlanta kentinde yapıldı. 197 ülkeden toplam 10.600 sporcu katıldı. Açılış ise Amerika Birleşik Devletleri Başkanı J. Carter tarafından yapıldı.

27) 2000 Sydney Olimpiyatı: 15 Eylül-1 Ekim 2000 tarihleri arasında Avustralya'nın Sydney kentinde yapıldı. 199 ülkeden 4069 bayan, 6582 erkek toplam 10.300 sporcu katıldı. Oyunların açılış Avustralya Genel Valisi Sir William Deane tarafından yapıldı.

Modern Kış Olimpiyatları

Modern Kış Olimpiyatları yaz olimpiyatlarından 28 yıl sonra Fransa'da başlatıldı. (Kış Oyunları ile ilgili detaylı bilgiyi kaynaklar bölümündeki IOC'nın resmi internet sitesinden alabilirsiniz.) Bugüne kadar yapılan Kış Olimpiyatları, yapıldığı ülkeler, tarihler, katılan bayan ve erkek sporcu sayıları ile açılışlarını kimlerin yaptığı sırasıyla şöyledir:

1) 1924 Chomonix: 25 Ocak-4 Şubat 1924 tarihleri arasında Fransa'nın kış spor merkezi olan Chamonix'de yapıldı. İlk kış oyunlarında 16 ülkeden 13'ü bayan toplam 258 sporcu mücadele etti. Oyunları Fransa Beden Eğitimi Genel Sekreteri M.Guston Vidal açtı.

2) 1928 Saint Moritz Olimpiyatı: 11 Şubat-19 Şubat 1928 tarihleri arasında İsviçre'nin ünlü kayak merkezi olan Saint Moritz'de yapıldı. Bu ikinci kış oyunlarına 25 ülkeden 26'sı bayan toplam 464 sporcu katıldı. Açılış ise İsviçre Cumhurbaşkanı Edmund Schultken tarafından yapıldı.

3) 1932 Lake Placid Olimpiyatı: 4-15 Şubat 1932 günleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Lake Placid kış sporları merkezinde gerçekleştirildi. Yarışmalara 17 ülkeden 21'i bayan, toplam 252 sporcu

katıldı. Açılış ise New York Belediye Başkanı Franklin D.Roosevelt tarafından yapıldı.

4) Garmisch Parten-Kirchen Olimpiyatı: 6-16 Şubat 1936 tarihleri arasında Almanya'nın Garmisch Parten Kirchen kış sporları merkezinde yapıldı. Olimpiyata 28 ülkeden 80'i bayan 668 sporcu katıldı. Oyunları Almanya'nın Führer'i Adolf Hitler açtı.

5) 1940 Kış Olimpiyatı: Bu olimpiyat İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yapılamadı.

6) 1944 Kış Olimpiyatı: Bu olimpiyat İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yapılamadı.

7) 1948 Saint Moritz Olimpiyatı: 30 Ocak-8 Şubat 1948 tarihleri arasında İsviçre'nin Saint Moritz Merkezi'nde yapıldı. Bu oyunlara 26 ülkeden 77'si bayan toplam 1182 sporcu katıldı. Oyunlar İsviçre Cumhurbaşkanı Enrico Celio tarafından açıldı.

8) 1952 Oslo Olimpiyatı: 14-25 Şubat 1952 günleri arasında Norveç'in başkenti Oslo'da yapıldı. 30 ülkeden 109'u bayan toplam 694 sporcu mücadele etti. Oyunları Norveç Prensi Ragnhild açtı.

9) 1956 Cortina d'Ampezzo Olimpiyatı: 26 Ocak-5 Şubat 1956 tarihleri arasında İtalya'nın ünlü kış sporları merkezi Cortina d'Ampezzo'da yapıldı. Olimpiyatta 32 ülkeden gelen 132'si bayan 8290 sporcu altın madalya için mücadele etti. Oyunları açılışı ise İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi tarafından yapıldı.

10) 1960 Squaw Valley Olimpiyatı: 18-28 Şubat tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Squaw Valley kış merkezinde yapıldı. 30 ülkeden 143'ü bayan, toplam 665 sporcu katıldı. Açılış ise Amerika Birleşik Devletleri Başkan yardımcısı Richard Nixon tarafından yapıldı.

11) 1964 Innsbruck Olimpiyatı: 29 Ocak-9 Şubat 1964 günleri arasında Avusturya Innsbruck'de yapıldı. 36 ülkeden 200'ü bayan toplam 1091 sporcu yarıştı. Açılış ise Avus-

turya Cumhurbaşkanı Dr.Schart tarafından gerçekleştirildi.

12) 1968 Grenoble Olimpiyatı: 6-18 Şubat 1968 tarihleri arasında Fransa'nın Grenoble kış sporları merkezinde yapıldı. Bu kış olimpiyatına 37 ülkeden 211'i bayan toplam 1158 sporcu katıldı. Oyunların açılışı ise Fransa Cumhurbaşkanı General Charles de Gaulle tarafından yapıldı.

13) 1972 Sapporo Olimpiyatı: 3-13 Şubat 1972 günleri arasında Japonya'da Sapporo'da yapıldı. 35 ülkeden 206'sı bayan 1006 sporcu katıldı. Açılış ise Japon İmparatoru Hiro-Hito tarafından gerçekleştirildi.

14) 1976 Innsbruck Olimpiyatı: 4-15 Şubat 1976 tarihleri arasında Avusturya'da Innsbruck'da yapıldı. Olimpiyata 39 ülkeden 231'i bayan 1123 sporcu katıldı. Oyunların açılı-

şını Avusturya Cumhurbaşkanı Dr. R. Kirchschlager yaptı.

15) 1980 Lake Placid Olimpiyatı: 13-24 Şubat 1980 günlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Leka Placid kayak merkezinde gerçekleştirildi. Olimpiyata 37 ülkeden 233'ü bayan 1072 sporcu katıldı. Olimpiyatı Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Walter Mir açtı.

16) 1984 Sarajevo Olimpiyatı: 8-19 Şubat 1974 tarihleri arasında Yugoslavya'nın Sarajevo Kış Sporları Merkezi'nde yapıldı. 49 ülkeden 274'ü bayan toplam 1274 sporcu katıldı. Olimpiyat açılışı Yugoslavya Devlet başkanı Mika Spiljak tarafın-

dan yapıldı.

17) 1988 Calgary Olimpiyatı: 13-28 Şubat 1988 tarihleri arasında Kanada'nın kış spor merkezi olan Calgary'de düzenlendi. Bu olimpiyata 57 ülkeden 313'ü bayan 1801 sporcu katıldı. Açılış ise Kanada Genel Valisi Jeanne Sanve tarafından yapıldı.

18) 1992 Albertville Olimpiyatı: 8-23 Şubat 1992 tarihleri arasında Fransa'nın Albertville Kayak Merkezi'nde yapıldı. Bu oyunlara 64 ülkeden 313'ü bayan toplam 1801 sporcu katıldı. Oyunları Genel Vali Jeanne açtı.

19) 1994 Lillehammer Olimpiyatı: 12-27 Şubat 1994 tarihleri arasında Norveç'te Lillehammer'de yapıldı. Bu kış olimpiyatına 67 ülke katıldı. 522 bayan, 1217 erkek toplam 1739 sporcu yarıştı. Açılış Norveç Kralı V. Harald yaptı.

20) 1998 Nagano Olimpiyatı: 7 Şubat-22 Şubat 1998 tarihleri arasında Japonya'nın Nagano kentinde yapıldı. 72 ülkeden 814 bayan, 1488 erkek toplam 2402 sporcu katıldı. Açılış Japon İmparatoru Akihito yaptı.

21) 2002 Salt Lake Olimpiyatı: 8-24 Şubat tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Utah Eyaleti'ndeki Salt Lake City kentinde yapıldı. 77 ülkeden 886 bayan, 1513 erkek sporcu olmak üzere toplam 2399 sporcu katıldı. Açılış ABD Devlet Başkanı George W. Bush yaptı.

Modern Olimpiyatlar ve Türkiye

Modern olimpiyatlardaki Türk sporcularla ilgili birkaç ilginç konuya değinmek istiyorum. Bir de aşağıda, olimpiyatlarda dereceye girmiş sporcularımızın isimlerini bulacaksınız.

Olimpiyatta, bilindiği gibi, birinci altın, ikinci gümüş ve üçüncü bronz madalya kazanır. 4.'den, 8.'ye kadar olan sporcuların isimleri de "Olimpiyat Oyunları Şeref Kütüğü"nde yer alır.

1896 Atina Olimpiyatları'na 20 yaşındaki Deliormanlı Koç Mehmet Pehlivan kendi olanakları ile gider.

Amacı hem tanınma, hem de “dünyalık” kazanma şansını yakalamaktır. Koç Mehmet 1.65 boyunda ve 80 kilodur. Atina’ya varınca, UOK’yu bulur. “Güreşmeye geldim” der. Ama Osmanlı Devleti henüz Uluslararası Olimpiyat Komitesi’ne üye olmadığı ve de Koç Mehmet’in resmi bir sıfatı olmadığı için geri çevrilir.

1906 yılında Modern Olimpiyatlar’ın 10. Yaşı nedeniyle Atina’da bir “Ara Olimpiyat” düzenlenir. Buna Türkiye’den de 30 sporcu katılır. Bu sporcular 18 Rum, 10 İngiliz, 1 Ermeni ve 1 Musevi sporcudur. Ve Tavatyla Heraklis Jimnastik Kulübü’nden (Bugünkü Kurtuluş Kulübü) Yorgo Alibrantis, 10 metrelik ipe tırmanma yarışında 114 saniyelik derecesi ile Dünya Rekoru kırar.

İlk kez 1912 yılında Stockholm’deki 5. Olimpiyat Oyunları’na 27 ülke arasında Türk Bayrağı da katılır. 1916 Berlin Olimpiyatları, I. Dünya Savaşı yüzünden yapılamaz. 1920 Anvers Olimpiyatları’na ise çok acıdır ki “Dünya Savaşı’nı çıkaran ülkelerden biri olarak” Türkiye kabul edilmez. 1928 Amsterdam Olimpiyatları’nda güreşte Tayyar Yalaz 4., Sami Arıkan 6., Nuri Boytorun ve de Mehmet Çoban 7. olurken halterde Cemal Erçman 8. olur. 1932’deki Los Angeles Olimpiyatları’na Türkiye sporcularını maddi olanaksızlık nedeniyle gönderemez. 1936 Berlin Olimpiyatları’nda ise ilk kez bayrağımız şeref kürsüsüne çekilir. İlk kez İstiklal Marşımız çalınır ve ilk altın madalyamızı alırız. Ayrıca, ilk bayan sporcularımız da bu oyunlara katılır. Serbest güreşte ilk şeref kürsüsüne 78 kiloda Mersinli Ahmet Kireççi çıkar ve ilk altın madalyamızı ise 61 kiloda Yaşar Erkan alır. Mehmet Çoban ve Nuri Boytorun güreşte 5. olur. Ahmet Çayırıldız güreşte 6. ve Cevat Kula binicilikte 6. olurken, Hüseyin Erçetin güreşte 7., Talat Tunçalp bisiklette, Mustafa Çakmak güreşte, Harun Ülman ile Behzat Baydar yelkende 8. olur. 1948 Londra Olimpiyatları’nda güreş dışındaki bir sporda, ilk madalyamızı üç adım atlamada Ruhi Sarialp bronz olarak kazanır. Güreşte Muharrem Candaş ve Sadık Esen

4. olurken Ahmet Şenol 5., Mustafa Çakmak 8. olur. Ayrıca futbolda Cihat Arman, Naci Özkaya, Murat Aküz, Selahattin Torkal, Bülent Eken, Hüseyin Saygun, Fikret Kırkan, Erol Keskin, Gündüz Kılıç, Lefter Küçükandoniadis ve Şükrü Gülesin’li ekibimiz 5. olur. 1952 Helsinki Olimpiyatları’nda Bayram Şit güreşte serbest sikkette altın, Adil Atan serbest güreşte 87 kiloda bronz madalya kazandılar. Yine güreşte İrfan Atan 4. olurken Cemil Sarıbacak, Haydar Zafer, Ahmet Şenol, Ali Özdemir, İsmet Atlı 5. ve de Hasan Bozbey altıncı oldu. Ayrıca, Erdoğan Akın, Rıdvan Bolatlı, Mustafa Ertan, Basri Dirimli, Ercüment Güder, Necdet Şentürk, Vasıf Çetinel, Tekin Bilge, Yalçın Çaka, Muzaffer Tokaç ve Yalçın Gölbaş’dan kurulu futbol takımımız da beşinci oldu. 1956 Melbourne Olimpiyatı’nda serbest güreşte 73 kiloda Mithat Bayrak, 57 kiloda Mustafa Dağıstanlı, ağırdan Hamit Kaplan altın madalya, greko romen 67 kiloda Rıza Doğan ve serbest 73 kiloda İbrahim Zengin gümüş madalya kazandılar. Greko Romen’de 52 kiloda Ali Eğribaş ve serbestte 52 kiloda Hüseyin Aktaş bronz madalya kazandılar. İsmet Atlı, Müzahir Sille, Hamit Kaplan, Bayram Şit güreşte dördüncü ve Adil Atan da sekizinci oldu. 1960 Roma Olimpiyatı’nda greko romen güreşte 62’de Müzahir Sille, 73’de Mithat Bayrak, 87’de Tefvik Kış, serbest güreşte 52’de Ahmet Bilek, 62’de Mustafa Dağıstanlı, 79’da Hasan Güngör ve 87’de İsmet Atlı altın madalya kazandı. Serbestte 75 kiloda İsmail Ogan ve ağırdan Hamit Kaplan gümüş madalya sahibi oldular. Yine güreşte Kazım Ayvaz 4., Yaşar Yılmaz ve Adil Güngör 5. olurken, Hayrullah Şahin 6. oldu. 1964 Tokyo Olimpiyatı’nda Greko Romen’de 70 kiloda Kazım Ayvaz ve serbestte 78 kiloda İsmail Ogan altın madalya, 57 kiloda Hüseyin Akbaş, 87 kiloda Hasan Güngör ve ağırdan Ahmet Ayık gümüş madalya kazandılar. Serbestte Hamit Kaplan ise bronz madalya

kazandı. Yine güreşte Mahmut Atalay ve Cemal Yanılmaz dördüncü olurken, Ünver Beşergil, Yavuz Selekman, Burhan Bozkurt sekizinci oldular. 1968 Meksiko Olimpiyatı’nda serbest güreşte 78 kiloda Mahmut Atalay ve 97 kiloda Ahmet Ayık altın madalya kazandılar. Ali Şahin güreşte dördüncü, Eraslan Doruk ve Nazif Kuran boksta beşinci, Seyit Hışırlı güreşte altıncı, Ali Yağmur ve Mehmet Güçlü yedinci oldular. 1972 Münih Olimpiyatı’nda serbest güreş 62 kiloda Vehbi Akdağ gümüş madalya kazandı. Bu o olimpiyattaki tek derecemizdi. 1976 Montreal Olimpiyatı’nda Mehmet Uzun serbest güreşte dördüncü olurken; yine güreşte Kuddusi Özdemir, Salih Bora ve Erol Mutlu yedinci oldular.

1980 Moskova Olimpiyatları’m boykot edip, katılmayız. 1984’e kadar, Sarılap’ın kazandığı bu bronz (güreş dışındaki tek madalya) yalnızdı. 1984’de Los Angeles’te boks ringlerinde Eyup Can 51 kiloda ve Turgut Aykaç 58 kiloda ve serbest güreşte ağır sikkette Ahmet Taşkın bronz madalya kazanırlar. Hayri Sezgin güreşte dördüncü, Adnan Seyhanlı güreşte, Fahri Sümer boksta beşinci, Fevzi Şeker ve İsmail Temiz güreşte altıncı, Erol Kemah, Serhat Karadağ ve Selman Kaygısız

güreşte yedinci oldular. İbrahim Ak-
gün ile Sümer Koçak güreş ve de Le-
vent Erdoğan halterde sekizinci ol-
du.

1988'de Seul Olimpiyatları'nda,
Naim Süleymanoğlu mucizesi ile al-
tın madalya özlemimiz giderilmeye
başlanır. Necmi Gençalp serbest gü-
reşte 82 kiloda gümüş madalya ka-
zanır. Ayrıca, yine güreşte Ahmet Ak
dördüncü olurken, Aslan Seyhanlı
beşinci ve İlyas şükrüoğlu altıncı
olur. 1992 Barselona Olimpiyatları'
nda ise 47 kiloda Arzu Tan ve 55 ki-
loda Ayşegül Ergin, Taekwondo da
bronz madalya kazanarak 'ilk olim-
piyat madalyalı bayan sporcuları-
mız' olur. Ayrıca Naim Süleymanoğ-
lu halterde ve Mehmet Akif Pirim de
Greko Romen 62 kiloda altın madal-
yaya ulaşırlar. Güreşte Remzi Musa-
oğlu ile Mehmet Demir dördüncü,
Ahmet Orel ile Fatih Öztaş beşinci
olurken halterde Halil Mutlu ve gü-
reşte Sebahattin Öztürk altıncı oldu-
lar. Erdinç Aslan ise halterde yedinci
oldu. 1996' da ise 64 kiloda Naim
Süleymanoğlu ve 54 kiloda Halil
Mutlu'nun halter de getirdiği altın
madalyalara, serbestte 82 kiloda
Hamza Yerlikaya ve 130 kiloda
Mahmut Demir'in güreşteki altın
madalyaları eklenir.

Türk Spor Tarihi boyunca en çok
altın madalyayı kazanan sporcumuz,
üç Olimpiyat' ta 3 altın madalya ile
Naim Süleymanoğlu olur. Olimpiyat
Rekoru kıran sporcu sayımız ise üç-
tür. 1988'de Seul'de Naim'in üç
Olimpiyat rekoru var. 1996'da Halil
Mutlu yine halter de üç olimpiyat re-
koru daha kırıyordu. Boksta 74 kilo-
da Malik Beyleroğlu gümüş madal-
ya kazanırken, greko romen güreşte
Mehmet Akif Pirim bronz madalya
kazanıyordu. Ayrıca aynı Olimpiyat-
ta okçulukta eleme yarışmalarında
bayan sporcumuz Natalie Nazadrize
Çakır da olimpiyat rekor kırıyordu.
Ama finale şanssızlık sonucu kala-
mıyordu. Elif Altınkaynak ve Elif
Ekşi ile birlikte bayan okçuluk takı-
mımız dördüncü oldu. Ayrıca, güreş-
te Harun Doğan ve Sebahattin Öz-
türk, halterde Sunay Bulut, okçuluk-
ta Elif Altınkaynak dördüncü olur-
ken; güreşte Hakkı Başar beşinci, ju-

doda İlknur Kobaş ve güreşte Metin
Topraktaş altıncı oldular. Halterde
Mücahit Yağcı ve Dursun Sevinç ile
judoda Irakli Uznadze yedinci oldu-
lar. 2000 Sydney Olimpiyatları'nda
ise greko romen güreşte 85 kiloda
Hamza Yerlikaya, halterde 56 kiloda
Halil Mutlu, judoda 66 kiloda Hüse-
yin Özkan altın madalya kazandılar.
Serbest güreşte 76 kiloda Adem Be-
reket ve taekwan-do da 57 kiloda
Hamide Tosun bronz madalya ka-
zandılar. Türkiye bu olimpiyatlarda
toplamda 5 madalya ile madalya sı-
ralamasında 26. oldu.

KAYNAKÇA

- 1) Anshel, M. H., Sport Psychology, from Theory to Practise. Publishers Scottsdale, Arizona, 1990.
- 2) Başer, E., Uygulamalı Spor Psikoloji-
si. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakan-
lığı. Yayın No: 31, Ankara, 1986.
- 3) Baumann, S., Praxis der Sportpsyc-
hologie. Çev: İkizler C. H., Özcan, A. O.
"Uygulamalı Spor Psikolojisi" Alfa Ba-
sım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1994.
- 4) Biçer, T., Doruk Performans. Sistem
Yayınları. İstanbul, 1996.
- 5) Frester, R., Ideomotorisches Training
im Sport. Ein Beitrag zur trainingsinten-
sivierung und Erhöhung der Wettkampss-
tabiliteit bei sportlern oder technischen
und Schnellkrafte Sportarten, Beitrage
zur Psychologie, Sport Verlag, zur Ber-
lin, 1974.
- 6) Gould, D., Applied Sport Psychology.
Mayfield Publishing Company. Califor-
nia, 1986.
- 7) Koç, Ş., Spor Psikolojisine Giriş. Sa-
ray Tıp Kitabevleri, İzmir, 1994.
- Luehr, J. O., Mental Toughness Training
for Sport. The Stephen Greene Press.
1986.
- 8) Martens, R. A., Coaches Guide to
Sport Psychology. Human Kinetics Pub-
lishers. Compain. Illinois 1987.
- 9) Martens, R., Successful Coaching.
Second edition. Leisure Press. Champa-
ign. Illinois, 1990.
- 10) Oka, N., Biyolojik Ritm Nedir ve
Askeri Alanlarda Nasıl Kullanılır? An-
kara, 1987.
- 11) Özbaydar, S., İnsan Davranışının Sı-
nırları ve Spor Psikolojisi. Altın Kitaplar
Yayınevi. İstanbul, 1983.
- 12) Öztürk, F., Sporda Stres. Özsan

Matbaacılık Sanayi. Bursa, 1991.

- 13) Thomas, A., Einführung in Die
Sportpsychologie. Verlag für psycholo-
gie. Dr. C. J. Hogrefe. Göttingen, 1978.
- Vernacchia, R., Applied Sport Psyc-
hology Services For Track and Field Co-
ach and Athletes. Track and Field Quar-
terly. Spring. 1992.
- 14) Volkamer, M.; Jessen, K.; Medler,
M., Formen und Möglichkeiten des
Mentales Trainings. Leistungssport, Wil-
helm Limpert Verlag GmbH, Frank-
furt/mein, 1971.
- 15) Weinberg, R. S., The Mental Advan-
tage. Leisure Press. USA, 1998.
- Dönmezer S., Sosyoloji, Savaş Yayınla-
rı, Ankara, 1984.
- 16) Erkal, M., Sosyolojik Açından Spor,
MEGS Yayın no: 30, Milli Eğitim Bası-
mevi, Ankara, 1986.
- 17) Fichter J., Sosyoloji Nedir, Çev: Çe-
lebi Nilgün, Atilla Kitabevi, Ankara,
1994.
- 18) İbn-i Haldun, Mukaddime I, II, III,
çev: Ugan Z. K., Milli Eğitim Bakanlığı
Yayınları, İstanbul, 1989.
- 19) Kızılıçık S., Erjem Y., Açıklamalı
Sosyoloji Sözlüğü, Saray Kitabevi, İz-
mir, 1996.
- 20) Kösemihal, N., Sosyoloji Tarihi,
Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- 21) Özgüven M., Toplum Bilimlerine
Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa, 1996.
- Sayın, Ö., Sosyolojiye Giriş, Erdem Ki-
tabevi, İzmir, 1985.
- 22) Beden Eğitimi ve Spor IV. Beş Yıl-
lık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komis-
yonu Raporu, Ankara, 1979.
- 23) Erkal, E. M., Sosyolojik Açından
Spor, Milli Eğitim Basımevi, Yayın No:
39 Ankara, 1986.
- 24) Fişek, K., Spor Yönetimi, A. Ü. S.
B. F Yayınları No: 445, Ankara, 1980.
- Erkal, M., Sosyolojik Açından Spor,
MEGS yayın no: 30, M. E. Basımevi,
Ankara, 1986.
- 25) Kenyon, G. S., The Significance of
Social Theory in the Development of
Sport Sociology, Sport and Social The-
ory, Rees, C. R., Miracle, A. W., Human
Kinetics, Champaign, 1986.
- 26) Ritzer, G., Toward and integrated
Sociological Paradigm, Boston, 1981.
- Snyder, E. E., Sociology of Sport, Sport
and Fitness Management, Parks, J. B.,
Zanger, B. K., Human Kinetics, Cham-
paign, 1990.

Olimpiyat Oyunları'nın büyümesi ve krize sürüklenişi

90'lı yıllarda ABD Uluslararası Olimpiyat Oyunları'nı da tahakkümüne aldı. Olimpiyat ideali, tank paletlerinin, küresel TV vericilerinin ve reklam bombardımanının altında kaldı. Olimpiyat Oyunları bir "Las Vegas Şov"u biçiminde süremez.

Dr. Cüneyt Akalın

(Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Baron de Coubertin'in çabalarıyla 1896'da Atina'da boy veren Modern Olimpiyatlar'ın 20. Yüzyıl'ın ilk yarısında sıkıntılı bir dönem geçirdiği söylenebilir. Birbirini izleyen iki dünya savaşı, Nazizm'in Avrupa'nın merkezinde, Japon militarizminin Pasifik'te yükselişe geçişi uluslararası toplumun barış ve huzurunu baltalamış, zaman zaman Olimpiyatlar'ın yapılabilirliğini de engellemişti. Koşullar, II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bir ölçüde değişti.

Nazilere verilen dersin adı:

Jesse Owens

Olimpiyatlar'ın mayalandığı dönem sayabileceğimiz iki savaş arası

dönemde, Olimpiyat ruhunu pekiştirenlerden biri büyük atlet "Uçan Fin'li" Paavo Nurmi'dir. 5'i 1924 Oyunları'nda olmak üzere Olimpiyatlar'da tam 9 altın madalya kazanan ve 20 kez dünya rekoru kıran bu unutulmaz sporcu, uluslararası sportif rekabetin en ünlü simalarından biri olarak adını tarihe yazdırırken, Olimpiyat ruhunu da yüceltmisti.

Almanya'da yapılan ve Nazilerin bilerek isteyerek büyük bir şova dönüştürdükleri 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları Olimpiyat ruhunu güçlendiren bir büyük spor olayına tanık oldu. Amerikalı zenci sporcu Jesse Owens 100 m., 200 m., 100 m. Bayrak ve Uzun Atlama dallarında tam 4 altın madalya kazanarak, hem büyük bir sportif başarıya imza attı hem de kendilerini yenilmez sanan ırkçı Nazilere unutulmaz bir ders verdi.

"Uçan Finli" ve Owens "citus, altius, fortius" (daha hızlı, daha yüksek, daha hızlı) ruhunu ete kemiğe büründürdüler.

İki kutuplu uluslararası siyasetin Olimpiyatları

II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan ve iki büyük galip devletçe gerçekleştirilen Yalta-Potsdam düzeni, uluslararası barış ve güvenliği Birleşmiş Milletler'e teslim ederek yeni bir sayfa açmıştı. Savaş sonrası yıllar iki büyük devlet arasında büyük bir mücadeleye sahne olmuş olsa da, "dehşet dengesi"nin yarattığı istikrarlı uluslararası ortamın, Olimpiyatlar için olumlu bir ortam yaratmış

olduğunu teslim etmek gerekir. Dahası, iki süper devlet arasındaki rekabet, 50'li yıllarda Olimpiyatlara renk kattı. Uluslararası toplum Olimpiyat Oyunları'nı uzun süren ve yaklaşık 50 milyon insanın hayatına malolan savaşın yaralarını sarmanın yolu olarak değerlendirdi. Olimpiyatlar giderek, yaşamın aranan, özlenen bir parçası oldu. Bu sürecin 1948 Londra Oyunları'ndan 1980 Moskova Oyunları'na kadar uzandığını belirtmek gerekir.

1980 Moskova Oyunları'nın karşı blokça baltalanması üzerine Olimpiyatlar bir başka sürece sürüklendi, başlı başına bir gerginlik kaynağı oldu. ABD'nin tek kutuplu dünyası Olimpiyatlar'ı kendine benzetti; Washington'un politikacıları Oyunlar'ı kendilerine göre biçimlendirerek olayı yozlaştırdılar.

Savaş sonrası sürecin belli başlı köşe taşları şunlardır:

Savaş sonrası ilk büyük Olimpiyat Oyunları'nın Londra'ya verilmesi, hiç kuşkusuz bilinçli bir tercihti. (Aslında Londra Savaş sırasında kullanamadığı hakkını Savaş'tan sonra kullandı). Bu, 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nı büyük bir Nazi gösterisine dönüştüren Hitler'e yanıt anlamını taşıyordu. Londra'da Olimpiyatlar'ın düzenlenişi 1936'dan farklı biçimde yapıldı. Berlin'deki resmi havaya taban tabana zıt "sivil" bir havanın hakim olmasına ve sporcuların ön plana çıkmasına özen gösterildi.

1948 Londra Olimpiyatları'nın unutulmaz yıldızı "Çek lokomotif" Emil Zapotek'tir. Tarihin bir cilvesi

"Uçan Fin'li"
Paavo Nurmi

olmalı, Orta Avrupa'nın Churchill'in deyişi ile bir "Demirperde" ile ikiye bölündüğü yıllarda Olimpiyat'ın yıldızı "Mittel Europa"dan çıkmıştır. Hem 10.000 hem de 5.000 metrede altın madalyayı kazanan Çek sporcu, alçakgönüllülüğü ve azmi ile kendini bir anda savaş-sonrası dünyanın aradığı isimsiz kahraman olarak bulmuştur. "Çek lokomotif" Zatopek aynı başarıyı bir sonraki Oyunlarda, 1952 Helsinki Olimpiyatları'nda sürdürdü, spor tarihinin unutulmazları arasına girdi.

Londra Olimpiyatları'nın bizim açımızdan da önemi büyüktür. Türkiye ilk kez 1908'de katıldığı Olimpiyat Oyunları'ndan yıllar sonra 1948'de güreşte 6 altın ve 4 gümüş madalya alarak bir anda iddialı konuma gelmiştir. (Yaşar Doğu'lar, Celal Atik'ler bu Oyunlarda ünlendi.) Londra'da **Ruhi Sarıalp** atletizmde madalya alarak bir ilke imza atmıştır.

Sportif sonuçları ne olursa olsun, 1948-1952 Olimpiyatları'nın o günün koşullarında uluslararası barış ortamını güçlendirdiğini kabul etmek gerekir.

1956'da Melburn'a uzanan Olimpiyatlar, 1960'da Avrupa'ya döndüğünde yeni misyonlar üstlenmişti. Roma hem yakın geçmişi (Mussolini dönemini) unutturmak hem de şanlı uzak geçmişi anımsatmak için elinden geleni yaparken İtalya'nın (turistik) tanıtımında özel bir görev üstlendi. Bu Olimpiyatlar da iki büyük devletin (ABD-SSCB) sporcularının rekabetine sahne olmanın yanı sıra, yoksul ülkelerden gelen isimsiz sporcuların büyük başarılarına tanık

Türkiye'nin Olimpiyatlardaki unutulmazları

Türkiye, Atina Oyunları'na, 9 dalda yarışacak 21 bayan ve 43 erkek sporcudan oluşan bir kabileyle katılıyor. Kuşkusuz, halterde ve güreşte yine iddialıyız ama bu Oyunlara ilk kez atletizmde altın madalya beklentisi içinde gidiyoruz. Avrupa şampiyonu ve dünya ikincisi Süreyya Ayhan'dan ve dünya şampiyonu Elvan'dan altın madalya bekliyoruz.

Türkiye ilki 1896'da Atina'da, sonuncusu 2000'de Avusturalya'nın Sidney kentinde düzenlenen 24 Olimpiyat Oyunu'ndan 18'ine fiilen katıldı. Türk sporcular bugüne kadar katıldıkları oyunlarda 32 altın, 16 gümüş ve 13 bronz madalya kazandılar. Türkiye bu performansı ile 120 ülke arasında 32. sırada yer alıyor. Aslında, beklentinin altında kalan bir durum bu.

Başarılı sporcuların başında dünya ve olimpiyat şampiyonu Naim Süleymanoğlu geliyor. Süleymanoğlu üç olimpiyat altını kazanan ender sporculardan biri. Süleymanoğlu'dan sonra iki altın kazanan sporcular ise halterde Halil Mutlu, güreşte Hazma Yerlikaya, Mustafa Dağıstanlı ile Mithat Bayrak. En çok madalya kazandığımız Oyunlar 1948 Londra ve 1960 Roma Oyunları. Londra'daki altın adamlarımızın başında Yaşar Doğu yer alıyordu.

İlk Olimpiyat altınını 1936 Berlin Oyunları'nda güreşçi Yaşar Erkan kazandı, ilk Olimpiyat Madalyasını ülkemize 1936 Oyunları'nda Mersinli Ahmet kazandı. Atletizmdeki tek bronz madalya ise 1948'de Londra Oyunları'nda Ruhi Sarıalp'ten geldi. (İsmail Akçay Tokyo'da 4. gelerek madalyayı kıl payı kaçırdı.)

İki olimpiyat üst üste altın gümüş, bronz alan birçok güreşçimiz var.

Türkiye son yıllarda (özellikle Naim Süleymanoğlu'ndan sonra) güreşten sonra halterde de başarılı sporcular yetiştirmeye başladı.

oldu. Ruslar jimnastikte tartışmasız üstünlüğe sahiptiler; atletizmde kısa mesafeli koşullarda Batılılar, uzun mesafeli koşullarda Doğu Bloku'ndan sporcular üstünlük sağladılar. Uzun mesafe koşullarında zamanla Afrikalılar kendilerini herkese kabul ettirdi.

Kara Afrika Yılı

"Kara Afrika Yılı" olarak tarihe adını yazdıran 1960, sömürgeciliğin

tasfiyesinde bir dönüm noktası olmuştu. İşte bağımsızlığına yeni kavuşmuş Afrika ülkelerini adeta şahsında temsil eden bir büyük atlet, Etyopya'lı **Ababe Bikila**, Roma'da çıplak ayakla koştuğu maraton yarışını açık farkla kazanırken, 1935'de ülkesini işgal eden İtalyanlardan öğ alıyor gibiydi. Bikila aynı başarıyı bir sonraki Olimpiyat'ta 1964 Tokyo Oyunları'nda yineleyerek Olimpiyatların unutulmazları arasına katıldı. (Bu büyük atlet sonraki yıllarda geçirdiği bir trafik kazası sonucunda yaşamını koltuk değnekleri ile sürdürmek zorunda kalacaktır.) Maratonda koşan Türk atleti **İsmail Akçay** birkaç metre geride kalınca stada ancak 4. girebildi ve bir büyük başarıyı kıl payı kaçırdı.

1968 Meksika Oyunları, 68 Olayları'nın, Çekoslovakya'nın işgalinin gölgesinde yapıldı. Olimpiyatlardan kısa süre önce Meksiko City'nin Anayasa Meydanı'nda özgürlük isteyen öğrencilere polis ateş açarak 70 kişinin ölümüne ne-

den olması, Olimpiyatlar'ın yapılmasını bile zora sokmuştu. Dahası o yıllar, Vietnam Savaşı yıllarıydı; zenci azınlığın büyük protesto gösterileri ABD'yi sarsıyordu. 200 m. yarışını birinci ve üçüncü bitiren iki Amerikalı atletin, **Tommy Smith** ve **John Carlos**'un kürsüde siyah eldivenli sıkı yumruklarıyla gösteri yapmaları, tüm dünyada yankılandı.

1972 Münih Oyunları, Berlin'in rövanşına göre tasarlanmıştı. Olimpiyat Stadyumu bile ona göre dizayn edilmişti. Ancak Münih Oyunları trajik bir olayın gölgesinde kaldı. Olimpiyat Köyü'nü basan Filistinli militanlar, rehin aldıkları 11 İsrailli sporcunun hayatının karşılığında 200 Filistinli tutuklunun serbest bırakılmasını istediler. İstek reddedildi, kurtarma operasyonu başarısızlıkla sonuçlandı. 11 İsrailli sporcu, 5 Filistinli ve bir polis öldü. Amerikalı yüzücü Mark Spitz'in 7 altın madalyalık performansı şiddetin gölgesinde kaldı.

Olimpiyatlar'a siyasetin karıştırılmasının belirgin örnekleri

1976 Montreal Oyunları'nı izleyen 1980 Moskova Oyunları, siyasetin Olimpiyatlar'a karıştırılmasının kötü bir örneğini oluşturdu. Bir önceki yıl Sovyet birliklerinin Afganis-

tan'a müdahalesi üzerine ABD ve 61 ülke protesto amacıyla Moskova Oyunları'na katılmadı. Fransa, İngiltere, İtalya, İsveç gibi önde gelen Batılı ülkelerin boykotun dışında kalmasına karşın, Türkiye boykotçular arasında yer aldı. Boykot Olimpiyatlarına ilgiyi kaçınılmaz olarak azalttı.

1984'de Los Angeles'te düzenlenen bir sonraki Olimpiyat Oyunları bu kez Moskova'nın rövanşı biçiminde geçti. ABD Başkanı Reagan'ın açtığı ve kapadığı Oyunlar

ABD'nin yeni hegemonyacı anlayışının gölgesinde geçti. "Uzay çağı", "Bilgi çağı" gibi post-modern kavramlar görsel ve kavramsal olarak öne çıktı. Bir uçan daire Los Angeles'de stadın üzerinde turlayıp durdu. Sovyetler Birliği, Küba ve Doğu Almanya olmak üzere Doğu Bloku ülkelerinin katılmadığı bu Oyunlar'a Çin Halk Cumhuriyeti yıllar sonra ilk kez katıldı.

Moskova Olimpiyatları'nın Sovyetler Birliği'nin, Los Angeles Oyunları'nın ABD'nin gövde gösterisine dönüşmesi, Olimpiyat ruhunu zedeledi.

Sovyet Bloku'nun yıkılışının ardından hem sportif rekabet azaldı hem de ABD'nin ticari, ekonomik, medyasal ağırlığı

Olimpiyat Oyunları'na damgasını vurdu. Sponsor Amerikan firmalarının da etkisiyle, Los Angeles'ten iki dönem sonra 1996'da Olimpiyatlar bir kez daha ABD'ye, bu kez Atlanta'ya döndü. Renkli televizyonların dünyanın dört bir yanına anında görüntülerini geçtiği yarışlar, büyük bir ticari şova dönüştü. Gösterilerin saatleri bile en büyük tüketici sayılan ABD piyasasına göre ayarlanır oldu.

Olimpiyatlar'da ilk televizyon yayını 1936'da Berlin'de gerçekleştirilmişti. 1960 Roma Oyunları tüm Avrupa'ya, 1964 Tokyo Oyunları kıtalararası bağlantılarla dünyanın dört yanına anında ulaştırılmıştı. 70'li, 80'li, 90'lı yıllar Olimpiyat Oyunları'nın TV şova dönüştüğü süper prodüksiyonlar olarak tarihe geçti. 1988 Seul'ün, 1992 Barselona'nın uluslararası topluma entegre edilmesinin çabaları olarak akıllarda kaldı.

İki kutuplu uluslararası siyasetin son Olimpiyatı 1988 Seul Oyunları, en büyük katılıma sahne oldu. 159 ülkeden 8465 sporcunun yarıştığı oyunlarda en çok madalyayı Sovyetler Birliği (toplam 132 madalya, bunun 55'i altın) alırken ikinci Doğu Almanya (toplam 102 madalya, 35'i altın) oldu. ABD üçüncülükle yetindi (toplam 94 madalya, 36 altın.) Yapılan hesap kitap derken, Seul'ün oyunlardan 288 milyon dolar artı sağladığı ilan edildi.

O yıllarda (Seul, Barselona, Atlanta) Carl Lewis'in kazandığı büyük başarı, medyayı yeni bir Jesse Owens efsanesi yaratmaya itti. Ancak, atletik yetenekleri ne düzeyde olursa olsun, **Carl Lewis'in** meydan okuyacağı bir Hitler yoktu ortalıkta. 100. yıldönümünde Olimpiyat Oyunları'nın ABD'nin Atlanta kentine gitmesi, Olimpizm ruhu açısından bir artı sağlamadı ama ABD'nin gücüne güç kattığını kim inkar edebilir?

1996 Atlanta'dan sonra 2000 Oyunları yeniden Avusturalya'ya doğru yola çıktı. Oysa beş olimpiyat halkasından birini oluşturan Afrika ya da Amerika anakarasının yarısını oluşturan ve dünyanın en coşkulu sporseverleri olarak bilinen Güney Amerika bu serüvenin dışında kaldı.

İstanbul'un Olimpiyat macerası ise medyanın kullanılarak yapıldığı bir sahteciliktir ve "Türkün Türk'e propagandası"ndan başka bir şey değildir.

2008 Pekin Oyunları

Atina, çok istemesine rağmen bir türlü alamadığı 96 Oyunlarından sonra ısrarının karşılığını 2004'de aldı. İyi de oldu. Atina'nın Oyunlar'a ne kadar hazır olduğunu açılışta göreceğiz. Atina'dan sonra gözler

Pekin'e çevrilecek; dünyanın en kalabalık ülkesinin ve en köklü uygarlığın başkentine.

2008 Pekin Oyunları 60 yıl önce sömürge boyunduruğunda yaşarken sosyalizm altında büyük bir atılım yaparak 60 yıl içinde dünyanın ikinci büyük ekonomik alanını yaratan bir ülkenin, Çin'in sahne aldığı yıl olacak. ABD'nin iyice saldırganlaşarak 90 sonrası yarattığı havayı altüst ettiği, büyük bir itibar kaybına uğradığı, AB'nin ekonomik gücünü siyasal bir gücü dönüştüremediği koşullarda kendini ve başkentini (Pekin, Kuzeyin başkenti anlamına geliyor) baştan başa yenileyen Çin, Olimpiyatlar'ı büyük Batılı devletlerin tekelinden kurtarıırken, Oyunlar'ın tarihinde yeni bir sayfa açabilir mi? Kritik soru budur.

Çin Halk Cumhuriyeti Olimpiyatlar'ın üzerine düşen ABD gölge-

sini uzaklaştırabilir, yeni bir anlayışı egemen kılabilir. Bu siyasal, beşeri ve ekonomik güce fazlasıyla sahip. O iradeyi gösterip göstermeyeceğini bekleyip göreceğiz.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası Olimpiyat Oyunları, uluslararası politikadaki gelişmeleri neredeyse birbir yansıtıyor. 1980'li yıllara kadar iyi-kötü işleyen Birleşmiş Milletler sistemine koştur olarak, Olimpiyat Oyunları, sporcuların uluslararası alanda, dört yılda bir de olsa, barışçı amaçlarla bir araya gelerek yarışmalarının ortamını yaratıyordu. Ne kadar ticari de olsa, büyük devletlerin hesaplarının mağduru da olsa, Olimpik biraraya gelmeler insanlığın önüne koyduğu barışçı beklentileri güçlendiriyordu.

90'lı yıllarda ABD tıpkı BM sistemini olduğu gibi, Uluslararası Olimpiyat Oyunları'nı da tahakkümüne aldı. Olimpiyat ideali (Citius; altius, fortius), tank paletlerinin, küresel TV vericilerinin ve reklam bombardımanının altında kaldı.

Olimpiyat Oyunları bir "Las Vegas Şov"u biçiminde süremez.

Pekin Oyunları, ya da bir başka güç, kim bilir belki de Felluce'nin direnişçileri ABD'nin emellerini tersyüz edebilir mi?

Kim bilir, Atina'nın komşusu "Akdeniz'e kıvrak başı gibi uzanan bu topraklar" bu gidişe bir dur diyebilir.

Öyle olmasını diliyoruz.

Sahipsiz kültür miraslarımız

Nemrud Dağ

Unutulmamalıdır ki, Nemrud Dağ, efsanelerin sis perdesi arkasında kaybolan bir Troya değil, yazılı belgeleriyle, arkeolojik anıtlarıyla ve kültür tarihimizdeki fikirsel tasarımı ile bize en yakın duran muhteşem bir tarihi gerçektir.

İlgiyi ve parasal kaynağı hep dışardan ya da bir Hollywood senaryosundan beklememeliyiz. Kendimiz proje üretmeli ve örneğin futbola verdiğimiz önemin küçük bir yüzdesini de kültür mirasımıza yönlendirebilmeliyiz.

Prof. Dr. Sencer Şahin

(Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Başkanı)

Bilim ve Ütopya'nın bundan önceki sayısı Troya'ya ayrılmıştı; bu sayı ise Nemrud Dağ'a(1). Bu iki ören yerimiz her söz konusu olduğunda, Azra Erhat ile olan bir anım iç burukluğuyla tazelenir. 1980'li yılların başıydı. Nemrud Dağ projesinin emektar başkanı ve doktora hocam Friedrich Karl Dörner'in 1981 yılında yayımlanan "Der Thron der Götter auf dem Nemrud Dag" başlıklı kitabının Türkçe'ye çevirisini Türk Tarih Kurumu adına Azra Hanım üstlenmişti. Ben de bu hususta kendisine yardımcı olacaktım. Nükseden hastalığının tedavisi için geldiği Almanya'da Münster kentinde kendisiyle çeviri sorunlarını tartışma ve sohbet olanağı bulmuştum(2). Bana Troya ile ilgili bir anısını o zaman anlatmıştı. 1957'nin henüz baslarında, "İlyada'nın çevirisiyle uğraştığı sıralarda, Troya üzerine her bilgiyi toplamakla meşgul. Bugün olduğu gibi o günlerde de bazı romantik Anadolu-Türk milliyetçileri "TR" harflerinin geçtiği her antik sözcüğü "T(ü)r(k)" ile ilişkilendirmeyi huy edinmişler(3). Dolayısıyla TR-OIA isminde de böyle bir ilişkinin varlığı haliyle gündemde. Derken Azra Hanım konuyu danışmak ve fikrini almak üzere, Alman Arkeolojisinin "Nestor"u diye bilinen ve Türkiye Arkeolojisine de büyük emekleri geçmiş olan Kurt Bittel'e götürür. "Troia" ile "Türk" sözcükleri arasında gerçekten böyle bir ilişkinin söz konusu olup olamayacağını soracak olur; Bittel'den adeta kovarcasına "kitap

okuyun kitap!" yanıtını alır(4). Bilgiyi bilimle, destanı tarihle, efsaneyi gerçeğe karıştırıp harmanlayarak ve daha da kötüsü çağımız politik komplekslerini kendilerine referans alarak ve Türk insanının yargı gücünü küçümseyerek tarih yorumu yapanların(5) günahı böylece o gün için Azra Erhat'm masum omuzlarına yıkılır. Seneler sonra 1994 yılında kaleme aldığım ve ön planda Kurt Bittel'in iki makalesinin eleştirildiği "Alama[?]nia, nicht, Alamannia" başlıklı makalemi "Azra Erhat'ın anısına" ithaf etmem bu hazin hikayeye dayanır. Çünkü, kendisini "alamannischen Stammesangehörigkeit" (Alman etnik kökenine mensup) biri olarak tanımlayan Kurt Bittel de, etnik milliyetçilik konusunda en az bizimkiler kadar günahkârdı ve 1950'li yılların başında İznik'te Latince bir yazıt parçasında keşfettiğini zannettiği "Alamannia" bulgusu kendi tabiriyle "eine Jugendsünde – bir gençlik günahı" olmakla birlikte yaşamı boyunca vazgeçemeyeceği bir tutku olarak da kalacaktı(6).

Benzeri keşifler ve tutkular şimdilerde Troya üzerine yoğunlaşmakta ve yeni destanlar yazılmakta. Türk bilim insan-

larının kültür mirasımız üzerine fikir beyan etmeleri elbet arzu edilen bir husustur. Ama bu fikirler demagogik ya da kendi işine geldiği şekilde olmamalıdır. Örneğin birileri kalıp "Troya'nın bilimsel gerçeği"ni ararken anakronik bir yaklaşımla, Homeros'un efsanevi Yunanı Hektor'da ya da "yigitlikte Hektor'la başabaş Sarpedon'da "yüreği Anadolu'ya tutkulu" adeta gerçek birer Türk İstiklal Savaşı kahramanı keşfederse; dahası, "toprağın özgürlüğü uğruna Troya'nın yanında tekvücut" olmuş "Anadolu halkları"ni adeta kefarete komşumuz işgalci "Hellenistan"la karşı karşıya getirirse(7); bir diğeri "MÖ. 2. binyılda ... 300.000 m²lik" bir Tunç Çağı Troya'sı iddia ederse(8), bir başkası da çıkar – işi adeta inada bindirerek – Anadolu'da aynı çağa ait "Troya'nın en aşağı on

kat daha büyüğü" merkezler keşfeder(9) ve gün gelir yine o birileri "bilimsel gerçek" peşinde ve Anadolu tutkusuyla her primitif toplumun ilk mimari deneyimi olan megaron'un aslında bir cami olduğunu da önümüze tarihi bir olgu gibi koyabilir. Yayın organlarımızın seçici kurullarına da bu hususta elbet ciddi görevler düşmektedir. Örneğin Troya

konusuna ayrılan Bilim ve Ütopya'da Ahmet Ünal'ın bir yazısına da yer verilebilirdi. Kanımca A. Ünal soruna çok daha geniş bir perspektiften bakabilmekte ve "Troya arkeolojisinin şu an içinde bulunduğu acıklı durumu" tarihi objektiflikten taviz vermeden gözler önüne serebilmektedir(10).

Nemrud Dağ'da tahribat ve hırsızlık

Nemrud Dağ'a gelince; bir zamanlar ün ve şöhret yolunda hiçbir etik kural tanımayan, Dr. unvanını parayla satın alabilecek kadar gözü dönen Schliemann diye, zeki ama görgüsüz, tarihe meraklı ama onu tahrif ve tahrip edecek kadar hırslı ve hırsız bir harp zengininin Troya ören yerinde yaptığı tahribatın ve bulduğunu iddia edip yurtdışına kaçırdığı sahte "Priamos Hazinesi"nin bir benzeri eylem, 21. yy'da "İnsanlığın Kültür Mirası Listesi"ne alınmış fevkalade önemli bir tarih hazinemizde, Nemrud Dağ Tümülsüsündeki Kral mezar odasında, maalesef yinelenmek istenmektedir. İşin kötüsü, 2000-2002 yılları arasında tepede yapılanlara bakılırsa, tarihten yine ders almamışa benziyoruz.

Bilindiği üzere, Kommagene Kralı Antiokhos (İ. Ö. yak. 69-36 yılları), kendini "Tanrı Kral" ilan ettikten sonra, 2150 m yükseklikteki bu dağın zirvesine kırma taşlardan yığdığı 55 m yükseklikteki ve 200 m çapındaki bir tümülüsün altına gömdürmüş ve tümülüsün Batı ve Doğu teraslarını taş bloklardan yontulan 7-8 m boyutlarında dev cüsseli tanrı heykelleriyle donatmıştır. Heykelleri oluşturan blokların herbiri 7-8 ton ağırlığındadır. Böylesine inanılması güç bir işi gerçekleştiren Kral, kendi heykelini de tanrıların safına yerleştirmiş ve kurduğu dinin kâbesi ilan etmiştir. İ. S. 4. yy'da yaşamış Kappadokyalı bir kilise babası (Nazianz'lı Gregorios) hristiyan defineciler tarafından tahrip edilen bu anıtları dünyanın 8. harikası diye tanımlamış ve 20. yy'ın son çeyreğinde de (1988 yılında) Nemrud Dağ eserleri "İnsanlığın Kültür Mirası Listesi"ne alınmıştır.

Nemrud Dağ eserleri 2000 yılı aşkın bir zamandır çetin doğa koşul-

ları ve insan tahribi altında eski ihtişamının yüzde 60'ını kaybetmiş de olsa, bugün görenleri hâlâ hayrete düşürecek kadar etkileyici ve büyüleyicidir. Günümüzde süregelen tahribat genellikle kontrolsüz kitle turizminden ve bilinçsizce yapılan sözde bilimsel müdahalelerden kaynaklanmaktadır.

Restorasyon ile tarih tahrifatı arasındaki fark

1986 yılında Nemrud Dağ projesini hocam Prof. Dr. F. K. Dörner'den devralmış ve 1989 yılında Nemrud Dağ Tümülsüsü ve eserleri üzerinde, o zamanlar görevli bulunduğum Köln Üniversitesi adına, Alman Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın maddi desteği ile çoğunluğu Alman bilim insanlarından ve teknisyenlerinden oluşan bir ekiple geniş çaplı bir araştırma başlatmıştım. Jeofizik ölçümler sonucunda Tümülsüs'ün iç yapısı, heykeller üzerinde yapılan filolojik ve arkeolojik gözlemler sonucunda ise eserlerin tarihi hakkında önemli bilimsel sonuçlara ulaşmıştım. Ulaşılan bu sonuçları çesitli bilimsel makalelerimde(11), popüler yazılarımda(12) ve konferanslarımda bilim dünyasına ve kamuya; yazdığım sayısız raporlarla da Kültür Bakanlığı'na ve ona bağlı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne duyurmuştum(13). Bu makale ve raporlarımda Nemrud Dağ'ın bugüne kadar bilim dünyasının gözünden kaçan bir gerçeğini ortaya koymuş ve şunu özellikle vurgulamıştım:

"Kral Antiokhos, eserini tamamlamadan ölmüştür. Doğu Terasındaki bizzat kendi heykelinin kafasını dahi tamamlamamıştır. Ağız, kulak gibi organlar, külahındaki bezemeler işlenmeden bırakılmıştır. Bu baş hiçbir zaman heykel üzerine konmamış, heykeltraşın işlediği yer-

Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu ile Uluslararası Nemrud Vakfı Başkanı Maurice Crijns.

de, yani heykel kaidesinin arkasında bırakılmıştır. Bunun gibi diğer tanrı figürlerinde de eksiklikler bulunmaktadır. Taht bloklarının arka yüzündeki uzun yazılarda geçen ve dini törenlerde kullanılacağı belirtilen birçok taş nesne ortada yoktur. Bu bakımdan, restorasyon amacıyla örneğin Antiokhos'un kafası heykel üzerine konursa, böyle bir eylemin adı 'restorasyon' değil 'tarih tahrifatı' olacaktır" demiştim. Bu bilimsel saptamam uluslararası bilim çevrelerinde de kabul görmüş ve defaatle atıfta bulunulmuştur(14).

Hal böyle iken ve gerek eski Kültür Bakanı İstemihan Talay, gerekse o yılların Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü Alpay Pasinli göreve yeni başladıkları günlerde, istekleri üzerine, konu hakkında sözlü olarak ve 11.4.2001 tarihinde Bakan Danışmanı Füsun Ersoy'un arzusu üzerine yazılı bir proje özeti ile tarafımdan bilgilendirildikleri halde, verdikleri restorasyon ve kazı izinleri çerçevesinde bugün geline nokta bu eşsiz kültür mirasımız namına utandırıcı ve kaygı vericidir. Bu durum, o tarihlerde Nemrud Dağ'ı ziyaret eden herkesin ortak kanaati olup 2002 Temmuz ayında gazetelerde Nemrud Dağ ile ilgili çıkan haberlere göz atılacak olursa açıkça da anlaşılır. Örneğin Cumhuriyet'te (20-25 Temmuz 2002/arka sayfa olabilir) "Tanrı heykelleri vinçlerle kaldırıldı" başlıklı bir haber: "Kültür Bakanlığı'nın izniyle, Amsterdam Üniversitesi Arkeoloji Merkezi'nin başkanlı-

ğında, Uluslararası Nemrut Vakfı'nın koordinasyonunda, Türk Demokrasi Vakfı ve Dünya Anıtlar Fonu'nun desteği ile yürütülen çalışmalarda Doğu Terası'nda bulunan tanrı kafaları, ENKA Holding'e ait 90 tonluk ve 40 metre uzanabilen özel vinci ile bir araya getirildi. Tahtların arkasında bulunan Kommagene ve Apollo, vinçle tanrılar galerisinin önündeki platforma indirildi" denmekteydi.

Yerinden kaldırılıp platforma konulan kafa ise aslında Apollon olmayıp Kral Antiokhos'un kafasıydı. Bu düzenlemeyi yapan arkeolog heyeti anlaşılan, hangi kafanın hangi tanrıya ait olduğunu dahi bilmemekteydi.

Nemrud Dağ'ın teslim edildiği Maurice Crijns kimdir?

Peki, Nemrud Dağ'ın İstemihan Talay ve Alpay Pasinli tarafından teslim edildiği Maurice Crijns isimli bu Hollandalı koordinatör kimdir? M. Crijns gazete haberinde geçen *Uluslararası Nemrut Vakfı*'nın kurucusu ve başkanıdır. Mesleği kâh muhasebeciliktir kâh matematikçi ya da – kendi tabiriyle – “architekt.” Karısı öğretmen olup, Amsterdam'da yaşarlar. Nemrud Dağ'a ilgileri reinkarnasyon inançlarından(?) gelmektedir. Bu zat bir de “*Kommagene. Das vergessene Königreich (Amsterdam 1987)*” başlıklı bir kitapçık kaleme almıştır. Kitabın önsöz'ünde kendisini ve eşini şu cümlelerle tanıtmaktadır:

“Bu kitap karımın ve benim hikayemizdir. Şunu iddia ediyoruz: Eşim ve ben Kommagene Çağında yaşadık. Eşim (o devirde) Echnor isminde bir heykeltıraş idi, Samosata'da, yani bugünkü Samsat köyünde, dünyaya gelmişti. Biz, Nemrud (Tümülüsündeki) Mezar odasının girişinin nerede olduğunu ve Samosata'daki kraliyet kitaplığının değerli elyazmalarıyla birlikte nerede bulunduğunu bildiğimize inanıyoruz. Bu bilgilerimizden birazını paylaşmak için bu rehber kitabı yazdık”. (Almanca'sından çeviri S. S.)

Kitapçık, Antiokhos'un sözde heykeltıraşı Echnor'un 2050 yıl önceki anılarıyla doldurulmuş. Crijns'ın iddiasına göre, bugünkü

Yerinden kaldırılıp platforma konulan kafa ise aslında Apollon olmayıp Kral Antiokhos'un kafasıydı. Bu düzenlemeyi yapan arkeolog heyeti anlaşılan, hangi kafanın hangi tanrıya ait olduğunu dahi bilmemekteydi.

karısı 2050 yıl önce heykeltıraş Echnor olarak Antiokhos'un ve tanrıların kafalarını yapma işini üstlenmiş (s. 8). Mermer bir lahit içinde gömülü olan Antiokhos'un cesedi bozulmadan bugüne kadar kalmış (s. 32); mezar odasına giden tünelin girişinin nerede olduğu kendileri tarafından biliniyormuş (s. 32) vb. vb.

Şu halde Crijns, bildiğini iddia ettiği ve sır olarak sakladığı bu girişi ortaya çıkarmak için yıllardan beri kazı izni almak için uygun bir fırsat beklemiştir. Bugüne kadarki deneyimleri sonuç vermemişti. Çünkü kendisi ne arkeolog idi ne de eskiçağ ile ilgili bir bilgi birikimi vardı. Şu halde Crijns amacını akademik ünvanlı arkeolog bir ortak ile gerçekleştirmek zorundaydı. Bu amaçla 1984 yılında ilkin Nemrud Dağ projesinin o zamanki başkanı Dörner'e yanaşmış, fakat somut bir sonuç alamamıştı. 1994 yılında ise beni o zamanki ikametgâhım olan Münster kentinde ziyaret ederek, ikna etmeye çalışmıştı. Bu ziyarete vesile şu idi: O tarihlerde *Epigraphica Anatolica* isimli dergide, 1989 yılında başkanlığında Nemrud Dağ Tümülüsü üzerinde yapılan jeofizik ölçümlerin sonuçlarını değerlendirmiş ve kral mezar odasının tümülüs altındaki yerli kaya içinde nerede olabileceğine ilişkin bir hi-

potez ortaya koymuştum. Crijns bu hipotezin tam doğruyu yansıtmadığını, kendisi ile işbirliği yaparsam, girişin tam yerini göstereceğini iddia ederek, müşterek bir proje teklifinde bulunmuştu. Konu hakkındaki ezoterik hikayesini dinledikten sonra, reinkarnasyon iddiası üzerine bilimsel proje üretilemeyeceğini, bu yapılsa bile, T. C. Devleti'nin buna izin vermeyeceğini belirterek teklifi nazikçe geri çevirmiştim.

Sözde restorasyon ve Crijns'ın asıl amacı

Daha sonra Crijns, anlaşılan kendi memleketlisi bir arkeologu ve T.C. Kültür Bakanlığı'nın o günkü yetkililerini tezine ikna etmeyi başarmış ki, 2002 yılı yaz aylarında Nemrud Dağ'da göstermelik bir restorasyon ve eser düzenleme işine başlamış. Crijns'ın 3 Temmuz 1999 tarihli New York Times'a vermiş olduğu ve Türk makamlarını küçük düşürücü bir demeci nedeniyle, o zamanki Kültür Bakanı İstemihan Talay'a Crijns ve ekibinin durumunu açıklayan bir mektup yazmışım ama – Bakanın hışmına uğramış biri olduğum için olsa gerek – hiçbir yanıt alamamışım. O tarihlerde Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Crijns arasında Nemrud Dağ ören yerinde uygulamaya konulan sözde restorasyon programı, maalesef, bu husustaki uyarılarının tam tersi bir durumu yansıtmaktadır.

Crijns'ın asıl amacı Tümülüs'ü delip Kral Antiokhos'un Hazinesi'ne ulaşmak olduğu için, Kültür Bakanlığı'nın kendisinden önkoşul olarak istediği 2002 restorasyonu tam bir göz boyama niteliği taşımaktadır. O günlerde Almanya'nın en saygın haftalık dergilerinden biri olan *Der Spiegel*'in muhabiri B. Zand(15) ve Türkiye'de Cumhuriyet Gazetesi yazarı D. Som(16) benimle temas kurarak durumu Avrupa ve Türk kamuoyuna duyurmuşlardır. Bu haberler, adı geçen şahsın Nemrud Dağ'a hangi sıfat ve niyetle yaklaştığını açıkça göstermektedir. Durumu, iki meslektaşım 9 Ağustos 2002 tarihinde yerinde gördüm: Batı Terasında kar tipisinin eserler üzerinde etkisini azaltmak için alman kaba saba

palyatif önlem Terasın tüm görüntüsünü bozmuş ve görenleri öfkeli edecek derecede çirkinleştirmişti. Kartta tasvirli taş levhalar üzerindeki kavramaları önlemek için alınan önlem(!) ise, tuhaf olduğu kadar gülünç ve çocukçaydı: Çünkü kavlayan tabakaların düşmesini önlemek için bunlar birbirine, kağıt yapıştırmak için kullanılan seloteyplerle tutuşturulmuş, dolayısıyla göze de hoş görünmeyen garip bir restorasyon ve konservasyon teknolojisi ortaya konmuştu. Doğu Terasında işlenen restorasyon ve koruma önlemleri ise daha da iç burkucu olup en küçük bilimsel bir veriye dayanmamaktaydı. Çünkü, bütün tanrı başları düştükleri ya da bulundukları orjinal yerlerinden kaldırılarak, Terasta yanyana dizilmişlerdi. Örneğin 2000 yılı aşkın bir zamandır ait olduğu heykel kaidesinin arkasında duran Antiokhos başı – ki bu baş tarihte hiçbir zaman heykeli üzerine konmamıştır – vinçle kaldırılarak rastgele bir yere taşınmış böylece tarih tahrif ve tahrip edilmişti. Tanrıça Kommagene'nin başı aynı akibete uğramış ve heykel kaidesi üzerinde duran gövde parçaları vinçle kaldırılırken tahrip edilmişlerdi. Bu başların, gerekli bilimsel çalışmalar yapıp bitirilinceye kadar, tarih boyunca durdukları noktalarda muhafaza edilmeleri gerek-mekteydi. Çünkü, ağırlıkları 7-8 tonu bulan bu dev taş bloklar nasıl oluyordu da – örneğin Batı Terasında – ait oldukları heykellerden 15-20 m uzağa düşebiliyordu? Bunun sebebi salt bir deprem olabilir miydi? Yoksa bu başlardan bazıları gerçekten de hiçbir zaman heykellerin üzerine konulmamış, yontuldukları yerde kalmışlar mıydı? Bu önemli sorular bilimsel olarak aydınlığa kavuşmadan, restorasyon düzenlemesi yapıyorum bahanesiyle, başları manga usulü bir hizaya dizerseniz, bunu yapan kadar yaptırın da sorumlu duruma düşer.

Reinkarnasyoncu ekibin eline teslim edilen Nemrud Dağ'da vahim sonuçlar

Özet olarak, Nemrud Dağ eserleri Antiokhos tarafından tamamlanmadan bırakılmış, üzerinde hiçbir zaman dini törenlerin yapılmadığı

2100 yıllık tarihi bir inşaat sahası niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, anıtın *topografik, ikonografik, epigrafik ve arkeolojik* bilimsel çalışmaları yapılmadan; tek tek eserlerin iç cidarlarındaki iklimsel tahribat petrografik ölçümlerle saptanmadan ucuz ve palyatif metodlarla restorasyon ya da konservasyon işine girişmek, geriye dönüşü mümkün olmayan fevkalade vahim sonuçlar doğurabilir ve nitekim doğurmuştur da. Yakın geçmişte bu eserler bile bile reinkarnasyoncu bir ekibin eline teslim edilmiş, buna bazı yerli ve yabancı vakıf ve kurumlar da alet edilmişlerdir. Söz konusu ekibin Nemrud Dağ ile ilgili hiçbir bilimsel deneyim ve birikimi olmadığı gibi, asıl amacın anıtı kurtarmak olmayıp, reinkarnasyon saplantısından hareketle Tümülüs altındaki mezar odasına ulaşarak Schliemannvari sansasyon yaratmak olduğu da ortadadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yeniden yapılandırılan "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü" konuyu kuşkusuz hassasiyetle inceleyecek ve bir sonuca ulaştıracaktır. Asıl önemli olan ama, Nemrud Dağ'ın böylesine talihsiz bir deneyimden sonra nasıl kurtarılabilceği ve kültür mirasımızda hak ettiği yeri alabilmesi sorunudur.

Unutulmamalıdır ki, Nemrud Dağ, efsanelerin sis perdesi arkasında kaybolan bir Troya değil, yazılı belgeleriyle, arkeolojik anıtlarıyla ve kültür tarihimizdeki fikirsel tasarımı ile bize en yakın duran muhteşem bir tarihi gerçektir. Bu gerçeğin baş muhatabı ise bizleriz. İlgiyi ve parasal kaynağı hep dışardan ya da bir Hollywood senaryosundan beklememeliyiz. Kendimiz proje üretmeli ve örneğin futbola verdiğimiz önemin küçük bir yüzdesini de kültür mirasımıza yönlendirebilmeliyiz.

Bazı öneriler

Nemrud Dağ Kültür Mirasının korunması, tarihi dokusu içinde doğru anlaşılması, ulusumuzun ve insanlığın gelecek nesillerine bir bütün olarak aktarılması amacıyla oluşturulacak proje öncelik ve aciliyet sırasına göre dört ana çalışma alanını (as. I-IV) kapsamalıdır.

I. KORUMA VE TANITMA AMAÇLI PROJELER

1) Bir Kommagene Kraliyet Müzesi kurulmalıdır: Nemrud Dağ için yapılması gereken en önemli ve en acil iş, aşırı iklim koşulları ve kitle turizmi nedeniyle yokolma noktasına gelmiş bulunan eserlerin koruma altına alınmasıdır. Bu amaçla, zirveye en yakın uygun bir noktada (örne-

Söz konusu ekibin Nemrud Dağ ile ilgili hiçbir bilimsel deneyim ve birikimi olmadığı gibi, asıl amacın anıtı kurtarmak olmayıp, reinkarnasyon saplantısından hareketle Tümülüs altındaki mezar odasına ulaşarak Schliemannvari sansasyon yaratmak olduğu da ortadadır.

Nemrud Dağ için yapılması gereken en önemli ve en acil iş, aşırı iklim koşulları ve kitle turizmi nedeniyle yokolma noktasına gelmiş bulunan eserlerin koruma altına alınmasıdır.

gin Karadut Köyü) çok işlevli bir müze yapılmalıdır. Halâ Adıyaman, Gaziantep, İstanbul Arkeoloji ve Ankara Anadolu Medeniyetleri müzelelerinde korunan Kommagene Kraliyet kültürüyle ilişkili tüm eserler bu müzede toplanmalı ve teşhir edilmelidir. Müze aynı zamanda bir laboratuvar işlevi görmelidir. Eserler üzerinde yapılacak bilimsel çalışmalar (petrografik, ikonografik, kataloglama, konservasyon v.b.) orada yapılmalıdır. Müzenin en önemli işlevi, Nemrud Dağ'ın tarihini ve kurucusu Kral Antiochos'un ideolojisini bilimsel veriler ışığında ziyaretçiye öğretici biçimde yansıtmak olmalıdır. Nemrud Dağ arkeolojik olmaktan çok filolojik/epigrafik bir anıttır. Tanrı tahtlarının ve kabartma resimli stel-lerin arka yüzlerine bizzat Kral Antiochos tarafından dikte ettirilmiş yüzlerce satırlık Eski Yunanca yazıtlarda anıtların mahiyetine ilişkin çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıtları okumadan, ayrıntılı bir şekilde analizlerini yapmadan Nemrud Dağ'ın fikirsel tasarımını anlamak mümkün değildir. Anıta ilişkin birçok tarihi soruna sağlıklı teşhis konması ve müzenin bu çerçevede düzenlenmesi yazıtların doğru anlaşılmasına ve içerdiği bilgilerin bugünkü durumla mukayese edilmesine bağlı kalmaktadır. Bu amaçla Eski Yunan Diline hakim, epigrafide deneyimli bir filolog tarafından bilimsel bir yazıt korpusu hazırlanmalıdır.

Aslan Horoskopu Kral Antiokhos'un yaşamındaki göksel bir konstellasyonla ilişkilidir. Bu bakımdan, Nemrud Dağ'ın astrolojik kuruluş tasarımı müze binası içinde ziyaretçiye görsel olarak mutlaka tanıtılmalıdır. Bunu sağlamak için, Kraliyet Müzesinin bir Planetarium işlevi de olmalıdır. Şu halde müze binası büyük çaplı kubbeli bir yapı olarak tasarlanmalı, kubbe altında Doğu ve Batı terasları ortadaki bir Tümülüs simülasyonu ile birlikte aynen teşhir edilmelidir(17). Teraslarda duran ya da oturan ziyaretçilere aslan horoskopunda resmedilmiş göksel konstellasyon, güneşin doğuş ve batışı Planetarium tesisatıyla gerçeğe en yakın biçimde canlandırılmalıdır. Böyle bir müze, aynı zamanda bir doğa müzesi niteliği de taşıyacağından, Nemrud Dağ ve çevresini en kısa zamanda kültürel bir cazibe merkezi haline getirecektir. Hatırlanmalıdır ki, TÜBİTAK'ın ulusal gözlem evi için en uygun yer olarak seçtiği ilk yer Nemrud Dağ idi. Bundan, tepenin arkeolojik sit olması nedeniyle vazgeçilmiş, daha sonra Antalya Bakırlı Tepe'de inşa edilmişti. Şu da bir gerçek ki, Türkiye'de, bildiğim kadarıyla, ne bir doğa müzesi ne de bir planetarium mevcut. Nemrud Dağ projesi böyle bir müze için de iyi bir vesile olabilir. Böyle bir yatırım için masraftan kesinlikle kaçınılması gerekir; çünkü çevre turizmine ivme kazandıracak olan böyle bir tesis kı-

sa sürede kendini amorti edebilir.

2) *Repliklerin yapılması*: Asılları müzede koruma altına alınacak ve tarihi konsepti içinde teşhir edilecek olan eserlerin birer repliki Nemrud Dağ'da yerlerine konmalıdır. Bu replikler üzerinde tarihi veriler çerçevesinde restorasyon çalışmaları yapılabilir. Ancak yine de Batı ya da Doğu teraslarından sadece birinin restore edilmesi, tarihi olgunun ve sürecin daha iyi algılanması bakımından, tercih edilmelidir. Repliklerin yapımı aşağıda II/3-6'daki bilimsel çalışmalar ya bitirildikten sonra ya da onlara paralel olarak yapılmalıdır. Müze'de eserlerin asılları hiçbir radikal müdahale yapılmadan sergilenirken ve tarihi olgu kendi konsepti içinde ziyaretçiye tanıtılırken, zirvedeki restore edilmiş replik düzenleme aynı ziyaretçiye anıtların 2030 yıl önceki durumundan bir kesiti yansıtacaktır. Böylece izleyici Müzede edindiği bilgi donanımıyla Nemrud Dağ'a çıktığında tarihi anı, olguyu ve süreci bir bütünlük içinde kavrayacak ve bundan haz duyacaktır. Bu tür bir düzenleme çevreye öğrenim amaçlı gelecek turist sayısını büyük ölçüde artıracaktır. Yaz-kış ziyaretçiye açık kalacak olan ve aynı zamanda bir planetarium işlevi de bulunan müze, turizmde cazibe ve süreklilik sağlayacaktır.

II. BİLİMSEL AMAÇLI PROJELER

3) *Bir Taşeser kataloğunun yapılması*: Nemrud Dağ teraslarından toplanmış ve bugün büyük bir bölümü Adıyaman Müzesi depolarında 1989-1991 yıllarındaki Nemrud Dağ çalışmalarımız sırasında tasnif ederek sandıkladığımız yüzlerce parça bulunmaktadır. Bu parçaların orjinal eserlerle ilişkileri saptanarak bir taşeser kataloğunun yapılması gerekmektedir. Böyle bir katalog, eserler üzerinde yapılacak diğer bilimsel çalışmaların ana zeminini olusturacaktır. Bunun için deneyimli bir arkeolog bilim insanı görevlendirilmelidir (süre 4 yıl).

4) *Yazıt Korpusu*: Kommagene Kraliyet yazıtlarının tümünü içerecek bir yazıt korpusu Türkçe çevirileri ile birlikte hazırlanmalıdır. Nemrud Dağ'ı ya da Antiokhos'u anla-

mak için mutlaka yazıtların okunup iyi anlaşılması gerekmektedir. Bunun için deneyimli bir epigrafist görevlendirilmelidir (süre 4 yıl).

5) *Kommagene Tarihi*: Kommagene Krallığı Tarihi yazılmalıdır. Bunun için deneyimli bir Eskiçağ tarihçisi görevlendirilmelidir (süre 4 yıl).

6) *İkonografik çalışma*: Nemrud Dağ anıtları arkeolojik ve sanat tarihi açılarından incelenecektir. Bunun için Yunan ve Pers sanatında deneyimli bir arkeolog-sanat tarihçisi görevlendirilmelidir (süre 4 yıl).

7) *Petrografik çalışma*: Nemrud Dağ taş eserlerinin iç ve dış yapılarındaki tahribatı detaylı bir biçimde ortaya koymak üzere petrografik bir çalışma yapılmalıdır. Bu çalışma ilerde yapılacak konservasyon çalışmalarına zemin oluşturacaktır. Bunun için deneyimli bir jeolog görevlendirilmelidir (süre 1-2 yıl).

8) *Konservasyon çalışmaları*: Petrografik çalışmalar tamamlandıktan sonra, taş eserlerin iç cidarlarındaki tahribatın ilerlemesini önleyecek konservasyon çalışmalarına geçilecektir.

III. TÜMÜLÜS PROJESİ

9) *Kral Mezar Odasının Lokalizasyonu*: Tümülüs projesinin amacı, Nemrud Dağ zirvesindeki 50 m yüksekliğindeki yığma tepenin altında varlığı 1989 yılında Nemrud Dağ Projesi kapsamında yapılan jeofizik ölçümler sonucunda saptanan kaya çekirdeği içinde tahmin edilen Kral Mezar odasının yerinin jeofizik metodlarla araştırılmasıdır. Tümülüsün bizzat anıt niteliği taşıması nedeniyle, bu objede geleneksel kazı metodları kullanılması, tümülüsü tahrip edeceğinden ve bu suretle eserin bütünlüğü bozulacağından, fevkalade hatalı bir yol olur. Bu nedenle, ilkin 1989'da yapılmış olan jeofizik çalışmalar revize edilmelidir. Bu çalışmalar 1991 yılında tarafımdan arkeolojik ve tarihi açılarından değerlendirilmiş ve Kral Mezar Odası'nın Tümülüs altındaki yeri konusunda ortaya bir hipotez konmuştu(18). Bu hipoteze göre, mezar odası tümülüs altındaki büyük kaya çekirdeğinin zirveye yakın bir noktasında ve Zeus Ekseni diye tanımlanan çizgi üzerin-

de bulunmaktaydı. Bu eksen üzerinde daha geliştirilmiş jeofizik metodlarla araştırmalar yapıldığı takdirde, olası bir mezar odası hakkında daha kesin bilgiler elde etmek mümkün olacaktır.

10) *Tümülüsün onarımı*: Tümülüsün orjinal yüksekliği 55 m kadardır. Binlerce yıllık doğal ve insan eliyle uğradığı erozyon sonucunda bu yükseklik 50 metreye düşmüştür. Teraslarda ve Teras çevresinde saçılı durumda bulunan mıcır yığını tümülüse yığılarak, orjinal yükseklik tekrar sağlanmalıdır.

IV. TURİSTİK AMAÇLI PROJELER

11) *Bir ana nizamiyenin yapılması*: Nemrud Dağ ve çevresini hem kitle turizminin tahribinden korumak hem de zirveye çıkış ve inişleri kontrollü hale getirmek amacıyla bir ana nizamiyenin tüm turistik tesisleriyle birlikte kurulması gerekir. Nemrud Dağ ziyareti "Müze" ve "Zirve" olmak üzere iki aşamada gerçekleştirileceğinden, söz konusu bu ana nizamiyenin Müze civarında yapılması uygun olacaktır. Müze ve ana nizamiye zirveye en yakın bir noktada su ve arazi bakımından yeterli, yaz-kış ziyaretçinin ulaşabileceği bir konumda olmalıdır. Bunun için Karadut Köyü en uygun yer olarak görünmektedir.

DİPNOTLAR

- 1) Yaygın olarak "Nemrut Dağı" şeklinde yazılış yerine "Nemrud Dağ" yazılış tercih edilmelidir; çünkü buradaki Nemrut, Tevrat'ta adı geçen Nimrod ile özdeş değildir. Sadece bu isimden türetilmiş bir sıfattır. Bu nedenle, burada söz konusu ettiğimiz Dağ "Nemrut('un) Dağı" olmayıp, sadece izafeten konulmuş bir halk tanımıdır, yani tıpkı Boz-Dağ, Ulu-Dağ gibi "Nemrud-Dağ"dır. "T" dentalinin "d" olarak yumuşaması ise, kendinden sonra gelen yumuşak dental dolayısıyladır.
- 2) A. Erhat'ın yurda dönüşünden kısa bir süre sonra vefat etmesi üzerine, çeviri işi Vural Ülkü tarafından üstlenilmiş ve "Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları" ismiyle 1990'da TTK yayınları arasında çıkmıştır.
- 3) Bilim ve Ütopya, Temmuz 2004 Sayı 121'de Troya ile ilgili savunulan düşüncelerde de sıkça rastlanan bu ve benzeri

yaklaşımların temelinde yatan tek kutuplu doğulu düşünme tarzını daha iyi anlamak için, Arkeoloji ve Sanat dergisinin Ağustos 2004 Sayı 118 s. 27-35'de çıkan "Bilim Üretmeyen Uygarlık Evrensel Değildir. Batı Uygarlığı ve Anadolu" başlıklı makalemin okunmasını tavsiye ederim.

4) Bittel'in bu davranışını Cevat Şakir Kabaağaç, Azra Erhat'a yazdığı 31 Mart 1957 tarihli mektubunda konu eder; bkz. A. Erhat, Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı (İstanbul 1976), s. 15-25.

5) Balıkcı bu tür arkeologları mektubunda (s. 16) kendine özgü ifadesiyle "meşe odunu kafalı" diye tanımlar.

6) Makale ve konunun ayrıntısı için bkz. Sencer Şahin, ALAMA[?]NIA, nicht "Alamannia", şurada: Epigraphica Anatolica 23 (1994) s. 125-136 özellikle s. 127.

7) Bilim ve Ütopya 2004 sayı 121 s. 19.

8) Bilim ve Ütopya 2004 sayı 121 s. 13.

9) Bilim ve Ütopya 2004 sayı 121 s. 61.

10) A. Ünal, Eski Anadolu Uygarlıkları, Arkeoloji ve Tarih Sömürüsü, şurada: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı (Ankara 2003) s. 177 vd.; ayrıca bkz. A. Ünal, Hitit Devrinde Anadolu (İstanbul 2002) s. 107 vd.

11) Örneğin S. Şahin, Forschungen in Kommagene, su peryodikte: Epigraphica Anatolica 18 (1991) s. 99-132; özellikle 114 vd.

12) Örneğin Atlas, sayı 34/ Ocak 1996 s. 60; Tanrılar Dağı Nemrut (N. Basgelen. İstanbul 1998) s. 44.

13) Son olarak 1.2.1996 ve 14.08.2002 tarihli geniş raporlarımda geçmiş yıllardaki raporlarımdan birer özeti sunulmuş ve Nemrud Dağ eserlerinin sorununun restorasyon olmayıp, konservasyon olduğu tekrar tekrar vurgulanmıştır.

14) Örneğin bkz. J. Wagner, Die Könige von Kommagene und die Herscherkult, şu eserde: Gottkönige am Euphrat (Mainz 2000) s. 23; B. Jacobs, Das Heiligtum auf dem Nemrud Dağı, aynı eser, s. 33; W. Hoepfner, Arsameia am Nymphaios und der Allgötterkult Antiochos' I., aynı eser, s. 66-67.

15) 22 Temmuz 2002 Der Spiegel, s. 134-135.

16) 13 Ağustos 2002 günlük Cumhuriyet.

17) Tarafımdan tasarlanan bu tür bir koruma ve teşhir sistemine J. Wagner, Kommagene. Schutz und Wandel der historischen Landschaft im 20. Jahrhundert (su eserde: Gottkönige am Euphrat, Mainz 2000) s. 132'de yer vermiştir.

18) Sencer Şahin, Forschungen in Kommagene II, şurada: Epigraphica Anatolica 18 (1991) s. 123 vd.

Yabancılarla teslim edilen Nemrut Dağı

Bu anıtın amaçlarını pek kestiremediğimiz arkeolog ve astrologların denetiminden çıkarılıp, daimi bir bilimsel ve uzman yerli koruma ekibine emanet edilmesinin en doğru yol olacağı açıktır.

Prof. Dr. Cevat Erder

(ODTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi, Roma Uluslararası Kültürel Varlıklar Koruma ve
Araştırma Merkezi Eski Müdürü, ICCROM-ICOMOS Şeref Üyesi)

Size Nemrut'taki gelişmelerle ilgili bilgi verirken şunları da eklemek gerekir diye düşündüm.

Nemrutla birlikte Türkiye'deki "Dünya Miras Listesi"ne girmiş diğer anıtların da kaygı verici durumda olduğunu görmüştük. Türkiye gibi kültürü son derece zengin ve büyük bir ülkede ancak 9 (dokuz) yer (Ek 2) bu listeye girmişken, Yunanistan'dan 15, Bulgaristan'dan da bizdeki kadar yerin (Ek 3) listede olmasını düşündürücü bulmuştuk. İlginç olan diğer bir husus da Türkiye'nin koruma garantisi verdiği bu 9 yerden en önemli 5 büyük arkeolojik yerin Türkiye'de en fazla bir iki ay hatta bir iki hafta kalabilen yabancıların eline teslim edilmiş olması da ülkemizi özgün bir yere oturtmaktadır. Türkiye bunları önerirken onların yılın her günü her saati korunacağı sözünü de vermiştir. Kaldı ki bugünkü halleriyle dahi, yeni gelişmelere ayak uyduramadıkları için listedeki bu yerlerin çoğu RİSK listesine alınmak üzeredir. Nitekim bu tür uyarıları da hayli sertçe almaya başladık bile (Ek 4).

Kültürel Miras Listesi'ne alınmış ve korunması ile ilgili sorunların sonsuz olduğu çok önemli bir yer düşünün ki, o yer arkeolojik araştırma, kazı yapmamak şartıyla sadece koruma amaçlı olarak ve oraya çok kısa sürelerle gidebilen bir arke-

Yayımladığımız bu rapor, Prof. Dr. Cevat Erder'in 10 Kasım 2003 tarihinde Kültürel Varlıklar ve Müzeler Genel Müdürü Nadir Avcı'ya sunmuş olduğu Nemrut Dağı raporudur. Yazıda bahsi geçen ekleri, yer darlığından dolayı yayımlayamıyoruz.

oloji ekibine teslim edilmiş olsun. Ekip başkanının da (H. Brijder) çalışmalar süresi içinde orada kendi zamanından ne kadarını harcadığı da izlenmeye değer! Bir Türk bilim adamı bunu yapsa?

1987 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınmış olan Nemrut Dağı'mız bir arkeolojik SİT'ten çok, tarihi ve kültürel bir anıttır.

Bu anıtla ilgili olarak 16-18 Ağustos 2001 tarihinde kapsamlı bir toplantı yapılmış... bu toplantıya anıtın küllen teslim edildiği arkeoloji ekibiyle Kültür Bakanlığı sorum-

luları, ilgili resmi kuruluş temsilcileri, Akbank, Uluslararası Nemrut Vakfı gibi destek veren kuruluşlar ve Dünya Anıtlar Vakfı (WMF) temsilcileri ve anlaşılan uygun görülen diğer kişiler katılmışlar. Bu toplantıda Dünya Anıtlar Vakfı'na uzmanlığı çerçevesinde, toplantıda alınan kararlara göre, korumayla ilgili bilimsel ve teknik planlamanın ve değerlendirmenin yapılması görevi verilmiştir. Bu görevi üstlenen WMF, Amsterdam'da 14-16 Kasım 2001 tarihinde bir toplantı düzenlemiş, ancak bu toplantıya Kültür Bakanlığı'ndan kimse katılmamıştır.

Bu toplantıda WMF izlenimlerini, görüşlerini ve önerilerini sunmuştur (Ek 5). WMF görüşlerini kısaca şöyle belirtmiştir: Koruma önlemlerinin daha sistemli ve düzenli bir şekilde alınması, çevre korunmasının öncelikle yapılmasının, özellikle anıtın gerek deprem bölgesinde oluşundan, gerekse zamanla oluşmuş anamolisinin

nin dikkate alınarak ağır inşa aletlerinin buraya sokulmaması üzerine basılarak dikkat çekilmiş ve ayrıca taş koruma ve onarım konularında uzmanlaşmış Türk bilim adamları ve teknisyenleri ile koordinasyonun gerekliliği üzerinde durulmuş ve bunu da sağlamayı üstlenmiştir (Ek 5 s.2-3). Bu son öneri, zaten Dünya Kültürel Miras Vakfı'nın (World He-

"Ağır inşa aletlerinin buraya sokulmaması üzerine basılarak dikkat çekilmiştir."

"Anıt üzerinde asfalt bir yol yapılarak 90 tonluk bir vincin yürütülmekte olduğu görülünce, toplantıda belirtilen nedenlerden ötürü bunun bir hata olduğu hususu, o sıralarda ekip çalışmalarından sorumlu olduğu iddia edenlere duyurulmuş, ancak bu duyuru hoş karşılanmamıştır."

ritage Fund – WHF) listesine aldığı yer ve anıtların bulunduğu ülkelerde, o anıtları sahiplenilen ülkenin uzmanlaşmış kişilerinden oluşturulmuş ekiplerin devamlı gözlem ve denetimi altında olması kuralı doğal ve genel bir politikadır.

Bu toplantıda varılan anlaşmaya uygun olarak WMF, Türk uzmanlardan oluşturduğu bir ekiple birlikte kazı ekibi ve Kültür Bakanlığı'nın izni ve sorumlu kişileriyle 3-5 Haziran 2002 tarihinde yerinde bir çalışma ve değerlendirme yapmış ve gerek WMF gerekse Türk uzmanlar sonuçları, Bakanlığa ve ilgililere sunmuş bulunmuşlardır (Ekler 6,7,8,9). Bu eklerden anlaşılacağı gibi durum ve vahamet Bakanlığa ve ilgililere duyurulmuş olmaktadır. WMF raporu da bunu desteklemektedir (Ek 8).

Bu çalışma sırasında, 1999 yılından beri yapılan bilimsel bulguların anlaşılma, tehlikeli olduğu bilinen araziye, zamanla ve depremle fiziksel gücü hayli yıpranmış olan – Adıyaman ve Bingöl depremleri örneği – anıt üzerinde asfalt bir yol yapılarak 90 tonluk bir vincin yürütülmekte olduğu görülünce, toplantıda belirtilen nedenlerden ötürü bunun bir hata olduğu ve bu tür bir müdahale dahil koruma amaçlı her türlü müdahalenin önceden Adana Korum

ma Kurulu'ndan geçmesi gerektiği hususu, o sıralarda ekip çalışmalarından sorumlu olduğu iddia edenlere duyurulmuş, ancak bu duyuru hoş karşılanmamıştır. Uyarılardan hoşlanmayan arkeoloji ekibiyle, gerek WMF, gerekse toplantıya katılan Türk uzmanlar arasındaki iletişim koparılmış bulunmaktadır. Nemrut'ta her istediğini istediği gibi yapabileceği intibai kazandırılmış

"Kültürel anıt Nemrut Tümülüsü, her şeyden önce koruma ile ilgili çalışmalara ve eylemlere muhtaç bir anıttır."

olan, ekip başkanı (nerede) yerine işleri yürüten Eric Moormann, toplantı sonucu uygun görülen, yapılması gereken, koruma uzmanlarının yapmakta olduğu çalışmalarını da durdurma cüretini göstermiştir.

O sıralarda yapılmakta olan çalışmaların doğruluğu, vahameti sorgulanırken şimdiye kadar korumayla ilgili yapılan çalışmalarını Koruma Kurulları'ndan geçirilmeden yapılması gibi bir yasal anormali de ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Nitekim Genel Müdürlük, onayladığı, uygun gördüğü toplantı sonuçlarını 14.06.2002 günlü bir yazıyla Adana Koruma Kurulu'na fakslamıştır. Bu, pek gecikmeli bir "açık kapama" olmuştur (Ek 10). Nitekim bu açığı idare ederek (!) kapamaya çalışmış olduğu anlaşılan Adana Koruma Kurulu, 15.07.2002 tarihli toplantısında oraya kadar getirilmiş olan vincin ufak tefek işlerde kullanılarak yolla birlikte ortadan kaldırılmasını istemiştir (Ek 11). Kurulla Genel Müdürlüğün bu davranışları hoşgörü mü? Acz mı? Bilemiyorum ancak olan anıta oluyor, değil mi?

Ancak Kurul bu arada, 22.09.1997 ve 08.10.2001 tarihlerinde aldığı kararları da hatırlatarak gerekli haritaların, envanterin, fotoğrafların, kısa ve uzun vadede restorasyon çalışmaları, çevre düzenleme projelerini istemini belirtmeden edemiştir. (Daha ne istesin ki?) (Ek 2 – 2. paragraf). Bu kurulla ilgili daha ayrıntılı bilgiyi Sn Yrd. Doç. Dr. Gülsün Tanyeli'den sorabilirsiniz.

Ancak endişelerimizi iyice arttıran belge ise, WMF'nin Alpay Pasinli'ye, gereği icabı çok diplomatik dille yazılarak gönderilmiş, dağıtımı da hayli geniş tutulmuş olan yazıdır (Ek 1). Bir NGO nasıl resmen çekilirse, WHF ben bu işten resmen çekiliyorum, ben bu işte yokum diyen, WMF endişelerini de belirtme zorunluluğunu etik olarak hissetmiştir. Tümülüsün zamanla yitirmiş olduğu stabilitesinden endişe ettiklerini, kumtaşından yapılmış anıtsal kaidelerin ve platformun korunmasından, taşların korunmadan önce nasıl ve neyle korunacaklarını saptamak için gerekli laboratuvar çalışmalarının hayli za-

man alacak olan analizlerin doğruluğu ve devamlılığından olduğu gibi, Türk uzmanların da raporundaki önerilerle örtüşen, endişelerinin altını çizmişlerdir. Bu endişeler orada yapılan çalışmaların Nemrut anıtının korunmasından çok yıpranmasına ek nedenler olduğu gerçeğini önümüze sermektedir. Nitekim Adana Koruma Kurulu'nun kararı da bu endişeyi pekiştirmektedir (Ek 11). (1)

Kültürel anıt Nemrut Tümülüsü, bugünkü durumu ve konumu gereği her şeyden önce koruma ile ilgili çalışmalara ve eylemlere muhtaç bir anıttır. Bu anıtın amaçlarını pek kestiremediğimiz arkeolog ve astrologların denetiminden çıkarılıp daimi bir bilimsel ve uzman yerli koruma

ekibine emanet edilmesinin en doğru yol olacağı açıktır. Arkeolojik kazılar yapmamak üzere alman izinle, arkeologların orada ne amaçla kaldığı belirsizliğinin, kültürel ve tarihi anıtların korunmasıyla ilgili, ilgisi ve bilgisi şüphe uyandıran, gerek WMF'ını gerekse Türk uzmanları elemek suretiyle ve koruma kurullarından izin almadan çalışan bu ekibin, politik ve ekonomik baskılarla neler gerçekleştirdiğinin sorgulanmasının, Anadolu'nun en önemli anıtlarından biri olan bu anıtımızın korunması, Dünya Miras Listesi'nden çıkmadan kurtarmak için, yapılması gerektiği kanısındayım. Bu arada Türk bilim adamlarına ve uzmanlarına güveni olmayan ve ekip

başkanın TV komandosı gibi çalışan Eric Moormann gibilerinin katkıların da sorgulanması gerekmez mi?

Sona eklediğim belgeler kümesi ile (Ek 12) son zamanlarda vuku bulan acısı hâlâ içimizdeki Adıyaman ve Bingöl deprem felaketlerinin nedeni olan fay hattının Nemrut anıtına yakınlığını ve anıtın tarih boyunca bunlardan etkilenebileceğini ki, anıtın faya yakınlığı 5 ila 10 km kadar, saptamamıza yarayacak haritalar, her şeye rağmen getirilen 90 tonluk vincin hata dolu kullanımını, turistlerin denetimsiz davranışlarını gösteren gazete fotoğrafları gibi anıtlı ilgili çeşitli belgeyi dikkatinize sunuyorum.

Bunları yazarken de aklımda hep doğru dürüst yanıtlayamadığım soru-

Bakanlığa sunulan bir rapor

11 Haziran 2002

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANKARA

03-06 Haziran 2002 tarihleri arasında Nemrut Dağı Arkeolojik Alanı'nın korunması ile ilgili arazide World Monument Fund (WMF) ve WMF tarafından davet edilen Türk Koruma Ekibi tarafından yapılan incelemelerde bu yaz sezonu için öncelikli yapılması gereken çalışmalar belirlenmiş ve Bakanlığınıza 05 Haziran 2002 tarihli raporlarda bildirilmiştir. Toplantılardan hemen sonra, acil koruma tedbirlerinin alınması gereken bölge olan Batı Terası'nda gerekli mikroklimatik çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmayı Türk ekibinden biz, öğretim görevlileri Sn. Evin Erder ve Sn. Dr. Ayşe Tavukçuoğlu, yapmaktadır.

Bu çalışmalarımız esnasında, ne yazık ki, toplantılarda önemle vurgulanmış ve ön çalışmalar tamamlanmadan özellikle yapılmaması belirtilmiş olan bazı hususların dikkate alınmadığı görülmüştür.

Bu hususlardan bir tanesi, Doğu Terası'ndaki kartal ve aslan başlı heykellerde anastilosisin (parçaların özgün yerine konması) bu aşamada, raporlarda belirtilen gerekçelerle sakıncalı bulunmuş olduğudur. Bu gerekçeler kısaca şunlardır.

- heykel başlarında ciddi malzeme bozulmalarının olması ve,
- deprem riski yüksek olan bu bölgede, bu çalışma için yeterli etüdler ve ayrıntılı projelerin hazırlanmamış olmasıdır.

Yine bu raporlarda, Nemrut arkeolojik alanında tüm taşıma işlerinin geleneksel yöntemlerle yapılmasının gerektiği ve vinç kullanılmasının sakıncalı olduğu bildirilmiştir.

Bu uyarılar, INF Kazı Ekibi'ne de toplantılarda sözlü olarak bildirilmiş, ancak bizim oradaki çalışmalarımız esnasında bu uyarıların dikkate alınmadığı görülmüştür. Ne yazık ki, anastilosis için hazırlıklara hızla başlanmış ve 90 (doksan) tonluk bir vincin Doğu Terası'na kuzey tarafından girmesi için, moloz taştan bir giriş yolu hazırlanmıştır.

08 Haziran 2002 tarihinde ENKA firmasından vinç teknisyenleri gelmiş ve bu moloz taş yolun 90 tonluk bir vinç için uygun olmadığını ve en iyi yüzey şartlarının, yapılmış olan bu yolun üzerine hasırlı beton dökülerek sağlanabileceğini bildirmişlerdir. INF ile ENKA arasında geçen bu konuşma esnasında INF ekibine, bu işleri yapabilmeleri için Bakanlığınızdan bir iznin henüz verilmediği hatırlatılmış, bunun üzerine kazı ekibi başkanı (Dr. Eric Moormann), bizim kazı alanını hemen ertesi gün terk etmemizi istemiştir.

Nemrut Dağı gibi bir dünya mirası olan alanda kabul edilemez ve hızla ilerlemekte olan bu durumu üzüntü verici buluyor ve bilgilerinize sunuyoruz. Umarız ki bu olay Nemrut arkeolojik alan için en doğru koruma kararlarının alınmasında yardımcı olur. WMF ve Türk ekibi tarafından daha önceden size sunulan raporlarda da bildirildiği gibi sonuçları çok daha fazla zarar getirebilecek ve şu anda INF tarafından yapılmakta olan bu işlerin Bakanlığınızca dikkatle değerlendirilmesi ve gereğinin yapılmasını rica ederiz.

Saygılarımızla.

Öğr. Gör. Evin Erder
Öğr. Gör. Dr. Ayşe Tavukçuoğlu
(ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü)

EKİ:

- 1 adet Türk ekibinin 05. 06. 2002 tarihli raporu.
- 1 adet WMF ekibinin 05. 06. 2002 tarihli raporu.
- 1 adet WMF ekibinin Kasım 2002 tarihli raporu.

lar diziliyor. Özellikle arkeolojik kazılarda koruma önlemleri alınmayan kazılara devamla eserlerin yok olması mı iyi yoksa önlemlerin alınması gerçekleşinceye kadar kazıların durdurulması mı? Veya yurt içinde bilimsel görüntü ile yapılan denetimsiz kazılar sonucu kayıplarımız mı daha çok yurt dışına kaçırılanlar mı?

Nemrut zannımca tartışılmaya değer iyi bir örnek. Bu verebildiği bilgiler dışında olay içinde olan kişilerden de ayrıntılı bilgiler alınabilir sanıyorum. İlk akla gelenler Adana Kurulu Başkanı Prof. Dr. Tamer Öz, Yrd. Doç. Dr. Gülsün Tanyeli, Kazı Komiserleri Soner Ateşoğulları, Latif Özen, Gn. Md. Yrd. Aykut Özet, Bilimsel alanda ODTÜ'den Prof. Dr. Tamer Topal, Dr. Ahmet Türer, Prof. Dr. Emine Caner Saltık.

WMF Vakfından Dr. Elena Chavola, Paskalya adalarındaki heykellerde benzer sorunlarla uğraşmış, bu

Reenkarnasyoncu Maurice Crijns ve eşi Olga Crijns, Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu ile yemek yerken.

konudaki yayınları yankı uyandırmış, Uluslararası Kültürel Varlık Koruma (ICCROM) Merkezi Bilimsel Araştırmalar Bölümü Müdürlüğü yapmış, Metropolitan Müzesi Koruma Laboratuvarları yöneticisi olmuş biri olarak güven kazanmış bir uzmandır. Kendileri Nemrut'taki la-

ubaliliğin dayanılmaz olduğunu tekrar etmekten çekinmeyecektir. Konuyu nefretle unutmak istemektedir.

Biraz uzattım özür dilerim. İlginize teşekkür eder, başarılarınızın devamlı olmasını candan dileyerek saygılarımı sunarım.

Nemrut Soyuluyor

Dünya Kültür Mirası Reenkarnasyonculara teslim edildi. Nemrut Dağı kutsal alanı 20 yıldır Kral Antiochus'un mezar odasına giriş planları yapan Reenkarnasyoncu, Hollanda'da panel satan Maurice Crijns ve eşi Olga Crijns'a teslim edilerek bilimsel çalışma adına tahrir edildi.

İlk başta "sponsorluk yaptım" diyen bu art niyetli insanlar, başta ben olmak üzere bütün kesimleri yanıltarak, aldatarak, sahtekarlık yaparak 2003 yılında asıl amaçları olan mezar kazma işlemini gerçekleştirmek için 60 tonluk vinçler, kazıcı, delici, iş makineleri ile Nemrut Dağı SİT alanını karayolları şantiyesi gibi kullandılar.

Anlaşılan, bu şebeke iyice araştırılmamış, bilim adamı diye gelenler ev hanımı, işsiz, biyolog, panel satan ve birkaç öğrenci. Bunlar neden araştırılmadı? Kim araştırılmasını engelledi? Bu vakfa ortak olan başka vakıf var mı Türkiye'de? 1999'da Türk Demokrasi Vakfı, Kültür Bakanlığı Vakfı ve Uluslararası Nemrut Vakfı protokol imzaladılar, bu imza atılan protokol ne oldu? Bakanlık Vakfı

neden feshedildi? Maurice 1987'de Kahta'da tarihi eser kaçakçılığı ile yargılanmış. Nasıl bu şahsa izin veriyorlar?

Reenkarnasyon hikayesi ile Nemrut nasıl restore edilir? Maurice ilk hayatını, eşinin Kral Antiochus çalışması kitapta yer alırken neden sorulmuyor? Kral Antiochus'un mezarının giriş planları ellerde dolaşırken Bakanlık bürokratlarının ellerini bağlayan kim? Nemrut'ta, 500 metre bisiklet yaklaştırılmazken, neden Maurice'in projesine vinçler emre amade ediliyor? Kazı izni yokken, heykellerin altı neden kazılıyor? İzinsiz turistler neden çalıştırılıyor? Katılan bilim adamları neden ayrıldılar? Türkiye'de bu işi yapacak bilim adamı yok mu? ABD, İtalyan, Alman, Makedon ve Türk bilim adamları neden bu projeden çekildiler?

Ben araştırma mevkiinde değilim, olayın bir sahtekarlık, soygun olduğunu gördüm, ayrıldım ve bütün yetkili kesimlere rapor ettim. Bir basın açıklamasıyla Antiochus'dan özür diledim.

Gerçekten tarihi bir ayıp yaşıyor Nemrut'ta. Tarihi katliam.

*Mahmut Arslan
Nemrut Vakfı kurucularından ve
Vakıf Eski Sekreteri.
Eski Turizm Müdürü*

"Gerçekten tarihi bir ayıp yaşıyor Nemrut'ta. Tarihi katliam."

Bilim tarihinden sayfalar 1

Copenhagen'de iki adam

Werner Heisenberg Nazi Almanyasında kalmayı tercih etmiş en büyük fizikçiydi. Alman bombasını yapacak tek kişi varsa o da Heisenberg'di. Görevi reddedip ülkeyi terkedebilirdi, ama o çok daha iyisini yaptı: Alman nükleer programının başında kalıp projenin başarısız olması için elinden geleni yaptı. Ama, yapması gereken bir şey daha vardı: Karşı taraftaki fizikçilerin de aynı davranışı göstermelerini sağlamak.

Prof. Dr. Bekir Karaoğlu

(Yıldız Teknik Üniversitesi Fizik Bölümü)

Bu sayfalarda *Bilim ve Ütopya* okurlarına bilim tarihinden ilginç ve önemli olayları, bir sohbet havası içinde anlatmaya çalışacağım. Zaman bulabildiğim ve okuyuculardan ilgi gördüğüm sürece, bu yazı dizisini sürdürebilmek istiyorum.

İlk anlatacağım öykü (*Copenhagen'de iki adam*) bir Yunan trajedyası gibi... Bu öyküde herşey var: Bilim adamlarının nasıl kolayca kandırılabilirdi... Bilimin uluslararası olduğuna inanmayanların ne büyük felaketlere yol açabilecekleri... Tarih sayfalarında melek veya şeytan olarak yer alanların her zaman görünürdeki kişiler olmadığı... Babaların itibarını geri kazanmak için çabalayan çocukları...

Bir varmış bir yokmuş...diye başlayalım.

1941 yılının Eylül ayı... İkinci Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle sürdüğü karanlık bir dönem... Alman orduları bir yandan Moskova önlerini zorlarken, diğer yandan da Avrupa'nın geri kalan büyük bir bölümünü işgal etmiş, İngiltere kendi adasında hapsolup kalmış, Amerika Birleşik Devletleri henüz savaşa girmemiş. Hangi tarafın kazanacağı henüz belli değil.

Alman işgali altındaki Danimarka'nın başkenti Copenhagen'deki bir evde iki adam arasında gizli bir görüşme yapılıyor. Bu iki adam o yıllarda Fizik dünyasının en büyük iki adı. Kuantum Mekaniği denilen modern fizik teorisinin kuruluşunda

en büyük paya sahip iki fizikçi.

Görüşmenin ev sahibi Nobel ödüllü Danimarkalı Niels Bohr; meslekdaşları arasında, yaşına ve bilgisine hürmeten, "Baba" diye anılıyor. Almanlar Danimarka'yı işgal ettikten sonra, Niels Bohr'un yarı Yahudi kökenli oluşuna ses çıkarmadan, orada rahatça çalışmasına izin vermişler.

Karşısındaki konuğu ise yine Nobel ödüllü Alman fizikçisi Werner Heisenberg. O da Kuantum Mekaniği'ne "belirsizlik ilkesi" adı verilen teoremiyle çok önemli katkıda bulunmuş bir kişi. Onun bir özelliği daha var: Nazi Almanyası'nın Nükleer Savaş Programı'nın başına yeni atanmış, yani Alman atom bombasını yapmakla görevli. Bir Pazar gecesi Berlin-Copenhagen trenine atlayıp

gelmiş...

Bu zararsız gibi görünen görüşme, birazdan anlatacaklarımızın ışığında, günümüze kadar sürmekte olan müthiş sonuçlarıyla, tarihin bir dönüm noktası sayılabilir: Bu görüşmede ne konuşuldu? Heisenberg niçin o kadar yolu tepip hocası ve meslekdaşı olan Bohr'u görmeye geldi?

Bu konuda şimdiye kadar kabul görmüş olan açıklama şuydu: Heisenberg hocasını, Alman nükleer programına katılmaya ikna etmeye çalışıyordu. Ancak, Bohr buna yanaşmadı ve ikisi de dostça ayrılıp kendi yollarına gittiler. Savaşın taraflar bombayı bir diğerinden daha önce yapabilmek için kıyasıya bir yarışa girdiler ve sonunda, bu yarışın kazanan taraf ABD ve müttefikleri oldu. Nitekim, yıllar boyunca fizik camiasında Bohr'un bilge kişiliği övgüyle anılırken, Heisenberg'in de Nazi devletine hizmet etmiş olması esefle karşılanırdı.

Acaba gerçek böyle mi?

Ne yazık ki, son yıllarda açıklanan belgeler, kanıtlar ve tanıklar bu görüşmenin böyle geçmediğini gösteriyor...

Gerçek çok daha trajik... Hatta, insanı kahredecek kadar farklı. Hiroshima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları... Savaşın bu yana Amerika ile Rusya arasında 50 küsur yıl süren kıtalararası nükleer füzeler yarışı...Eğer bu görüşme farklı sonuçlansaydı, tüm bu dehşet belki de hiç yaşanmayabilirdi...

Size, çeşitli kaynaklardan derle-

diğim bu öyküyü başından anlatabilirim. Önce, bu görüşmenin birkaç yıl öncesine gidelim...

Bir fizik makalesinin sonuçları

Herşey 1938 yılında yayınlanan küçük bir fizik makalesiyle başladı. Otto Hahn ve Fritz Strassman adlı iki Alman fizikçinin bu makalesi, her yıl yüzlercesi yayınlanan sıradan bir fizik çalışması gibi görünüyordu. Ama, dünyanın çeşitli yerlerinde konuyu bilenler arasında büyük yankı uyandırdı.

Hahn ve Strassman'ın makalesi uranyum elementinin nükleer fisyon yapabileceğini, yani kendiliğinden iki büyük elemente bölüneceğini ilan ediyordu. Aslında, uranyumun nötronlarla bombardıman edildiğinde bölündüğü daha önceden biliniyordu, fakat reaksiyon sonucu ortaya çıkan baryum elementi yanlışlıkla aktinyum sanılmış, yani ağır bir çekirdekten küçük çakıltaşları koparılabileceği, fakat bir karpuz gibi iki iri elemente bölünmesinin imkansız olacağı düşünülmüştü. Hahn ve Strassman daha titiz bir deney yaparak baryumu teşhis ettiler. Ama, bu deneysel gözlemin teorik bir açıklaması yoktu. İki deneyci hemen teorik fizikte saygın bir adı olan Lisa Meitner'e başvurdular. Meitner ve yeğeni Otto Frisch fisyon olayını açıklamak için "sıvı damlası modeli" olarak bilinen modeli geliştirmeye bir hayli kafa yordular. Ancak, hesaplarından pek emin değillerdi. Bunun üzerine Otto Frisch konuyu o devirde ulaşabileceği en büyük fizikçiye, Danimarkalı Niels Bohr'a aktı.

Niels Bohr gördüğü sonuçlara ve teorik modele baktığında bunların doğru olduğunu hemen kavradı ve derhal bir gemiye atlayıp Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 16 Ocak 1939'da Princeton Üniversitesi'nde Amerikan fizikçilerine verdiği bir seminerde fizikteki bu yeni gelişmeyi duyurdu. Akabinde, dünyanın en saygın üniversitelerinde bu bulguyu doğrulamak üzere araştırmalar başladı. Columbia Üniversitesi'nde Enrico Fermi ve Leo Szilard, Princeton Üniversitesi'nde Bohr ve John Wheeler, Fransa'da Frederique Joliot-

Curie, İngiltere'de Rudolf Peierls fisyon olayını çeşitli yönleriyle deneye tabi tuttular ve birçok özelliklerini açığa çıkardılar.

Bir yıl gibi kısa süren bu araştırmalar sonucunda fizikçiler artık fisyon olayının gerçek olduğuna ikna olmuşlardı. Fakat, aynı gelişmeyle birlikte içlerine yepyeni bir korku yayıldı: Fisyon olayı tarihte görülmemiş kadar muazzam güçte bir bomba yapımında kullanılabilirdi...

Manhattan Projesi

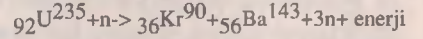
Fizikçiler bu keşfin nasıl kötüye kullanılabileceği konusunda Amerikan hükümeti yetkililerini uyarmaya çalıştılsa da bürokratik engeller sonucu hükümetten kimsenin ilgisini çekemediler. Bunun üzerine Leo Szilard, Eugene Wigner ve Edward Teller adlı üç fizikçi o devirde kamuoyunda dünyanın en saygın fizikçisi olarak bilinen Albert Einstein'ın kâpısını çaldılar. Daha önceden 1935 yılında Amerika'ya göç etmiş olan Einstein Princeton Üniversitesi'nde çalışıyordu. Einstein bu görüşmenin sonunda ikna oldu ve 2 Ağustos 1939'da Başkan Franklin Roosevelt'e o meşhur mektubunu yazdı. Einstein bu mektubunda, yepyeni bir enerji kaynağı olabilecek bir buluşu haber veriyor, fakat bunun kötü niyetli ellerde bomba yapımında kullanılabileceği konusunda da uyarıda bulunuyordu.

Başkan Roosevelt konuyu incele-

mek üzere bir komisyon kurdu, fakat bu komisyonun çalışmaları da yavaş gidiyordu. Daha sonra, Aralık 1941'de Amerika da savaşa katıldı. Savaş sırasında gelen istihbarat bilgileri Almanların nükleer bomba yapmaya çabaladıklarına işaret ediyordu. Fakat, onların çalışmaları şimdilik fisyon enerji reaktörü geliştirme aşamasındaydı. Durumun ciddiyeti anlaşılınca Amerika'da çalışmalar hızlandı. O zamana kadar dağınık yürütülen çalışmalar Eylül 1942'de General Leslie Groves'in komutasında *Manhattan Projesi* adıyla birleştirildi.

Biraz Nükleer Fizik...

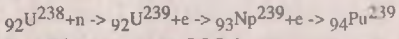
Burada biraz durup nükleer bomba konusunda biraz ayrıntılı bilgi verelim. Uranyum elementinin doğal halde bulunan minerali içinde U-238 ve U-235 izotopları bulunur. Fisyon reaksiyonu bunlardan sadece U-235 izotopu ile gerçekleşir:

Bu reaksiyonu anlamak kolaydır. Ortamdaki bir U-235 çekirdeği üzerine bir nötron gönderildiğinde, fisyon reaksiyonu ile kripton ve baryum gibi iki çekirdeğe ayrılırken, muazzam bir enerji ortaya çıkar. Ama, burada daha önemli olan, reaksiyon sonunda çıkan 3 nötrondur. Artık diğer uranyum çekirdeklerinin bölünmesi için yeni nötronlar göndermeye gerek yoktur, bu çıkan 3 nötron çevresindeki 3 uranyumla etkileşip fisyonu devam ettirirler (zincirleme reaksiyon). Ancak, U-235 izotopunun doğal uranyum madeni içindeki yüzdesi 1/139 kadar azdır. O halde ilk önemli sorun, radyoaktif U-235 izotopunu ayırtırmaktır. İzotopları kimyasal yolla ayıramazsınız, çünkü kimyasal tepkimelerde aynı davranışı gösterirler. İzotop ayırtırmak için iki yol vardır: 1) Elektromagnetik ayırtırma: Bir magnetik alan içinden geçen eşit elektrik yüklü izotoplar, kütle farklarından dolayı farklı yarıçapta dairesel yörüngeler çizerler. Bu farkı kullanan tekniğe kütle spektrofanyası denir. 2) Gaz diffüzyonu: Uranyum elementi önce flüorür (UF₆) bileşiği olarak gaz haline dönüştürülür, bu gaz gözenekli engeller arasından defalarca

geçirilerek ayrıştırılır.

Ancak, U-238 izotopunu işe yaramaz diye atmak üzereyken, çok ilginç bir özelliği ortaya çıktı. 1940 yılında Berkeley Üniversitesi'nde kimyacı Glenn Seaborg U-238 izotopunu döteron ile bombardıman edip önce U-239 izotopunu, sonra da Plutonyum-239 elementini elde etti:

Bu Plutonyum-239 izotopu uranyumdan çok daha kolay fisyon yapabiliyordu ve onunla da nükleer bomba yapılabilirdi.

İşte, bu yapıya göre, Manhattan Projesi'nde şöyle bir iş bölümü yapıldı: 1) Tennessee'deki Oak Ridge Laboratuvarında U-235 izotopunun ayrıştırma işlemi, 2) Washington eyaletindeki Hanford Laboratuvarında plutonyum üretimi, 3) New Mexico eyaletindeki Los Alamos laboratuvarında ise diğer iki laboratuvarından gelecek uranyum ve plutonyumla bombanın bizzat yapımı gerçekleştirilecekti. Los Alamos Laboratuvarı'nın başına büyük fizikçi J. Robert Oppenheimer getirilmesi de ilginçtir. Oppie'nin eşi ve kardeşi Komünist Partisi üyesiydi, kendisi de komünizme sempati duyuyordu; fakat, bu görevi yapacak en iyi kişi olduğu için, onun bu geçmişine göz yumdular, faşist Almanya'ya karşı bombayı yapmak isteyecekti. Savaşın sonra canına okudular, McCarthy vari bir mahkeme sonucu "güvenilirlik" statüsünü iptal ettiler.

Bu arada, Almanya'dan gelen istihbarata göre, Almanlar uranyum reaktörü konusunda bir parça ilerleme kaydetmişlerdi. Reaktörde uranyum çubukları arasına grafit konularak reaksiyonun hızı ayarlanabilmektedir. Fakat, Almanların tampon

madde olarak grafit yerine "ağır su" kullandıkları öğrenildi. (Alman fizikçisi Walthor Bötche'nin grafit üzerindeki deneylerinde hata yaptığı, bu yüzden Almanların grafiti ıskaladıkları düşünülmüyordu.) Ağır su, H₂O formülünde H yerine hidrojenin ağır izotopu olan deuteron geçtiğinde elde edilen bileşiktir. Deniz suyunda yüzde 0.015 oranında bulunur. Almanların kullanabilecekleri tek ağır su kaynağı Güney Norveç'teki Vermorsk laboratuvarıydı. Bu istihbaratı alan müttefikler, bir komando harekâtı düzenleyerek Norveç'teki bu laboratuvarı yerle bir ettiler.

Copenhagen buluşması

Alman işgali altındaki Danimarka'da Nazi taraftarları ve işbirlikçileri giderek etkin olmaya başlamışlardı. Bohr'un çalıştığı enstitüye sığınmış olan bilim adamları da geleceklerinden endişe duyuyorlar, onların Polonyalı yahudiler gibi olmasından korkuyorlardı. Niels Bohr da pek rahat değildi, muhbirler ve

yapmadılar. Ancak, savaştan sonra Heisenberg 1950'li yıllarda bir gazetececiye verdiği bir beyanatta görüşme içeriğine dolaylı olarak değinince, Niels Bohr ona öfkeli bir mektup kaleme aldı. Fakat bu mektubu hiçbir zaman göndermedi. Arşivlerden çıkan mektup müsveddelerine göre, Niels Bohr meslekdaşının bu görüşmeyi doğru anlatmadığını ileri sürüyordu.

Cevapsız kalan bir soru

Batı dünyasında şimdiye kadar kabul görmüş olan açıklama şudur: Heisenberg hocasını Alman nükleer programına katkıda bulunmaya ikna etmeye çalıştı, fakat Bohr bunu reddetti ve kısa bir süre sonra da Amerika'ya göç etti.

Bu açıklama çok açık bir sebepten dolayı su götürmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın en anlaşılabilir olayı Alman nükleer programının akıbeti olmuştur. Savaş bittiğinde, o zamana kadarki tüm istihbarat bilgilerinin yanlış olduğu, Almanların

nükleer bomba yapımı konusunda hiçbir ilerleme kaydetmemiş oldukları ortaya çıktı! Nitekim, 1944 yılında Strasburg'a giren ilk Amerikan birlikleri, Alman fizikçilerinin hala "reaktör tasarımı konusunu tartıştıklarını" hayretle gördüler.

Böylece tuhaf bir durum

ortaya çıkıyordu: Çünkü, Manhattan Projesi'nde görev almaya çağrılan Amerikan fizikçilerinin büyük bir bölümü başlangıçta bir kitle imha silahı yapımında çalışmaya isteksiz olmuşlardı. O zaman onların önüne şöyle çok trajik bir seçenek konmuştu: *Bombayı ya siz önce yaparsınız, ya da Alman fizikçileri.* Bu yönde baskı yapanların arasında Pentagon görevlileri, göçmen fizikçiler ve

68: ? Heisenberg, Oppenheimer, Bohr, (Photo CERN, CERN Geneve 23).

gizli mikrofondan çekiniyordu.

İşte böyle bir ortamda Werner Heisenberg ile eski hocası ve meslekdaşı Niels Bohr arasında sıkıntılı ve kısa süren bir görüşme oldu. Ve aradan geçen 60 küsur yıl boyunca bu kısa görüşme halâ Dünya kamuoyunu meşgul etmektedir.

Bu görüşmede ne konuşulduğu konusunda bir belge yok, iki adam da bu konuda doğrudan bir açıklama

bomba yapımında iş alacak büyük firmalar olduğunu da ekleyelim. Böylece fizikçiler çılgınca bir yarış içine itildiler; çünkü, bombayı yapmamak Nazi diktatörlüğünün dünya hakimiyetine seyirci kalmak olurdu.

Öğrencilik yıllarımda, vaktiyle Los Alamos'ta bomba yapımında çalışmış olan pek çok fizikçinin konferanslarını izledim. Victor Weisskopf (Los Alamos kasabasının belediye başkanlığını da yaptı!), Philip Morrison (Hiroshima'ya atılan bombanın etkisini tespit etmek için bir hafta sonra gönderilen keşif uçağındaki fizikçi), Harry Kendal (Atom Fizikçileri Federasyonu'nun o zamanki başkanı)...Tüm bu fizikçiler Almanların atom bombası yaptığına gerçekten inandıklarını söylüyor ve aldatılmış olduklarını belirtiyorlardı. (Bu size günümüzden birşeyler çağırıştırıyor mu?) Nitekim, savaştan hemen sonra bu fizikçiler Einstein'ın başkanlığında *Atom Fizikçileri Federasyonu* adlı bir dernek kurdular ve günümüze kadar nükleer silah karşıtı bir çaba içinde oldular.

(Burada yine bir parantez açayım: Bu büyük adamların tümü "nükleer silah" ile "nükleer enerji" arasında bir ayırım yapıyorlardı: Yani, nükleer silahlara karşı olmalarına rağmen, nükleer gücün barışçıl amaçlı enerji üretiminde kullanılmasını destekliyorlardı. Maalesef, ülkemizde, bu ayırım yapılmadan, nükleer bombanın dehşetini malzeme yaparak, barışçıl bir çaba olan nükleer enerjiyi kullanmamız engellenmektedir. Oysa, enerji krizi kapıdadır, dünya petrol rezervlerinin miktarı konusunda yapılan tahminler aslında aşırı iyimser olup, en geç 8-10 yıl içinde enerji sıkıntısı başlayacaktır. Bu önemli konuyu başka bir sohbet-ele almayı düşünüyorum.)

Neyse, biz konumuza dönelim... Şimdi kritik soru şu: Nükleer fisyon olayını keşfeden Almanya, bir kısmı ülkeden gitmiş olsa da halâ en iyi nükleer fizikçileri barındıran Almanya, nasıl olmuştu da bomba yapımında sınıfta kalmıştı?...

Değişik bir açıklama

Nihayet, 1993 yılında Thomas

Powers adlı Amerikalı bir gazeteci on yılı aşkın süren araştırmaları sonucunda "*Heisenberg's war: The secret of the German atomic bomb* (*Heisenberg'in kavgası: Alman bombasının gizli tarihi*)" adlı bir kitap yayınladı. Değişik kaynaklara girip, birçok insanla konuştuktan sonra yayınladığı bu kitabında herkesin aklından geçmekte olan bir açıklamayı dile getirdi:

Evet, Werner Heisenberg Nazi Almanyasında kalmayı tercih etmiş en büyük fizikçiydi. Alman bombasını yapacak tek kişi varsa o da Heisenberg'di. (Bir İngiliz fizikçisine göre, "Almanya'daki en tehlikeli adamdı").

Peki, ya Heisenberg bombayı yapmak istemiyorsa?...

Araştırmacı gazeteci Powers'a göre, Heisenberg bomba yapımını hiç bir zaman istemedi. Bir kere, Amerikan fizikçilerinin tersine, bomba yapması için baskı altında değildi. Diğer yandan, kültürü, hassas yaratılışı ve anti-faşist eğilimleri ile, bomba yapmayı kendiliğinden isteyecek kişilikte biri değildi. (Onun yaşam öyküsünü ve karakterini, oğlu Jochen Heisenberg'in ifadesiyle aşağıda okuyacaksınız.) Heisenberg görevi reddedip ülkeyi terkedebilirdi, ama o çok daha iyisini yaptı: Alman nükleer programının başında kalıp projenin başarısız olması için elinden geleni yaptı ve bombanın zamanında yetişemeyeceği konusunda Alman hükümetini ikna etmeyi başardı.

Amma, Heisenberg'in yapması gereken bir şey daha vardı: Karşı taraftaki fizikçilerin de aynı davranışı göstermelerini sağlamak. Alman fizikçilerinin bomba yapmayacağına onları nasıl ikna edebilirdi? Kendi başına kalkıp müttefiklere "biz bomba yapmayacağız, siz de yapmayın," dese kimseyi inandıramazdı. Onları ikna edebilecek tek kişi vardı: Niels Bohr. Daha önce, fisyon olayını öğrendiğinde nasıl gidip Amerikalı fizikçileri ikna etmişse, "Baba" bu kez de aynı şeyi yapabilirdi.

Copenhagen'e bunun için gitti. Kendisi Almanya'da, Bohr da Batı'da fizikçileri bomba yapımına girmemeye ikna edebilirlerdi.

Kanıtlar

Bu açıklamayı hayal mahsülü gibi görüp elinizin tersiyle itebilirsiniz. Bu görüşmenin doğrudan bir kaydı olmadığı için, ne söylene spekülasyon olarak değerlendirilebilir. Fakat, aşağıda sıralayacağım dolaylı kanıtlar, bu açıklamanın bize daha önce sunulan açıklamadan çok daha inandırıcı olduğunu göstermektedir.

Thomas Powers'ın kitabı Batı'da büyük yankı uyandırdı. Daha sonra, Michael Frayn adlı bir İngiliz tiyatro yazarı, bu kitaba dayanarak, *Copenhagen* adlı bir tiyatro oyunu yazdı. Oyunun gösterildiği yerlerde açık oturumlar düzenlendi. 2002 yılında Massachussets Institute of Technology'de (MIT) yapılan toplantıya Heisenberg'in oğlu da geldi. Babası gibi fizikçi olan ve halen New Hampshire Üniversitesi'nde çalışmakta olan Jochen Heisenberg'in konuşmasını da aşağıda bulacaksınız.

Başka kanıtlar da var. Burada sadece dört tanesini veriyorum. Daha fazlasını öğrenmek isteyenler İnternet üzerinden aşağıda verdiğim web siteleriyle başlayabilirler.

Kanıt No:1 Heisenberg'in Spiegel dergisine verdiği mülakat

Şimdi, 3 Temmuz 1967 tarihli Spiegel dergisine verdiği mülakatın bir bölümünü Heisenberg'in kendi ağzından dinleyelim:

Spiegel: İzin verirseniz, 1941 yılı Ekim ayında Danimarkalı fizikçi Niels Bohr ile yaptığınız görüşmeye geçelim. Bu görüşmede, ikinizin Alman ve Amerikalı fizikçileri bomba yapmamaya ikna edebileceğinizi belirtmişsiniz.

Heisenberg: O dönemde biz, Almanya'daki fizikçiler, birdenbire atom bombasına gidebilecek bir yolun farkına varmıştık ve bu düşünce bize dehşet veriyordu. Atom fiziğinin liderlerinden biri olan Bohr'a sonsuz bir saygımız vardı. Onun tavsiyeleri bizim için önemliydi. Fakat, ne yazık ki o görüşmede pek iletişim kuramadık.

Spiegel: Savaştan sonra, Niels Bohr ile bir kez daha görüştünüz mü?

Heisenberg: 1947 yılında, bir İngiliz subayı gözetiminde Copenha-

gen'e uçtum ve Niels Bohr'un Tisvilde'deki yazlık evinde bir akşam geçirdim. O zaman bu konuyu tekrar tartıştık. İkimiz de 1941'deki görüşmenin istemeden tatsız bir yönde gelişmiş olduğunu kabul ettik. Bohr bana, o ilk görüşmemize kadar, yani 1939-41 arasında, atom bombasının ayrıntılı hesaplarıyla pek ilgilenmediği için, benim ağzımdan bombanın mümkün olduğunu duyunca şoke olmuş olduğunu söyledi. O kadar dehşete düşmüştü ki benim daha sonra söylediklerimin hiçbirini algılamamıştı. Daha sonra, 1943 yılında Amerika'ya göçettiğinde onlara söylediği tek şey Almanların atom bombası yapmayı bildikleri oldu...

Spiegel: ... Ve bu da Amerika'da bomba yapımına hız kazandırdı, değil mi?

Heisenberg: Hayır. O karar Amerikan hükümetince çoktan verilmişti.

Spiegel: Bu kararın sonuçlarını ancak savaş sonunda, 1945'te Farm Hall'da tutuklu olduğunuz sırada, radyodan Hiroshima'ya atom bombası atıldığını duyduğunuz zaman öğrendiniz. Şimdi, geriye baktığınızda, atom fizikçilerinin bu olaydaki rolünü nasıl değerlendirdiniz?

Heisenberg: Anladım ki bilimsel buluşlar kendiliğinden olumlu gelişmelere yol açmıyorlar, insanlığı felakete de götürebiliyorlar. Gelecekte bu tür sonuçlarla karşılaşmamak için fizikçiler artık çok daha dikkatli olmalılar.

Kanıt No:2 Albert Speer'in hatıralarından bir bölüm

Hitler'in Silahlanma Bakanı olan Albert Speer bir teknokratı. Olağanüstü organizasyon yeteneği ve teknik bilgisıyla savaşın tüm istihkam ve ordonat ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bugün bile Almanlar onun yaptığı köprü ve yolları kullanmaktadırlar.

Heisenberg oğlu Jochen ve Wolfgang ile birlikte.

Savaşın sonu kısa bir süre tutuklanıp serbest bırakıldı, çünkü Nazi partisi içinde ideolojik yönü olmayan birisiydi. Anılarını "3. Reich'in İçinden" adlı bir kitapta topladı. 1000 küsur sayfalık bu kitabı ben soluk almadan bir haftada okumuştum. Nazi imparatorluğunun iç yapısını anlamak istiyorsanız size bu kitabı öneririm.

Şimdi, Albert Speer'in kitabının 226-228. sayfalarından bir alıntıyı okuyalım:

O konferanstan sonra Heisenberg'e, nükleer fiziğin atom bombası yapımında nasıl kullanılabileceğini sordum. Onun cevabı iyimser değildi. Bana, nasıl yapılacağını teorik olarak bildiklerini, fakat teknik sorunların çözümünün yıllar alabileceğini, maksimum öncelik verilmiş olsa dahi en erken iki yıl süreceğini anlattı. Heisenberg'e göre, işi zorlaştıran diğer bir sebep Avrupa'da sadece düşük kapasiteli bir siklotron makinesinin var olmasıydı. Ayrıca, bu makine Paris'teydi ve çalışmanın gerektirdiği gizliliği orada sağlamak zor olurdu. Ona, Silahlanma Bakanı olarak elimde çok büyük yetkiler ol-

duğunu, isterse Amerikalılarınkinden daha büyük bir siklotron inşa edebileceğimi söyledim. Fakat, Heisenberg deneyimsiz oldukları için, küçük bir modelle başlamak istediklerini söyledi.

Bu arada, General Fromm kendi hizmetindeki yüzlerce bilim adamını bu projenin emrine verebileceğini bildirdi; ben de bilim adamlarına bu çalışmada ihtiyaç duyacakları malzeme ve parayı bana doğrudan iletmelerini istedim. Birkaç hafta sonra bana mütevazı bir ihtiyaç listesi sundular: sadece birkaç yüzbin mark para ve az miktarda çelik, nikel ve diğer kıymetli metallerden istiyorlardı. Ayrıca, yeni bir korugan bina ve birkaç baraka ile, çalışmalarına yüksek öncelik verileceğine dair söz verilmesini istiyorlardı.

İlk Alman siklotronu inşa etmek için projeler daha önce onaylanmıştı. Onların bu mütevazı isteklerine şaşırılmışım, onlara birkaç milyon mark ve daha büyük miktarda malzeme vermeyi önerdim. Fakat, herhalde bu aşamada fazlası kullanılamıyacaktı. Zaten, artık ben de bir atom bombasının savaşa yetiştirileceğine pek inanmıyordum.

Nükleer fizikçilerin önerisi üzerine 1942 sonbaharına yetiyecek bir bomba yapabilmek üzere, planları tekrar gözden geçirdik. Onlarla uzun süre tartıştım, ama üç veya dört yıldan önce bomba yapamayacaklarını söylüyorlardı. Ben de bunun yerine makinaları döndürebilecek bir uranyum motoru yapımı için enerji üretecek projeleri öncelikle onayladım. Deniz kuvvetleri böyle bir motoru denizaltılarda kullanabilmeyi çok istiyordu.

Kanıt No: 3 Weizsacker'in ifadesi

Copenhagen görüşmesinin bu yeni açıklaması o kadar büyük ilgi gördü ki Niels Bohr'un mirasçıları, arşivlerin açılması için gerekli elli yıllık sürenin bitimini beklemeden,

2002 yılında ellerindeki belgeleri internet üzerinden yayınladılar. Bu arşivde Heisenberg'e gönderilmek üzere yazılmış ama gönderilmemiş dört mektup vardı. Özetle, Niels Bohr bu mektuplarda Heisenberg'in söylediklerine külliye karşı çıkıyordu: "Hafızanızın sizi nasıl aldatığına hayret ediyorum," diyordu. Ama, Bohr bu mektupları hiçbir zaman göndermemişti.

Bohr arşivinin açılışına derhal, hem de birinci elden tepki gelmekte gecikmedi. Heisenberg Copenhague'ye giderken yanında bir asistanını da götürmüştü. Carl Friedrich von Weizsäcker adlı bu asistanıyla birlikte orada bir sempozyuma katılacaklar ve kendisi bu arada dikkati çekmeden Bohr ile görüşebilecekti. Daha sonraları çok ünlü bir nükleer fizikçi olan Weizsäcker bir önceki Alman cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker'in de kardeşi olur.

Weizsäcker'in Şubat 2003 tarihli *Süddeutsche Zeitung* gazetesine verdiği mülakatın bir bölümünü okuyalım:

Gazeteci Ulrich Kühne: Siz ve Heisenberg neden 1941'de Copenhague'ye gidip Niels Bohr ile görüştünüz?

Weizsäcker: Heisenberg Bohr ile konuşmak istiyordu. Ne söyleyeceğini aramızda daha önceden kararlaştırmıştık. Almanya'nın savaş süresince atom bombası yapamayacağını görmüştük, bu durumda Amerika ve İngiltere'nin de bomba yapmasını istemiyorduk. Elbette onlara bunu biz öneremedik. Fakat Heisenberg, Bohr'un onları Almanların artık bomba üzerinde çalışmayacaklarına ikna edebileceğini ümit ediyordu. Amaç buydu... Tepemize atom bombası düşün istemiyorduk.

Kühne: O dönemde Amerikalıların bombayı savaş süresi içinde yetiştirebileceklerini mi düşünüyorlardınız?

Weizsäcker: Bu olasılığı gözardı edemedik... Bu ziyaretimizle Bohr'un Amerikalılarla konuşup onları bundan vazgeçmeye ikna etmesini isteyecektik. Heisenberg bana görüşmesini anlattı. Daha atom

bombası sözünü duyar duymaz Bohr'un "Bu konuda hiçbir şey duymak istemiyorum!" dediğini anlattı.

Kühne: Bohr neden bu konuyu tartışmak istememiş olabilir?

Weizsäcker: Bilmiyorum. Heisenberg, ondan Alman bombasının yapımında çalışmasını isteyeceklerinden korkmuş olabileceğini düşünüyordu.

Kühne: Bohr, Almanların bomba yapmaktan vazgeçtiklerini söyleyen Heisenberg'e neden inansındı ki?

Weizsäcker: Heisenberg belki de biraz saftı... Ama, 1941'de Copenhague yolunu tuttuğumuzda biz atom bombasını yapamıyacağımızdan emindik. Heisenberg bunu mutlaka Bohr'a bildirmek istiyordu. Eğer, Amerikalılara ve İngilizlere bizim bomba yapamıyacağımızı biz söylesek inanmazlardı. Ama, Bohr'a inanırlardı.

Kanun No: 4 Oğul babasını anlatıyor

Werner Heisenberg 1976 yılında Münih'de öldü. Hatası ve sevabıyla tarih sayfalarında yerini aldı. Son kanıtı sunmadan önce, bu öyküden benim çıkardığım sonuçları özetlemek istiyorum:

1) Şurası kesin: Almanya'nın savaş boyunca nükleer bomba yaptığına dair bugüne kadar en ufak bir kanıt bulunamadı. Alman bilim adamları bunu ister ahlaki bulmadıkları için, isterse bomba yapımının savaşa yetismeyeceğini düşündükleri için, bir şekilde bomba yapımından vazgeçtiler ve daha zor olan nükleer enerji reaktörü yapımına ağırlık verdiler.

2) Şurası da kesin: Heisenberg Copenhague'ye "atom bombasının savaşta kullanılma olasılığını" Bohr ile konuşmak için gitti. Bunu ister bombayı ahlaki açıdan doğru bulmadığı için, isterse kendi ekibinin teknik sorunların üstesinden gelemeyeceğini düşünerek yapmış olsun, bu konuyu Bohr ile konuşmak istiyordu. O halde, zaten gözden çıkardığı Alman bombasının yapımında Bohr'u çalışmaya ikna etmek için gitmiş olamaz.

3) Einstein'ın Başkan Roosevelt'e yazdığı mektubun asıl amacı yeni bir enerji türünün varlığına işa-

ret etmektir. Ama, onun mektupta belirttiği "kötü niyetli ellerde bomba yapımında kullanılabileceği" uyarısı Amerikan hükümetinin daha çok işine geldi. Bomba yapımına doğrudan karar veren onlardır. (Burası da kesin.) Geriye, hem Amerikan bilim adamlarına hem de dünya kamuoyuna bu insanlık dışı kararı, "bu acı ilacı yutturmak" kalıyordu. Bunu da kamuoyunu yönlendirerek bugüne kadar pek güzel başardılar.

Bu sohbetimizi Heisenberg'in oğlu ve halen New Hampshire Üniversitesi'nde fizik öğretim üyeliği yapan Jochen Heisenberg'in 2002 yılında Massachusetts Institute of Technology'de yaptığı konuşmayla bitirmek istiyorum. Bu trajik tarih sayfası hakkında ne düşünürseniz düşünün, bu duygu yüklü güzel konuşmayı okuduğunuzda içinde bir şeylerin burkulduğunu hissederseniz, benim sözlerim yerine ulaşmış demektir.

Başka bir sohbette görüşmek üzere...

Jochen Heisenberg'in konuşması

Baylar ve bayanlar,

İki yıl önce "Copenhague" adlı tiyatro oyunu New York'da sahnelendiği sırada, Brian Schwartz CCNY Üniversitesinde tüm gün süren bir sempozyum düzenlemişti. Topluluk daha sonra turneye çıkıp Washington DC'ye gelince de öyle oldu. Şimdi Boston'dayız ve her şeyin daha öz ve daha çabuk anlatıldığı MIT'deyiz. O halde hemen kohumuza girelim. Ama önce, bu toplantıyı organize eden Brian Schwartz ve Wiltrud Simbuerger'e teşekkür ederim. Aynı şekilde, babamın tarih sayfalarında hakettiği yeri alması için uzun süredir çabalaayan Thomas Powers ve Michael Frayn'a da teşekkür borçluyum. Bugün size bu tarih sayfasına nasıl baktığımı anlatmak istiyorum. "Copenhague" oyunu birçok insanın kalbini kırdı. Sözlerim özellikle onlara yönelik olacaktır.

Ben babamla birlikte büyüme şansına sahip oldum. Başlıca iletişim aracı rasyonel düşünce ve tartışma olan biriydi. Fakat, büyüdükçe onun sıcak, ve şefkatli, yüreğindeki manevi güç kaynaklarıyla, ilkeli bir

insan olduğunu da görebiliyordum. Biz çocuklarına erken yaşta doğa sevgisini ve dağcılığı aşıladı. Resim yapmamızı özendirir, bize kendi elleriyle çaldığı müziği dinletirdi. Ezberinden şiirler okur, kelime oyunları ve şakalar yapar, herşeyin merkezinde olduğunu söylediği ruhsal güçten sözederdi. Benim Göttingen’de okuduğum lise onun çalıştığı Fizik Enstitüsünün tam karşısındaydı ve öğle paydosunda ona uğrar, birlikte yemek için eve giderken yolda fizikten konuşurduk. Söylediklerinin çoğunu, örneğin belirsizlik ilkesini hiç anlamazdım. Bana gerçeğe yaklaşmanın türlü yolları olduğunu söylerdi, örneğin renkler konusunda Goethe ve Newton’un yaklaşımlarını anlatırdı. İkisinin de yaklaşımı doğrudu, sadece aynı bir realitenin farklı yüzlerini resmediyorlardı. Böylece, kendisi için önemli gördüğü her şeyi benimle de paylaştı.

Babam için müzik duygusal ifadenin doruğuydu. Düzenli olarak kendisi ve başkaları için çalardı. Özellikle bilimsel yönü olmayan insanlarla iletişimi müzik aracılığıyla kuruyordu. Babamı bu kadar iyi tanıyorsam, bunu onunla birlikte müzik yaparken geçirdiğim uzun saatlerle borçluyum.

İşte bu nedenle, söz babamdan açıldığında ben tarafım. Bugün size, kamuoyuna yansıyan görüntülerinin benim kişisel olarak bildiğim yönleriyle nasıl çeliştiğini anlatacağım.

Babam bize Alman fizikçilerinin sadece nükleer reaktör tasarım ve yapımı üzerinde çalıştıklarını söyledi. Başka insanlar onun atom bombası yapmaya çalıştığına ve başaramadığına inanmak istiyorlar. Ben tarafım ve babamın sözüne güveniyorum, ama bilmem gerekiyordu: Bu yüzden geçen yıl eşimle birlikte tatilde Haigerloch’a gidip onun yaptığı reaktöre baktım. Bir fizikçi olarak bunun bir enerji reaktörü olduğunu açıkça görebiliyordum, gerçi günümüzdeki birçok güvenlik önlemine sahip olmayan bir reaktör. Los Alamos ile veya V-2 roket imalat tesisleriyle karşılaştırılamıyacak kadar ilkel.

Keza babam bana, Otto Hahn ve

diğer fizikçilerle birlikte, Nazi kurmaylarına nükleer bir silah yapılmasının mümkün olduğunu, ama en az üç yıl süreceğini bildirdiklerini söyledi; bu sürenin onları vazgeçireceğine inanıyorlardı. Babam ve arkadaşlarının asıl isteği bir reaktör yapmaktı. Babamın sözüne güveniyordum, ama ben tarafım ve kontrol etmem gerekiyordu. Albert Speer’in anılarında başvurdum: “O konferanstan sonra Heisenberg’e, nükleer fiziğin atom bombası yapımında nasıl kullanılabileceğini sordum. Onun cevabı iyimser değildi.” Daha ötede Speer şöyle diyor: “Nükleer fizikçilerin önerisi üzerine 1942 sonbaharına yetiyecek bir bomba yapabilmek üzere, planları tekrar gözden geçirdik. Onlarla uzun süre tartıştım, ama üç veya dört yıldan önce bomba yapamayacaklarını söylüyorlardı. Ben de bunun yerine makinaları döndürebilecek bir uranyum motoru yapımı için enerji üretecek projeleri öncelikle onayladım. Deniz kuvvetleri böyle bir motoru denizaltılarda kullanabilmeyi çok istiyordu”.

Babam bize, hükümet yetkililerine nükleer bomba için gerekli uranyum kütlesinin iri bir elma büyüklüğünde olduğunu söylediğini anlatmıştı. Bazı insanlar onun hesaplarını yanlış yaptığı için en az birkaç ton ağırlık gerektiğini düşündüğüne inanmak istiyorlar. Ben tarafım, ama kontrol etmem gerekiyordu: Diebner’in Ordu Levazım Komutanlığı’na yazdığı raporu gördüm: Orada nükleer bomba için gerekli U-235 miktarının 10 kg ile 100 kg arasında olduğunu yazılmış olması, babamın doğru söylediğini kanıtıdır. Bu bilgi Copenhagen’e giderken babamın kafasındaydı.

Babam bize, Almanların Nazi döneminde yaptıkları vahşetten de sözetti. O Nazi ideolojisine, onun liderlerine ve onun yahudi düşmanlığına başından beri karşıydı. Bazı insanlar bunun her üçünün de doğru olmadığına, hatta babamın onlar için çalıştığına inanmak istiyorlar. Babamın 1941 ile 1942 sonu arasında yazmış olduğu o uzun “Gerçekliğin Düzeni” adlı felsefi kitabında bunun kanıtını aradım. Orada Nazi-

lerin kurmuş olduğu siyasi devlet düzeninin evrensel hukuk ilkelerine aykırı olduğunu yazıyor. Keza, siyasi gücün yasadışı yollarla pekiştirildiğini, ihtilallerin hukuk tanımadıklarını, fakat sonunda tarih içinde hukuksuzluğun daima yenildiğini yazıyor. Babam aynı sebeplerle komünizme de karşıydı. Nitekim, 1970’li yıllarda, hiç kimsenin aklına dahi getirmedeği bir dönemde, Berlin Duvarı’nın yıkılacağını ve 2000 yılından önce iki Almanya’nın birleşeceğini öngörmüştü.

Babam bize, bilim adamlarının siyasi otoriteyle olan ilişkilerinden sözederken Nazi rejimi için nükleer bomba yapılmasına etik olarak karşı olduğunu söylemişti. Onu iyi tanıdığım için ona inanıyordum, fakat ben tarafım ve kontrol etmem gerekiyordu. Yine, 1942 yılında yazdığı “Gerçekliğin Düzeni” adlı kitabında şöyle diyor: “Bilim adamı, kendi isteği dışında, halkın gözünde doğa güçlerine hükmeden bir büyücü olup çıktı. Ama, bu gücüyle iyiye hizmet edebilmesi için, aynı zamanda bir rahip gibi, ilahi bir gücün veya kaderin temsilcisi gibi davranmalıdır.”

Babamdan konuşma özgürlüğü-müzün kaldırıldığını ve hayatta kalabilmek için çok dikkatli konuşmamız gerektiğini öğrendik. Ben bunu o karanlık dönemin bir zorunluluğu olarak kabullendim. Werner Heisenberg Arşivleri Müdürü Helmut Rechenberg, yeni yazdığı ve babamın 100. doğum günü münasebetiyle “Festschrift”de yayınlanacak olan “Copenhagen ve Alman Uranyum Projesinin Yapısı” adlı makalesinde, babamın Zurich’e yaptığı bir yolculuk sırasında güvenlik görevlileriyle başını nasıl derde soktuğunu anlatıyor. O, savaşın bitiminden altı ay öncesinde Almanya’nın savaşı kaybedeceğini açıkça söylemekten çekinmemiş, proje direktörü Walter Gerlach’ın araya girmesiyle Nazi yetkililerinin elinden kurtulmuştu. Ülke dışına daha önce yaptığı gezilerde hep gerçeğin Nazi versiyonunu söylerdi. Çünkü, sürekli gözetim altındaydı ve rejim için “harcanılmaz” biri sayılmıyordu. Bunu, “Yahudi fiziği” dedikleri nükleer fizikle uğraş-

tuğında çok iyi anlamıştı.

1941'deki görüşmelerinde babamla Niels Bohr arasındaki iletişimsizliğin, daha babam oraya varmadan başladığını şimdi biliyoruz. Yeni açıklanan belgelerde Bohr o görüşmeye yaklaşımını şöyle ifade ediyor: "... ikimiz de ölümcül bir kavgaya tutuşmuş iki tarafın temsilcileri gibi görülmeliydik." Oysa babam, bakış açısını, "Gerçeklik ve Düzen" adlı kitabında şöyle tarif ediyor: "Aramızdaki ilişkide bir meslek adabı veya ulusal görev bilinci düşünmeksiniz, birbirimize insanca yaklaşmamız gerektiğinin daha önemli olduğunun bilincinde olmalıydık."

Babam bize, Copenhagen'e gidişinin ikinci bir nedeninin de, kendi nüfuzunu kullanarak Bohr'un can güvenliğini sağlamak olduğunu söyledi. Ben tarafım, ama Bohr'un belgeleri şöyle diyor: "Siz ve Weizsacker'in aslında Ensiti-tü'deki sempozyumu hazırlayan kişiler olduğunuzu ve beni ziyaret etmekteki asıl amacınızın, içinde bulunduğum tehlikeli durumda benim emniyette olmamı sağlamak olduğunu hep düşünmüşümdür." Dahası, Weizsacker Copenhagen'de diğer yaptıklarını şöyle anlatıyor: "Daha sonra, Alman elçiliğindeki görevlilerle konuştuk. Onlara Bohr'un durumunu anlattık, onlar da Bohr'un emniyeti konusunda ellerinden geleni yapacaklarına söz verdiler."

Babam bize, Bohr'a söylemek istediklerini ancak satır aralarında açıklamak zorunda olduğunu, bu nedenle Bohr'un onu anlamadığını söyledi. Çok şükür, bu da Bohr'un belgeleriyle doğrulanıyor: "...böylece, bana muğlak ifadelerle söylediklerinizden, sizin liderliğinizde bomba yapımı için herşeyin hazır olduğu izlenimi edindim..."

Peki ben, babamın bunun tam aksini söylemeye çalıştığına inanıyor muyum? Elbette, çünkü Almanya'da bu konuda karar verme aşamasına

Heisenberg, Avusturya dağlarında oğlu ile birlikte.

gelindiğinde tüm bilim adamları böyle yaptılar. Şimdi, hızla Nisan 1945'e gidelim. Amerikalıların görevlendirdiği Alsos operasyonu yetkilileri dağdaki nükleer reaktörün gizlendiği küçük mağaraya girdiklerinde, beklediklerini bulamayınca şaşkına döndüler. O ıssız yörede bomba yapıldığına dair bir kanıt yoktu, sadece karatahtada tebeşirle yazılmış bir cümle dikkatlerini çekti: "Deine Ruh, die sei Dir heilig, nur Verrueckte haben's eilig". (Sakin ol, sadece deliler çılgınca koştururlar.) Herhalde bu, bomba için yarısan bir ekibin görev andı olabilecek bir söz sayılamaz. Daha da çarpıcı olanı, Alman fizikçilerinden Erich Bagge'nin güncesine 24 Mayıs 1945'de yazdığı şu satırlar olabilir: "Bu öğle vakti eğlenceli bir haber duyduk. Amerikalıların 'Stars and Stripes' adlı gazetesinde Almanların atom bombası yapımını nasıl yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları hakkında 15 satırlık bir haber varmış." Başarısız söylemi daha o zaman başlamıştı...

Savaşın sonra babam, her zaman söylediği gibi, yapması gerekeni yaptı. Almanya'da bilimin yeniden inşası ve gelişmesi için uğraştı. 1958'de "Göttingen 18" bildirisine

imza atarak Almanya'nın nükleer silahlarla teçhiz edilmesine karşı olmayı sürdürdü. Ve Alexander von Humboldt vakfının başkanı olarak, ömrünün sonuna kadar bilimin uluslararası olması inancıyla çalıştı.

Evet, ben tarafım, şimdi her zamankinden daha çok tarafım; çünkü ne zaman bildiklerimi destekleyecek kanıtlar aradıysam, taraflı görüşümün tarihsel belgelerle doğrulandığını gördüm. Size de aynı yöntemi öneriyorum: benim tavsiyeme uymayı seçerseniz, başvuracağınız bir de web sayfası adresi veriyorum...

Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- 1) Thomas Powers, Heisenberg's War: The Secret History of the German Bomb (New York: Alfred A. Knopf, 1993), 610 pp. Robert Jungk, Brighter Than a Thousand Suns: A Personal History of the Atomic Scientists (New York: Harcourt Brace, 1958), 369 pp.
- 2) David Irving, The German Atomic Bomb: The History of Nuclear Research in Germany (New York: Simon & Schuster, 1967), 329 pp.
- 3) Paul Lawrence Rose, Heisenberg and the Nazi Atomic Bomb Project: A Study in German Culture (Berkeley, Cal.: University of California Press, 1998), 352 pp.
- 4) Jeremy Bernstein, "The Farm Hall Transcripts: The German Scientists and the Bomb," New York Review of Books 13, no. 14 (August 13, 1992), pp. 47-53.

WEB SİTELERİ

Niels Bohr arşivi:
<http://www.nbi.dk/NBA/webpage.html>
Oğlu Jochen Heisenberg'in sitesi:
<http://werner-heisenberg.unh.edu/index.htm#d7>
Copenhagen oyun eleştirisi:
<http://www.socialismtoday.org/31/bombplay.html>
Bir fizikçinin görüşü:
<http://www.aip.org/pt/vol-53/iss-7/p28.html>

Sâlih Zeki Bey (1864-1921)

Hayatı-Eserleri ve Türk Bilim Hayatındaki Yeri

Matematik alanında olduğu gibi, fizik alanında da Sâlih Zeki Bey'in bir öncü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çağdaş anlamda, hem bilim tarihi araştırmalarını hem de bilim tarihi eğitimi başlatması açısından, Sâlih Zeki Bey'in Türk bilim tarihi çalışmalarıyla gerçek bir öncü olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Prof. Dr. Remzi Demir

(Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Bilim Tarihi Anabilim Dalı)

1875-1925 yılları arası, Türkiye için güç bir dönemdir: Birinci Meşrûtiyet (1877), "93 Harbi" olarak anılan Türk-Rus Savaşı (1877), İkinci Meşrûtiyet (1908), 31 Mart Ayaklanması (1909), Balkan Savaşları (1912), Birinci Dünya Savaşı (1914), Çanakkale Savaşı (1915-1916), Doğu'da Türk-Rus Savaşları (1916-1917), Müttefikler'in İstanbul'u İşgali (1919), Yunanlılar'ın İzmir'e çıkışı ve Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyişi (1919), Erzurum ve Sivas Kongreleri (1919), Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması (1920) gibi büyük siyasî ve askerî olaylar, ülkemizin fikir hayatında büyük çalkantıların oluşmasına sebebiyet vermiştir; ancak bütün bu olumsuz gelişmelere karşın, bilim -ve bir yere kadar- felsefe alanlarında çok önemli hamleler yapılmış ve oldukça seçkin düşünürler yetişmiştir. Sâlih Zeki Bey de, bu elli yıllık dönemde yaşayan ve yazan düşünürlerin başında gelmektedir.

Bugüne kadar Sâlih Zeki Bey üzerinde yapılan çalışmalar, onun Türk bilim ve felsefe tarihindeki yerini aydınlatmaktan çok uzaktır. Mehmed İzzet Bey, Sevim Tekeli, Aykut Kazancıgil ve İsmail Köz, yazmış oldukları makalelerde, Sâlih Zeki Bey'in çeşitli yönlerine ilişkin bazı bilgiler vermişlerdir. Ancak bu konuda en önemli monografi, Celal Saraç tarafından kaleme alınmıştır. Saraç, *Sâlih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 2001) adlı kitabında, aşağı yukarı Sâlih Zeki Bey ile ilgili bütün bilinenleri toplamış ve *Âsâr-ı Bâkiye* gibi bazı yapıtlarını ise ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır.

Bizim bu küçük makalemizin maksadı ise, doğumunun 140. yıldönümünde, bu büyük düşünürümüzü anmak ve bugüne değin kendisini tanıma fırsatı bulamayan okuyucular için kısa bir biyografik malumat sunmaktır.

1864 yılında İstanbul'da doğan Sâlih Zeki Bey, dört yaşında annesini ve altı yaşında ise babasını yitirmiş ve 10 yaşına geldiğinde büyük annesi tarafından Dârü's-Şafaka'ya verilmiştir. Yetim ve öksüzlerin yetiştirildiği bu mektebi, 1882'de birincilikle bitirmiş ve Posta ve Telgraf Nezâreti, Fen Kalemî'ne memur olarak atanmıştır(1).

Bu dönemde, Posta ve Telgraf Nâzırı olan İzzet Efendi, yönetmekte olduğu kurumda, bilimsel ve teknolojik açıdan yeterli birikime sahip şahıslardan bir topluluk oluşturmak is-

tiyordu ve bu görevi, Fen Kalemî müdürü olan Fransız mühendisi Emile Lacoïn'a havale etmişti. Sâlih Zeki Bey ile Dârü's-Şafaka'dan arkadaşları ve sonra meslektaşları olan Ahmed Fahri Bey, Şevki Bey ve Mustafa Fuâd Bey, Lacoïn'dan bir sene kadar telgraf tekniğine ilişkin bilgiler aldılar. Daha sonra, Posta ve Telgraf Nezâreti'nin, Avrupa'da uzman telgraf mühendisi yetiştirme kararı alması üzerine, 1883 yılında, Sâlih Zeki Bey ile birlikte diğer üç arkadaş, yüksek öğrenim için Paris'e gönderildiler ve burada, eski Mebûsân ve A'yân Reisi Ahmed Rıza Bey'in (1858-1930) yardımlarıyla bir pansiyona yerleştiler. Sâlih Zeki Bey, Paris'te Fransa Posta ve Telgraf Nezâreti tarafından bir fen heyeti teşkil etmek maksadıyla kurulan yüksek okula girdi; ayrıca École des Ponts et Chaussées ile Collège de France'da okutulan çeşitli dersleri de takip etti.

Bilimsel çalışmalara yönelişi

Sâlih Zeki Bey, 1887'de bu mektebi bitirmiş ve Türkiye'ye dönerek Posta ve Telgraf Nezâreti'nde elektrik mühendisi olarak çalışmaya başlamıştır. Bu sıralarda Crédit Lyonnais müdürü bulunan Mösyö Lemoine adında bir kimse ile tanışmış ve onun teşvikleri üzerine matematik ve astronomi tarihine yönelmiştir. Maksadı Ortaçağ İslâm Dünyası'ndaki bilimsel çalışmaları, yazmalara dayanarak aydınlatmaktır; ama bunun için, öncelikle kendisini İslâm öncesi dönemlerde Yunanlılar ve Hintliler tarafından yapılan çalışmalar konusunda eğitmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun

üzerine Batı'da yazılmış matematik tarihlerini incelemiş ve hatta Yunan matematiğini daha iyi öğrenebilmek için dönemin en büyük bilim tarihçilerinden Paul Tannery'nin eserlerini okumuştur. Bu çalışmalar, bir sene- den fazla bir süre devam etmiş ve hazırlık aşamasından sonra Sâlih Zeki Bey, yaklaşık olarak üç sene boyunca, eski yazmaların korunduğu koleksiyonları incelemeye ve notlar almaya başlamıştır.

Belirleyebildiğimiz kadarıyla, bu çalışmalar sonucunda 1889'da bilim tarihiyle ilgili ilk makalesini yayımlamıştır; "Mémoire sur les chiffres indiens" (Hint Rakamları Üzerine Rapor, 1889) (2) adlı bu makale, isminden de anlaşılacağı üzere, bugün kullanmakta olduğumuz rakamların kökenlerini araştırmaktadır.

Bu tarihten sonra Sâlih Zeki Bey'in meşguliyeti giderek artmıştır; Mekteb-i Mülkiye başta olmak üzere çeşitli okullarda bilim dersleri vermeye başlamış ve bu arada bilim tarihi çalışmalarının ilk sonuçlarını yayımlamaya devam etmiştir. 1892'de *Resimli Gazete*'de "Âsâr-ı Eslâf" ve "Felekiyyât" genel başlıkları altında dizi-makaleler bastırmış ve bu makalelerde, daha önce çok iyi bilinmeyen yazarları ve eserleri ayrıntılı olarak tanıtmıştır; meselâ "Âsâr-ı Eslâf" başlığı altında, Ali ibn Veli ibn Hamza el-Mağribî'nin *Tuhfe el-A' dâd li-Zevi el-Rüşd ve el-Seddâd*'ını, Nasîrüddîn el-Tûsî'nin *Kitâb Şekl el-Kutâ'*'sını, Gıyâsüddîn Cemşîd el-Kâşî'nin *Miftâh el-Hisâb*'ı ile *el-Risâle el-Muhîtiyye*'sini ve Mühtedî Osman Efendi'nin *Hediye el-Mühtedî*'sini ayrıntılı bir biçimde tartışmıştır. Böylece Sâlih Zeki Bey, bu monografiler yoluyla, ilerde *Âsâr-ı Bâkiye*'nin kaleme alınmasını sağlayacak tarihî bilgi birikimini teşkil etmeye girişmiştir.

1893'te, ilk eşi piyanist olan Vecihe Hanım'dan, Ahmed Mâlik Sayar (1893-1965) adlı oğlu doğmuştur. Ahmed Mâlik Bey, 1918'de Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî, Fen Şubesi'ne jeoloji asistanı olarak atanmış ve mühendislik jeolojisi dalında dersler vermeye başlamıştır. *Ma'deniyyât ve Arziyyât* (1927), *Mineraloji ve Jeoloji* (1932), *İstanbul ve Civârının*

Kâmûs-ı Riyâziyâ

Jeolojik Haritası (1949, 1 : 100.000 ölçeğinde), *Paleontoloji Dersleri* (1958), *Küçükçekmece Fosil Fıkralı Hayvanlar Mecmuası* (Hamat Nafiz Tamir ile birlikte, 1933) ve *İstanbul'un Surlar İçindeki Kısımının Jeolojisi* (Eşi Câzibe Sayar ile birlikte, 1962) gibi yapıtları yazmış ve yayımlamıştır.

Dârü's-Şafaka'dan hocası olan Emile Lacoine'un ölümü üzerine, Sâlih Zeki Bey, 1895 yılında Rasadhâne-i Âmire müdürlüğüne getirilmiş ve 1908 yılına kadar bu görevde kalmıştır(3). Bilindiği üzere 1858 senesinde Fransız Hükûmeti, ilk defa telgrafla veri aktaran bir meteoroloji şebekesi düzenlemiş ve bu şebeke, deneme devresini takiben 1863'te çalışmaya başlamıştı. Beş yıl sonra, yani 1868 senesinde, yine Fransızlar'ın tavsiyesiyle, İstanbul'da aynı yöntemle çalışacak bir rasathane kuruldu ve müdürlüğüne, Osmanlı Devleti telgraf şebekesini yenilemek amacıyla Türkiye'ye gelen Aristidi Coumbary getirildi. "Rasadhâne-i Âmire" adıyla çalışmaya başlayan bu kuruluş, aslında bir meteoroloji şebekesinin merkez bürosuydu ve bu büro, Tünel civarında, Pera, yani İstiklâl Caddesi üzerindeki Della Suda Eczanesi'nin karşısında bulunuyordu. Rasadhâne-i Âmire müdürü Aristidi Coumbary 1893'te ölmüş ve yerine Sâlih Zeki Bey'in öğretmeni Emile Lacoine getirilmişti.

Matematik ve astronomi alanlarında bir başyapıt: Kâmûs-ı Riyâziyyât

1897 yılında, Sâlih Zeki Bey uzun süredir üzerinde yoğun bir biçimde çalıştığı *Kâmûs-ı Riyâziyyât*'ın Birinci Cild'ini yayımlamıştır. Bu yapıtın, bilimsel yönden düzeltmeleri, dönemin önde gelen matematikçilerinden Vidinli Tevfik Paşa (1832-1893) tarafından yapılmıştır. Ayrıca, Hâlide Edip Hanım da yaptığı çeviriler aracılığıyla, Sâlih Zeki Bey'in İngilizce eserlerden yararlanmasını sağlamıştır. *Mor Salkımlı Ev*'de Hâlide Edip Hanım, bu konuda şunları söylemektedir:

"Ev kadını rolünü çok ciddiyetle ele almıştım. Aynı zamanda fikrî çalışmalarım ve yazılarım da devam ediyordu. Sâlih Zeki Bey'in *Kâmûs-ı Riyâziyyât* adlı eserinin içindeki büyük riyaziyeci ve filozofların hayatını muhtelif eserlerden toplayan ve hazırlayan bir asistan veyâhut kâtip vazifesini görüyordum."(4)

Sâlih Zeki Bey'in, matematik ve astronomi bilimlerinde kullanılan bütün terimleri açıklamak ve bütün matematikçilerin ve astronomların hayat öykülerini ve eserlerini tanıtmak maksadıyla yayımlamaya giriştiği *Kâmûs-ı Riyâziyyât* adlı bu muhteşem yapıtı, Türk bilim tarihi açısından çok değerlidir; şayet diğer ciltleri de yayımlanmış olsaydı, hem çağdaş bilimlerin tanınmasına ve yayılmasına büyük katkılarda bulunacak hem de -bugün, bilim eğitim ve öğretiminin ayrılmaz bir parçası olduğu daha iyi anlaşılan- bilim tarihi bilincinin yerleşmesini ve güçlenmesini sağlayacaktı(5). Yayımlarının tamamlanmamış olması, gerçekten de, Türk bilim hayatı ve bilim tarihi araştırmaları açısından çok büyük bir kayıp olmuştur(6).

Bu sıralarda Sâlih Zeki Bey, bilim tarihi araştırmaları sırasında ulaştığı sonuçlardan bazıları- nı da yurt dışında yayımlanan saygın dergilerde bastırmaya başlamıştır. Mesela 1898'de *Journal Asiatique*'de, "Notation Algébrique chez les Orientaux" (Doğulular'da Cebirsel Notasyon, Sayı 2, 1898) başlığını taşıyan bir makale yayımlamış ve Türk matematik tarihi açısından son derece önemli olan bu makalesinde, İstanbul kütüphanelerinde yeni bul-

Dârü'l-Fünûn Konferansları (1. cilt).

muş olduğu birkaç yazma cebir risalesine dayanarak, cebirsel simgelerin tarihine bazı katkılarda bulunmuştur. Aynı makale, 1898 yılı içinde Paris'te küçük bir kitapçık olarak yeniden basılmıştır (Salih Zéký Efendi, *Notation Algébrique chez les Orientaux*, Imprimerie Nationale, Paris 1898)(7).

1901'de Türk siyaset ve edebiyat tarihinin önde gelen simalarından biri olan Hâlîde Edip Hanım (1884-1964) ile evlenmiş ve bu evlilikten de Ayetullah Sayar (1903-1985) ile Hikmetullah Sayar (1904-?) adında iki oğlu olmuştur.

1908'e kadar geçen süreç hakkında çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır. 1908'de yani İkinci Meşrûtiyet'in ilanından sonra, Tevfik Fikret ile Hüseyin Câhid'in başında bulunduğu *Tanin* gazetesinde bilimsel makaleler yazmaya başlamış ve Meclis-i Ma'ârif azalığına getirilmiştir. Bu sıralarda Auguste Comte hayranıdır ve eşi Halide Edip Hanım ile '*Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâ'îyye Mecmû'ası*'nda (Cilt 1, Sayı 2, 15 Kânûn-ı Sâni 1324/28 Ocak 1909) Auguste Comte'un öğretisini tanıtmak maksadıyla, "Auguste Comte, Felsefe-i Müsbetesi" adlı bir makale yayımlamıştır.

Bu yıllarda Sâlih Zeki Bey, yeneden yoğun bir çalışma dönemine girmiştir; 1908-1909 öğretim yılında, Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî'nin '*Ulûm-ı Riyâziyye ve Tabî'îyye Şu'besi*'nde, Hendese-i Tahlîliyye (Analitik Geometri), Hikmet-i Tabî'îyye-i Riyâziyye (Matematiksel Fizik), 'İlm-i Hey'et (Astronomi) ve Hisâb-ı İhtimâlî (Olasılık Hesabı) dersleri vermiş ve ayrıca birbiri ardı sıra muhtelif düzeylerde ve muhtelif alanlarda ders kitapları yayımlamıştır.

1910'da Tevfik Fikret'in yerine Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi) müdürlüğüne atanmış(8) ve bu atama, basında uzun süren tartışmalara neden olmuştur.

Bir sene sonra, Sâlih Zeki Bey, Hâlîde Edip Hanım'dan ayrılmış ve öğretmen Münevver Hanım (öl.1973) ile evlenmiştir. Bu evliliğinden de Tarık Sayar ve Faruk Sayar adında iki oğlu olmuştur.

Fizik alanında da öncü

1910-1912 yıllarında *Hikmet-i Tabî'îyye-i 'Umûmiyyeden Mebhas-ı Harâret-i Harekiye*, *Hikmet-i Tabî'îyye-i 'Umûmiyyeden Mebhas-ı Savt*, *Hikmet-i Tabî'îyye-i 'Umûmiyyeden Mebhas-ı Câzibe-i 'Umûmiyye*, *Hikmet-i Tabî'îyye-i 'Umûmiyyeden Mebhas-ı Elastikiyyet ve Şa'riyyet* ve *Hikmet-i Tabî'îyye-i 'Umûmiyyeden Mebhas-ı Elektrik* adlı ders kitaplarını yayımlamış ve bu yayınları aracılığıyla, Türkiye'de çağdaş fiziğin temel konularını ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır(9). Bu nedenle, matematik alanında olduğu gibi, fizik alanında da Sâlih Zeki Bey'in bir öncü olduğunu söylemek sanırız yanlış olmayacaktır.

Hikmet-i Tabî'îyye-i 'Umûmiyyeden Mebhas-ı Câzibe-i 'Umûmiyye, bilim tarihçilerimizden Sevim Tekeli tarafından incelenmiş ve sonuç olarak Sâlih Zeki Bey'in, Klasik Fiziğin kurucuları olan Galilei, Kepler ve Newton'u çok iyi bildiği ve ayrıca Newton'dan sonraki gelişmeleri de çok yakından takip ettiği ortaya konmuştur.

Burada şuna da değinmekte yarar vardır ki Sâlih Zeki Bey, konuları anlatırken, tarihsel bakışın sağladığı avantajlardan olabildiğince yararlandığı için, Genel Çekim sorunlarının anlaşılması ve kavranması çok ko-

laylaşmıştır. Önceki -ve hatta sonraki- dönemlerde yazılan ders kitaplarında pek sık rastlanmayan bu didaktik yaklaşım, Sâlih Zeki Bey'in modern bilimleri tanıtan hemen bütün eserlerinde mevcuttur.

Dârü'l-Fünûn Konferansları

1912'de Ma'ârif Nezâreti müstearlığına getirilen Sâlih Zeki Bey, aynı yıl içinde *Dârü'l-Fünûn Konferansları*'nın birinci ve ikinci ciltlerini yayımlamıştır. Türk matematik tarihi ve matematik felsefesi açısından çok önemli olduğunu düşündüğümüz bu konferanslarda, Salih Zeki Bey, XIX. yüzyıl matematiğinin en önemli konuları arasında bulunan "Eukleides-dışı Geometrilere" ile "Sanal Nicelikler (Kemmiyyât-ı Mevhûme) Üzerine Kurulmuş Çeşitli Alanlar"ı ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır. Bu konferansların, bilim tarihi açısından en önemli yönleri ise, her iki konunun işlenmesinden önce, tarihsel gelişimlerine ilişkin ayrıntılı bir serimlemenin yapılmış olmasıdır. Çağdaş matematiğin Türkiye'ye girişi incelenirken, Sâlih Zeki Bey'in diğer çalışmalarının yanı sıra, *Dârü'l-Fünûn Konferansları*'na da büyük bir yer ayırmak gerekecektir.

Konu, Türk matematikçileri ve aydınları için oldukça yabancı olduğu için, Sâlih Zeki Bey *Dârü'l-Fünûn Konferansları*'nın Birinci Cild'inin girişinde önemli bir uyarıda bulunma gereksinimi duymuştur:

"Mesâlik-i husûsiyye-i riyâziyye ki hemân kâmilên on dokuzuncu asırda zuhûr etmişlerdir, iki nokta-i nazardan şâyân-ı tedkîkdirler: Bu nokta-i nazarların biri "riyâzi", diğeri de "felsefi"dir. Vâkı'â bizde, 'Riyâziyyâtın felsefe ile ne 'alâkası var?' diyenler de yok değildir. Fakat bunlar sâha-i 'ulûmun sınıf-ı ricâlini teşkîl ederler. Asıl "ricâl-i 'ilm" ise, mesâlik-i husûsiyyenin ehemmiyyet-i felsefiyyesine kâni'dirler."

Aynı yıl Sâlih Zeki Bey, ünlü Fransız matematikçisi ve bilim felsefecisi Jules-Henri Poincaré'nin (1854-1912) bilim felsefesiyle ilgili yapıtları üzerinde çalışmaya ve bunlardan önemli bulduklarını çevirerek yayımlamaya girişmiştir. Bu gayretlerinin sonucunda, *La Science et l'hypothèse* (Paris 1903), *La Valeur*

de la science (Paris 1905) ve *Science et méthode* (Paris 1908), yayımlanmalarından kısa bir süre sonra, sırasıyla *İlim ve Faraziye* (İstanbul 1927), *İlmin Kıymeti* (İstanbul 1912) ve *İlim ve Usûl* (İstanbul 1928) adlarıyla Türkçe'ye kazandırılmış ve böylece Poincaré'nin bilim anlayışının Türkiye'de tanınması mümkün olmuştur.

Bu son eserleri, 40 yaşına doğru Sâlih Zeki Bey'in ilgilerinin, matematik tarihinden matematik felsefesine doğru genişlemeye başladığını göstermektedir.

Bir diğer başyapıtı: Âsâr-ı Bâkiye

Sâlih Zeki Bey, 1913'te Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî umumî müdürlüğüne (yani rektörlüğüne) atanmıştır; bu yıl, hem yönetsel hem de bilimsel sorunlarla uğraşmış ve dört tane ders kitabı yayımlamıştır; ama hepsinden de önemlisi, büyük yapıtı *Âsâr-ı Bâkiye*'nin birinci ve ikinci ciltlerini bastırmasıdır.

Sâlih Zeki Bey'in, Türk ve İslâm bilim tarihi açısından çok önemli olan *Âsâr-ı Bâkiye* (İki Cilt, İstanbul 1913) adlı bu yapıtı, dört cilt olarak tasarlandığı halde, ancak iki cildi yayımlanabilmiştir. Bugün de değerinden çok şey yitirmeyen bu muhteşem yapıt yazılırken, çağdaş bir yöntem izlenmiştir:

1) Öncelikle Müslüman bilginlerin, matematik ve astronomi alanlarındaki mevcut bilgi birikimine yapmış oldukları katkıların boyutlarının doğru bir biçimde belirlenebilmesi için, Batılı bilim tarihçilerinin eserlerinden yararlanılarak, İslâm Öncesi Dönemler'deki ve özellikle de Yunanlılar'daki ve Hintliler'deki bilimsel çalışmalar, gerektiği ölçüde tanıtılmıştır. Bu tanıtım sırasında, Jean Étienne Montucla'nın (1725-1799) *Histoire des Mathématiques*'i (Matematik Tarihi, 3 Cilt, Paris 1758) (10), Jean-Baptiste-Joseph Delambre'in (1749-1822) *Histoire de l'Astronomie*'si (Astronomi Tarihi, 1817-1821), Moritz Benedikt Cantor'un (1829-1920) *Mathematische Beiträge zum Kulturleben der Völker*'i (Halkın Kültür Yaşamına Matematiksel Katkılar, 1863) ve Paul Tannery'nin (1843-1904), *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*'i (Eski Astronominin Tarihi

Üzerine Araştırmalar, Paris 1893) başta olmak üzere çok sayıda bilim tarihi çalışması kullanılmıştır.

2) Ayrıca Ortaçağ İslâm Dönemi ile bunun bir kısmı olan Osmanlı Dönemi'ndeki bilginlerin çalışmalarının bilim tarihi açısından değerlerinin, doğru bir biçimde saptanabilmesi ve serimlenebilmesi için, doğrudan doğruya yazma eserler incelenmiş ve bunlardan derlenmiş bulgulara dayanılarak, Müslüman-Türk bilginlerin matematik ve astronomi alanlarındaki yüksek düzeyleri gösterilmek istenmiştir.

İçeriğinin bazı kısımları Dârü'l-Fünûn-ı 'Osmânî'de konferans suretinde verilmiş olan *Âsâr-ı Bâkiye*'nin Birinci Cild'i, düzlemsel ve küresel trigonometrinin Müslümanlar arasındaki tarihî gelişiminden söz eder ve şu bölümlerden oluşur: Önsöz, Giriş, Birinci Bölüm: Doğu'da Trigonometrinin Ortaya Çıkışı, Sinüsler Kuramının Kurulması: Sinüs Teoremi, Yayların Toplanması, Çıkarılması, Çarpılması ve Bölünmesi, Tanjantlar Kuramının Kurulması: Tanjant Teoremi, Üçgenlerin Çözülmesi Yöntemi, İkinci Bölüm: Doğu'da Trigonometrik Cetvellerin Hesaplanması, Ebû'l-Vefâ'nın Trigonometrik Cetvelleri, Uluğ Bey'in Trigonometrik Cetvelleri, Kâdızâde-i Rûmî'nin Tadili ve Trigonometrinin Batı'da Latinler Arasına Girişi. Bu cildin sonuna eklenmiş olan "Zeyl'de ise, söz konusu çalışmada isimleri geçen ve eserlerinden istifade edilen matematikçilerin tarih sırasına göre biyografileri verilmiştir. Dönemi için çok kıymetli olan bu bölümde, Habaş el-Hâsib, Sâbit ibn Kurre, Ebû el-'Abbâs el-Fâzıl el-Neyrîzî, el-Battânî, Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî, Ebû Mahmûd Hân el-Hucendî, Ebû Ca'fer el-Hâzin, Giyâğüş-yâr el-Cîlî, Emîr Ebû Nasr ibn 'Irâk, Ebû el-Reyhân el-Bîrûnî, Nasîrüddîn el-Tûsî, Giyâsüddîn Cemşîd, Kâdızâde el-Rûmî, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Mîrim Çelebi ve Takiyüddîn-i Râsîd'in oldukça ayrıntılı bir biçimde tanıtıldıkları görülmektedir.

Yine içeriğinin bazı kısımları Dârü'l-Fünûn-ı 'Osmânî'de konferans suretinde verilmiş olan *Âsâr-ı Bâkiye*'nin İkinci Cild'i ise, aritmetik ve cebirin Müslümanlar arasındaki tarihî gelişiminden söz eder ve şu bölümlerden oluşur: Önsöz, Giriş: Yu-

nan Kaynakları, Hint Kaynakları, Birinci Kısım: Aritmetik Bilimi, Giriş: Kısa Malumat, Birinci Bölüm: Rakamların Türleri, Cümel Rakamları, Hint Rakamları-Gubâr Rakamları, Arap Rakamları, İkinci Bölüm: Hint Hesabı-Gubâr Hesabı, Tam Sayılarla İşlemler, Kesirli Sayılarla İşlemler, Ondalık Kesirler, Oran ve Orantı, Problem Çözümü: Oranlanmış Dörtlü Yöntemi, Çift Yanlıs Yöntemi, Tahlîl ve Te'âküs Yöntemi, Sonuç: Zihin Hesabı, Özet. Bu cildin de sonuna bir "Zeyl" eklenmiş ve burada ise İbn Türk el-Cîlî, Muhammed ibn Mûsâ el-Hârizmî, Ebû Kâmil Şücâ', Ya'kûb el-Kindî, Ebû Berze el-Cîlî, Ebû Hanîfe el-Dîneverî, Sinân ibn el-Feth el-Harrânî, 'Ali el-Mevsîlî, Ebû el-Kâsım el-Antâkî, Ebû Nasr el-Kelvâzî, Kâdî Ebû el-Hasan-ı Nesevî, Hâsib Kerhî, İbn Semh-i Gırnâtî, İbn 'Azrâ'-i İsrâ'îlî, İbn el-Bennâ' el-Merâkuşî, 'Îmâdüddîn el-Bağdâdî, Şerefüddîn el-Tîbî, Yahyâ el-Kâşî, Şihâbüddîn ibn el-Hâ'im, Hacı Atmaca, 'Ali ibn Veli ibn Hamzâ, Bahâüddîn el-Âmilî, 'Abdurrahîm el-Mar'aşî ve Gelenbevî ayrıntılı bir biçimde tanıtılmıştır.

Sonraki birçok araştırmacı, *Âsâr-ı Bâkiye*'nin birinci ve ikinci ciltlerinin sonlarında bulunan bu "Zeyl" kı-

Dârü'l-Fünûn Konferansları (2. cilt).

sımlarından büyük ölçüde yararlanmışır.

Bilim tarihi çalışmalarının öncüsü

Burada dikkatimizi çeken başka bir husus da, her iki cildin iç kapağında ve *Âsâr-ı Bâkiye* isminin hemen altında, "Muhteviyâtının bazı kısımları, Dârü'l-Fünûn-ı 'Osmânî'de konferans sürerinde verilmiştir." ibaresine yer verilmiş olmasıdır ki bu ibare, konferanslar biçiminde de olsa, Türkiye'deki bilim tarihi eğitiminin, Sâlih Zeki Bey tarafından, bu eserin basım tarihi olan 1913 yılından evvel, Dârü'l-Fünûn-ı 'Osmânî'de başlatılmış olduğunu kanıtlamaktadır; böylece Türkiye'deki bilim tarihi eğitiminin geçmişini, günümüzden takriben bir asır öncesine kadar geri götürmek gerektiği açığa çıkmaktadır.

Öyleyse çağdaş anlamda, hem bilim tarihi araştırmalarını, hem de bilim tarihi eğitimi başlatması açısından, Sâlih Zeki Bey'in Türk bilim tarihi çalışmaları bakımından gerçek bir öncü olduğunu bir kere daha vurgulamak gerekmektedir(11).

Sâlih Zeki Bey'in Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî'nin umûmî müdürlüğünü yaptığı dönemde (1913-1917), 1915 yılında, Türkiye'de yüksek eğitim ve öğretimi geliştirmek amacıyla üniversitenin muhtelif fakültelerine Alman öğretim üyeleri getirtilmiştir. Sayıları on dokuza ulaşan söz konusu bilginler arasında kimyager Fritz Arndt (1885-1969) gibi, Türk bilim hayatında oldukça etkili olmuş kişiler de bulunmaktadır; ancak Birinci Dünya Savaşı'nda, gelişmelerin, Türkiye ve Almanya'nın aleyhine dönmesi ve Müttefikler'in İstanbul'u işgale hazırlanmaları nedeniyle, uzun süre kalamamışlar ve 1918 sonbaharında ülkemizi terk etmişlerdir.

1914-1916 yılları arasında da Sâlih Zeki Bey, bilimsel yayınlarını sürdürmüş ve çok sayıda makale ve kitap kaleme almıştır; meselâ *Mizân-ı Tefekkür*'ü bu dönemde bastırmıştır. Sâlih Zeki Bey, bu eserinde İngiliz matematikçilerinden George Boole'un (1815-1864) geliştirmiş olduğu Cebirsel Mantık'ı (logique algebrique), ayrıntılı bir biçimde tanıtmış ve savunmuştur. Ayrıca Alexandre Bertrand'ın bir eserini *Mebâdî-i Felsefe-i İlmiyye* (2 Cilt) adıyla Türk-

çeye çevirmiş ve yayımlamıştır.

1917'de Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî'nin umûmî müdürlüğünden istifa etmiş, ama öğretim üyeliği görevini, Fen Şubesi müderrisi olarak sürdürmüştür. İki sene sonra, 1919'da bu defa Fen Fakültesi dekanlığına getirilmiş ve bu görevini yaparken, Dârü'sh-Şafaka'dan öğretmeni olan meşhur matematikçimiz Mehmed Nâdir Bey'i, Sayılar Kuramı Kürsüsü'nün başına getirmiştir.

Sâlih Zeki Bey, 1920'de ruhî bir bunalım geçirmiş ve 1921'de tedavi edildiği Şişli Fransız Hastanesi'nde ölmüştür.

"Sâlih Zeki Bilim Tarihi ve Felsefesi Araştırmaları Enstitüsü" kurulmalıdır

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Sâlih Zeki Bey'in muhtelif bilimlerin yanı sıra, bilim tarihi ve bilim felsefesi gibi alanlardaki makaleleri ve kitapları topluca incelenmedikçe ve değerlendirilmedikçe, Türk düşünce tarihindeki yerini ve önemini doğru bir biçimde belirlemek olanaksızdır. Ayrıca, matematik tarihi ve astronomi tarihi gibi bazı alanlarda Sâlih Zeki Bey'in ulaştığı sonuçları tartışabilmek ve en azından mükerrer araştırmalarla vakit yitirmemek için, öncelikle *Âsâr-ı Bâkiye*'nin yazma halinde kalan üçüncü ve dördüncü ciltleriyle, *Kâmûs-ı Riyâziyyât*'ın yazma veya basma bütün ciltlerinin ve yine çeşitli dergilerde ve gazetelerde basılmış olan dizi-makalelerinin günümüz Türkçesine çevrilmesi ve topluca yayımlanması çok yararlı olacaktır. Ancak bu çapta bir bilimsel

etkinliğin gereği gibi yapılabilmesi için, kanaatimizce üniversitelerimizden birine bağlı olarak bir "Sâlih Zeki Bilim Tarihi ve Felsefesi Araştırmaları Enstitüsü" kurulmalıdır.

DİPNOTLAR

1) Bilindiği üzere Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye, 1872 yılında, yetim ve öksüz çocukların eğitilmesi için Dârü'sh-Şafaka'yı kurdu. Yaklaşık 8 sene sonra, 1880'de, Osmanlı Devleti'nin gereksinim duyduğu telgraf memurlarının yetiştirilebilmesi maksadıyla, Dârü'sh-Şafaka'nın son senesine elektrik ve telgraf dersleri konuldu. Öğretmenliğine Posta ve Telgraf Nezâreti, Fen Kalemî Müdürü Emile Lacoine ve yardımcılığına ise, aynı kuruma bağlı memurlardan Raif Efendi getirildi; eğitim sırasında, telgrafın sadece bazı konularını içeren, ancak matematiksel ve fiziksel bilgiler açısından yetersiz olan *Mebâhis-i Telgraf* adında, Fransızca'dan derleme yoluyla çevrilmiş bir kitap kullanıldı.

Daha sonra, telgraf işlerinin daha sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için, elektrik ve elektriğin telgrafa tatbiki gibi alanlarda, birkaç mühendis ve öğretmenin yetiştirilmesi gerektiği anlaşıldı. Bunlar yurtdışında eğitim görecektik ve Türkiye'ye dönüşlerinde, aynı dairede istihdam edileceklerdi; ayrıca Dârü'sh-Şafaka ile diğer mekteplerde, bu bilimi Türkçe olarak öğretecekler ve yabancı dillerde yayımlanan kitap ve risâleleri Türkçeye aktararak, bilimsel bilginin yayılmasını da sağlayacaklardı.

İşte bu maksatları gerçekleştirmek için, Dârü'sh-Şafaka'dan çıkmış ve iki sene boyunca Posta ve Telgraf Nezâreti Fen Kalemî'nde uygulamasını görmüş dört kişi, yani Sâlih Zeki Bey, Şevki Bey, Ahmed Fahri Bey ve Mustafa Fuâd Bey, Paris'te bir sene evvel kurulmuş olan mektebe gönderilmişlerdir. Bunlar dönüklerinde yapmış oldukları hizmetlerle, Türk bilim yaşantısını büyük ölçüde etkilemişlerdir; özellikle de Sâlih Zeki Bey, çağdaş bilimlerin Türkiye'ye aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır.

2) Sâlih Zeki Bey, *Âsâr-ı Bâkiye*'nin İkinci Cild'inde, bu makalesine gönderide bulunmuş, ama tam künyesini vermemiştir; bkz., Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, Cilt II, İstanbul 1329, s.76. Bu makale, muhtemelen bir Türk bilim tarihçisi tarafından yurt dışında yayımlanan ilk bilim tarihi makalesidir ve dolayısıyla Türkiye'deki bilim tarihi araştırmalarının geçmişinin oldukça erken tarihlerle uzandığını kanıtlamaktadır.

3) Bilindiği üzere, Râsadhâne-i Âmi-re'nin âletleri, 31 Mart 1909 tarihindeki

ayaklanma esnasında tahrip edilmiştir. 1910'da Râsadhâne-i Âmire yeniden açılmış, ama bu defa müdürlüğüne Sâlih Zeki Bey'in öğrencisi Fatin Gökmen (1877-1955) getirilmiştir.

4) Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Kalpaklı ve Gülbün Türkgeldi, Dördüncü Baskı, İstanbul 2003, s.135.

5) *Kâmûs-ı Riyâziyyât*'ın, abaküs, İbrahim ibn Hayyâ, Arıstarh, Arşimed, Arşimed helezonu, Arşimed kanunu, Arşimed münhanisi, Arşimed vıdası, Alfonso, Amper, İbn Rüşd, İbn Şâtur, İbn Heysem, İbn Yûnus, Ebû'r-Reyhân Bîrûnî, Ebû'l-Vefâ, Ebû Bekir Râzî, Eratosten, arz, erkâm, erkâm-ı gubâriyye, erkâm-ı divâniyye, erkâm-ı rûmâniyye, erkâm-ı yûnâniyye, İshak Efendi, usturlab, İsmail (Halifezâde), İsmail (Gelenbevi), eşek davası, Usûl-i Öklîdes, Eflatun gibi maddeleri incelenecek olursa, Sâlih Zeki Bey'in bu sözlüğünün bilim tarihimiz için ne ölçüde önemli olduğu derhal anlaşılacaktır.

6) Sâlih Zeki Bey'in bu yapıtının, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyeleri tarafından yayınlaştırılması tasarlanmaktadır.

7) Bu makalenin Türkçe çevirisi, *Düşünen Siyaset* dergisinin son sayısında yayımlanacaktır.

8) Hâlide Edip Hanım'ın *Memoirs of Halide Edib* (Londra 1926) adıyla yayımlanan hatıralarında, bu olaya ilişkin biraz daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir: Buna göre, Ma'ârif Nâzırı Emrullah Efendi, Tevfik Fikret'in bıraktığı görevi kabul etmesi için Sâlih Zeki Bey'e ricada bulundu. O günlerde Galatasaray'ın başkanlığı konusunda katı bir gelenek vardı ve yalnızca edebiyat veya bilim alanlarında şöhrat yapmış olan erkekler bu göreve getiriliyordu. Sâlih Zeki Bey, Tevfik Fikret'e, bu konudaki kesin kararını sorduktan sonra, görevi kabul etti. Bu gelişmeler, İstanbul basınında da büyük yankılar yarattı ve halk, Sâlih Zeki Bey'in eski öğrencileri ile Tevfik Fikret'in hayranları olmak üzere iki kampa ayrıldı; uzun ve sert tartışmalar silsilesi, bir süre gazeteleri meşgul etti. Sâlih Zeki Bey, Dârü'l-Fünûn müdürü ve Ma'ârif Nezâreti müsteşarı oluncaya kadar bu görevi sürdürdü; fakat bu olaylar, Tevfik Fikret'in İttihad ve Terakkî'den kesin olarak ayrılmasına yol açtı; bkz., s. 307.

9) Çağdaş fiziğin Türkiye'ye girişi, henüz Türk bilim tarihinin yeterince incelenmemiş konuları arasında bulunmaktadır. Bu konu incelendiğinde, Sâlih Zeki Bey'in çalışmalarının değeri daha iyi kavranacaktır. Sâlih Zeki Bey'in Dârü'l-

Fünûn-ı Osmânî'de vermiş olduğu fizik derslerinin önemine ilişkin kısa bir değerlendirme için bkz., Fahir Yeniçay, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Fizik Tedrisatı Hakkında Bir Taslak", *Tanzimat*, İkinci Baskı, İstanbul 1999, s.489 ve genel bilgi için bkz., Emre Dölen, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilim", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, s.154-196.

10) Bu eserin üçüncü cildi, yazarın ölümünden sonra J. de Lalande tarafından tamamlanmıştır.

11) *Âsâr-ı Bâkiye*'nin Birinci Cildi, Remzi Demir ile Yavuz Unat, İkinci Cild'i ise Melek Dosay Gökdoğan tarafından yayınlaştırılarak yeniden yayımlanmıştır; diğer ciltleri de hazırlanmaktadır; bkz., Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye (Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Trigonometri)*, Cilt 1, Ankara 2003 ve *Âsâr-ı Bâkiye (Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Hesap ve Cebir)*, Cilt 2, Ankara 2003.

KAYNAKÇA

Adivar, Abdülhak Adnan, *Denemeler (Bilimin Sarp Yolunda Cüretkâr Adımlar)*, Derleyen: Remzi Demir, Ankara 2003.

Adivar, Halide Edib, *Memoirs of Halide Edib*, Londra 1926.

Adivar, Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Kalpaklı ve Gülbün Türkgeldi, Dördüncü Baskı, İstanbul 2003.

Aydüz, Salim, "Salih Zeki", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1999, s.496-497.

Demir, Remzi, "Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Gelişimine Genel Bir Bakış" (1532-1993), *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalında Yapılan Çalışmalar, Ankara 2003, s.1-92.

Dizer, Muammer, "Osmanlı'da Rasathaneler", *Fatih'ten Günümüze Astronomi (Prof.Dr. Nüzhet Gökdoğan Sempozyumu, 7 Ekim 1993)*, İstanbul 1994, s.27-68.

Emre Dölen, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilim", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, s.154-196.

Enginün, İnci, "Adivar, Halide Edip", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, s.376-377.

Enginün, İnci, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul 1995.

Ergin, Osman, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, 5 Cilt, İstanbul 1939-1943.

İshakoğlu, Sevtap, "1900-1946 Yılları Arasında, Dârü'l-Fünûn ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Hazırlayan: Feza Günergun, İstanbul 1995, s.227-283.

Kazancıgil, Aykut ve Vural Solok, *Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası, (1850-1981)*, İstanbul 1981.

Kazancıgil, Aykut, "Bilim Tarihçilerimiz: Sâlih Zeki", *Bilim Tarihi*, Sayı 7, Mayıs 1992, s.21-23.

Kazancıgil, Aykut, *Osmanlılar'da Bilim ve Teknoloji*, İstanbul 1999.

Kerim Erim, "Riyaziye", *Tanzimat I*, İkinci Baskı, İstanbul 1999, s.477-483.

Köz, İsmail, *Sâlih Zeki'nin Mantık Anlayışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

Köz, İsmail, "Sâlih Zeki'nin Çağdaş Türk Düşüncesindeki Yeri", *Felsefe Dünyası*, Sayı 28, Temmuz 1998, s.73-87.

Mehmed İzzet Bey, "Sâlih Zeki Bey", (Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* içinde), Cilt 3, İstanbul 1342, s.279-281.

Sâlih Zeki Bey, *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, Cilt 1, İstanbul 1315.

Sâlih Zeki Bey, *Âsâr-ı Bâkiye*, Cilt 1 ve 2, İstanbul 1329.

Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye (Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Trigonometri)*, Cilt 1, Yayına Hazırlayanlar: Remzi Demir ve Yavuz Unat, Ankara 2003.

Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye (Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Hesap ve Cebir)*, Cilt 2, Yayına Hazırlayan: Melek Dosay Gökdoğan, Ankara 2003.

Saraç, Celâl, *Salih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri*, Yayına Hazırlayan: Yeşim Işıl Ülman, İstanbul 2001.

Tekeli, Sevim, "Bir Bilim Adamımız: Salih Zeki", *Türkiye I. Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 19-21 Kasım 1986*, Yayına Hazırlayanlar: Kenan Gürsoy ve Alparslan Açıkgenç, Ankara 1991, s.284-293.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Üçüncü Baskı, İstanbul 1992.

Ünver, A.Süheyl, "İstanbul Tarihinde Rasadhanelerimiz", *Hür Vatan*, 24. 6. 1961.

Ünver, A.Süheyl, "Meşhur Riyaziyeci Sâlih Zeki (1864 - 2. 7. 1921)", *Hür Vatan*, 9. 7. 1961.

Ünver, A.Süheyl, "Ülkemizde Bilimler Tarihinin Gelişmesi Üzerine", *Fen Dergisi*, Sayı 10, İstanbul 1969, s.295-297.

Yeniçay, Fahir, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Fizik Tedrisatı Hakkında Bir Taslak", *Tanzimat*, İkinci Baskı, İstanbul 1999, s.485-489.

Klasik İslam düşüncesinde bilgi ve bilim karşıtı bir düşünür: Gazzâlî

Gazzâlî'nin bilgi ve bilim karşısındaki eleştirel söylemi ve bilgi karşıtı tutumu bilim insanlarından çok, halkı bilimden uzak tutmaya dönük olarak algılanabilir; onun, halkı inançlarında kuşku doğuracak, onların dünyevi uğraşlarla ilgilenmesini engelleyecek bir çaba içine girmekten uzak tutmaya çalıştığı söylenebilir.

Dr. Hasan Aydın

Gazzâlî'nin İslam dünyasında, Tehâfüt el-Felâsife adlı yapıtıyla, felsefî düşüncüyü mahkum ettiği bilinmektedir. Nitekim onun İslam dünyasında felsefeyi mahkum ettiği olgusu, gerek Doğu gerekse Batı felsefe çevrelerinde sık sık tartışma konusu olmuştur. Ancak, onun felsefeyi mahkum ettiğine yönelik tartışmalarda çoğu kez gözden irak tutulan önemli bir nokta vardır ve bu nokta, onun felsefeyi mahkum ederken bilgi ve bilimi de mahkum etmesi olgusudur. Zira Batı Hristiyan ortaçağında olduğu gibi Doğu İslam ortaçağında felsefe, bilimi de içermektedir. Bir başka deyişle, Batı Hristiyan ortaçağında nasıl felsefe ve bilim arasında bir ayrım söz konusu değilse İslam ortaçağında da bilim ve felsefe arasında bir ayrım söz konusu değildir. Bu nedenle, Gazzâlî'nin el-Munkiz min ed-Dalâl, İhyâ' Ulûm ed-Dîn, Eyyuhâ el-Veled ve Hulâsa et-Tasânîf'te görülen, bilgi ve bilim karşısındaki eleştirel söylemi Tehâfüt el-Felâsife adlı yapıtında felsefeye bakışının ve ona yönelik eleştirilerinin bir devamı görünümündedir ve dinsel endişelerle bilgiyi ve bilimi sınırlamaya dönüktür. Gazzâlî gibi çok fazla eser vermiş; hayatını bilgi öğrenmekle geçirmiş ve İhyâ'nın ilk kitabını, bilginin faziletini anlatmaya ayırmış bir düşünür(1), niçin bilgi ve bilim karşıtı bir söylem içerisine girmiştir? Bu sorunun yanıtı, büyük ölçüde onun felsefeye bakışı ve bilim ve bilgiden

ne anladığı ile ilintilidir ve bilgi ve bilim sınıflamalarında açığa çıkar. Bu sınıflama, özgün bir sınıflama değildir ve pek çok İslam düşünüründe karşımıza çıkmaktadır(2).

**Gazzâlî'nin bilim sınıflaması:
Dinî, felsefî, övülen, yerilen ve
sakıncasız bilimler**

Gazzâlî, bilimleri, kendisinden önceki İslam düşünce geleneğini dikkate alarak, önce dinsel (*naklî*) ve dinsel olmayan (*aklî ya da felsefî*) diye ikiye ayırır(3). Dinsel bilimler, onca akıl ve tecrübeyle bilinmeyen, sadece ya peygamberden ya da onunla aynı kaynaktan beslenen(4) velilerden öğrenilen bilgilerler-

dir(5). Dinsel olmayan bilimler ise, ilk bakışta akıl, deneyim gibi diğer vasıtalarla elde edilen bilimler olarak nitelenir ve övülen (*mahmûd*), yerilen (*mezmûm*) ve sakıncası olmayan (*mübah*) olmak üzere üçe ayrılır(6). O, övülen bilimlere, dine yönelik dünya işlerini düzene koyacak, insanların sıhhatini koruyacak ve gereksinimlerini karşılayacak, tıp, hesap ve doğa bilgisi gibi bilimleri dahil eder(7). Onun düşünsel çerçevesinde tıp, insanın Tanrı'ya sağlıklı bir biçimde ibadet etmek; hesap, miras hesaplamalarında ve ahş-verişte kullanılmak, doğa bilgisi ise, ibadet vakitlerini belirlemek vb. için gereklidir; bunların dışında bu bilimlerin faydası yoktur. O, yerilen bilimlere, dinde hiç yeri olmadığını söylediği, hiç bir yarar sağlamayan sihir, tılsım gibi bilimleri örnek verir(8). Sakıncasız bilimlere ise, çok ileri gitmemek koşuluyla, eğlence olmayan şiirleri öğrenmeyi ve eski tarihlerle meşgul olmayı örnek gösterir(9).

Anılan sınıflama ve anlayışıyla Gazzâlî, bilgiye belli bir sınır koyar ve dinsel gereksinimlerin ötesinde araştırmayı gerektiren bilgiye karşı durur. Gerçek bilgiyi, ahiret bilgisi olarak nitelendirdiği, Tanrı'ya götüren ve okumakla değil, mistik bir başka deyişle içsel deneyimle elde edilen bilgi olarak görür(10). O, bu anlayışını, 'faydasız bilgiden Tanrı'ya sığınırız; az başarı çok bilgiden iyidir; amelsiz bilgi fayda vermez'(11) gibi Hz. Muhammed'e mal edilen sözlere dayan-

dırır. Gazzâlî'nin bilgiye ve bilime karşı yönelen eleştirel söylemini, nesnel olarak ortaya koymak ve gerekçelerini ayrıntılarıyla görebilmek için, onun kimi bilimlere ilişkin yargısını ele almak gerekmektedir. Önce dinsel bilimlere, ardından akli ya da felsefi bilimlere, son olarak da yerilen bilimlere bakışını, örnekleriyle görelim.

Dinî Bilimler: Azı da çoğu da yararlı -Azı yararlı çoğu zararlı

Gazzâlî, bu bilimleri, azı da çoğu da makbul olup, çoğaldıkça daha güzel ve faziletli olan ve yetecek kadarı makbul, fakat fazlası makbul olmayan şeklinde bir sınıflamaya tâbi tutar(12). O, bu sınıflamasını, bedene ilişen hallerle karşılaştırarak, azı da çoğu da makbul olanı, sıhhat ve güzelliğe; yetecek kadarı makbul, fazlası makbul olmayanı ise, mal infak etmeye ve cesarete benzetir. Onca malm azını, iyi yerlere vermek makbul; hepsini harcamak ya da kötü yerlere israf etmek ise kötüdür. Yine, kendini koruyacak kadar cesaret iyi; fakat haksız yere ona buna saldırmak kötüdür. İşte dini bilimlerde de durum tıpkı bunun gibidir(13).

Onca, azı da çoğu da makbul olan dini bilimler, hem özü bakımından hem de ahiret saadetine yol açması bakımından arzulanan bilgilerdir ve Tanrı'nın özünü, niteliklerini, eylemlerini ve yaratıklar üzerindeki adaletini bilmeye dayanır. Bu bilgi, onca insanı, dünyanın geçiciliğini, buna karşın ahiretin ebediliğini kavramaya götürür. Onun kanısına göre, bu bilim kitapların sınırlarına girmeyen bir bilgidir ve okumakla değil, dünyadan uzaklaşıp içe yönelmek ile peygamber ve velilerin, bir başka deyişle seçkinlerin yolunu tutmakla elde edilir(14). Peygamberin, 'bilgi Çin'de de olsa gidip alınız' ya da 'bilgi Müslümanın yitiğidir, onu nerede bulursa almalıdır' sözleriyle anlatmak istediği bilgi de bu bilgidir(15).

Yalnızca belli bir miktarı övülen ve fazlası gerekli olmayan bilimlere gelince, onca bu bilimler, herkesin bilmesi gerekmeyen (*farz-ı kifâye*) bilimlerdir(16). Bu bilimlerin, her birinin azı, ortası ve uzunları vardır. Gazzâlî, bu bilimlerle ilgili yargısını şöyle ifade etmektedir:

"Önce Kur'an'ı, ardından hadisi, tefsiri ve sonra da, Kur'an'a yönelik... bilimleri öğren. Hadis biliminde de aynı yolu takip et. Daha sonra da, fûrû ile uğraş, hilâf ve cedel bilimiyle uğraşma. Sonra fıkıh usulü ile ve bunun gibi zamanın ve ömrünün

izin verdiği ölçüde, diğer bilimlerle meşgul ol. Bütün inceliklerini ve derinliklerini anlayacağım diye, bir bilimle uğraşma. Çünkü bilimler çok, ömür kısadır. Bu anlattığımız bilimler araç ve giriş bilimleri olup, özü gereği amaç değil, sadece araçtırlar. Araç ile uğraşırken amacı unutmamak gerekir. Dilbilimden de, Arap dilini anlayıp konuşacak ve Kur'an ve hadisin yabancı kelimelerini bilecek kadarla yetin... İyi bil ki, her bilimin, kısa, orta ve uzun olan tarafları vardır. Diğerlerini karşılaştırmak için, biz, hadis, tefsir, fıkıh ve kelâmda bu derecelere işaret etmekle yetineceğiz. Tefsirde kısa olan, Kur'an'ın iki misli büyüklüğünde olmalıdır. Buna, Alî el-Vâhidî en-Nîsâbûrî'nin tefsiri örnek olarak gösterilebilir. Orta olan, Kur'an'ın üç misli büyüklüğünde olmalıdır. Yine aynı yazarın, el-Vasîl adlı yapıtı buna örnektir. Bundan fazlası da, ömür boyu gerekli olmayacak uzatmalar içerir. Hadiste kısa olan, Buhârî ve

Müslim (sâhîheyn) olup, onları bilen birinin yanında, metinleri düzgün okuyacak kadar öğrenmek yeterlidir. Orta olan, hadis kitaplarındaki hadislerle ihtiyaç halinde baş vuracak düzeyde öğrenmendir. Bunun dışında kalan, mevzu, zayıf, isnat tarihi gibi durumları derinliğine bilmektir ki, bu uzun olanıdır. Fıkıhta kısa olan, Müzenî'nin eserinin özeti (muhtasar) niteliğindeki benim Muhtasar adlı yapıtımdır. Orta olan, bunun üç misli büyüklüğünde bir fıkıh kitabı okumaktır. Bu da, benim el-Vasîl min el-Mezheb adlı yapıtım hacminde bir eserdir. Uzun ise, benim el-Basîl adlı yapıtım ve bunun gibi diğer hacimli eserlerdir. Kelâm öğrenmenin amacı, Ehli Sünnetin, öncekilerden (selef) naklettiği inançları koruyacak kadarını bilmektir. Buna, bu kitabın (İhyâ) Kavâ'id el-Akâ'id kitabında yazdıklarım örnektir. Orta olan, iki yüz sayfa civarında bir kitaptır; bunun için de el-İktisâd fî el-İ'tikâd adlı eseri kaleme aldım."(17)

Aklî ya da felsefî bilimler: Dine hizmet ettiği sürece yararlı, aksi halde zararlı

Gazzâlî'nin, aklî ya da felsefî bilimlere bakışı, dinî bilimlere bakışına belli ölçülerde benzemekle birlikte, eleştirileri daha katıdır. Bu katılık onun felsefeye bakışından kaynaklanmaktadır.

O, el-Munkiz ve İhyâ'da, önce matematiksel bilimleri (riyaziyât) ele alır. Onca, bu bilimler, hesap, geometri ve astronomiyle ilgilidir. Bu bilimlerin dinsel sorunlara ilişkin olumlu ya da olumsuz tarafları yoktur(18). Ona göre, bu bilimler, anlaşıp öğrenildikten sonra, inkâra olanak bırakmayan, kesin bilimlerdir(19). Ancak bu bilimlerin, iki sakıncası vardır:

İlki, bunları inceleyen, inceliklerine ve kesinliğine hayret eder. Bu nedenle, filozoflara karşı inancı güçlenir ve böylece onların tüm bilgilerinin, bu bilimler gibi olduğunu sanır ve onların inkârcı olduklarını, Tan-

rı'yı yadsıdıklarını ve şeriata dair dillerde dolaşan bazı konuları hor gördüklerini iştir ve sadece onları taklitle kafir olur. Din hak olsaydı, matematiksel bilimlerde araştırma sahibi olan bu kimselere gizli kalmazdı diye düşünür. Gazzâlî, başka hiçbir dayanağı olmadan, bu düşünce ile nice insanın haktan saptığını gördüğünü belirtir.

Onca ikinci tehlike, dine, felsefî bilimleri inkârla yardım edileceğini zanneden cahil dindar kimseden gelmiştir. Bu nedenle Gazzâlî, filozofların her dediğini yadsımının, İslamın cehalete ve kesin kanıtları redde dayandığı izlenimi doğuracağını belirtir(20). Bu ihtiyatlı tavrına rağmen, yine de o, matematiksel bilimlerle ilgili şu sonuca varır:

"Bu bilimlerle çok fazla uğraşanları engellemek gerekir. Çünkü bunların, din ile ilintileri yoksa da, felsefeye ait bilimlerin başlangıcı olduğundan, felsefenin kötülükleri onlara da geçer. Bu bilimlerle çok fazla uğraşıp da, dinden çıkmayan ve takvadan uzaklaşmayan kimseler azdır."(21)

İhyâ'da ve el-Munkiz'da Gazzâlî, bu bilimlerin sakıncasını anlatırken, ilginç benzetmelere başvurur. Onca, 'inancı zayıf olanları, bu bilimlerden korumak, ırmak kenarında dolaşan çocuğu, suya düşmekten sakınmak, İslama yeni girenleri, inançsızlarla karşılaşmaktan korumak, sahte parayla gerçek parayı ayıramayanları kalpazandan veya çocuğu yılandan uzak tutmak gibidir.'(22)

Felsefî bilimlerin bir diğeri olan, mantığa gelince, özde bu bilimin de dinle ilgili olumsuz bir tarafı bulunmamaktadır(23). Bu nedenle o, İhyâ'da bu bilimi kelâma dahil

eder(24). Ancak bu bilimin de, özde felsefeyle ilgili olması, Gazzâlî'nin onun da sakıncalarının bulunduğunu söylemesine neden olur. Bu sakınca filozoflara olan güveni artırmasından kaynaklanmaktadır. O şöyle der:

"Beğenen çoğu kez mantığı da inceler; onu görür ve anlaşılır bulur. Ve sanır ki, filozoflardan nakledilen dinsizliğe ileten sorunlar, mantıktaki gibi kesindir. Böylece tanrısal bilimlerin hakikatini öğrenmeden sapıtır. Bu tehlike de mantığa ilişmektedir."(25)

Filozofların üzerinde durduğu doğa bilimleri (tabi'iyât) Gazzâlî'ye göre, evrendeki nesneleri, yani gökleri, yıldızları, su, hava, toprak ve ateş gibi kökleri; hayvan, bitki, insanlar ve madenler gibi dört kökün karışımından meydana gelen bileşikleri; bunların bir-

leşme, değişme ve ha-

reketlerini inceler(26). O, bu bilimleri, tıbbın insan bedenini incelemesine benzetir ve nasıl tıbbi inkâra olanak yoksa, onları inkâr da mümkün değildir, der(27). Ancak, doğa bilimleriyle uğraşanları, ikinci yaşamın ruhsal olduğunu ve zorunlu doğal neden-sonuç ilişkisini onayladıkları için eleştirir(28). Bu nedenle o, filozofların doğa bilimlerinin, bir kısmının doğru bir kısmının ise dinsel acıdan cahilane şeyler olduğunu belirtir ve tıp bilimini öğrenmek zorunlu olmasına rağmen, doğa bilimlerinin öğrenilmesinin zorunlu olmadığını kaydeder(29). O, eleştirisinin ardından meşru doğa bilimlerinin amacını şöyle belirler:

"Doğa bilimlerinin (tabi'iyât) amacı (asl), doğanın, Tanrı'nın emri altında olduğunun, bizzat kendisinin bir şey yapmayıp, bilakis yaratan tarafından, yaptırıldığıının; güneş, ay,

yıldızlar ve diğer nesnelerin, O'nun emrine tâbi olduğunun ve bunların kendiliğinden bir eylemlerinin olmadığını bilmesidir."(30)

Gazzâlî, ahlak (ahlâkiyye) ve siyaset (siyâsiyye) biliminde de filozofları, adeta Hristiyan ilahiyatçı Clement ve Origen'in düşüncelerinden esinlenir bir biçimde(31), velilerin ve peygamberlerin kitaplarından aldıkları şeylere bâtil düşünceler eklemekle suçlar(32). Onların tanrıbilim (ilâhiyat) alanındaki bilgilerini zanla niteler ve hatalarla dolu olduğunu ekler(33).

Yerilen bilimler: Azı da çoğu da zararlı

Gazzâlî bu bilimlere sihir, tılsım, ilm en-nücûm (yıldızlar bilimi) vb. bilimleri dahil eder(34). Onca bu bilimler özü bakımından kötü değildir; çünkü hiç bir bilim, özü gereği kötü değildir. Onların kötülüğü, insanlara zarar vermek amacıyla kullanımından kaynaklanır(35). Biz, yerilen bilimlerden sadece ilm en-nücûm üzerinde duracağız; çünkü onun astronomiyle kimi bağları vardır.

Gazzâlî'ye göre ilm en-nücûmun, diğer yerilen bilimler gibi, özü bakımından bir kötülüğü yoktur. Onca, bu bilim ikiye ayrılır. İlk kısmı, hesapla ilgilidir; ikincisi ise, ahkamı içermektedir. Gazzâlî ahkamla, olaylara, nedenlerle kanıt bulmayı kasteder ve bunu, doktorun nabız yoklamasından, hastalığa kanıt bulmasına benzetir. Onca, bu bilim Tanrı'nın yaratıkları üzerindeki adetini bilmek demektir(36). Ancak Gazzâlî, Kimyâ es-Sa'âde'de, ilm en-nücûmla uğraşanları, Tanrı'nın adetini yadsıyıp, olayları, doğaya bağlamakla suçlar(37). Ayrıca, onca, şariat bu bilime karşı çıkar; çünkü peygamber, 'yıldızlardan bahsedilince susun'(38) demiştir. Hz. Ömer de, ilm en-nücûmdan, kara ve denizde şaşmayacak ve yolu bulacak kadarını öğrenin, fazlasını terk edin(39), demiştir. Gazzâlî'ye göre, Hz. Ömer'in bu bilimden menetmesinin en temel nedeni, bu bilimin dinsel açıdan zararlı olmasıdır. Bu zarar, yıldızların hareketi sonucu, bir takım işler oluyor denildiğinde, yıldızların gerçek neden olduğunun sanılmasıdır(40).

Gazzâlî bu sanıyı karınca örneği ile dillendirir:

“Karınca, kağıt üzerindeki yazıları görünce, bunları kalem yazıyor, der; çünkü başını kaldırıp yukarıdaki parmakları, eli ve bunları hareket geçiren iradeyi, insanı, sonra insanda irade, kudret yaratanı görmez. İnsanların çoğu da, en aşağı, en yakın sebebi görür.”(41)

**Bilimlerle ilgili sonul yargı:
Dünyalık elde etmeye yönelik her bilim kötüdür**

Gazzâlî, bilgiye ve bilimlere karşı eleştirel söylemini, çocuğa nasihat niteliği taşıyan Eyyühâ el-Veled ve Hulâsa et-Tasânîf’te de sürdürür. Anılan iki eserinde de aynen yinelenen şu deyişler oldukça çarpıcıdır:

“Ey oğul, gramer, aruz, şiir, astronomi, belâgat, tıp, mantık, kelâm gibi bilimleri okumakla, Tanrı’nın rızasının aksi yönde ömrünü kaybetmekten başka ne kazandın?... Ey oğul, bilgi edinmek için okuyarak, kitapları inceleyerek, nice geceler uykusuz kaldın, uykuyu kendine haram ettin. Bunun nedeninin ne olduğunu bilemem. Eğer amacın, dünyalık elde etmek, onun nimetlerini toplamak, mevki ve makam kazanmak ve arkadaşların arasında üstünlük sağlamaksa, yazıklar olsun sana. Yok eğer amacın, peygamberin şeriatını yaymak, ahlakını düzeltmek, kötülüğü emreden nefesine hakim olmak ise, müjdelersün sana.”(42)

Sonuç: İslam Dünyasında bilgi ve bilimin tarihe karışması

Gazzâlî’nin yukarıda sunulan bilgi ve bilim karşısındaki eleştirel söylemi ve bilgi karşıtı tutumu bilime yönelmiş bilim insanlarından çok, bilimle pek fazla ilgisi olmayan hal-

kı bilimden uzak tutmaya dönük olarak algılanabilir; onun bilginleri değil, çok fazla bir şey bilmesi gerekemeyen halkı inançlarında kuşku doğuracak, onların dünyevi uğraşlarla ilgilenmesini engelleyecek bir çaba içine girmekten uzak tutmaya çalıştığı söylenebilir; çünkü bu tutum halka dönük olduğu ileri sürülen eserlerde belirginleşir. Ancak burada üzerinde durulması gereken üç önemli olgu vardır.

Bunların ilki, Gazzâlî’nin bilgi

mak isteyen gençlerin önünü kesmekte, onların gözünü Tanrı’ya ve öte dünyaya odaklamaktadır.

İkincisi, Gazzâlî, seçkinlere, yani bilimle ilgilenen insanlara yönelik tutumunda da dünyalık ve tecrübi bilgiye karşı durur; en gerçek bilginin içsel aydınlanmayla, mistik deneyimle elde edilen ve Tanrı’ya ulaştıran bilgi olduğunu söyler ve bu dünyanın sanal olduğunu ima eder ve dünyalık bilgi için çalışanları kınar.

Üçüncüsü, halka dönük olduğu söylenen eserlerde Gazzâlî, halkın inancının hakikatin sureti olduğunu söyler ve gerçek inancın ve gerçek bilginin peygamberlerin ve velilerin bilgisi olduğunu kaydeder. Bu, onun her eserinde savunduğu düşüncedir. Bu koşullar altında, Gazzâlî’nin halkı seçkin anlayışa yönlendirmeye çalıştığı söylenebilir. Aksi halde, halka dönük olduğu söylenen İhyâ ve Kimyâ es-Sa’âde gibi eserlerde halkın elde ettiği bilginin kuruntu olduğunu, inançlarının sanıya dayandığını; gerçek inancın içsel aydınlanmayla elde edileceğini savunmanın ne anlamı vardır?

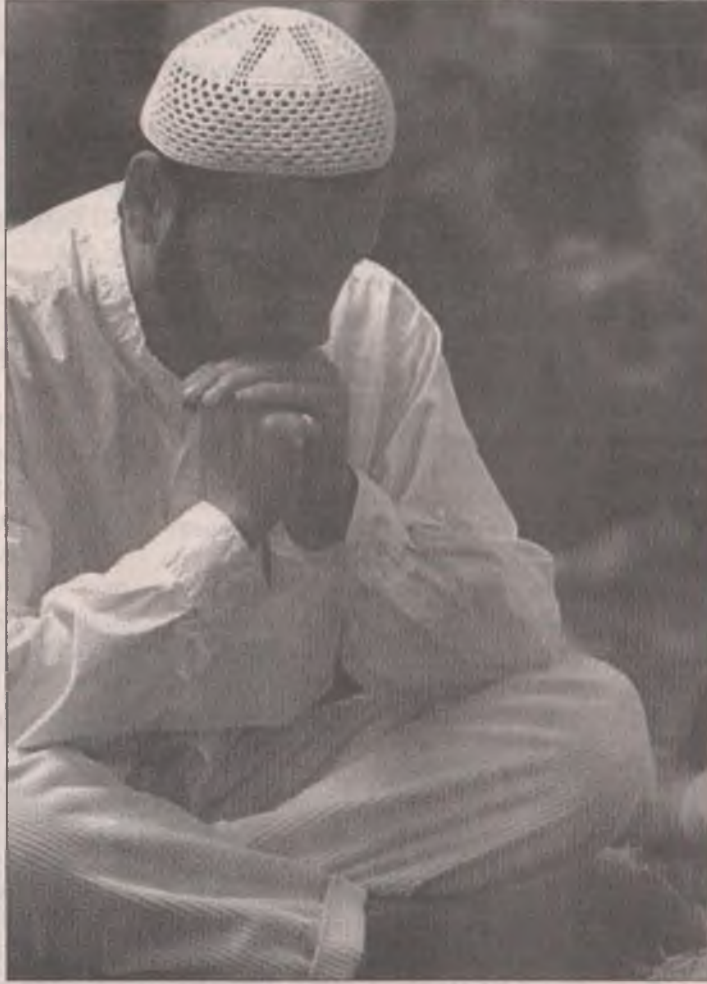
Kuşkusuz anılan durumlar, onun eserlerini halka ve seçkinlere dönük diye kesin çizgilerle ayırlamayı tartışmalı hale getirdiği gibi bilgiye ve bilime yönelik eleştirel söyleminin de tüm insanları kapsadığını gösterir. Bu durum, İslam dünyasında, medreselerde,

bilim ve felsefe neden yer almadı ve İslam dünyasında bilim ve felsefe Gazzâlî’den sonra neden tarihe karıştı sorusuna da belli bir yanıt teşkil etmektedir.

DİPNOTLAR

1) Bkz. Gazzâlî, İhyâ’ Ulûm ed-Dîn, cilt: I, Beyrût, tarihsiz, ss. 12 vdd..¹

2) Bkz. İ. Agah Çubukçu, İslâm Düşünürlerine Göre İlimlerin Taksimi ve Bunlar Arasında Gazzâlî’nin Yeri, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar içinde, AÜİF Yayınları, Ankara 1972, ss. 99 vdd..

karşıtı tutumunu yeni yetişen nesillere aşılacak için çaba sarf etmesidir. Gerek Eyyühâ el-Veled gerekse Hulâsa et-Tasânîf adlı yapıtlar, çocuklara ve gençlere dönüktür ve bunlardan en azından kimileri geleceğin bilim insanları olacaktır. Gazzâlî, bunlara, bilgiyle uğraşmamayı, dünyalık bilgiden uzak durmayı, içsel deneyimle elde edilen bilgiyi önemsemeyi, ibadet ve ahiret ile meşgul olmayı salık vermektedir. Böylelikle dünyalık bilimle uğraş-

- 3) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 22; Fâtihat'ül-Ulûm (İlimlere Giriş), çeviren: Abdulkadir Akçiçek, Gonca Yayınevi, İstanbul 1984, ss. 179 vd.; er-Risâle el-Ledünniyye, Mecmu'a er-Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: I, Beyrût 1986, ss. 96; el-Mustesfâ min İlm el-Usûl, cilt: I, Mısır 1322, s.5. Gazzâlî'nin hemen her eserinde farklı bir bilim tasnifiyle karşılaşılır. Ancak ana çatı pek değişmez. O yer yer akli ve şer'i olarak bilgi tasnifi yapsa da, onun yapay bir ayırım olduğunu ima eder ve her akli bilimin bir yönüyle şer'i, her şer'i bilimin de bir yönüyle akli olduğunu söyler. Gazzâlî'nin her eserinde farklılaşan bilgi tasnifleri için bkz. Necip Taylan, Gazzâlî'nin Düşünce Sisteminin Temelleri (Bilgi, İman, Mantık), MÜİFV Yayınları, İstanbul 1989, ss. 31-42.
- 4) Bu kaynak Cebraîl'dir ve İslam filozoflarında, Aristoteles ve onun Yeni-Platoncu yorumcularının etkisiyle etkin akılla (el-akl el-fa'al) özdeşleştirilmiş ve ay küresinin akli olarak görülmüştür.
- 5) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 22.
- 6) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, ss. 22-23.
- 7) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.22.
- 8) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.22
- 9) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.22.
- 10) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, ss. 25 vd..
- 11) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, ss. 35 vd..
- 12) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 41
- 13) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 41.
- 14) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, ss. 42-43.
- 15) Bkz. Gazzâlî, er-Risâle el-Ledünniyye, ss. 89-90.
- 16) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, ss. 42-43.

17) Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, Ar., ss. 42-43. Gazzâlî'nin fıkıh ve kelâm'da insanları kendi kitaplarına yönlendirmesi ve onlarla yetinmeyi salık vermesi, onun tecdit ve ihya misyonunun bir uzantısı olarak düşünülebilir. Çünkü bu bilimlerden ilki, hukuk ve ibadet, ikincisi ise inanç üzerinde durmaktadır ve bunlar en çok ayrılık yaşanan konular arasındadır. O fıkıh alanında, dinsel metinlerin amaçsalıcı yorumuna meyleder bir tutum sergiler ve şeriataın amacının 'malın, canın, aklın, nefsin ve ırzın' korunması olduğunu söyler. Onca, fıkıh, tasım yöntemlerinin kullanılmasıyla, anılan amaçlar doğrultusunda şeriataın genişletilmesini erekler. Kelâm ise, son çözümlemede inanılması gereken ana akideleri içerir. Öyle anlaşıyor

ki Gazzâlî, bu iki alanda toplumsal ve düşünsel birlik sağlamak amacıyla kendini otorite olarak sunma çabası içine girmektedir.

18) Gazzâlî'nin Tehâfüt'te filozoflara cephe alırken takındığı olumsuz tutum nedeniyle, geometri (hendese) gibi bilimleri, ilahiyatla uğraşanların bilmesinin gerekli olmadığını söylemesi oldukça ilginçtir. Onca, filozofların geometriye ilişkin bilimlerin zorunlu olduğunu söylemeleri şuna benzer: "Şu evin hayat sahibi, kudretli, irade sahibi ve bilgin bir ustanın eseri olduğunu bilmek, adı geçen evin altıgen veya sekizgen olmasını bilmeye ve tuğlaları ile tavan tahtalarının sayısını bilmeye muhtaçtır demesine benzer ki, bunun gerçekle ilgisi bulunmayan saçma bir görüş olduğu ortadadır. Bir de, şu soğanın ya da narın yoktan var edilmiş olduğunu bilmek için, önceden katlarının sayısını ve tanelerinin sayısını bilmek gerekir, demek gibidir. Bu da her akıl sahibinin anlamsız sayacağı bir sözdür." Gazzâlî, Tehâfüt el-Felâsife, Tahkik: Maurice Bouyges, Beyrût 1927, s. 44.

19) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 27; el-Munkiz min ed-Dalâl, Hakikat Kitabevi, İstanbul 1984, s. 13.

20) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss. 13-14.

21) Gazzâlî, el-Munkiz., Ar., s. 14; Tr., s. 52. Benzer deyişler İhyâ'da da yinelenir. Bkz. Gazzâlî, İhyâ, cilt: I, s. 27.

22) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 27; el-Munkiz., ss. 20-21.

23) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss. 14-15.

24) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 27.

25) Gazzâlî, el-Munkiz., Ar., s. 15; Tr., s. 54.

26) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss. 15-16.

27) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss. 15-16.

28) Bkz. Gazzâlî, Tehâfüt., ss. 195 vdd..

29) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 27.

30) Gazzâlî, el-Munkiz., Ar., s. 16; Tr., s. 54.

31) Bu düşünürlerin görüşleri için bkz. Mehmet Dağ, İslam Felsefesinin Bazı Temel Sorunları Üzerinde Düşünceler, OMÜİF Dergisi, sayı: 5, Samsun 1991, ss. 6-7.

32) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., s. 17.

33) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss. 16-17; Tehâfüt., s. 40; Felsefenin Temel İlkele-ri (Makasid el-Felâsife), çeviren: Cemaleddin Erdemci, Vadi Yayınları, Ankara 2001, s. 36.

34) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 33.

35) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 33; er-Risâle el-Ledünniyye, s. 90.

36) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 33.

37) Bkz. Gazzâlî, Kimya-yı Saâdet, çeviren: A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1979, ss. 42-45.

38) Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 33.

39) Gazzâlî, İhyâ, cilt: I, s. 33.

40) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s. 34.

41) Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, Ar., s. 34. Aynı örnek için bkz. Gazzâlî, Kimya-yı Saâdet, s. 42.

42) Gazzâlî, Eyyuhâ el-Veled, Mecmu'a er-Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: I, Beyrût 1986, s. 155; Hulâsa et-Tasâñif fî et-Tasavvuf, Mecmu'a er-Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: IV, Beyrût 1986, s. 136.

Türkiye’de bilim ve öğretim dili

Ne yaparsanız yapın, sinirsel olarak ikinci bir lisanı anadili gibi öğrenemiyorsunuz. Yabancı bir lisanda anlatılan bir şeyi anlamaya çalışmak çoğu kez anadiline göre çok daha yavaş, pahalı ve kalitesiz olacaktır. Türkçe düşünen beyinlerin yabancı dilde öğretim ve bilimsel üretimle tutuklandığı açık bir gerçektir.

Eren Akçiçek-Doç. Dr. Mustafa Öner-Prof. Dr. Fehmi Akçiçek*

Uygarlık tarihinde önemli bir adım sayılan yazı, insanlığın belki en soyut varlığı olarak gelişen dilin tam yansıdığı ve belki de tarihi de var eden başlıca birikimdir. Dolayısıyla böyle oluşan “yazı dili” kavramı, insan topluluklarının görece gelişkinliği için yadsınmaz bir ölçüt sayılmaktadır.

Türkçe de MS. VII. yüzyıldan beri izlenen, çok geniş bir coğrafyada kopmadan süren bir yazı diline sahip az sayıdaki kültür dillerindendir. Yeryüzünde konuşulan binlerce dil olsa da, yaklaşık bin üçyüz yıldır, bir kültürü, bir uygarlığı kuşaktan kuşağa taşıyan bir yazı dili olmak bakımından Türkçe’nin özel bir yeri vardır. Türkçe bu anlamda, eski bir yazı

dili olma özelliğiyle, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça gibi bugün bilinen, gelişmiş uygarlıkların dillerinden daha büyük bir tarihi varlıktır.

Türk dili, bunların yanı sıra, bugün yeryüzünde 6-7 milyon kilometrekare gibi çok geniş bir alana yayılmış ve dil yapıları bakımından birbirine kapalı olmayan lehçeleri, şiveleleri ve ağızlarıyla da özel bir kültür varlığıdır. Türk dili bu özelliğiyle Avrasya ekseninde 250 milyon kadar insanın anadili veya ikinci dilidir. Böylece Türkçe, ortak alfabe ve ortak yazı dili sorunlarının çözüldüğü durumda, Türkistan, İdil-Ural, Kafkasya bölgelerinde, Rusça’nın ve küçük yerel dillerin yanı sıra büyük bir iletişim dili olma özelliğini koruyacaktır.

Günümüzde çok tartışılan, dillerin bilim bilgisini taşıma gücü ise, doğrudan kendi iç yapılarıyla, dil özellikleriyle ilgili olmayan, tarihi, kültürel ve toplumsal şartlarla, kısacası dilin ait olduğu uygarlıkla bağlantılı bir konudur.

Osmanlı’da Türkçe’nin durumu

Doğu uygarlığı, özellikle Türkleri ilgilendiren dönemde bir İslam uygarlığı olarak gelişirken, kutsal kitabın dilinin, Arap olmayan ulusların dilleri aleyhine bir ortak iletişim yarattığı ve ortak bilim dilinin de giderek Arapça olduğu tarihî bir gerçekliktir. Buna rağmen özellikle

Osmanlıların, bu Doğu uygarlığının en Batılı gücü olarak Türkçe’yi bir bilim dili olarak geliştirme gayretleri ortadadır. Bu arada Anadolu Türkçe’sinin erken zamanlarına ait Cerrahiye-yi İlhaniye ve Müntehab-ı Şifa gibi tıp kitaplarının da duru bir Türkçe ile kaleme alınmış olduğu bilinmektedir(1). Osmanlı Devleti’nin erken çağlarındaki bu Türkçecilik akımının, imparatorluğun gelişmesiyle azaldığını da belirtmek gerekir.

Osmanlılarda stratejik değeri dolayısıyla, önceliğin askerî okullara verilmesinden ötürü, sivil okulların açılması ve gelişmesi gecikmiştir. Sivil öğretim kurumları olarak Tanzimat devri boyunca bir tek Darüşşafaka’nın, I. Meşrutiyet çağında sadece Haydarpaşa Tıp Fakültesi’nin ve II. Meşrutiyet döneminde ise yalnızca Çapa’daki Muallim Mektebi’nin birer binaya kavuştuğu bilinmektedir. Buna bakarak, Cumhuriyet öncesindeki sivil öğretim kurumlarının zayıf bilançosu ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlara, Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında açılan ve sayısı Türk okullarından fazla olan yabancı okullarla misyonerlerin tamamen aleyhimize gelişen eğitim etkinliğini de katmalıyız(2).

Cumhuriyet döneminde bilim ve öğretim dili olarak Türkçe

Türkçe’nin, Türkiye Cumhuriyeti içinde bir bilim ve öğretim dili olarak gelişmesi bakımından, önceki, ihmal edildiği imparatorluk tarihi ile karşılaştırılamayacak bir konumu vardır. Hem bilim üretimi hem de öğretimi bakımından Cumhuriyet, Türkçe’yi geliştirecek her tedbiri almıştır: Yeni bir çağdaş üniversite yapılıncası, Arapça ile sınırların ayrıl-

Tadeusz Kowalski

masına fırsat vermeyen eski yazının bırakılıp çabuk ve başarılı bir yazı devrimi yapılması, Türk dili ve tarihini araştırma kurumları, yazı dilinin konuşma diliyle kopukluğunu gidermek yolunda geniş bir dil planlaması... Bütün bunlar 80 yıllık Cumhuriyetimizin Türkçe hesabına katkılarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Yazı Devrimi ile hızlanan Türkçecilik hareketinde asıl kurumlaşma Türk Dil Kurumu ile olmuştur. Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki "halkla buluşma"ya benzetilebilecek I. Türk Dil Kurultayı, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin 12 Temmuz 1932'de kurulmasından hemen iki ay sonra 26 Eylül 1932'de, Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Kurultay'da yeni kurumun amacı şöyle tespit edilmekteydi: "Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yarasır yükseliğe erdirmek." Bunun ilkeleri de 17 Ekim 1932 tarihli kurultay bildirisinde şöyle açıklanmıştır: "1. Türk dilini milli kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirmek; Türkçeyi muasır medeniyetin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayabilecek bir mükemmeliyete erdirmek; 2. Türkçeye yabancı kalmış unsurları yazı dilinden atmak; halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mahiyetçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak ve temel unsurları öz Türkçe olan millî bir dil yaratmak."(3)

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1933'te yapılandırılan üniversitesine, özellikle Nazi teröründen kaçan saygın bilginlerin bilim ve öğretim dili Türkçe'ye katkı yaptıkları ve bu arada Türkçe bilim üretimi konusunda da ödün verilmediği gözlenmektedir. Genç Cumhuriyet'in İstanbul Üniversitesi'nin 1940'da, ünlü Polonyalı türkolog Tadeusz Kowalski ile yaptığı bir anlaşma metninde geçen şu satırlar bu bakımdan çok dikkat çekicidir: "Prof. Kowalski Maarif Vekilliği tarafından Edebiyat Fakültesi Türkoloji disiplinine Türk halk edebiyatı ve lehçeleri tedrisat ve araştırmalarında çalışmak üzere ta-

yin edilmiştir. Prof. Kowalski bütün gayretlerini kendisine tevdi edilen tedris işlerine ve ilmî araştırmalara hasretmeği, kendi biranşının bütün derslerini bizzat vermeği, imtihanlarını bizzat yapmağı ve derslerini Türkçe vermeğe çalışmayı kabul ve taahhüt eder. Prof. Kowalski mukavelesinin üçüncü yılı nihayete ermeden evvel okuttuğu derslerin esas bahislerini ihtiva eden bir ders kitabını telif etmeği taahhüt eder. Bu ders kitabının Türk dilindeki nüshasının tab ve neşri profesörün yardımıyla yapılacaktır."(4)

"Muasır medeniyet" hedefinden vazgeçmediğimiz halde, Türkçe'yi, sadece şiirler, türküler ve televizyon dizileri üretilen bir konuşma dili haline düşürmek yolunun açıldığını üzümlere vurgulamak gerekir. Bugün ülkemizde vakıf veya devlet üniversitelerinin 28'inin tamamında veya bazı programlarında kısmen bir yabancı dilde öğretim yapılmaktadır. Devlet üniversitelerinin 245, vakıf üniversitelerinin 150 programında yabancı dilde öğretim vardır ve bunlara toplam 22.000 kontenjanlık bir kesim ayrılmıştır. 1999 rakamlarına göre, yabancı dille öğretim yapan öğrencilerin oranı devlet üniversitelerinde yüzde 10, vakıf üniversitelerinde yüzde 63'tür(5). Oysa çağdaşlaşma tarihimiz boyunca örnek aldığımız Avrupa'da Macaristan ve Bulgaristan'daki kısmi uygulama dışında hiç yabancı dille öğretim yoktur. Dünya çapında yabancı dille öğretim yapılan şu ülkelerin ise yakın zamana kadar sömürgeciliğin sürdüğü Asya ve Afrika ülkeleri olduğunu gözlemekteyiz: Nijerya, Kenya, Etiyopya, Gana, Uganda, Tanzanya, Filipinler, Hindistan, Pakistan, Arnavutluk, Mısır, Sudan, Bangladeş(6).

Anadil ile sonradan öğrenilen dil arasındaki fark ve yabancı dil işgali

"1997 yılında *Nature* dergisinde yayınlanan bir araştırmaya göre, (1997 July 10;388(6638):171-4) anadilini kullanan kişilerin beyinlerinde, anadilin kullanımı ile ilgili bölgeler fMRI (işlevsel manyetik rezonans görüntüleme) tekniğini kullanılarak belirlenmiş. Bunun yanı sıra, ikincil bir dil konuşan kişilerin beyin

bölgelerini de dil kullanımı sırasında haritalandırılmış. Değişik yaş gruplarında yaptıkları çalışmalardan elde ettikleri sonuç oldukça ilginç: Küçükken öğrenilen anadili, beynin belli bir bölgesinde kodlanırken, daha ileri dönemlerde (genellikle 3-7 yaş sonrasında) edinilen yeni bir dil başka bir beyin bölgesinde işleniyor. Yani sözün özü, ne yaparsanız yapın, sinirsel olarak ikinci bir lisanı ana dili gibi öğrenemiyorsunuz. Sonradan edinilen bir dilde ise gündelik konuşma kolayca yapılabilirken, alınan bilginin işlenmesi, içselleştirilmesi, soyut sonuçlara gidilmesi ve yeni imgelemler üretilmesi çok büyük oranda kısıtlanacaktır. Bu zaten bilinen bir vaki'dir fakat yukarıda zikredilen araştırma sonuçları ile de şaşırtıcı bir uyum sergilemektedir. Zira, yeni bir lisan, farklı bir beyin bölgesinde temsil edildiği (kodlandığı) için, beynin tabii süreçler içerisinde lisan ve zihinsel işlevlere ilişkin bağlantılarını aynı biçimde bu "diğer" bölge için de oluşturmamasını beklemek akla yakın olmayacaktır. Akla daha yakın olanı, bu bölge ve dolayısıyla burası ile ilgili yeni lisanın, sadece basit işlemlerde (örneğin ekmek alırken, basit dertleri anlatırken veya soru sorarken) etkili olabilirken, daha karmaşık düzeylerde "yetersiz" kalabilme olasılığıdır. Nitekim, genellikle gözlenen durum da bununla uyumludur. Pekala bunun anlamı ne? Basitçe söylemek gerekirse, yabancı bir lisanda anlatılan bir şeyi anlamaya çalışmak çoğu kez ana diline göre çok daha yavaş, pahalı ve kalitesiz olacaktır. Biraz derin düşünüldüğünde, sonradan öğrenilen lisanla anadili arasındaki fark çarpıcı bir biçimde ortaya çıkacaktır."(7)

Bu gerçeklere rağmen, Türkiye'de Türklerin çıkardığı yabancı dildeki bilimsel dergiler giderek artmakta ve akademik ilerlemelerde buralardaki yayınlar bir ölçüt sayılmaktadır. Atatürk'ün "boyunduruk" diyerek uyardığı yabancı dillerin işgal ortamı giderek genişlemektedir. Türk Dil Kurumu "Türkçe Gönüllüleri" diye kampanya açmak zorunda kalmaktadır ve "Belediye Meclisleri

tarafından ticarethaneler ve benzer kuruluşların Türkçe isim kullanmaları, mahalle, meydan, cadde ve sokaklara da Türkçe isim verilmesi hususunda tavsiye kararları alan ve Kurumumuz tarafından onurluk (plaket) verilen Belediyeler” diye 21 belediyenin adını duyurmaktadır (bk. www.tdk.gov.tr). Atatürk Cumhuriyeti’nin Türkçe seferberliği, diğer bütün devrimleri gibi, tarih derslerinde anlatılan sararmış bir fotoğraf haline getirilmek istenirken, toplumların ancak öz diliyle yapabilecekleri, çağımıza yakışır bilimsel ve kültürel üretimler de ertelenmiş olmaktadır. Toplum, sinemadan sanayiye kadar, kendi gücünü açığa çıkararak üretmek değil, dünyanın efendisi diye belletilen ülkelerdeki üretimleri tüketmek üzere biçimlendirilmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinden beri birer Sovyet Cumhuriyeti olarak yaşayan bugünkü Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını kazandıkları 1990’lı yıllardan beri, kendi Türkçelerini bir bilim ve öğretim dili yapmak üzere çırpındığını burada hatırlatmak gerekir. Çünkü Sovyet döneminde, sadece sosyalist devlet kültürünü taşımak üzere edebiyat dili olarak izin verilen bu Türk dialektleri, her zaman bilim ve öğretim dili olan Rusça’nın yanında birer konuşma dili olarak kalmıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük kazançlarından olan, Türkçe’nin anayasal dil olmasını, öğretim birliğini ve eşitliğini sağlayan biricik kanal haline gelmesini ve bir bilim dili olarak gelişmesini bu Türk Cumhuriyetleri’ne bakınca belki daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

Türkçe’nin yetersizliği mi, emperyalizm mi?: Türkçe düşünen beyinlerin yabancı dille tutuklanması

Bugün 103.000 kadar maddeden oluşan ve bilgisayar ağ sayfasından

anında ulaşılan bir Türkçe Sözlük varsa (www.tdk.gov.tr), 10.000 tane bilgisayar terimi Türkçe ile karşılanabiliyorsa, dünya dillerindeki en karmaşık romanlar ve yoğun felsefe metinleri Türkçe’ye aktarılabilirse Türkçe’nin bilim, kültür ve öğretim dili olmağdaki yetersizliğinden değil, dil dışı etkilerle bir yabancı dilin ivme kazandığı dünya çapındaki emperyalizmden söz etmek daha uygun olacaktır.

Türkçe’nin bilim üretmeye ve yüksek öğretim yapmaya uygun olmadığı söylemiyle gelişen bugünkü durum, bir dil varlığı olarak sadece Türkçe’nin değil, bütün uygarlığını bu ulusal kaptı biriktiren Türklerin aleyhine gelişmektedir. Yapılan her türlü bilimsel üretimde İngilizce’ye taşımacılığın puanlandırıldığı, dünyanın her dilinden Türkçe’ye getirmenin, Türkçe’de biriktirmenin önemsenmediği şu durum Cumhuriyet öncesi tarihi andırmaktadır: Türk insan enerjisinin Arapça’yı, Farsça’yı geliştirdiği o eski dillerin hazinesini zenginleştirdiği dönem... Türklerin İngilizce’de bilimsel üretim, öğretim ve yayım işleriyle o dile katkısı belki kuşkuludur, ama bu

gidişle, uzunca bir süre için, Türkçe düşünen beyinlerin yabancı dilde öğretim ve bilimsel üretimle tutuklandığı açık bir gerçektir.

* M.D., Ph.D., Ege Üniversitesi Namık Kemal Menteş Gastroenteroloji Kliniği. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl. Yeni Türk Dili Anabilim Dalı. Prof. Dr., Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı.

DİPNOTLAR

1) Bk. Zafer Önler, Celaleddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa, Ankara Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 1990.

2) Bk. Nahid Dinçer, Yabancı Özel Okullar (Osmanlı İmparatorluğunun Kültür Yoluyla Parçalanması), İstanbul, 1978; Seçil Akgün, Türkiye’de Cumhuriyet Öncesi Amerikan Eğitim Kurumları, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisadi Tarihi Kongresi-Bildiriler, Ankara, 1989; Uygur Kocabaşoğlu, Bir Misyoner Faaliyeti Olarak Yabancı Okullar, Devrimci Cumhuriyetin Eğitim Politikaları, Kaynak Yay. 2. Basım, İstanbul, 1989, s.29-36; Uygur Kocabaşoğlu, Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları,

Bahri Savcı’ya Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yay., Ankara, 1988.

3) Zeynep Korkmaz, Türk Dilinin Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi, Ankara 1963, s.56.

4) Marek Stachowski, Kowalski, Cafe-roğlu und die Universität Stambul, Türk Dilleri Araştırmaları, C.8, “Simurg” İstanbul, 1998, 226. s.

5) Zeki Sarıhan, Yabancı Dille Öğretim, Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını, Uluslararası Bilgi Şöleni, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.122.

6) Kadri Yamaç, Küreselleşme ve Yabancı Dilde Yükseköğretim, Bilim, Eğitim ve Düşünce dergisi, Aralık 2002, Cilt 2, Sayı 4, s.2.

7) Sinan Canan, Yabancı Lisanla Eğitim Neden “Olmamalı”?, Bilim, Eğitim ve Düşünce dergisi, Aralık 2002, Cilt 2, Sayı 4, s.3.

Felsefe ile tanışmak

Felsefenin pek çok yararı sayılabilir. Fakat, onun en büyük yararını Sokrates ifade etmiştir. Araştırılmayan, incelenmeyen, üzerinde düşünülmeyen hayat yaşanmış sayılmaz. O halde, ömrümüzü boşa geçirmek istemiyorsak, onu mutlu yaşamak istiyorsak, bilgeliğe ulaşma özlemini duyuruyorsak başvurulacak en yararlı kaynak "felsefe" dir.

Prof. Dr. Eren Omay

Bu yazı felsefe ile tanışma davetidir. Daveti kabul eden okurlara teşekkürlerimi sunarım.

İnsanın içinde yaşadığı evren sayısız nesneler içerir. İnsan bu nesnelere ilgi duyar ve onları merak eder. Bu ilgi ve merakın etkisiyle evrendeki nesneleri bilmek ister. Bununla yetinmez. İnsan, kendisini de tanımak ve bilmek ister. Aristoteles, *Metafizik* adlı eserinde, insanın bu özelliğini, "Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler" diye ifade etmiştir. Bilim de Aristoteles'in saptamasını destekler. Nitekim pedagoji ve psikoloji, insanın yaşamındaki ilk günlerinden itibaren tanıma ve bilme etkinliği içinde olduğunu göstermiştir.

İnsan diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olan "bilme" bir etkinliktir. Bu etkinlik bilen (insan/süje) ile bilinen (nesne/obje) arasında oluşur. Bu etkinliğin ürünü de "bilgi"dir. Bilgi çok çeşitlidir. İnsan değişik türde bilgi üretmiştir. Bu bilgi türlerinden biri de "felsefe"dir.

Felsefe sözcüğünün etimolojisi

Felsefe sözcüğü dilimize Arapça'dan, bu dile de eski Yunanca'dan geçmiştir. Sözcüğün Yunanca aslı "Philosophia"dır. Ve iki sözcükten oluşur. Sözcüklerden biri "philio", diğeri "sophia"dır. "Philio" sevgi anlamına gelir. "Sophia" ise "bilgelik" daha geniş anlamda ise "bilgi" demektir. Bu analize göre; "philosophia" "bilgeliği sevmek" ya da "bilgi sevgisi" anlamına gelir. Eski Yunanca'da "sophia" sözcüğü sadece kuru ve soyut bilgi anlamına gelmez. Akıllıca hareket etmek, aşırılıklardan kaçınmak, kendine egemen olmak, kötü durumlara göğüs germeyi bilmek an-

lamına da gelir. Bu nedenle, felsefenin amacı sadece bilgi vermek değildir. Aynı zamanda doğru davranışlarda bulunmamızı sağlamak, ahlaklı yaşamının yollarını öğretmektir.

Filozof sözcüğü, Yunanca, "philosophos" sözcüğünün dilimizdeki karşılığıdır.

İlkçağ düşünürlerine önceleri "Sophos" denildi. Sophos, bilge, bütün bilgilere sahip kimse, bilen kişi demektir. Örneğin, Thales, "Sophos" unvanını taşırdı. Onun her şeyi bildiği kabul edilirdi.

Pythagoras, ölümlülere "Sophos" unvanı verilmesine karşı çıktı. Ona göre; hiç kimse "Sophia" (hikmet) sahibi olamaz. "Sophia" (hikmet)'e ancak tanrılar sahip olur. Pythagoras, bu düşünceden yola çıkarak, "Philosophia" sözcüğünü icat etti. Yunanca "Philo" ve "Sophos" sözcüklerinden oluşan bu sözcük, "bilgi"yi, "hikmet"i seven anlamına gelir.

"Philosophos" sözcüğünü ilk kez Pythagoras'ın kullandığını iki kaynak bildiriyor. Kaynaklardan biri, güvenilir bir kaynak sayılmayan He-

rakleides Pontikos'dur. Bu kaynağa göre; Philosophos (filozof) sözcüğünü kendisi için ilk kullanan MÖ 6. yy.'da yaşamış olan Pythagoras'tır.

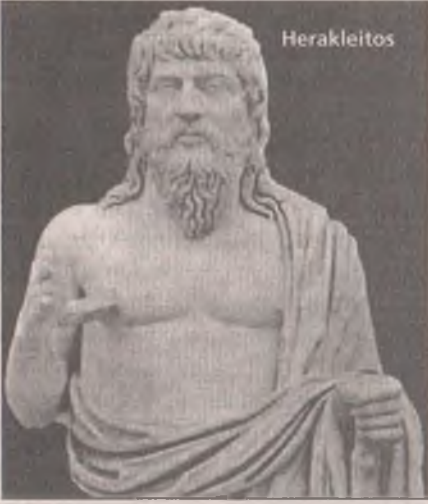
Diğer kaynak, Diognes Laertius'dur(13). Bu kaynağa göre; Phlius (Phliones) tiranı Leon, Pythagoras'a kim olduğunu sordu. O şu yanıtı verdi: Ben bir filozofum. Bu terimi soruyu soran bilmediği için şu açıklamayı yaptı: Yaşam büyük şenliklere benzer. Kimi bunlara yarışmak için katılır, kimi alışveriş için. Ama en iyileri seyirci olarak gelirler; aynı şekilde yaşamda da kimileri ünün kölesi ve kazanç avcısı olarak doğarlar, kimileri de gerçeğin peşinde filozoflar olarak.

İlk kez Herakleitos'ta görülen "Filozof" sözcüğü, "bilgeliği seven", "bilgeliği arayan ve ona ulaşmak isteyen" kişidir. Bilgi ve hakikat aşığıdır. Bilgeliği ve bilgiyi arayan, ele geçirmek için çaba harcayan kimsedir. Filozof, kesin bilgiye ya da mutlak hakikate sahip olduğuna asla inanmaz. Diğer bir deyişle; filozof, mutlak bilgileri ve hakikatleri inanan kimse değildir.

Filozof, hiçbir şeyin bilinemeceğini düşünen koyu bir şüpheci de değildir. Filozof, bilgisini yetersiz bulan, onu eleştiren, sürekli araştıran bir kişidir.

İnançlarına körü körüne bağlı kimse, bilgiye ve hakikate sahip olduğundan şüphe etmez. Filozof ise kendisine sunulan bilgileri, hakikatleri ve inançları eleştirir; irdeler; doğru olanı, gerçek bilgiyi, bilgeliği arar; insanoğlunun hayatını anlamlı kılacak, yaşanmaya değer hale getirecek ve mutluluğa ulaştıracak ilkelere ve kuralları bulmak ister; bunlara uygun yaşamaya çalışır. Bu ilkelere ve kuralları, iyice araştırılıp akıl

yoluyla bulunmuş temeller üzerine kurmaya çalışır. Felsefi düşünce, eleştirici bir tavır takınmaktadır; eylem (ahlak) alanında, peşin hükümlerden, içinde yaşadığımız çevrenin bize kabul ettirdiği inançlardan, tutkularından, duygulardan ve alışkanlıklardan sıyrılıp uzak durmak, onlara dışardan bakmak, onları irdelemek ve eleştirmektedir. Kısacası, bilginin temeli olacak doğrulara ve davranışımızı yönetecek ilkelere ulaşmak çabasıdır; arayışıdır, sevgisidir.

Tarılı boyunca çeşitli filozoflar gelip geçmiş, farklı felsefe sistemleri kurulmuştur. Hatta, bu sistemlerin bazıları, uzun ya da kısa süreler boyunca, mutlak bir hakikat gibi kabul edilmiş; insan düşüncesini ve hayatını etkilemiştir. Bununla birlikte, gerçek felsefenin özünde, yukarıda açıkladığımız "philosophia" sözünün ilk anlamı, her zaman varolagelmıştır. Yani, gerçek felsefeler, her zaman, bir eleştirme, bir hakikat sevgisi ve arayışı; bir yaşayış, davranış ve ahlak meselesi olarak, bu amaçlara yönelmiş bir çaba olarak ortaya çıkmıştır. Sistemlerin ve çeşitli felsefi düşüncülerin derinine inilince, bu sevgiyi, arayışı ve çabayı görmek her zaman mümkündür.

Felsefe nedir?

Bu sorunun yanıtı felsefenin tanımıdır. Felsefeyi tanımlamadan önce; yaşanmış bir olayı nakledelim: 1832-1918 yılları arasında yaşamış, ünlü bir filozof olan "Jules Lachelier" Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra, Toulouse Lisesi'ne felsefe öğretmeni olarak atanır. Genç felsefeci, ilk dersinde ilk doğal soruyu sorar: Felsefe nedir? Sorunun ya-

nitini kendisi verir: Bilmiyorum!!

Öğrenciler, olan biteni okul dönüştü evde anlatırlar. Ertesi günü bütün kent, olaylara kızgınlıkla karışarak çalkalanır. Nasıl olur da bir felsefeci felsefenin ne olduğunu bilmez? Uğraştığı alanın özünden habersiz bir insanı nasıl olurda Paris'teki yetkililer öğretmen diye gönderirler?

Lachelier "felsefenin ne olduğunu bilmiyorum" demekle, felsefenin herkesin üzerinde anlaşabileceği genel geçerliliği olan, kesin bir tanımının yapılamayacağını belirtmek istemiştir. Lachelier çok haklıdır. Çünkü, felsefenin, mantıkçıların istediği gibi, "efradını cami, ağyarını mâni" kuralına uygun kesin bir tanımını yapmak çok zordur. Zorluğun nedenleri şunlardır: 1) Felsefe donmuş, statik bir bilgi kümesi değildir. Dinamiktir ve sürekli değişir. Tarih boyunca felsefi sistemler, felsefi sistemleri izlemiş; her filozof, kendinden önce gelenin görüşlerinden farklı, kimi zaman onlara zıt bir görüşle ortaya çıkmıştır. Şu anda öne sürülen felsefi görüşlere de karşı çıkılacaktır. Örneğin, Aquino'lu Ermiş Tomasso ve Karl Marx'ın ikisi de büyük filozoftur. Fakat kurdukları sınırları belirsizdir. 2) Felsefenin konusunun sınırları belirsizdir. Örneğin, fiziğin, tarihin belli konuları vardır. Felsefenin belli bir konusu yoktur. Her türlü varlık alanı felsefenin konusu olabilir. Felsefe, hem var olan şeylerle hem de onların bilgisi ile ilgilenir. Örneğin, felsefe, bilginin kaynakları,

karakteri ile ilgilendiği gibi sanatı, dini, dili, ahlakı da inceler. 3) Felsefe karmaşık bir varlık alanıdır. Bu karmaşıklığı, şair Necip Fazıl Kısakürek, şöyle ifade etmiş. Felsefe, bir çuval çürük ceviz içinde bulunan sağlam bir cevizi el yordamı ile bulmak demektir.

Felsefeyi tanımlamanın zorluğu-na karşın çok sayıda tanım yapılmıştır. Örneğin Platon'a göre felsefe, doğruya varmak, varolanı bilmek için düşüncenin yöntemli bir çalışmasıdır. Aristoteles için felsefe, ilkel bilimdir. Varolanın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran bilimdir.

Ünlü düşünür Farabi felsefeyi şöyle tanımlamış: Felsefe, varolmaları bakımından varlıkların bilinmesidir. İbn-i Sina'ya göre felsefe, nesnelerin hakikatlerinin bir insanın kavrayabileceği kadar kavranmasıdır.

Stoa okulu, felsefeyi, insanın davranışlarını düzenleyen, yaşamına yön veren bir sanat olarak tanımlamıştır.

Ünlü Alman filozofu Hegel'e göre; felsefe, "kendini bilinçli hale getiren düşünce"dir. Nesnelerin, düşünce tarafından derin bir şekilde incelenmesidir.

Kant felsefe için şu tanımı vermiştir: Felsefe, kendisini akla dayanan nedenlerle meşru kılmak veya haklı çıkarmak iddiasında olan zihinsel bir etkinlikdir.

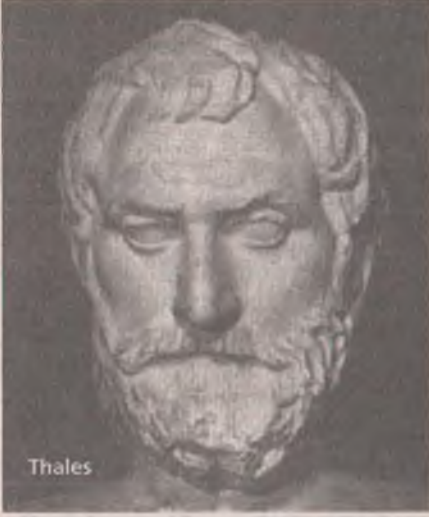
20. yy'da ün yapmış Alman filozofu Karl Jaspers, felsefeyi şöyle tanımlar: "Felsefenin özü, gerçeğin ele geçirilmesi değil, gerçeğin aranmasıdır. Diğer bir deyimle; felsefenin özü bilgi edinmekten çok, bilgiyi arayıp araştırmaktır. Felsefe yola koyulmak, yolda olmak demektir. Felsefede sorular yanıtlardan daha önemlidir ve her yanıt yeni bir soru olup çıkar."

Prof. Dr. A. Arslan felsefenin tanımlarını birleştirerek onu şöyle tanımlamış: Felsefe, akla dayanan nedenlerle kendisini meşrulaştırmaya çalışan, bireysel, eleştirici, refleksif, bütüncü ve tutarlı bir düşünme çabasıdır.

Tanill'i'ye göre; felsefe yapmak, bilgilerimiz üzerinde düşünmek, onları sorgulamak, yani "yeniden gözden geçirip tartışmak"tır.

Bu tanımlar felsefenin iki temel niteliğinin altını çizer: 1) Felsefenin

Thales

özü bilgiye sahip olmaktan çok, onu aramak ve araştırmaktır. 2) Felsefe akla dayanan bir düşünme çabasıdır. Felsefede kavramlarla düşünülür, Felsefe ihtiyaç duyduğu kavramları ödünç almaz, kendi yaratır. Bu nedenle; Deleuze-Guattari, felsefeyi, “kavram oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatı” diye tanımlar.

Russell’e göre; felsefe, Tanrı bilimle, bilim arasında her ikisinin de saldırısına açık bir tampon bölgedir. Felsefe “düşünmenin varolanla” kurduğu bir tür ilişkidir. Bu ilişkileri her filozof farklı biçimde kuruyor; var olana farklı boyutta bakabiliyor. Filozof, bu ilişkileri çözümlemeye çalışırken, kendisine çıkış noktası olarak ya dış dünyada varolanı alır ya da düşünceden yola çıkar.

Eğer filozofun çıkış noktası, dış dünyada varolan yani madde ise, onun felsefesi materyalist felsefedir. Eğer, çıkış noktası düşünce ise felsefe idealist felsefe adını alır. Materyalistler maddenin esas olduğunu ve düşüncenin onun ürünü olduğunu savunurlar. idealistler tüm dünyanın düşüncenin faaliyetinin bir sonucu olduğunu ileri sürerler.

Felsefenin temel disiplinleri

İlkçağda, bilimler, kendi özel araştırma alanlarını ve yöntemlerini tamamlamamışlardı. Evrensel bilgi kabul edilen felsefe tüm bilimleri kapsıyordu. Bugün bağımsız birer bilim olan fizik, kimya, biyoloji, psikoloji ve sosyolojinin çalışma alanlarına giren konular felsefenin konuları idi. Örneğin, felsefe tarihinin ilk filozof saydığı Thales, felsefe, astronomi, matematik, fizik konularında çalışmalar yapmıştı. Bilimler,

felsefenin bağrında geliştiller. Kendi konularını, yöntem ve araştırma tekniklerini belirlediler. Felsefeden ayrıldılar ve bağımsızlıklarını kazandılar. Bu nedenle, felsefeye “bilimlerin anası” denilmiştir.

Bilimler ayrıldıktan sonra, felsefenin yapısı yeniden oluştu. Bu yapı birçok daldan (disiplinden) oluşur. Felsefenin bu dalları içerik bakımından çok farklı alanlardır. Her birinin kendine özgü problemleri vardır.

Felsefenin temel dalları (temel disiplinleri), varlık felsefesi (ontoloji), bilgi felsefesi (gnozeoloji / epistemoloji) ve değerler felsefesi (aksiyoloji)dir.

Varlık felsefesinin konusu “Varlık ve varolan”dır. Bu felsefe disiplini, varolmanın doğasını, kaynağını, sınırlarını, değişmez ve kalıcı varlığın ne olduğunu, varlığın ilk nedenini araştırır.

Varlık sorunu, felsefe kadar eskidir. Hatta felsefenin varlık sorunu ile başladığını söyleyebiliriz. Varlık sorunu ilkin doğa felsefesinin araştırma alanı olmuş, ama asıl felsefe sorunu olma niteliğine Metafizikte ulaşmıştır. Metafizik deyimini ilk kez Aristoteles okulundan Andronikos (MÖ 70) kullanmıştır. Andronikos, Aristoteles’in yazılarını düzenlerken, doğayı inceleyen yazılarından sonra gelen yazıları, “TA META TA PHYSIKA” (fizikten sonra gelen)” adı altında toplamıştır.

Aristoteles, bu yazılarında incelediği konulara “ilk felsefe” diyordu. İlk felsefe yani metafizik, varlığı varlık olarak inceliyor; genel olarak varlığın koşullarını, kaç çeşit “neden” olduğunu, bütün varlıkların kaynağını açıklıyordu.

Ortaçağın sonuna kadar klasik felsefenin temel konusu metafizik idi. Bilimlerin ilerlemesi, metafiziğin eleştirilmesine yol açtı. Duyularımızı ve algılarımızı aşan konuları inceleyen metafiziğin sağlam bilgiler veremeyeceği ileri sürüldü. Bu eleştiriler sonunda metafizik, felsefenin ağırlık noktası olmaktan çıktı.

Bilgi felsefesinin konusu “bilgi”dir. Bilgi felsefesinin ilk sorusu, bilginin mümkün olup olmadığı sorusudur. Bilgi felsefesinin ikinci problemi, bilginin kaynağı ve araçları problemidir. Bilginin alanı, kapsamı ve sınırları problemi bilgi felsefe-

sinin önemli bir problemidir. Doğru bilginin ölçütü problemi de bilgi felsefesinin araştırdığı diğer bir problemidir.

Her şeyin bir olgusal, birde değer sel yanı vardır. Olgu, realitede meydana gelen ve ölçülebilen bir olaydır. Olgular, bizim dışımızda bize bağlı olmadan var olan gerçeklerdir. Değer ise kişinin nesne ile bağlantısında beliren şeydir. Olgu ve nesneler üstüne verdiğimiz hükümlerdir.

Değerler felsefesi, olayları, nesneleri, sahip oldukları veya temsil ettikleri “değer”leri inceleyen felsefe disiplini.

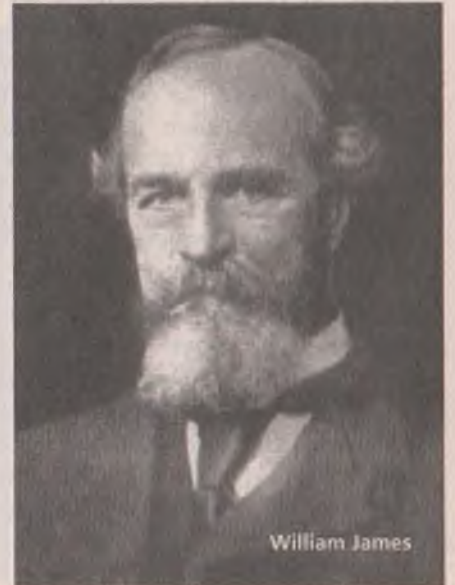
Bu disiplinin başlıca problemleri, değerlerin var olup olmadıkları, ne tür bir varlığa sahip oldukları, değerlerin yapısı, değerlerin kaynağı gibi problemlerdir(7, 5).

Değerlerin oluşturduğu varlık alanının bir parçası da ahlaksal değerlerdir. Ahlaksal değerler, kendilerini iyi veya kötü diye tanımlamamızın mümkün olduğu şeyler veya davranışlarla ilgili değerlerdir.

Ahlaksal değerleri ele alan felsefe disiplini de “Ahlâk Felsefesi/Etik”tir. Ahlak, belli bir dönemde, belli insan topluluklarıncı benimsenmiş, insan davranışlarına yol gösteren temel kurallar kümesidir.

Etik, ahlak dediğimiz bu kurallar kümesini kavram, mantık ve kuramlarla açıklamaya, değerlendirmeye çalışan felsefi disiplindir.

Bu temel disiplinlerin yanında felsefenin birçok alt dalları da bulunmaktadır. Örneğin, hukuk felsefesi, estetik (sanat felsefesi), bilim felsefe-

William James

fesi, dil felsefesi, tarih felsefesi, doğa felsefesi felsefenin alt dallarıdır.

Bu dalların sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin, teknoloji felsefesi, zaman ve uzam felsefesi gibi yeni felsefe disiplinleri hızla gelişmektedir.

Felsefenin yöntemleri

Bilim adamı, bir olayda neden-sonuç ilişkisini araştırır. Filozof, bir varlık alanını bütünüyle açıklamak ister ve sistemli bir varlık tablosu oluşturmak için çalışır. Filozof, bilim adamı gibi deneyden yararlanamaz. O, amacına felsefi düşünce denen akla dayanan, eleştirel ve yöntemli düşünce ile ulaşır.

Felsefi düşünce mantık kulvarında uygun akıl yürütme ile gerçekleşir. Felsefi bilgi bu akıl yürütmenin ürünüdür.

Felsefi bilgi yöntemlerle elde edilir. Felsefenin kullandığı yöntemler aynı zamanda aklın da kullandığı yöntemlerdir. Felsefenin yöntemlerinden ikisi bilimin de kullandığı "Tümevarım ve Tümdengelim" yöntemleridir.

Tümevarım (Endüksiyon), tekil durumlardan kalkarak genel sonuçlara varmaktır. Örnek: Gözlediğim, 1. Aslanın yelesi vardı. 2. Aslanın yelesi vardı. 3. Aslanın yelesi vardı. ... Aslanın yelesi vardı. O halde bütün aslanların yelesi vardır.

Tümdengelim (Dedüksiyon), genelden özele doğru giden bir çıkarım türüdür.

Tümdengelim yöntemi, "Tüm A'lar B'dir. / x bir A'dır. / O halde, X bir B'dir." formuna uyan bir akıl yürütmedir.

Felsefenin kendine özgü yöntemleri de vardır. Bu yöntemlerden birisi, "derin düşünme (reflexion)"dur.

Derin düşünme, zihnin sahip olduğu bilgileri soruşturma konusu yapmasıdır. Zihnin kendi üzerine dönme hareketidir. Yaşam deneyimizden, bilim ve teknolojiye kaynaklanan bilgilere sahibiz. Derin düşünme bu bilgilerin üzerinde düşünmek, sorgulamak, soruşturmak demektir.

Örneğin, bilim üzerinde derin düşünmek, bilimin sonuçları ve yöntemleri üzerinde kendimize sorular sormamız demektir.

"Bilimsel bilginin doğası nedir?

Acaba bilim derin gerçeğe erişebilir mi? Yoksa bize sadece pratik formüller ve işe yarar semboller mi vermektedir? Matematikçinin sözünü ettiği aksiyomların değeri ve anlamı nedir?" sorularını sormak ve onlarca yanıt aramak demektir. Bu arayışın sonunda "Bilim Felsefesi" oluşur.

Derin düşünme yöntemini en iyi uygulayan "Sokrates"tir. Sokrates, derin düşünme uygulamasına, kendisini ebe olan annesine benzeterek, doğurtma yöntemi adını vermiştir. Sokrates, hiçbir şey öğretmezdi. O, bir ebe gibi problemlerin ortaya çıkmasına yardımcı olurdu.

Felsefenin soyut olduğuna ilişkin genel bir yargı vardır. Oysa biraz dikkatlice incelenirse, felsefelerin oluşum süreçlerinde, gözlemin, somut olandan yola çıkmanın ne denli ağırlıklı olduğu anlaşılabilir. Örneğin, Aristoteles, güçlü bir gözlemcidir. Platon'da gözlemcilikte ondan geri kalmaz. Filozoflar gözlem yapmakla yetinmez. Gözlemleri kavramlaştırır. Bu kavramlar, insanın düşünce dünyasını zenginleştirir.

Felsefenin yararı

Felsefenin yararlı bir düşünsel etkinlik olduğunu savunanlar olduğu kadar felsefe ile uğraşmanın zaman israfı olduğunu savunanlar da var.

Felsefeye değer vermeyenler, onu, gerçekle ilgisi olmayan fikir cambazlığı, seçkin kişilerin ilgi alanı, karanlık, ne olduğu belli olmayan bir oyun sayarlar. Özellikle, bizim entelektüellerimiz arasında müfrit felsefe karşıtları vardır. Örneğin, 17. yy.da yaşamış divan şairi Nabi, "Hikmet-i Felsefeden eyle hezar" yani "ondan kork, çekin" demiş. Yahya Kemal Beyatlı şöyle yazmış: "Felsefe tarihini yakından biliyoruz. Bir feylesofun hem de aksi bir nazariye (kuram) ile halef (ardıl) olduğu ve hükümlerin muttasıl (aralık vermeden sık sık) değiştiği malumdur. Eğer milletler, nazariyeleri muttasıl değişen filozoflar silsilesinin kafasına tâbi kalarak değişselerdi kürr-i arz (dünya) üzerinde tekevvin (oluş, varolma) hadisesi dururdu."

Felsefeyi değersiz ve hatta sakıncalı bulan Yahya Kemal'in şiirlerinde felsefi düşüncelere rastlanır. Aşağıdaki rubaisi buna örnektir: Dünyâde ne ikbâl ne servet dileriz / Hatta

ne de ukbâda (ahret-öbür dünya) sadet dileriz / Aşkın gül açan bülbül öten vaktinde / Yâranla tarap (dostlarla coşkulu birliktelik) yar ile vuslat dileriz.

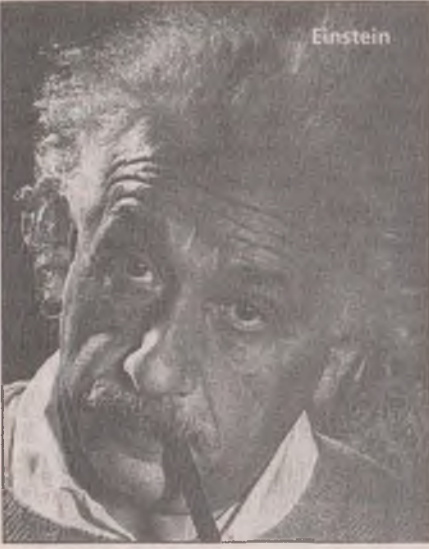
Şair, bu rubaisinde bir yaşam tarzı tanımlamış, felsefenin "nasıl bir yaşam?" sorusuna yanıt vermiş, böylece felsefi düşüncesini ifade etmiştir. Yahya Kemal, Felsefe Profesörü Şekip Tunç için yazdığı rubaide şöyle der: "Hikmet sayılır bunca ruba-imiz var / Sokrat'ca Felâtun'ca ruba-imiz var / Hikmetten fazla şi'rî andırır bir de / Üstâd şekip Tunç'a ruba-imiz var."

Yahya Kemal, bu rubaisinde rubailerinin Hikmek (felsefe) sayılmasıyla övünüyor, kendini Sokrat ve Eflatun'la eş tutuyor. Felsefeyi sakıncalı bulmasına karşın felsefeden güç alıyor. Felsefeyle alay eden, onu aşağılayanlara Aristo şöyle yanıt vermiş: Felsefe yapmak gerekir diyorsanız, felsefe yapmalısınız. "Felsefe yapmak gereksizdir" diyorsanız, yine felsefe yapmak gerekir. Ünlü düşünür Paskal diyor ki: "Felsefe ile alay etmek felsefe yapmaktır. Aristo ve Paskal'ı doğrulayan kanıt Gazzali'nin tutumudur. Çünkü, Gazzali felsefeyi yıkmaya çalışırken felsefe yaptı ve filozofların arasına girdi. Ünlü filozof Descartes, doğal olarak felsefeye büyük değer verir. Bu konuda diyor ki; felsefesiz yaşamak gözü kapalı yaşamaktır.

Pragmatizm (faydacılık) akımının önemli isimlerinden William James, felsefe için diyor ki: Felsefe, insanın uğraştığı şeyler arasında en yükseği ve aynı zamanda en bayağısıdır. Küçük şeyler üzerinde uğraşır ama, insan zihninin önüne, en geniş ufukları açar. Günlük lisanda kullanılan bir deyimle: Karın doyurmaz, fakat ruhlarımızı cesaretle doldurur.

Felsefi sorunlarla doğrudan ilgilenmeyen filozof olmayan bilim adamları da felsefeye büyük değer verir. Örneğin, Nobel ödülü almış bir bilim adamı olan Claude Bernard diyor ki: Jimnastik sayesinde bedenimiz güçlendiği gibi zihin jimnastiği olan felsefe sayesinde de aklımız güçlenir.

Felsefe, bilim adamları için sadece bir zihin jimnastiği değildir. Felsefe özellikle kuramsal doğa bilimi için yaşamsal önemi olan bir düşün-

Einstein

sel etkinliktir. Einstein, Plank, De Broglie, Max Born gibi pek çok seçkin bilim adamı felsefenin doğa bilimlerindeki önemini belirtmişlerdir.

Bazı bilim adamları, bilimle felsefe arasında bir ilişki olmadığını düşünürler. Onlar için felsefe başka şey bilim başka şeydir. Bu düşünce doğru değildir. Çünkü insanlar yaşamalarını sürdürürken deneyim(10) ve bilgi kazanırlar. Bir mesleği olan, özellikle, bilimsel etkinlik içinde olan insanlar, iyi tanımlanmış, aydınlık kavramlar edinirler. Fakat, yaşam deneyimi zengin, bilimsel ve teknik bilgisi derin bir insan, eğer felsefe bilmiyorsa, bir yanı eksik kalır. Bilimsel çalışma yapar, fakat bilimin ne olduğunu bilmez. Teknoloji üretir, teknolojiyi tanımaz. Bu çeşit insanlar, özellikle bilim insanları, deryada yaşayan fakat deryayı bilmeyen balıkların durumuna düşer.

Felsefenin de, bilimin de amacı, gerçeği bulmak, doğrulara ulaşmaktır. Amaçları arasında fark yoktur. Aralarındaki fark, bilimin, olaylar arasındaki ilişki ve bağlantıları belirtmekle yetinmesine karşın felsefenin bu ilişkilerin derinine gitmeye çalışmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bilim, duyularımız ve deneylerimizle tanıdığımız olayların birbirini "nasıl izlediklerini" hangi yasalara uyduğunu belirtir ve açıklar. Oysa felsefe bu olayların "ne" olduklarını bulmaya çalışır. Örneğin, biyoloji yaşam olaylarının, psikoloji ruhsal olayların ilişkisini inceler, onların uyduğu yasaları araştırır. Felsefe, yaşamın ve ruhun ne olduğunu sorar, onların özünü açıklamaya çalışır. Bilimlerin tümü gerçeği bulmaya çalışır, felsefe

gerçeğin ne olduğunu araştırır.

Felsefe, bilimlerin ele almadığı en genel sorulara yanıt vermek, bilimlerin ortaya koyduğu sonuçları bir araya toplayıp, genel bir bilgi ortaya koymak ister. Evren hakkında toplu ve kapsayıcı bir görüş belirlemek için uğraşır.

Felsefe, toplumun zaman içinde gidişinin doğrultusunu ve yönünü etkileyen önemli bir güçtür. Toplumda oluşan değişimleri saptar, onları soyutlar, teori oluşturur ve toplumu yönlendirir. Felsefenin bu işlevinin iki önemli örneği Fransız ve Sovyet ihtilalleridir. Aydınlanma felsefesi Fransız İhtilali'nin, Marksist felsefe Sovyet İhtilali'nin ilham kaynağı olmuştur.

Mongolfier kardeşlerin balonla ilk uçuşlarını izlemek için meydanda toplanan seyircilerden biri yanındaki kişiye dönerek şu soruyu sorar: İyi de bu ne işe yarar bayım?

Soru sorulan kişi o sıralarda Fransa'da bulunan ünlü Amerikalı bilgin ve siyaset adamı Benjamin Franklin'dir.

B. Franklin bir soru ile yanıt verir: Yeni doğmuş bir bebek ne işe yarar bayım?

Bu yanıt felsefenin ne işe yaradığı sorusuna verilecek en güzel ve anlamlı yanıtıdır.

Prof. Tanilli, felsefenin yararını şiirsel bir üslupla şöyle açıklar: Felsefenin en büyük yararı, matematikten fiziğe, teknikten sanata, tarihten politikaya ve hukuka değin bütün bilgi birikimini yeniden ele alıp, "eleştireci aklın" süzgecinden geçirerek bir bütün içinde yoğurmasıdır. Akla dayandığı için, ister istemez bilime dayanan, bu niteliği ile her türlü dogmatizme ve bağnazlığa karşı olan felsefe, çoğu kez sanıldığının tersine, bulutlarda dolaşan, soyut ve anlaşılabilir bir dille örülü esrarlı bir şey değil, daha güzel bir dünya yaratma, daha insanca bir düzen kurmayı amaç edinmiş somut, açık ve aydınlık bir aranıştıdır. Prof. Tanilli'nin bu bilgece açıklamalarına dayanarak "insana, bu aranıştan daha faydalı ne olabilir!" diyebiliriz.

Felsefenin pek çok yararı sayılabilir. Fakat, onun en büyük yararını Sokrates ifade etmiştir. Araştırılmayan, incelenmeyen, üzerinde düşünülmeyen hayat yaşanmış sa-

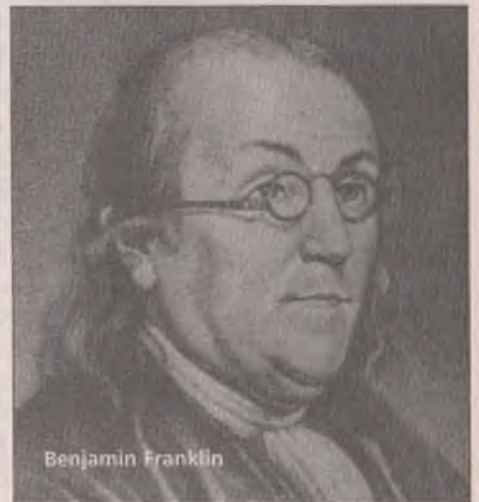
yılmaz.

O halde, ömrümüzü boşa geçirmek istemiyorsak, onu mutlu yaşamak istiyorsak, bilgeliğe ulaşma özlemini duyuruyorsak başvurulacak en yararlı kaynak "felsefe"dir.

Hakça bir toplum düzeni özleyen, insana yaraşan bir dünya inşa etmek için uğraşanların en etkin kılavuzu "felsefe"dir.

KAYNAKÇA

- 1) Hilav, S., *100 Soruda Felsefe El Kitabı*, Gerçek Yayınevi, 1970.
- 2) Akarsu, B., *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, 1975.
- 3) Tanilli, S., *Yaratıcı Aklın Sentezi*, Felsefeye Giriş, Adam Yayınları, 1997.
- 4) Mengüçoğlu, T., *Felsefeye Giriş*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, 1968.
- 5) Öner, N., *Felsefe Yolunda Düşünceler*, M.E.B. Yayını, 1995.
- 6) Yazıcı, S., *Felsefeye Giriş*, Alfa Yayını, 1999.
- 7) Arslan, A., *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Ege Üniv., 1995.
- 8) Jasperk, K., *Felsefe Nedir?* Say Yayınları, 1986.
- 9) Deleuze, G., Guattari, F., *Felsefe Nedir?*, Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- 10) Russell, B., *History of Western Philosophy*, G. Allen-Unwin Ltd, 1961.
- 11) Çotuksöken, B., *Felsefi Söylem Nedir?* Kabalcı Yayınevi, 1992.
- 12) Dizerman, T., *Felsefe Tarihinin Sorunları*, Amaç Yayıncılık, 1988.
- 13) Laertius, D., *Lives of Eminent Philosophers*, Harward University Press, 1972.
- 14) Keklik, N., *Felsefe*, Çağrı Yayınları, 1979.
- 15) Arslan, A., *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, 1994.
- 16) Çüçen, K.A., *Felsefeye Giriş*, ASA Yayını, 1999.
- 17) Tunali, İ., *Felsefe*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1990.

Benjamin Franklin

Yükseköğretimde ayrışma derinleşiyor

AB'nin yaşamsal önem verdiği ve o nedenle arkasına siyasi irade koyduğu yükseköğretime ve okula ilişkin mantığın Türkiye tarafından "aldım kabul ettim" kolaycılığı içinde karşılanması tam bir çözülme ve ulusal olandan kopma işaretidir.

Prof. Dr. Uçkun Geray

(İ.Ü.Orman Fakültesi Ormancılık Ekonomisi Anabilim Dalı)

Önceki Milli Eğitim Bakanı Sayın Mumcu döneminde, 31/12/2002 tarihinde, Yükseköğretim Reformu Tasarısı'na katkı çağrısı yapıldığı belleklerde. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlatılan ve yayımlanan "Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji" başlıklı raporun, yani ilk raporun, bir özeti mahiyetinde olan bu çağrı metninin önemli özelliği, Avrupa Birliği (AB)'nden ve AB yükseköğretim sistemiyle bütünleşik olan 1998 Sorbonne ve 1999 Bologna deklarasyonlarından bir model olarak söz etmesidir. Nitekim çağrıda, "Avrupa Birliği'ne girmeyi hedeflemiş olan bir Türkiye'nin bu değişimlere kayıtsız kalması düşünülemez" denilmektedir. Bu bağlamda çağrı metninde öne çıkarılan iki kavram "standardizasyon" ve "uluslararasılaşma" kavramlarıdır.

Bologna deklarasyonunda geçen "Yükseköğretim sistemlerinin daha yüksek kıyaslanabilirlik ve uyumluluk kazanmasını tam olarak sağlamak için yine de sürekli ivmeye gerek vardır", "Avrupa yükseköğretim alanı kurmak ve Avrupa yükseköğretim sistemini uluslar arası boyutlarda yaygınlaştırmak", "Avrupalı vatandaşların istihdam edilmesini ve Avrupa yükseköğretim sisteminin uluslar arası rekabetini desteklemek için diploma eki'nin de uygulamaya konulmasıyla daha anlaşılır ve kıyaslanabilir dereceler sisteminin benimsenmesi", "Ser-

best dolaşımının etkin uygulanmasındaki engellerin aşılmasıyla hareketliliğin sağlanması", "... kalite güvencesi için Avrupa işbirliğinin desteklenmesi" ve "... entegre inceleme, eğitim ve araştırma programlarına ilişkin yükseköğretimde gerekli Avrupa boyutlarının desteklenmesi" gibi ifadeler uluslararasılaşma ve standartlaştırma hedeflerini açıkça göstermektedir. AB'nin hedefleri ve iç tutarlılığı çerçevesinde AB üyesi ülkeler için bu sayılanlar, daha doğrusu Bologna deklarasyonu doğru olarak kabul edilebilir. Ancak Türkiye yükseköğretiminin sözü edilen iki kavram doğrultusunda değiştirilmesi ile ortaya çıkabilecek sonuçlar üzerinde özenle durulmalıdır. Dahası, yükseköğretimle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan öteki gelişmeler de bu sırada dikkate alınmalıdır.

Deklarasyona göre, Avrupa Yükseköğretim Alanı, kendi içerisinde uyumlu, rekabet düzeyi yüksek ve

kıyaslama olanaklı bir yapı olarak hedeflenmiştir. 1999'da Avrupa Yükseköğretim Alanı konusunda Bologna'da gerçekleştirilen atılımının arkasından, 2001 yılında Türkiye'nin de sürece katıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ilk TÜSİAD raporunda doğal olarak bu sürece doğrudan gönderme yapılmamıştır. İkinci TÜSİAD raporunda da açık bir gönderme yer almamaktadır. Ancak özde birlik bulunmaktadır.

Deklarasyona katılan ülkelerin eğitim düzeylerini geliştirme; 2005'e kadar ulusal ve uluslar arası ölçekte, yüksek okullarda kaliteyi güvence altına alma; deklarasyon doğrultusunda geliştirme sistemlerini kurma; akreditasyon yoluyla yükseköğretime AB damgasını vurma; sınav ve eğitim sonuçlarının benzerliğini sağlama; Avrupa kredi sistemini üniversiteleri kapsayacak şekilde yaygınlaştırma; özetle, katılımcıların dolayısıyla ülkemizin yaşayacağı ve dayatılan süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güncel durum itibarıyla ve eğitim ve araştırma boyutları bir bütün halinde dikkate alındığında, ülkemizde Avrupa Yükseköğretim Alanına hemen katılma, yahut gerekli koşulları kısa sürede gerçekleştirme gücünde olan bilim dallarının, fakültelerin ve üniversitelerin yaygın olmadığı söylenebilir.

Avrupa Yükseköğretim Alanı koşullarını yerine getirme açısından finansal, teknik, eğitsel ve araştırmaya dönük, ülkeye özgü desteklerin esasen çok kısıtlı olacağı ve bu-

nun bilim dalları, fakülteler ve üniversiteler arasında zorunlu olarak bir ayrışmaya götüreceği de ifade edilebilir.

Gerek güncel ortam içerisinde, gerekse gelecek süreç içerisinde, hem ülke kaynaklarının, hem AB kaynaklarının ülkenin kalkınma amaç ve stratejisi uyarınca yönlendirilmesinde açık uyumsuzlukların olacağı da ortadadır. Nitekim "hazırda hangi yükseköğretim kurumu varsa" bunların sürece dahil olmaya çalıştığı görülmektedir.

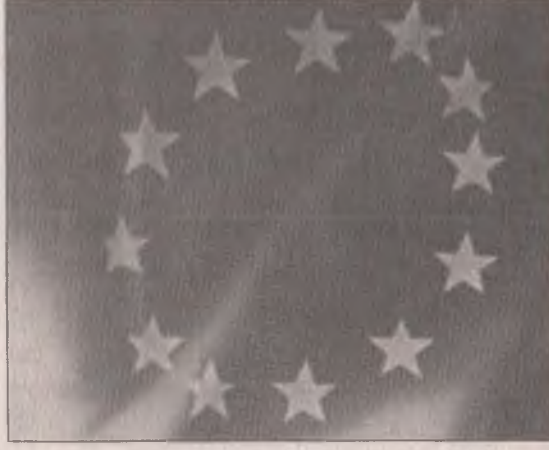
Bu sürece, doğru ya da yanlış, şimdiden veyahut erken katılımların, bilim dalları, fakülteler ve üniversiteler arası derin nitelik ve fırsat farklılaşması yaratacağı ve olağan koşullar altında bu farklılaşmanın azalmayacağı, hatta artacağı, o nedenle de ülke yükseköğretiminde ikili bir yapının ortaya çıkacağı görülmektedir. İkili yapının bir yanında mevcut koşulları ve yakın gelecekteki koşulları itibarıyla Avrupa Yükseköğretim Alanına uygun olanlar, başka deyişle akredite olabilecek kurumlar, diğer yanda ise bu koşullara ne zaman ulaşabileceği belli olmayan yükseköğretim kurumları yer almaktadır.

Avantaj sahibi olarak sürece başlayan yapı içerisinde aynı bilim dallarının ya da meslek kümesinin birçok örnekle, yani birçok kurumla yer alacağı ve bunların da çoğunlukla mühendislik, mimarlık ve tıp ile doğrudan ya da dolaylı bilim dalları ve meslekler olacağı gerçeği de yukarıdaki tabloya eklenmelidir. Ulusal araştırma öncelikleri ve nihayet ulusal bilim politikasıyla bu avantajlı yapının içeriğinin örtüşmesi de beklenmemelidir. Zira yönlendirme ve denetim AB'nin eline geçmektedir.

Bu durum, kurumlardaki ayrışma gibi, aynı adlı mesleklerde de bir ayrışma ve bir ikili yapı anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, akredite olan kurumlardan diploma alanlarla, öteki kurumlardan diploma alanların farklı avantajlarla hayata atılacakları anlamı çıkmaktadır. Bu nedenle, avantaja sahip olan bilim dallarının, diplomaların, öğrenci ve öğretim elemanlarının da proje yapma ve endüstri ile bağ kurma bağlamın-

da öne çıkacakları görülmektedir.

Dolayısıyla, "rekabet" ilkesinin bu tablonun içerisine katılmasının yıkıcı sonuçları olabilecektir. Örneğin donanım sağlamada, proje almadaki, öğrenci ve öğretim elemanı mübadelesinde, hareketliliğinde, fırsat farklılıkları beklenmelidir. O neden-

ledir ki, rekabetçi ortam yaratma ilkesinin olası sonuçları, rekabetin içeriği ve hangi koşullarda yapıldığı ile yakından ilgilidir. Eğer bu tabloya "kendi kaynağını yaratma", "piyasalarla etkileşim içinde çalışma" ilkeleri de eklenirse "rekabet" mantığının yıkıcılığa dönüşeceği öngörülebilir.

Bütün bunlara göre, söz konusu ikili yapı, bir yanıyla meslekler arası boyutta parçalanmaya, bir yanıyla da meslekler içi parçalanmaya kapı açacaktır.

Oysa, ülkenin elinde öğrenci ve öğretim üyesini, bilgi ve becerilerini geliştirmek üzere uygun ülkelere gönderebilecek kaynak bulunmaktadır. Ankara Ticaret Odası'nın "Türk Beyin Gurbetçileri" raporuna göre, yurt dışında okuyan 50 000 kişinin ülkeye yıllık maliyeti 1,5 milyar dolar, okumak üzere yurt dışına giden fakat dönmeyen öğrencilerin yıllık maliyeti 900 milyon dolar, toplam olarak da yıllık 2,4 milyar dolardır. Yurt dışına diploma almak üzere giden alanların çoğunluğu yanlış bir seçimi ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu süreç yönlendirilmeye ve denetlenmeye muhtaçtır. Hedeflenen bilim ve meslek alanlarına, hedeflenen kurumlara, nitelikleri yeterli olan gençler yönlendirilebilir, desteklenebilir. 1,5 milyar dolar devreye sokulmak suretiyle bir yıl süreli olarak 50 000

öğretim elemanını ve öğrenciyi destekleyecek güç elde edilebilecektir. Bu, ülkeye, kalkınma amaç ve stratejisiyle örtüşen alanlarda bilgi, teknoloji ve beceri kazandırmaya dönük yönetme ve denetleme erki sağlayacak bir çözümdür. Üstelik, kimlikli ve devşirilmemiş bir insan gücüne sahipliği sağlayan bir çözümdür. Bu kaynağın dışında, yurt dışı hakemli dergilerde yayın yapmak üzere gerçekleştirilen ve aslında dış ortama destek olan araştırmalarda harcanan büyük kaynaklar ve söz konusu dergilerde yayın yapmanın yazarlara yüklediği maliyetler üzerinde de durma zorunluluğu vardır.

Avrupa vatandaşlığı

Yukarıda, deklarasyondan yapılan alıntılar içerisinde yer alan Avrupa Vatandaşlığı da özel olarak dikkat gösterilmesi gereken bir kavramdır. "...ortak sosyal ve kültürel mekana ait olma ve paylaşılan değerler hakkında bilinçlilik sağlama Avrupa Vatandaşlığının vazgeçilmez, birleştirici ve zenginleştirici unsuru olarak" demek suretiyle AB bu kavramı öne çıkarmak zorundadır. Zira ulusalcılığın, bağımsızlıkçılığın korunması ve her üye yurttaşının ulusal kimliğini sürdürmek istemesi halinde birliğin oluşması ve yaşaması mümkün değildir. Bu üst devlet, yani AB kendi vatandaşını şekillendirmek zorundadır ve bu haliyle hedeflenen sürecin yadırganacak yanı yoktur. AB için bu süreci doğru ve doğal görmek, buna karşılık AB'ye girmemiş olan ve girmesi beklenmeyen bir ülke olarak Türkiye eğitiminde kendi vatandaşını şekillendirmeyi doğru ve doğal görmemek açık bir çelişkidir. Gerçekten de AB halklarının kendilerini Avrupalı olarak tanımlayabilmemesinin yolu, AB bağlamında varolan yahut hedeflenen değerlerin içselleştirilmesinden geçmektedir. Bunun sağlanabilmesinin asıl ve en güvenilir yolu ise eğitimidir, okuldur. AB'nin kuruluş anlaşması demek olan Maastrich Antlaşmasının 126 sayılı maddesi ile "Kendisini, belirli bir millete ait olmadan önce ve öncelikle ve hatta bütünüyle onun yerine geçmek üzere mutasavver bir Avrupa Milleti'ne ait olmayı sağlayacak"

bir süreç ileri sürülmektedir.

Bologna Deklarasyonu'ndaki "Herhangi bir uygarlığın canlılığı ve verimliliği, diğer ülkeler için o kültürün çekiciliği ile ölçülebilir. Avrupa yükseköğretim sisteminin, bizim olağanüstü kültürel ve bilimsel geleceklerimizle eşdeğerde dünya çapında çekime sahip olmasını hedeflemekteyiz" ifadesi, hareketin, dolayısıyla da AB'nin yalnız kendi sınırları içerisinde değil, dışında da bir etki alanı yaratmaya odaklandığını göstermektedir.

AB'nin bu bakışına, bizden, içimizden de destek verilmektedir. Örneğin "AB'ne geçişin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için eğitim ve okul sisteminde de önemli bir hazırlığın yapılması gerekir", "Yani AB'ne giriş konusunda farklı algılamalar bulunmaktadır... iyi bir geçişin gerçekleşmesi için toplumda belirli bir motivasyon, heyecan ve coşkun olmaları gerekir. Bu nedenle eğitim ve okul aracılığıyla öncelikli olarak toplumu yeni yapılanmaya geçiş konusunda motive edecek nitelikte çalışmalar yapılmalı ve toplum yeni döneme geçişin gerekliliği konusunda ikna edilmelidir" denilmektedir. Nitekim, bazı üniversitelerde ve sivil toplum kuruluşlarında AB'yi tanıtmaya, AB yolunda heyecan yaratmaya, ikna etmeye ve insan devşirmeye dönük çalışmalar yapılmaktadır.

Bu ifadelerle yetinmeyen aynı çevreler, Türk toplumunun içe kapalı olduğundan, kendini yalnız hissettiğinden, kabul edilmediği için de kendisinin başka toplumları kabul etmediğinden, ayırt edildiğini düşünürken "onlar" ı yarattığından, bu alınganlıkların bırakılması gerektiğinden, ilişki içinde olunacak toplumların önyargısız tanınması gereğinden, "öteki" toplumların tanınması ve onlara yönelik alışılabilirlik yaklaşımının terk edilmesi yolunun eğitim ve okul olduğundan, okulların başka toplumları ve onların sosyokültürel özelliklerini, "düşman", "dost" gibi eski kalıplarla değil, olduğu gibi, yalın olarak tanıtmaları gereğinden, yurt dışında başarılı olabilmenin... yabancı dillere ve kültürlere aşina olmaktan geçtiğinden de söz etmektedirler.

Dolayısıyla okula ve eğitime, böyle düşünenlerce, AB heyecanı yaratma ve AB kültürünün özümsemesi işlevi yüklenmektedir. Daha da ileri gidilerek, okulun temel işlevlerinden bir tanesinin vatandaşlık bilincinin kazandırılması olduğu ileri sürülmek suretiyle, "Türk insanı bundan böyle aynı zamanda bir Avrupa Vatandaşı olacaksa... Avrupalı olmanın bilincine... sahip olmalıdır, öteden beri ulusal bilinci kazandırma ve benimsetme üzerine odaklanmış olan eğitim sistemi... Avrupalılık bilincinin kazandırılmasında rol almalıdır." denil-

Socrates Youth

mekte- dir. Duruma bakarak denilebilir ki, Bologna Deklarasyonu'nun neleri ifade ettiğini iyi anlamış ve satır aralarını iyi okumuş bulunan ve onun yandaşı olarak hareket halinde olan bir "sosyete" vardır. Bütün bunlar, aynı zamanda bu hareketin karşısına geçmenin ne kadar önemli bir ulusal görev olduğunu da göstermektedir.

Altıncı çerçeve programı

Avrupa Yükseköğretim Alanı doğrultusunda çalıştırılan en önemli mekanizma 6. Çerçeve Programıdır. Programın en belli başlı çıkış nedeni ve aynı zamanda gidermek istediği korku, Avrupa'nın küresel dünya ekonomisinden gitgide uzaklaşmasıdır. Bu korkunun giderilmesi için ise siyasi irade şart koşulmaktadır. Dolayısıyla Avrupa Yükseköğretim Alanı ve onun mekanizması olan 6. Çerçeve Programı AB'nin stratejik nitelikli öğeleridir.

Bu programın tematik nitelikli amaçları yanında tematik olmayan amaçları da belirlenmiş durumdadır. Tematik olmayan amaçlardan bir tanesi insan kaynakları ve hareketlilik olarak belirlenmiştir. Bu başlık altında, eğitim doğrultusunda hareketliliğin teşvik edilmesi ve Avrupa'nın üçüncü ülke araştırmacılarına daha çekici kılınması da vardır. Dolayısıyla,

6. Çerçeve Programı'nın, Amerika Birleşik Devletleri'nin gelecek gördüğü beyinleri kazanma yolunda uyguladığı politikaya karşılık olarak geliştirildiği söylenebilir.

6. Çerçeve Programını destekleyen en önemli araçlardan bir tanesi ise Socrates Programı'dır. Socrates Programı'nın beş temel amacı içerisinde eğitimin her düzeyinde Avrupa boyutunu güçlendirmek ve eğitim boyunca hareketliliğe ve işbirliğine destek vermek yer almaktadır.

Socrates Programı'nın önemli bir ögesi ve alt programı olan Erasmus Programı'nın amacı ise yükseköğretimin kalitesini arttırmak ve Avrupa boyutunu güçlendirmek, bu doğrultuda üniversiteler arası işbirliğini teşvik etmek, öğrenci ve öğretmenlerin Avrupa hareketliliğini desteklemektir. Erasmus, öğrencilere 12 aya varan bir yükseköğrenim olanağı vermekte, bu yükseköğrenim döneminin kendi ülkelerinde tanınmasını kolaylaştırmaktadır. Öğ-

retim kadrosuna ilişkin olarak da, bir Avrupa ülkesinde kısa süreli ders vermeyi teşvik düşünülmüştür. Erasmus Programı'nın bir başka temel ögesi de Youth (gençlik) Programı'dır. Bu program gençlerin Avrupa'yı keşfetmeleri ve Avrupa'nın inşasında yer almaları doğrultusunda değişim etkinliklerine ve Avrupa gönüllü hizmetine verilecek destekleri içermekte, aynı zamanda gençlerin yerel düzeyde ortaya çıkan işlendirme imkanlarından faydalanmalarına imkan sağlamaktadır. Sözü edilen değişim programları gençlerin sosyal ve kültürel ortamları tecrübe etmek, Avrupa ortamı hakkındaki farkındalıklarını arttırmak amacıyla düşünülmüştür.

Ne ilgi çekicidir ki, bugünlerde medyada çeşitli AB programları ve bunlara yapılan başvurular çokça konuşulur olmakta, Socrates programları hakkında haberler çıkmaktadır. Böyle bir haberde, bir vakıf okulunun hazırladığı projelerden ve çalışma süreçlerinden söz edilmektedir. Koordinatör durumundaki öğretmen, amacın, eğitimin kalitesini yükseltmek, kültürler arası ilişkileri ve hoşgörüyü geliştirmek, Avrupalılık bilincini oluşturmak olduğunu belirtmektedir. Ayrıca okulun "Vatandaşlık" projesinin amacının, Av-

rupa Birliği Vatandaşı olacak bireylerin görev, sorumluluk ve haklarının bilincinde olmalarını sağlamak olduğunu da vurgulamaktadır.

Gats

Avrupa Yükseköğretim Alanı ve 6.Çerçeve Programı ile bir başka sürecin yani Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (The General Agreement on Trade in Services: GATS) arasındaki ilişki de dile getirilmek zorundadır. Bu anlaşma (1995) ile 12 kategoriye ayrılmış yaklaşık 160 hizmet sektörünün ticarileştirilmesi, serbestleştirilmesi ve yabancılara açılması güvence altına alınmak istenmektedir. 120 sektör arasında iletişim, inşaat, eğitim, ormanlık, çevre, sağlık, turizm, dinlenme, kültür, spor, ulaştırma, enerji dağıtımı, müteahhitlik, kent planlama, tarım, araştırma... hizmetleri, kısacası toplum yaşamındaki hemen her hizmet sektörü vardır ve işte bu sektörler, bu anlaşmaya göre ticarileştirilecek, serbestleştirilecek ve yabancılara açılacaktır. Devletin verdiği hizmet eğer ticarete konu ise ve devlete kazanç sağlıyorsa bu hizmet de anlaşma kapsamı içerisine girmektedir. Sözleşmeye ilişkin taahhüt ve muafiyet listeleri ve mesleklerin tanımını konularında müzakereler sürmektedir. Ancak 2005 yılında tüm ülkeler taahhüt ve muafiyet listelerinin içerdikleri hariç, tüm kısıtlamaları kaldırmak durumundadır. Ne var ki, GATS'm serbestleştirdiği asıl faktör doğrudan emek değil, hizmeti sağlayan sermayedir. O nedenle de hedeflenin, gerçek kişinin dolaşımı değil, bir şirketin çalışanının, personelinin dolaşımıdır. Hizmet sektörünün dünyada hızla büyümesi ve bunun içinde de sınır ötesi hizmet ticaretinin payının artması, üzerinde önemle durulması gereken bir gelişmedir. Bu alanda iş gören müteahhitlerin ağırlıkla Batı'nın şirketleri olduğu da bildirilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre mimarlık ve mühendislik hizmet kategorileri en çok ve hızlı büyüyen sektörler olarak küresel sayının yüzde 60'ına ulaşmaktadır. Özetle, bu gelişmeden çıkarılacak sonuç şudur ki, ülke uluslar arası hizmet sermayesinin pazarı olmaya, haksız rekabete ve işsizliğe doğru yol almaktadır.

Üstelik standart belirleme ve akredite etme, yani yönetme ve denetleme GATS nedeniyle zengin kesimin eline verilmektedir.

GATS'ın öngördüğü ortamda yabancı firmaların kendi kilit personeli ile hizmet vermek isteyecekleri kesindir. Zira Batı'da da hayli büyük işsizlik bulunmaktadır. Bunun dışında bu hizmet şirketlerinin talepecekleri yerel elemanların, akredite edilmiş yükseköğretim kurumlarından diplomalı olmasını isteyecekleri, bunun dışında kalan elemanların ise mühendis, mimar vb. olarak değil, ara eleman ve tekniker gibi çalıştırılacakları söylenebilir. Görülmektedir ki GATS'in de etkisi, yükseköğretim kurumları ve meslekler düzeyinde Avrupa Yükseköğretim Alanı nedeniyle oluşacak ve yukarıda değinilen ikili yapıya ivme verme ve ayrıştırma şeklindedir. AB'nin 6. Çerçeve Programı'na giren kolaylaştırıcı programlar, bu ikili yapının bir yanını ve azınlıkta kalacak olan yanını oluşturma ve dönüştürme olarak özetlenebilir.

Evrensellik

Bugün, gelişmiş ülkelerin ve özellikle Batı'nın başı çektiği bilgi üretim dünyasında, temel güdünün, pazarları ele geçirerek kitlesel üretim yapmak, kârları korumak veya arttırmak ve bu durumun sürdürülebilirliğini sağlamak olduğu ortadadır. Bu, kısaca hayatı "sözde" kolaylaştıracak yeni ürünler ve yeni üretim teknikleri bulma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu bilgi üretim dünyasında asıl olarak hayatın maddi pratiklerine dönük bilgilerin üretilmesi hedeflenmektedir. "Bilim için bilim" yerine, "teknoloji için bilim ve bilgi" çok daha öncelikli durumdadır. Gelişmeler bütün insanlığı teknolojiye hizmet eden bilgi üretmeye ve bunu destekleyecek şekilde bilimsel bilgi üretmeye zorlamaktadır. Bu sürece katılmayan toplumlar sömürülmekten kurtulamayacaklarını bilmektedirler. AB de sorunu bu şekilde düşünmektedir. Nitekim 1.

Koordinatör durumundaki öğretmen, amacın, Avrupalılık bilincini oluşturmak olduğunu belirtmektedir.

Çerçeve Programı (1984), dikkat çekicidir, Araştırma ve Teknolojik Gelişim adıyla hazırlanmıştır. Gerekçesi, yukarıda da değinildiği gibi "... bilimsel yenilik ve ilerlemeleri, hem rekabetçi hem de sürdürülebilir ticari ürün ve hizmetlere yaymakta güçlük çekilmesi" dir. Temel korku AB'nin yarışı kaybetmesi ve küme düşmesidir.

Bilimsel bilgiyi tanımlarken genellikle "evrensel" nitelemesi yapılmaktadır. Bu, tümüyle doğru olan bir niteleme değildir. Evrensel teriminin ilk anlamı yerküreyi aşan ve kainata ait demektir. Deney yapılarak veya gözlemlenerek yalnızca yerküre ölçeğinde doğrulanan bilimsel bilgi kategorileri de varolduğuna göre, bu niteleme herhalde terimin ilk anlamı değil, ikincil anlamı öne alınarak yapılmaktadır.

Eğer, ağırlıkla bilim, bilim için değilse, bilim toplum için değilse ve bilim teknoloji içinse, bilim yerküre ölçeğiyle tanımlanmış olsa da, olmasa da, onun evrenselliğinin açılacağı kapı bellidir ve bu kapı başatların, gelişmişlerin bilim ve bilgi dünyasıdır. Bu mantığın dışına çıkılarak, bilim ulusaldır denildiğinde ise, üretilecek bilimsel bilginin "evrensel" oluştan önemli ölçüde ayrı düştüğü görülecektir. Yahut evrensel bilgi, zorunlu olarak ulusal bilgiye eşittir anlamı çıkmayacaktır. Bilim

politikasının ulusallığı bu açıdan önem kazanmaktadır. Bilimde ulusallık ise bir toplumun kalkınma amaç ve stratejisine bağlılık, dolayısıyla doğrudan o toplumun yönetiminde ve denetiminde olmak anlamına gelmektedir. Evrensellik teriminin sıcak ve yaldızlı görünüşü, toplumun kalkınma amaç ve stratejisinden kopuşu örtbilecektir. Bu kopuşu önlemek üzere her sektör için bir bilim ve araştırma ana (master) planının yapılması ve bunların ülke ölçeğinde bütünleştirilmesi gerekmektedir.

Yurtdışı hakemli dergiler

Söz konusu araştırma ana planının uygulanması yoluyla ortaya çıkan sonuçların yurt dışı hakemli dergilerde yayımlanmasının kolay olmayacağı bellidir. Zira yurt dışı hakemli dergiler dünyasının hedeflediği araştırma konularının hangileri olduğunu gösteren referanslar, büyük çoğunlukla, ulusal değildir "evrensel" dir. Şu halde yurt dışı hakemli dergilerde yayın yapma koşuluna bağlı akademik yükseltmeler, ağırlıkla, bir akreditasyon ve dış denetim kurumu olarak işlev görmektedir. Dahası, bu araştırmalar için kullanılan ülke kaynakları, dış aleme bilgi ve gelir aktarma yolunda kullanılmış olmaktadır. Bunun yerine ulusal bilim politikası ve araştırma ana planları ile bütünleşen hakemli ülke dergileri ve yayım sisteminin oluşturulması gerekir.

Yurtdışı hakemli dergilerde yayın yapma zorunda olan büyük kitlenin, ülkenin toplumsal ve sivil hayatına yabancılaştığı, kendi sektörünün bilgi boşlukları yerine dış ortam için çekici olan sorunsallar üzerinde çalıştıkları, dış ortamda yayımlanan makalelerin önemli bir bölümünün tanıtım veya veri sağlama işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan, söz konusu yayınları yapabilmek için öğretim elemanlarının hatırı sayılır giderlere katlandıkları da bilinmektedir. Ülkemiz, bu olumsuzluk-

ları aktarmak isteyen öğretim üyelerine "biz bunlara güler geçeriz" diyebilen rektörlere, dış ortama bağlılığı tanrı emri gibi düşünüp bu sistemi derinleştiren Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu başkanlarına sahiptir. Üniversitelerimiz, yurt dışı hakemli dergilerdeki yazıların sayısını, "Bu yoldan kaç lira yurt dışına hediye edilmiştir? Makaleler yurdun hangi sorununu çözmüştür? Denetimi benim elimde olan sağlıklı bir sistem nasıl oluşturulur?" sorularına cevap aramaksızın "ayrıcalık" yarışı gibi anlamışlardır.

Bitirirken

Görüldüğü gibi, yükseköğretim sorunları tartışılırken, dış yüzüyle ve sıklıkla kullandığımız kavramlar, eğer yerküre ölçeğindeki gelişmelerle bütünleştirilerek incelenirse, hiç de olumlu olmayan yüzleriyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla standartlaştırma, uluslararasılaşma, rekabet, kendi kaynağını yaratma, Avrupa vatandaşlığı, evrensellik, çağdaşlık ve akademik özgürlük... gibi kavramların hangi içerikle kullanıldığı çözümlenmek zorundadır. Ne var ki, kavramların doğru içeriklere kavuşturulabilmesi ekonomik, sosyal, kültürel, kurumsal ve siyasi boyutlarıyla nelerin dayatıldığına yakından bakmakla mümkündür. Bu kavramların ulusal anlamda ve doğru içeriklere kavuşturulması ise yükseköğretimin ilk ve temel sorunudur.

AB'nin yaşamsal önem verdiği ve o nedenle arkasına siyasi irade koyduğu yükseköğretime ve okula ilişkin mantığın Türkiye tarafından "aldım kabul ettim" kolaycılığı içinde karşılanması tam bir çözümlenme ve ulusal olandan kopma işaretidir.

Esefle belirtmek gerekir ki, Üniversiteler topluluğunun bu kavramları tartıştığına veya tartıştığına tanık olunmamaktadır. Üniversitelerin üzerinde durduğu hususlar, üniversiteler arası kurulun bileşimi, rektörlerin görev süreleri, yardımcı doçentlerin azami görev süresi... gibi, bizi tabloyu bütünüyle görmekten uzaklaştıran konular olmaktadır. Sanki strateji tartışılmış ve sonuca

ulaşılmış gibi, uygulama konuşulmaktadır. Yahut yasal dayanağı olmayan bir yönetmelik çıkarılmaya çalışılıyor gibidir. Örneğin, "Ülke bağımsızlıkçı ve egemenliği devretmeyen bir yükseköğretim değerine mi sahip olacaktır, rekabetçilik kavramı ticari bir boyutu içerecek midir, yükseköğretim bir kamu hizmeti olarak mı algılanmalıdır, evrensellik ne gibi sonuçları davet etmektedir?" soruları üniversitelerde, belki de hiç, tartışılmış değildir. Dolayısıyla, doğrudan üniversitelerin kendisi bu soruları cevaplandırarak durumda değildir. Çok çok görüntüye gelen rektörler ve kurullar, komisyonlar... bu soruları nasıl cevaplandırıyorlar belli değildir. O kadar ki Atatürkçü ve laik görünen bir rektör "kendi kaynağını yaratın, endüstriyle bütünleşin" yolunu gösterebilmekte, yahut, akademik yükseltmelerde koşul olarak konan altı aylık yurt dışında olma kuralının yarattığı sıkıntıyı aşma çaresi olarak, AB programlarını işarete edebilmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) Açan, A., 2004. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması-Yabancı mühendisler ve Mimarlar Geleceğimiz.
- 2) *Ölçü Dergisi*, Haziran 2004, TMMOB, s.103-106. İstanbul.
- 3) Erdoğan, İ., 2004. Yeniden İnşacı Eğitim Görüşü Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş ve Eğitim.
- 4) Liberal Düşünce Topluluğu. http://www.liberal-dt.org.tr/güncel/I-Erdoğan/ie_egitim2
- 5) Hocaoglu, D., 2004. AB Uyumlu Eğitim, Mankurtlar ve AB'ye İlhak Devrimi. Yeniçağ Gazetesi, 22 Haziran 2004.
- 6) İ.K.V. 2004, Avrupa Birliğinin Bilim Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyum, 143 s. İstanbul.
- 7) Öngür, T., 2004. GATS ve Jeoloji Mühendisleri, *Ölçü Dergisi*, Haziran 2004, TMMOB, s.80-87, İstanbul.
- 8) Tezcan, L., 2004. GATS Kapsamında Mühendislik Hizmetleri, *Ölçü Dergisi*, Haziran 2004, TMMOB, İstanbul, s.73-79.
- 9) TMMOB, 2002. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS Nedir. 80 s. Ankara.
- 10) TÜSIAD, 1994. Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji. Yayın No. TÜSIAD-T/94,6-167. 341 s. İstanbul.
- 11) TÜSIAD, 2003. Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması: Temel İlkeler. Yayın No. TÜSIAD-T/2003-10-365. 56 s. İstanbul.

Thomas More ve Ütopya'nın tarihsel rolü

Ütopya, dönemin sorunlarını ele alan bir esere indirgenemez. Beş yüz yıl sonra bile, günümüze ışık tutar. More Ütopya'da, köhnemiş düzenle hesaplaşır. Ütopya'nın en önemli özelliği, 2 bin yıllık felsefe tarihinin lanetlediği insan emeğini yeniden felsefi bir bütünlük içinde kutsaması ve onu, insanlık mirasının baş köşesine oturtmasıdır.

Sadık Usta

6 Temmuz 1535 yılında, yani bundan tam 469 yıl önce Londra, tarihinin en sarsıcı dramlarından birine daha ev sahipliği yapmıştı. İngiliz Başbakanı Sir Thomas More, 8. Henry'nin adaletsiz bir yasasına dayanarak giyotine gönderilmiş ve ardından da kellesi, ibreti alem olsun diye Londra Köprüsü'nde teşhir edilmişti.

Her ne kadar idam nedeni More'un, 1534 yılında çıkarılan ve 8. Henry'yi İngiliz Kilisesi'nin başı ilan eden "Suprematsakte" Yasası'na tabi olmayı reddetmesi olarak gösterilse de, asıl nedenin onun kralın politikalarını eleştiren amansız tutumu olduğu biliniyor(1). Erasmus bunun en iyi tanıklarındandır. "Saray yaşamına ve prenslerle yakın ilişki içinde olmaya istekli değildir. Hükümdarların zorbalıklarından hep nefret etmiş ve eşitlik yanlısı olmuştur. 8. Henry'nin danışma kuruluna girmeyi zorlamayla kabul etmiş ve ondan da sürekli uzak durmaya çalışmıştır."(2)

7 Şubat 1478 yılında Londra'lı bir hakimın oğlu olarak dünyaya gelen More, ergenlik çağını, dönemin sayılı aydınlarından biri olan Canterbury başpiskoposu John Morton'nun yanında eğitim alarak geçirdi. Aynı zamanda bir hukukçu da olan babası More'u, hukuk eğitimini tamamlamak için Morton'un yanına çömez olarak vermişti. Daha sonraki yıllarında More, Morton'un medresesinde esaslı bir ahlak ve erdem dersi aldığı ve kişiliğinin biçimlenmesini ona borçlu olduğunu belirtecektir. "Ayrıca bu süre içinde çok kıymetli din adamı John Morton'la tanışma

şerefine nail olduğumu da belirtmeliyim. Hani hem Canterbury başpiskoposu, kardinal hem de aynı zamanda dönemin İngiltere başbakanı olan. Sevgili Petrus, insan en az onun-gerçi More'a yeni bir şey anlatmış olmuyorum, o zaten biliyor- temsil ettiği kurumlar kadar aklına ve yeteneklerine de saygı duyuyor."(3)

More dönemini sorguluyor

Oxford'ta hukuk eğitimini tamamlayan More, Saray'ın da ilgisiyle 1505 yılında Parlamento'ya girdi ve ardından da Alt Kanadın sözcüsü oldu. Hukuk alanındaki yetenekleriyle de sivrilmiş More, Hukuk Fakültesi'ndeki dersleriyle dönemin en parlak zekalarından biri olduğunu da kısa bir süre sonra gösterdi.

Henüz yirmi beş yaşındayken yayımladığı Aziz Augustinus'un "Tanrının Devleti Üzerine" adlı konferansı, dikkatleri onun üzerine çekti.

More artık kıdemli hukukçuların da zevkle dinlediği bir hatip olmuştu.

Bu arada ünü, İngiltere dışına da taşmıştı. More'un en önemli hayranlarından biri de, dönemin seçkin hümanist-bilgelerinden Erasmus'tu. Erasmus mektuplarında More'u görebilmek için Londra seyahatini sabırsızlıkla beklediğini belirtir. İlk karşılaşma, hemen karşılıklı bir muhabbete ve ardından da hayat boyu sürececek kopmaz bir dostluğa dönüşür.

Erasmus "Deliliğe Methiye"yi More'un zorlamasıyla onun evinde yazdığını belirtir. "Moria" kelimesi de Yunanca'da delilik demekmiş. Bu nedenle kitabın adı "Moria'ya Methiye"dir(4).

More ise Ütopya'da dile getirdiği felsefi ve siyasi görüşlerini Erasmus'a danışarak oluşturur.

Hümanizmin doğuşu

Dönem artık Rönesans çağıdır. Felsefe, insanı "lanetli konumundan" dışarı çıkmaya kışkırtır ve onu, dünyanın gerçek sahibi olduğu bilincine kavuşturur. Özgürleşen insanın kendi bilincine erişmesi, yüzyıllardır süre gelen skolastik öğretinin bir kenara atılması sayesinde olur. Terrenz'in "insana ait olan hiçbir şey, bana yabancı değildir" sözlerinden esinlenilerek dönemin, Hümanizm dönemi olduğu belirtilir.

Bu arada bilimde de baş döndürücü gelişmeler yaşanır. Dünya'nın evrenin merkezi olmadığı gerçeği insanın, kendi çevresine yönelik merakını kışkırtır. Yeni Dünya'nın keşfi, ekonomik atılımlar, eski imparatorlukların çöküşü ve yerine daha

genç olanların adım atması, ister istemez Kıta Avrupa'sında toplumsal dönüşümleri de zorunlu hale getirdi.

Katolik Kilisesi'nin Avrupa'daki yıldızı artık sönmeye yüz tutmuştu. Kilise engizisyonla bunun önüne geçmeyi deniyordu. Ne var ki onun yerine daha genç ve daha hırslı bir sınıfın düşünce sistemiyle ortaya çıkan Protestan Kilisesi Kuzey Avrupa'da mevzi üstüne mevzi kazanıyordu. Toplumsal altyapı, dönemin etkin düşünce sistemine toslarken, yeni oluşturulan düşünce sistemi de alt yapıyı önüne katarak, değişikliğe zorluyordu. Tarihin çarkı uzun bir aradan sonra yeniden harekete geçmişti. Gerisi ise neredeyse kendiliğinden geldi.

Keşifler ve buluşlar dönemi

15. ve 16. yüzyıldaki felsefi, siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler, kelimenin gerçek anlamında bir yeniden doğuşu müjdeledi. Bu dönem aynı zamanda feodalizmden kapitalizme geçişin toplumsal özelliklerini de taşıyordu.

Kapitalist gelişme, Amerika'nın keşfiyle büyük bir altın ve gümüş birikimine sahip olmuş ve toplumsal dengeleri altüst etmişti. Bununla birlikte yeni coğrafik keşifler ve yeni ticaret yolları da ekonomiye ayrı bir canlılık kattı.

Ortadoğu üzerinden yapılan ticaretin durgunluk yaşaması, onun yerine Atlantik'in öne çıkması hem İtalya'nın hem de Hollanda ve İngiltere'nin ekonomik olarak öne çıkmasını sağlayan önemli bir rol oynadı. Teknik gelişmeler, bilimin başdöndürücü bir hızla ilerlemesi, denizciliğin hız kazanması, pusula, kağıt ve barutun Çin'den getirilmesi ve üretiminin yeni bir yoğunluk kazanması, yeni düzenin toplumsal alt yapısını da hazır hale getirdi.

Mekaniğin gelişmesiyle birlikte dokumacılık, saatçilik ve değirmencilik olağanüstü bir gelişme kaydetmişti. Fizikle birlikte cam ve mercek üretimi gelişmişti. Kimya, boya sektörüne canlılık getirmiş ve endüstriyi canlandırmıştı. Metaller bilimi ise yeni araçların yapımı için yeni olanaklar yarattı. En son bunlara teleskop ve mikroskop da eklenince, ast-

ronomi ve tıp alanında da önemli başarılarla imza atıldı.

Orta Çağ'ın lonca örgütlenmesi içinde sıkışıp kalan üretim, manüfaktür sistemle birlikte bir patlama yaşamakla kalmadı, aynı zamanda tarımın da kapitalist üretim ilişkileri içine çekilmesini sağladı.

Özellikle İngiltere'de köylük alanların otlakçılığa açılması, köylerin boşaltılması, insanların yerlerinden yurtlarından edilmesi, hayvancılığın ve dokumacılığın teşvik edilmesi, hem ham madde açısından, hem de ucuz işgücü açısından kapitalistlere çok önemli bir temel birikim yaratmıştı. Bu süreç, hem ekonomik gelişmeyi teşvik etmiş, hem de sınıf ilişkilerini yeniden biçimlendirerek, keskinleştirmişti.

İsviçre, Böhmiye, Fransa, Hollanda, Almanya gibi bir dizi Orta ve Kuzey Avrupa ülkesinde başgösteren köylü ayaklanmalarının esas nedeni de Avrupa'nın içinde bulunduğu bu alacakaranlık dönemdir. İlk defa köylü ayaklanmalarıyla kızıl bayraklar dalgalanmış, komünizm dillendirilmeye başlanmıştı(5).

Thomas Müntzer, Thomas Campanella ve Thomas More dönemin üç önemli Thomas'larıydılar. Üçü de Katolik kilisenin dizi dibinde yetişmiş çömezlerdi, ancak skolastik öğretiye isyan ederek, milyonları ayağa kaldırmışlardı(6).

15. ve 16. yüzyıl, aynı zamanda hem felsefenin hem de bilimin kurtuluş çağıdır. Kuzey İtalya'da filiz veren felsefe okulları, hem materyalizmi teşvik etmişler, hem de diyalektik öğretiyi vurgulamışlardı.

Evren, doğa, toplum ve insan üzerine yapılan görüşme ve değerlendirmeler metafizik bakış açısından kurtulmuş ve dinamizm kazanmıştı. Önce din sorgulanır. Ardından da "Tanrı kelamı" reddedilir ve mantık öne çıkarılır. Papa'yla birlikte hem kilise, hem de gelişmenin önünde takoz olan aristokrat sınıfı da sınık sandalyesine oturtulur.

Ütopya geleceğe uzanmaktadır

İşte! Thomas More'u biçimlendiren felsefi, toplumsal ve bilimsel iklim budur. More Ütopya'sında hem bu alt yapıyı esaslı bir şekilde örse-

lemiş, hem de onun başka bir mecra-da ilerlemesine katkıda bulunmuştur.

Ütopya da bir yönüyle tüm bu istikametin manifestosundan başka bir şey değildir. More'un Ütopya'sı, hem döneminin tüm gelişmelerini içselleştirerek sentezlemiştir, hem de doğrultuyu gösteren bir işaret fişeği olmuştur.

Ütopya, kendi türünün ilki sayılır ve bu anlamda da yazın alanında çığır açmıştır.

Ütopya, hem eskinin üzerinde şekillenir, hem de imkansıza doğru uzanır. Ütopya kelimenin tam anlamında eskiyle yeninin birleştirildiği bir dikiş hattıdır. Bu dikiş ise, More'un keskin ve kıvrak zekasının bir şaheseridir.

Ütopya'yı oluşturan zekanın arkasında parlak bir felsefi duruşun olduğu daha isminden bellidir. Aslında bir kelime oyunudur Ütopya. Ütopya, Yunanca'nın iki unsurundan oluşur. "U" olumsuzluk takısıyla, "topos"(yer)un yan yana getirilmesiyle peydahlanır. Bilinmeyen yer, olmayan yer, ulaşılmayan yer olarak da çevrilebilecek olan ütopya, bir kelime oyunuyla hem toplumların, hem de bireylerin yüzyıllık arzularına göndermede bulunur.

Toplumsal olanla şahsi olan, yaratıcılıkla kadercilik, iyimserlikle karamsarlık, umutla bahtsızlık, kahrmanlıkla yöneticilik, soylu mantıkla doğal dürtüler, özgürlükle yasalara itaat, girişimcilikle vurdum duymazlık Ütopya'da içiçedir, koyun koyunadır. Bunlar hem birbirini dışlarlar, hem de birbirlerini yeniden yaratarak diyalektik bir bütün oluştururlar. İnsanın arzu ve özlemleri akacak bir kanal bulur Ütopya'yla.

Ütopya=Ezilenlerin manifestosu

More Ütopya'da, emekçilerin ve yaranların dışlandığı köhnemiş düzenle hesaplaşır. Ütopya'da toplumsal düzen, siyaset, ekonomi, iş hayatı, cinsel yaşam, eğitim, bilim, çevre, sağlık, bir bütün olarak insan ilişkileri, ülkelerarası ilişkiler, diplomasi, din ve insanlık tarihi bambaşkadır.

Hukukçu olması nedeniyle More'un ceza hukukundan rahatsız olduğu ve eserinin birinci bölümündeki tartışmalarla buna işaret ettiği

belirtilir. Doğrudur, ancak bu gerçeğin yalnız bir yönüdür. More ceza hukukuna yönelik eleştirisiyle köylü sorununu gündeme getirir. Köylü sorunu ve şehirleşme o günün en önemli toplumsal sorunlarının başında gelir. Köylülerin yaşadığı acımasız sömürü, hırsızlık olayı kullanılarak eleştirilir. More'un esas amacı toplumsal dengenin önemli bir unsuru olan köylülüğün karşı karşıya bulunduğu sömürü ve felakete dik-kat çekmektir. Aslında köylülükle birlikte çöken toplumdur. Bu eserin yazılmasından on yıl sonra tüm Avrupa köylü ayaklanmalarıyla sarsılmakla kalmaz, aynı zamanda otuz yıllık bir savaş ve yıkım dönemine de girer. Bu açıdan da More gerçekçidir.

Her alan istisnasız ele alınmıştır. Sorunlar değil ve cerahat ortaya dökülür. Ancak toplumsal merhem de yanı başındadır.

Ütopya, dönemin sorunlarını ele alan, eleştirilen ve çözüm üreten bir esere indirgenemez. Sunduğu bütünlüklü toplumsal ve küresel ilişkilerle, beş yüz yıl sonra bile günümüze ışık tutar. Öncüdür ve derin bir çözümlemenin eseridir.

Ütopya'da felsefe, dinden koparılır ve özel bir konuma kavuşturulur. Din dindir, felsefe de felsefe. Bir kez bu özgürleşme gerçekleşince de toplumun tüm diğer alanları arkasından sükün eder.

Ütopya'da el emeği rehabilite edilir

Ütopya'nın ayırt edici özelliği onun özel mülkiyeti reddetmesi değildir. Zira bu daha önceden de yapılmıştı. Platon, Plutarch, Aristophanes, Ksenofon, Lukianos gibi bir dizi Antik Çağ bilgisi, bu konuya dokunan eserler vermişlerdi.

Efsaneler ve söylenceler "Altın Çağ"ın mutlu insanlarını betimler. Yüzyıllardır süre gelen eşitlikçi ayaklanmalar, eşitlik düşüncesini kuşaktan kuşağa aktarmış ve "sınıfsız toplum" umudunu diri tutmuştu. Bu geleneği More da devam ettiriyor, hem de daha basit ve akıllı bir tarzda.

Ütopya'nın tüm diğer eserlere fark atan en önemli özelliği, onun 2 bin yıllık felsefe tarihinin lanetlediği insan emeğini yeniden felsefi bir bütünlük içinde kutsaması ve onu, insanlık mirasının baş köşesine oturtmasıdır. Kutsal dinlerin sık sık atıfta bulunduğu mübarek emek, tarihin zorlu dönemeçlerinde yankılanmakla birlikte, Ütopya'daki gibi ekonomik ve siyasi bir bütünlük içinde savunulmadı.

More Ütopya'da emeği ve özellikle de el emeğini, insan yaşamının vazgeçilmez unsuru yapıyor. Ona göre emek yalnız yaratmıyor, aynı zamanda insan ahlakını da arındıran devrimci bir rol oynuyor. İnsan emekle varoluyor ve emekle arıyor. Ütopya'daki kölelerin ve zorunlu iş cezalarının da anlamı aslında budur. Ütopya'da "tarım, hem erkeklerin hem de kadınların ortak iş alanıdır. Kimse tarım işinden muaf tutulamaz. Herkes ilk okuldan itibaren tarımla ilgili olarak hem teorik, hem de pratik eğitim alıyor. Kentte yaşayan çocuklar, küçük yaştan itibaren komşu köylere götürülür ve orada oyun oynar gibi tarımla ilgili eğitilirler. Bunu da yalnız gözlem yoluyla değil, biz-zat katılarak yaparlar.

Tüm yurttaşların katılmak zorunda olduğu tarımsal etkinliğin dışında ayrıca herkes bir de meslek öğrenir. Bunlar normalde dokumacılık, örmecilik, duvarcılık, demircilik, tesviyecilik ve marangozluktur. Bunların dışında önemli bir başka meslek bulunmuyor."(7)

İş hayatı ve devrimci çözüm

Kölecî dönemin ve düşüncede soyutlamanın bir ifadesi olarak ortaya çıkan idealizm, emeği ve özellikle de el emeğini aşağılamıştı. El emeğinin 2 bin yıllık esaretini, Ütopya'yla birlikte özgürleşme umudu yakaladı. More'un diğer eşitlikçilerden en önemli farkı onun, emeği, toplumsal ve ekonomik düzen içindeki rolüyle birlikte ortaya çıkarmış olmasıdır(8).

Bunu da "emekçiler çalışmasa devlet bir yıl bile ayakta kalamaz" diye ifade etmektedir(9). Devletlerin kuruluşunun nedenini de emeğin yaratılmasına, büyümesine ve halka dönük hale getirilmesine bağlar(10).

Bu açıdan bakıldığında Ütopya "Bilimsel Sosyalizm"nin de temelini oluşturur. Emek, Ütopya'yla ilk kez rehabilite ediliyor. Tarihsel ve toplumsal konumu ışıktırılıyor. Üstündeki sis perdesi kaldırılıyor ve yüzyıllar sonraki analizlere bir ön hazırlık da yapılıyor.

More'un komünizmi tüketimci değil, fakat merkezi üretimi esas alır. Yetinmeyi değil, üretmeyi esas alır ve bu bakımdan da hem modernidir, hem de devrimcidir(11).

Bununla birlikte iş hayatı da değişiyor. İnsan işe lanetlenmiş bir varlık değil, fakat mutluluğa zorunlu yüce bir varlıktır. Mutluluk, yaşamın temel dürtüsüdür. İş hayatı da bunun en önemli unsurlarından biridir. Ütopya'da emekçi yoktur, insan vardır(12).

Eğitimde devrimci yönelim

İnsanlar da orada en fazla altı saat çalışırlar. Gerisi eğitim ve yaşamın anlamlı hale getirilmesidir. Meslekler suni değildir, yanı başımızdaki ihtiyaca yanıt verir. Meslek öğrenimi ve icrası yeni insan ilişkisi üzerinde şekillenir. Kıskançlık ve loncaların ayak oyunları yoktur. Yarıdışlaşma ve topluma hazırlama vardır. Herkes eğitilir ve eğitir(13).

Kölelik Ütopya'nın en zayıf yanını oluşturur, ancak burada bile bir yenilik hemen göze çarpar. Antik dö-

nemin tersine Ütopya'da insanlar köle olarak doğmazlar. Kölelik bir kader değildir, fakat suçluların 'iş'le eğitilebilmesi için bir cezadır(14).

More, eğitim alanında da devrimcidir. Orta Çağ'm ezbere dayanan, pratikten kopuk ve salt zihinsel bir etkinlik olarak anlaşılan medrese eğitimi reddedilir ve onun yerine hayat dolu, üretime dönük, insan etkinliğinin ve dönüşümünün en önemli aracı olan bir kolektif faaliyet önerilir.

Bu anlamda da More, Aydınlanma ve yeni çağın hem habercisidir hem de yol gösteren meşalesi(15).

Eğitimle birlikte kitabı felsefe de rahmetlik olur ve huzura kavuşur. Ütopya More açısından salt bir önerme değil, fakat kendi yaşamıyla da hesaplaşmanın bir aracı olur. Ceza, perhiz, uykusuz geceler, ruhsal bunalımlar, toplum dışılık gibi bir dizi uygulamanın yanında, Manastır hayatının tüm mantıksız unsurlarıyla da alay edilir(16).

Ütopya'da More politik etkinliği de yeni bir anlayışa kavuşturur. Siyaseti kralın entrikası olmaktan kurtarır onu insanın ihtiyacına yanıt veren bir programa dönüştürür(17). Siyasetin biçimlendiği hükümdar sofraları yerini, etkin ve yaratıcı insanın parlamentosuna bırakır. Felsefenin siyaset için, siyasetin de felsefe için olduğunu gözler önüne serer ve en çok da filozofların yöntemi olan inziva hayatını kıyasıya eleştirir(18).

Ütopya'da tarihin tüm olumlu birikimi sentezlenmiştir. More, Ütopya adasını betimlerken hem Yeni Kıtaya yolculuk eden serüvencilerin anlatımlarından esinlenmiştir, hem de iki bin beş yüz yıllık bir geçmiş olan ütopyacılıktan yararlanmıştır(19).

Ütopya Doğu-Batı sentezidir

Gene More'un en önemli özelliği onun insanlığa ait tarihsel birikimi antik Yunan'la sınırlamamasıdır. Yer yer kullandığı mekan, kurum ve dini isim ve sıfatlandırmalar özenle seçilmiştir. Bir yerde Roma ve Yunanistan dile gelirse bir başka yerde de

İran ve Afrika dile gelir. More insanlığa ait birikimin köklerini Afrika'da, Ortadoğu'da, Hindüs Vadisi'nde, Yunanistan'da, Roma ve Amerika kıtasında görür. Bu açıdan da Ütopya, olağanüstüdür. Tüm tarihsel kültürler bir potada erir ve insanlığın hizmetine sunulur(20).

Eşitsizliğin kaynağını özel mülkiyette gören More Sparta'nın Likurg'unu, Jambulos'un Güneş Adası'nı, Platon'un İdeal Devlet'ini takip eder ve eşitlikçi geleneğe omuz verir.

Thomas More'un Ütopya gibi eş-

siz bir eseri yaratmasındaki becerisi şahsi olmakla birlikte, aynı zamanda tarihsel bir zorunluluktur da. Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik ilişkiler bir alacakaranlığın özelliklerini andırıyordu. Karanlık o dönemde en koyu noktasında bulunuyordu. Ama aynı zamanda onu şafağın ışığı önüne katmış dört nala kovalıyordu.

DİPNOTLAR

1) Suprematsakte Yasası'nın yürürlüğe konmasının asıl nedeni 8. Henry'nin Katolik Kilisesi'nin otoritesini sorgulayan tutumundan kaynaklanır. More ise hem kralın politikalarına karşı çıkar,

hem de ahlaki nedenlerin ötesinde, Hristiyanlar arasında ikilik ve çatışma yaratacak dini bölünmeyi desteklemekte ısrar eder.

Ütopya'nın yazılışından 15 yıl sonra başta Almanya olmak üzere tüm Orta Avrupa'yı kapsayacak olan ünlü mezhep ve köylü ayaklanmaları başlar. Papa'ya karşı bir isyan karakteri kazanan köylü ayaklanmalarının bastırılmasıyla savaşlar son bulmaz, aksine genişleyerek büyük ve tüm Avrupa'yı kucağına çekecek olan 30 yıllık bir mezhepler savaşına dönüşür. Milyonlarca insan yerinden yurdundan edilmiş, yüz binlercesi de katledilmişti.

2) Erasmus: "Erasmus'un Mektupları"-Ulrich von Hutten'e yazılan mektuptan.

3) More, Ütopya'da Morton'u saygıyla anar ve ona çok önemli özellikler atfeder.

4) Erasmus: Deliliğe Methiye-Thomas More'a mektuptan. Mf V. Yay., Maarif Matbaası, Ankara(?)1941, s.4 vd.

5) K.Kautsky: Vorläufer des Neuen Sozialismus, Bd 1-2, Dietz V., Berlin 1947.

6) M. Kossok: Revolutionen der Weltgeschichte, Kohlhammer V., Leipzig 1989, s. 20 vd.

7) T. More: Ütopya, Rowohlt V., Hamburg 1987, s.54 vd.

8) Age. s. 56.

9) Age. s.107.

10) Age. s.108.

11) Age. s.54.

12) Age. s.55.

13) Age. s.68.

14) Age. s.80.

15) Age. s.57.

16) Age. s.70 vd.

17) Age. s.37.

18) Age. s.36.

19) Özellikle Plutarchos Sparta'nın Likurg döneminden, Herodot Tarihi'nde Etiyopya ve Afrika'nın diğer halklarının güzel özelliklerinden bahseder. Aristoteles Politika'sında Atina dışındaki diğer halkların anayasalarından ve toplumsal düzenlerinden bahseder ve Lukianos Lucius ve sihirli Eşek'te Yunanlıların Afrika ve Ortadoğu halklarından aldığı mitolojik ve dinsel kavramlarla alay eder.

20) Özellikle seçtiği yer, tanrı ve kurum isimlerinin büyük bir çoğunluğu bu özellikleri taşırlar. Roma, Yunan ve Amerika kıtasından esinlenmişlerin dışında şu isimler de dikkat çeker. Barzanes: Fars veya Ermeni krallarından biri. Mythras: Ön Asya'da tapılan güneş tanrısı. Tapobrane: Ceylon'un eski adı. Ayrıca Ütopya kiliselerindeki din ve inanç ortaklaşalığı da dikkate değer.

Neden *Bilim ve Ütopya* için matematik?

Mustafa Saka

Bilim ve *Ütopya*'nın son beş sayısını önüne koydum. Amacım bağıntılı olmadığı için, toplumla bağıntılı olmayan saf bilim ve günümüz yaşamından oldukça uzak saf ütopya yazılarını ayıkladım.

Elimde (sondan başa) şöyle bir liste kaldı:

- Çürüyen sistemin hayal satışıları Popstar çılgınlığı üzerine yazılar.

- Kapitalizm yok edilmezse onun insanlığı yok edeceğini ifade eden, insanlığın sönmeyen meşalesi: Karl Marx.

- Üzerinde yaşadığımız topraklara giydirilmek istenilen deli gömleğini konu alan bir yazı.

- Saray soytarınlığından küreselleşmenin kışkırtıcı ajanlığına Anarşizmin serüveni üzerine (birden fazla yazı).

- Bütün mazlum ülkelerin emperyalizme karşı mücadele etme sevdasından geri dönmesini öğütleyen Wallerstein'in eleştirisi.

- İndirgenmiş uranyum ile vurulan Irak.

- Berberiler'in tam bağımsızlık ve özgürlük simgesi, El Kahine.

- Bağımsız devletler arası ilişkilere dayanan günümüz gerçeğini dikkate almayan İslam'da savaş ve barış.

- Ekonomik ve mali bağımsızlık ilkelerinden savaş şartlarında dahi taviz vermeyen Kurtuluş Savaşı finansmanı.

- Yabancı boyunduruğundan kurtarılmak istenen Türk Dili üzerine yazılar.

- Siyasi müdahalelere karşı korunması ve gözetilmesi gereken devlet kuru-

luşları: YÖK ve TÜBİTAK ile ilgili yazılar.

- Özelleştirme furyası çerçevesinde, yabancıların eline düşme tehlikesindeki Bor yataklarımızla ilgili yazılar.

- ABD'nin Küba'ya karşı ekonomik ve biyolojik savaşı.

Bu listeye başka eklemeler de yapabiliriz: Beethoven ve Ulusal Kurtuluşun müziği, Haydn ve Halk Müziği'ne kadar.

Tüm bu yazılarda ortak bir savaş söz konusu: Sömüren ile sömürülen, burjuva ile emekçi kitleler, emperyalist ve mazlum ülkeler arasındaki savaşlar. Acaba bu savaşın kültür eşleniğindeki bir koordinat da matematik değil mi? Acaba halkçı bir matematik de söz konusu olamaz mı? Acaba ülkemiz ve evrensel matematik öğreniminde köklü düzeltmeler yapılamaz mı? Bizim üç soruya yanıtımız da, evet.

Bir grup emekli eğitimci bir araya geldik, kendimize bir ütopya oluşturduk: yukarıdaki üç soruya da verdiğimiz olumlu yanıtı somutlaş-

tırmak, emperyalizmin baskısı altındaki, burjuva matematiğini ve bunun öğrenimini irdelemek, eleştirmek, çözümlemek ve ayıklamak, ve sonuçta (herkesçe kolayca öğrenilebilir, herkesçe öğrenilmek istenebilir) halkçı bir matematiğin temellerini atmak. Bu çalışmamızı, (aynı özlemi duyan, aynı ilkelere sahip) herkesin katkısına açmak. (Grup sözcüsü ben seçildim. Elmek adresimiz: musaka40@yahoo.com

İlkelerimiz :

1. (Çifterler Köy Enstitüsü ve Yüksek Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan ile birlikte) "Bizde yönetici yok, öğretmen yok, öğrenci yok. Biz hepimiz yönetici, hepimiz öğretmen, hepimiz öğrenciyiz."

2. Matematikte amaç doğayı soyutlamak, nicelleştirmek ve bunu yaşam için kullanmak olmalıdır.

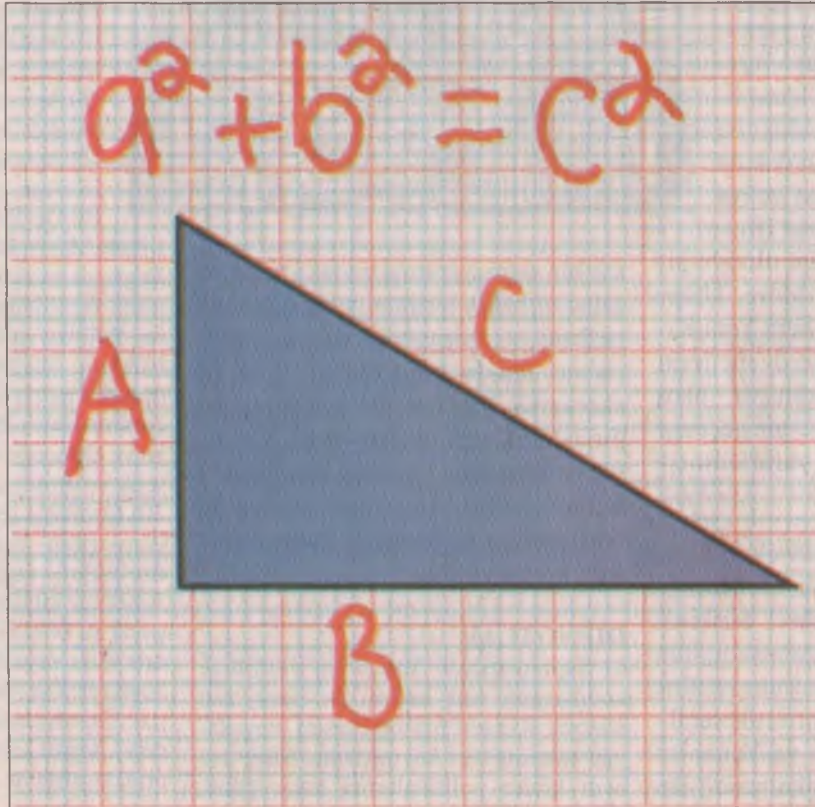
(Matematiğin soyut yapılarının olanaklı kıldığı, somut yaşam da hiçbir karşılığı olmayan çıkarımlar yapmak değil.

3. Yazılan okura göre olmalıdır. Anlaşılabilirlik, uygulanabilirlik doğruluk, özgünlük kadar önemlidir.

4. Her eleştiriye olumlu öneriler izlemelidir.

Biz (altı kişilik küçük çalışma grubumuz), bu ilkelere uyacağız. İl gereği her türlü ortak çalışmaya da (imeceye de) açığız, eleştiriye de. Ama her katkıda da bu ilkelere uyulmasını isteriz. (Mantıklı nedenler bulunursa ilkelelerimizi de değiştiririz.)

Umudumuz, matematiği yararlı ve sevimli yüzüyle herkese tanıtabilmek; herkesçe sevilmesini, yaşam için kullanılmasını sağlayabilmek ; ülkemizdeki (her düzeyde eleştirilen, eleştirilmesi gereken) matematik öğrenimini de, evrensel matematiği de

Dil, Matematik, Felsefe

Mehmet Ali Irmak

düzeltebilmek. Nasıl bir ütopya?

Her biri üzerinde milyonlarca kitap yazılmış üç ana konu. Ama burada üçünü bir arada kısa bir yazıda ele almak istiyoruz. Amaç bitirmek değil başlamak olunca, bu yanlış olmasa gerek.

Başlamak istiyoruz: bu üç ana konuyu bir arada irdelemeye, aralarındaki benzerlikleri, bağları ortaya çıkarmaya, özellikle birinden esinlenerek diğerindeki çıkarımların kurallarını, ilkelerini aramaya. Sonuçta her üçünde de (Dekart'ın Aklın Yönetimi için Kuralları gibi) temel bilgilere ulaşmak istiyoruz.

İlk adımda değil. Bu ilk adımda şimdiye dek bu konuda yazılmışlara başvurmaya; onlardan özümlediklerimizi yazacağız, bir tür yazarak düşüneceğiz. Umudumuz, bu başlangıcın bu ilk adımda kalmaması, katılanların olması ve hep birlikte amaçladığımız sonuca ulaşmamız. (Elmek adresimiz: musaka40@yahoo.com)

Dil ne?

Bir dert anlatım, bir bilgi aktarım aracı.

(Gelin isterseniz, siz de bizim gibi Prof. Dr. Berke Vardar'ın Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nü veya başka bir kaynağı açın ve yine yukarıdaki tanımlamayla yetinin veya bizi eleştirin.)

Matematik de öyle, Felsefe de.

("Bu kadar da basit değil." diyor-sanız, bize yazın ama ne olur bizim anlayacağımız basitlikte.)

Dil görevini nasıl yapıyor?

• Sözcükler kullanarak. Sözcükler dilin temel öğeleri. Ali, kitap, o, yeni, al, yayınla, hem, de, ...farklı nitelikte ama hep sözcük.

• Bu sözcükleri değiştirerek, gruplayarak, dizerek. Değişim, gruplama ve dizin, dilin temel işlemleri. Kitabı, kitaba, kitapta, kitaptan, kitabın, ... 'kitap'ın ; aldı, alacak, alarak, alınca, ...'al'ın ; hemencecik, ...'he-

men'in değişmiş biçimleri. O kitap, yeni yayınlanan, hemen aldı... sözcük grupları. Bu grupları "Ali yeni yayınlanan o kitabı da hemen aldı." biçiminde sıraya sokmak dizin.

• Bu temel işlemlerin belirli kuralları var. Bu kurallar dilin temel bağıştıları. "yeni yayınlanan" diyoruz. Bu iki sözcüğün değişme (yer değiştirme) özelliği yok. "Kitabı almak" ve "kitaba almak" başka şeyler...

• Temel öğelerimize (temel bağıştılara uyup) temel işlemlerimizi uygulayarak yani tümce kurarak. Tümce dilin ana karmaşık ögesi .

• Tümcelerimizi anlatımın doğa yasalarına göre, ardarda sıralayıp karmaşık yargılar, bildiriler oluşturarak.

Yukarıdaki kısa irdelememizde birçok dilbilimin (anlambilimin (semantics), betikbilimin (philology), göstergebilimin (semiotics), kökenbilimin (ethymology)...) sınırları dışında kaldık. Dili soyut, biçimsel (formel) yapısıyla ele aldık. Böylece karmaşık matematiksel bir yapı gördük. Bu yapıyla dil bir matematik dalı. Toplum ürünü olması nedeniyle karmaşık, birçok kuraldışılıklar da

içeren bir matematik dalı. Matematikçileri, dili ve toplumu daha çok etkilemiş toplumların dili daha matematiksel; filozofları, aynı zamanda şairleri yani duyguları öne çıkaran toplumların dili daha az matematiksel.

Matematik ne?

Bilimin dili. Türkçe, İngilizce gibi bir dil. "Seni seviyorum." demiyor ama bu matematik için çok karmaşık, çok zor olduğu için. Seven insanın duygularını, sinir sistemindeki, dolaşım sistemindeki... değişimleri nicel belirleyebilsek, sevmenin fonksiyon sistemini de yazabiliriz ve belki herkesin herkesi sevmesinin yasasını da bulabiliriz. Duygular bir yana, doğa olayları bile çoğu zaman matematiğin soyutlayamayacağı kadar karmaşık. Bu nedenle, çok genelleyerek, çok basitleştirerek matematikselleştiriyoruz. Dil de böyle. Ancak çok genelde matematiksel. Mantık dil matematiği ama dilde soyutlayabildiği bir kısmın: Karmaşık tümce, çıkarımın...

Matematik ne yapmış?

Adlandırmış, dil gibi. Ama "şey" dememiş, demiş. Şey de l de soyut ve birçok yönüyle belirsiz; şey de l de fil de olabilir, filin kulağı da, kulağın üstündeki bir leke de...

Matematik yalnız bir teki değil, bir grubu da belirlemeğe çalışmış. “birçok, bir sürü...” den biraz daha iyi : saymış. Dil şeyleri daha genelde adlandırmış, matematik bunu tek adımda yapmış : x demiş. İster “her” yerine, ister “şöyle, şöyle” yerine, ister “hani şu” yerine.

Matematik “azıcık”ı dx ile, birlikte değişimi dy/dx ile, “yalnız şuna bağlı değişim”i $_y/_x$ ile nicel belirlemiş. Matematik nicelleştirmek için basitleştirmiş : “yuvarlak”ların hepsini küre ile, “köşeli”lerin hepsini küp veya prizma ile, “yuvarlak-sivri” ise koni, “köşeli-sivri” ise piramit ile,... Matematik “uzak,yakın” ile yetinmemiş, $u(N_1,N_2) = u_0$ yazmış, “şurada” ile yetinmemiş, $N(x,y,z)$ yazmış. “Seni seviyorum.” matematik için çok zor. Çünkü dil bu işi çok belirsiz hallediyor. Seviyor ama öylesine mi, ölesiye mi? Ama dil içinde $x/y + z/w = (x \cdot \bar{n} \text{ EKOK } (y,w)/y + z \cdot \bar{n} \text{ EKOK } (y,w)/w) / \text{EKOK}(y,w)$ zor : İki kesrin toplamı, paylarıyla paydalarının en küçük ortak katının kendi paydalarına bölümünün çarpımının toplamının paydalarının en küçük ortak katına bölümü.

Felsefe ne?

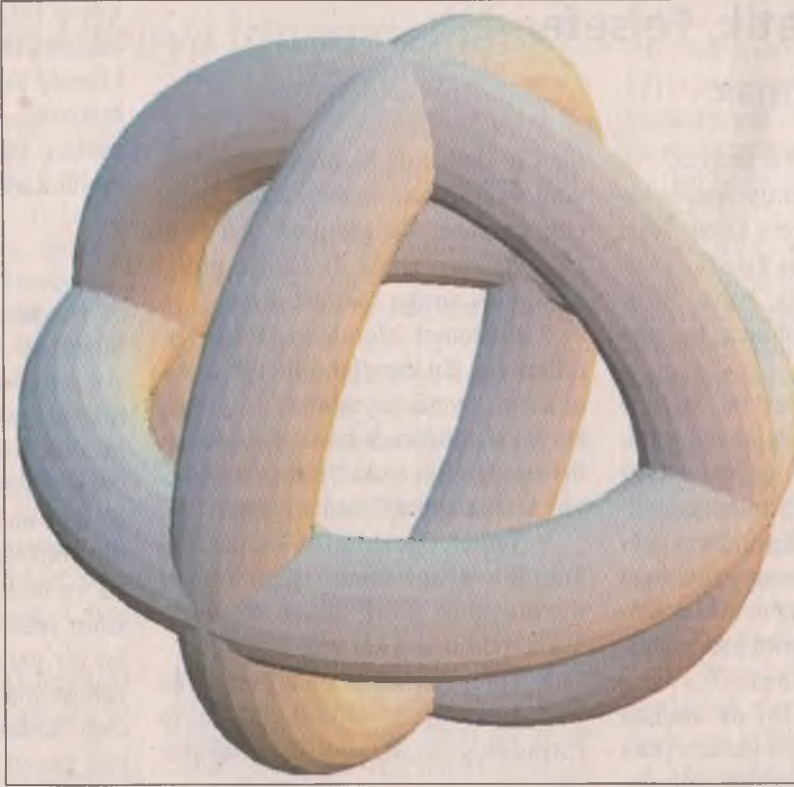
Felsefeden herkes gibi biz de korkarız. Bu nedenle ne olduğunu Bertrand Russell’a söyletelim :

“Felsefe adımı verdiğimiz yaşantı ve dünya görüşleri iki etkenin ürünüdür: j miras kalmış dinsel ve sağ töresel kavramlar, k bilimsel diyebileceğimiz araştırma türü ...”

Russell da mı korkmuş? Aristo daha cesurmuş:

“Felsefe var olanın,ilk temellerini ve ilkelerini araştırma.”

Bunu dil de matematik de yapıyor mu? Temeller, ilkeler genel. Genelleme matematikte de, dilde de te-

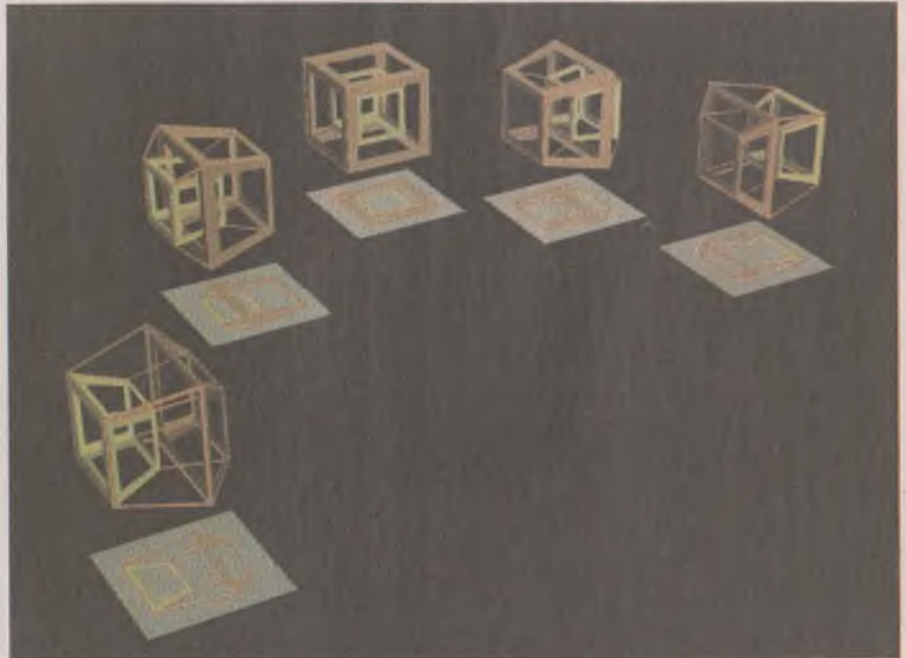
mel. Konuşma dilinde “felsefe”, olumlu-olumsuz dil kullanımı yerine kullanılıyor. Russell’ın tanımındaki “bilimsel araştırma” matematikselleştirme.

Bir felsefe dalı olan Bilgi Teorisi matematiksel. Matematik sayılan Metamatematik filozofça. Birçok ünlü öncünün hem filozof, hem matematikçi, hem yazar olması bu girişimliliğin sonucu. Atatürk’ümüz de Cumhuriyet’imizin “yaşantı ve dünya görüşleri” olan Yurttaşlık Bilgi-

si’ni de, Geometri Kılavuzu’nu da kendisi yazmış. (Ama belki birincisini uzmanlık dalı olduğundan, ikincisini başkasını bulamadığından.)

Acaba bir şeyler söyleyebildik mi? Acaba söylediklerimiz bir başlangıç olabilir mi? Acaba bu üç daldan birinde ilerlemek isteyen bazılarımız “Bu yalnız olmazmış ; diğer iki dala da daha çok önem veriyim.” diyecekler mi? Acaba geniş bir grup çalışması başlatabilir miyiz?

Biz bu üç daldan hangisine yönelsek önümüzde dağlar gibi yığılmış yazılı kaynak bulduk. Lenin’in (1920 Gençlik Kurultay konuşmasında istediği) “onda dokuzu boş, yararsız, onda biri anlaşılabilir, şifreli eski okulun” bilgilerini ayıklayıp çözümlemek için çok kişinin yardımına gereksinim duyduk. Acaba geniş bir grup çalışmasıyla bu ayıklama, çözümleme işini becerip halk dilbilimini, halk matematiğini, halk felsefesini yazabilir miyiz?

-Ü-

ÜÇ NOKTA: (Aylık Siyasî Kültür Sanat Dergisi) 1-5 Sayı. Son sayısına: 4-5 çifte numara verilmiş. Ocak 1987-Nisan-Mayıs 87) İletişim fak. öğrencilerinin yönetim ve yayınında görev aldıkları, zamanına göre bilimgeye ilk ilgi gösteren ana-akım edebiyat dergisi. ÜN'da Z.Bayar imzasıyla: "Duygusal Güvenlik", (S.1) ve "Üçüncü Gözün Rüyası" (S.3) adlı öyküler yayınlandı. Her iki öykü de daha sonra İnkılap K.Y'arasında çıkan: "Geyşa Android Şirketi", (1999) adlı öykü koleksiyonunda yer aldı. >>> BAYAR, Geyşa Android Şirketi.

ÜÇ ROBOT YASASI (1): (The Three Laws of Robotics) >>> Robotbilim Yasaları.

ÜÇ ROBOT YASASI (2): Isaac Asimov'un: "The Rest of the Robots-Robotların İsyanı", (1964) adlı öykü kitabının Altın Kitaplar arasında yayınlanan Türkçe bir başka çevirisi. "Robotların İsyanı", yazarın 1950'de kitap formunda yayınladığı: "I, Robot-Ben Robot", (Signet, 1956) adlı dizi öykülerin devamıdır. Burada sözü edilen basımda, kitabın orijinal adı belirtilme-

miş ve kitaba yakıştırılan ad da anlam-bilim açısından hatalı. Doğrusu: "Robotbilimin Üç Yasası" olmalıydı. Bkz.; ASIMOV, I.; "Üç Robot Yasası", Çev. Gönül Suveren, Altın K.Y., İst., 1996, 222 sf. ISBN: 975-405-638-2

ÜST UZAY: (İng. Hyper-space) Bilimge yazarları tarafından düşlenen ve üç boyutlu uzayın katlanabilir olduğu yolundaki bir kuramdan hareketle yaratılmış bir bilimge terimi. Terim, büyük olasılıkla ilk kez John W. Campbell Jr. tarafından: "Islands of Space-Uzay Adaları", (1931), "Amazing Stories Quarterly", (1957) romanında kullanıldı. Bilimgecilerin bu teorisine göre; bir uzay gemisi üst uzaya geçerek, kısa yoldan hedefine varabilmektedir. Kuramın belirgin bir bilimsel dayanağı yoktur ve pek az yazar, yapıtında kuramla ilgili açıklamalar yapmaya yanaşır. Yine de; R.A.Heinlein; "Starman Jones-Yıldızadamı Jones", (1953) adlı yapıtında üst uzay kuramına nisbî bir açıklık getirmeyi başarmıştır. "Star Trek-Uzay Yolu" dizisinde ise kavram pek belirgin olmayan; "space wrap-uzay bükülmesi" terimiyle açıklanır. Konuyu derinlemesine inceleyen bir makale: "SF in SF" dergisinde yayınlanmış olup, David Langford imzasını taşımaktadır. Bu incelemede; Langford, B.Stableford ve Peter Nicholls gibi bilimge edebiyatının önde gelen eleştirmenlerinin konuyla ilgili görüşlerine yer verilir. >>> FTL, uzay-zaman, survitesse.

ÜTOPIYA: (Ter.tr.) İngilizcede; "utopia" imlasıyla yazılan sözcüğün Türkçede bir başka yazım biçimi. >>> Utopya

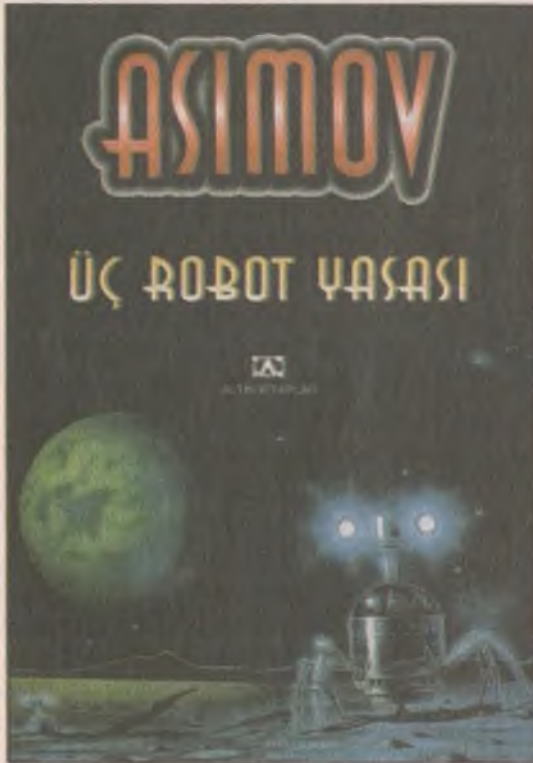
ÜTOPIK SİNEMA: Bernhard Roloff ve Georg Seeblen'in birlikte yazdıkları. "Kino Des Utopischen" adlı bilimge sineması tarihini anlatan kitap. Yapıt, Veysel Atayman tarafından Türkçeye aktarılmış ve ilk basımı 1995 Haziranında İstanbul'da "Alan Yayıncılık" tarafından yapılmıştır. "Ütopik Sinema", dilimizde bilimge konusunda bilgi verici ilk çeviri yapıt niteli-

ğinde. Kitabın bir başka özelliği ise bilimge sinemasını, bu ansiklopedi gibi sosyalist dünya görüşü açısından ele alışı. Bkz.; ROLOFF, B-SEEBLEN, G: "Ütopik Sinema-Bilimkurgu Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi", Çev. V.Atayman, Alan Y., İst., 1955; 372 sf., Indeks. ISBN: 975-7414-39-5

ÜR, Doğan: (İst., 1 Hz. 1964) Türk bilimge çizgi-roman sanatçısı. Özel Şişli Koleji ve Mimar Sinan Ünv. Grafik Sanatlar Bölümünü bitirdi. (1987) Bilimgeye ayrı ve özel bir ilgi gösteren DÜ, yurtiçinde olduğu kadar; ("rv Dergisi", 1992 ve "Tempo Derg.", 1991 <Sic.>) ünlü yabancı çizgi-roman dergilerinde yayımladığı çalışmalarıyla; ("Schwer Metal", 1991-93; >>> Heavy Metalin Alm. versiyonu,) yurtdışında da tanınmaktadır. DÜ, yumuşak çizgiler ve pastel renklerle oluşturduğu kendine özgü üslubuyla Türk çizgi sanatında özel bir yere sahiptir. Sanatçının son bilimge çizgi-roman çalışması: "Duvarın Ötesi", 2003'te "Moby Dick" dergisinde yayınlandı. DÜ'nün internet sitesi adresi şöyle: www.doganur.com

-V-

VIAN, Boris: (1920-59) Edebiyatın çeşitli dallarında yazdığı gerçeküstücü ve absürd yapıtlarla tanınan Fransız yazarı BV, daha çok Antonin Artaud'nun öncülüğünü yaptığı; "Théâtre Absurde" alanında kaleme aldığı: "Equarrissage pour tou-Senin İçin Kesip Doğrama" (1950); (İng.; "The Knackers-Leş Kasapları") adlı militarist felsefeyi hicveden oyunuyla anımsanır. Yazarın Türkçeye de çevrilen: "J'irai cracher sur vos tombes -Mezarlarınıza Tüküreceğim" (1947); (İng.; "I Split on Your Graves", (1971) fantastik boyutları geniş bir tür dedektif romanıdır. BV, savaş öncesi Fransız bilimgecileri arasında: >>> A.E. van Vogt, Henry Kuttner, >>> William Tenn ve >>> Ray Bradbury gibi yazarları Fransızcaya aktarmasıyla da bilinir. Kendisi de zamanının önünde bir >>> "speculative fiction" yazarı olup, özellikle gerçeküstücü bir üslupla kaleme aldığı ve Fransız edebiyatı ana-akımı içinde düşünülen: L'équime des jours' (1947)

Asimov'un: "Üç Robot Yasası" adıyla çevrilen: "The Rest of the Robots-Robotların İsyanı" adlı romanı.

Bilimge sinemasını sosyo-politik bir açıdan ele alan "Ütopik Sinema" adlı inceleme.

Ing.; "Froth on the Daydream" (1966); "Günlerin Köpüğü" adıyla Türkçeye de çevrildi.); "L'automne Pekin-Pekin'de Sonbahar", Ing.; "Autumn in Peking", (1947); bir çöl ütopyası olan ve içinde bir de zaman yolculuğunun yer aldığı: "L'herbe rouge-Kızıl Çimenler", Ing.; "Red Grass", (1950) adlı romanları sonradan İngiliz bilimge edebiyatında ortaya çıkacak olan >>> "new-wave" akımını etkileyecektir. BV, seksenli yılların ortalarına kadar Fransız gençliği arasında bir "cult yazar" olma niteliğini korumuştur. >>> New-wave

VIDPHONE: (Ing.; "Görüntülü telefon" L.; "video": "Görüntü" ve Gr.; "phone": "ses" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşturulmuş ve günümüzde de gerçekleşmiş bulunan; erken dönem bilimgecilerinin (>>> Gernsback) roman ve öykülerinde vaktiyle öngördükleri görüntülü iletişim aygıtı. TE-OSF'nin 1981 basımında Peter Nichols'ın inisiyali ile yer alan "vidphone" maddesi, modern dünyada artık aygıtın hariciâlem olması nedeniyle ansiklopedinin 1999 basımından çıkarılmıştır. Türkiye'de ise ilk kablolu vidphone, doksanlı yılların sonlarında TC Genel Kurmay Başkanlığı'nda kurulmuş ve

kullanılmaya başlamıştır. Vidphone; "vizifon" adı altında ansiklopedi yazarının: "Sahte Uygarlık"(1999) adlı romanıyla, Roger Dee Aycock'ın: "An Earth Gone Mad-Çıldırın Dünya" (ÇYDD-9,1955) romanında da geçer.

VINGE, Joan (Carol D(ennison): (1948-) Amerikalı bayan bilimge yazarı. San Diego Üniv.'sinde antropoloji öğrenimi gördü. İlki, bilimge yazarı Vernor Vinge (1972-9) ve ikincisi de Yayıncı Jim Frenkel'le (1980) olmak üzere iki kez evlendi. Masal, (Hans Christian Andersen) (1805-1875) ve mitolojilerden hareketle yeni bir bilimge üslubu kurmayı başardı. Bilimgeye: "Orbit-14" (1974) adlı antolojide: "Tin Soldier-Kurşun Asker" adlı öyküsünü yayınlamak başladı. JV üstünde Andersen'in derin etkileri daha sonraki yapıtlarında da görülür. "Kar Kraliçesi"

adlı yapıtı 1980 yılında Hugo Roman Ödülünü kazandı. Bu romanda Andersen'in yalnız kitap başlığım değil, belli başlı bazı olayları ve Robert Graves'in: "The White Goddess-Beyaz Tanrıça", (ABD,1947) adlı romanında geliştirdiği >>> sahte bilim antropolojisini de kullanmış olmasına rağmen; yapıt, yetkili bilimge çevrelerince geniş kabul gördü. >>> B.M. Stableford bir eleştirisinde bu roman için: "Yapıt, daha ziyade kimya öğrenimi görmüş birinin, olayı, phlogiston; (Simyacıların yanma olayını izah için uydurdıkları seyyal madde,) kuramına dayandırarak yazmış olduğu izlenimini veriyor" diyerek JV'nin bilimge sanatındaki bir başka özelliğine dokunur. JV, birçok yapıt vererek uzun bir bilimge kariyeri kurmayı başarmış yazarlardandır. Gençler için yazdığı film öyküsü kitapları: "Star Wars-The Return of the Jedi", (1983) ve "Dune" (1984), onun "teen-ager" ve önergenler arasında da tanınmasına neden oldu. JV'nin, öykülerindeki kadınsı nahivlik ve çocuksu tarzıyla, bir bakıma azıcık bizdeki >>> Gültan Dayıoğlu'nu anımsattığı da düşünülebilir. Ancak, kurgularındaki disiplin ve türün tanımına sadakatiyle; hem Dayıoğlu'nun ço-

cuk, hem de >>> Selma Mine'nin mistik ve isoterik dünyalarından tamamen ayrılır. JV'in dilimize çevrilmiş: "Amber Gözler" (Kavram Bilimkurgu-10, 1996. Özgün adı: "Eyes of Amber and Other Stories",1979) adlı bir uzun öyküler kitabı bulunmaktadır. Kitaba adını veren ve >>> "Analog'un: "Kadın Bilimge Yazarları Özel Sayısı" için yazılmış bu ilk ilk öyküde JV, Bir Dünyalı ile bir uzaylının ilişkileriyle: farklı bir kültürün, bir başka kültüre kendi değerlerini dayatmasına hakkı olup olmadığı sorusuna karşılık aranır. "Amber Gözler"de yer alan: "Tepeden Bakış", "Kurşun Asker" ve "Medyacı" adlı diğer öykülerde ise JV'in: "Antropoloji, bilimge sanatına en yakın bilim dallarından biridir" tezinin belirgin izlerine rastlanır. JV'in henüz dilimize çevrilmemiş belli başlı yapıtları arasında, ilk romanı: "The Outcast of Heaven Belts-Gökkuşağı Haydutları" (1978) ve "Fireship-Kundak Gemisi" (1978) adlı kısa öykü kitabını da saymak gerekir. Bkz.; VINGE,Joan: "Amber Gözler", Çev. İrem Çalkuğu, Kavram Y. Bilimkurgu-10, 186 sf., İst.,1996. ISBN: 975-366-113-4.

VİRGÜL: (Aylık Kitap ve Eleştiri Dergisi- Bilimkurgu Özel Bölümü,S.1; Ekim 1997) Doksanlı yılların başlarında Türk Bilimgesinin yeni ve esaslı bir biçimde sıçramasıyla, "Metis Çeviri"den sonra bilimge konusunda özel bölüm düzenleyen ikinci prozine. Dergide şu çalışmalar yer alıyor: "Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?-Ogan Güner", "Tanrı Olmayan Tanrılar-K.Ö.", "BK-Edebiyatın Melek Yüzlü Fahişesi-Stanislav Lem'e Dair-Mustafa Arslantunali", "Bilimkurguda Mit ve Arketip-Ursula K. LeGuin", "Çöl Gezegeni Dune-Bülent Somay", "Hiçi Destanı-M.A", "Her Hazırcevap Otostopçuya Sulu Bir Galaksi Rehberi-BS-MA", "Nerde O Eski Altın Çağlar! -Kerem Öncül" ve "Kaplan Kaplan-Sevin Okuy". Dergide ayrıca Müfit Özdeş'le yapılan ve : "Bilimkurgu Elmaya Dışardan Bakabilen Elma Kurdudur" başlığıyla sunulan bir de konuşma yer alıyor. Ayrıca konuyla ilgili on altı tane fotoğrafla, (Biri P.K. Dick'in Türkiye basımında yayınlanan ilk fotoğrafı,) ve on dört parça da desen kullanılmış. Bkz.Türk Dili, S.252,Ocak 1973, Mil-

"Aliens" filminde Waldo'yu yaratığa karşı kullanan III.Subay Ripley.

liyet Sanat,S.167,Ocak 1976, Metis Çeviri; S.14,Kış 1991

VIRTUAL REALITY: (Ter.İng.) "Virtual": Zımnî, Kuvvette olup, eyleme dönüşmemiş ve "reality": Gerçeklik sözcüklerinden oluşan bu terim, bilgisayar programlarıyla tasarlanmış gerçek öykünmeleri ifade edebilmek için yaratılmış. >>> Sanal Gerçeklik, cyberfiction.

VISEMİRNİ SLEDOPİT: (Rusça:Dünya Kâşifi) >>> Gümüş Çağ başlarında: "Vokrug Sveta-Dünyanın Çevresi" ve "Mir Priklyuvoçeni -Serüven Dünyası" gibi bilimge dergileri arasında satışı yüz bine kadar varan en popüler Sovyet bilimge dergisi.(1926-29) Gümüş Çağ'ın bu üç büyük dergisi, etkili yayınlarına 1930'larda Sovyet Komünist Partisi'nin edebiyat dünyasını denetim altına almasıyla son vermek zorunda kaldı.

VİZİFON: >>> Vidphone.

VOLTAIRE: (1694-1778) Fransız yazar, tarihçi ve filozofu François Marie Arouet'in yapıtlarında kullandığı takma ad. Hezâr-Fen Ahmet Çelebî ve Lagârî Hasan Çelebî gibi iki kurgusal kahraman yaratmış olan Evliya Çelebî'den (1611-82) hemen sonra yaşayan Voltaire, Çelebî gibi >>> proto SF'in öncülerindendir. Voltaire'in bilimgesel nitelikli iki yapıtı; >>> Micromegas (Berlin 1750, Fransa 1752)ve "Candid", (1759) satirik ve fantastik yapılarıyla Kurt Vonnegut'tan >>> Robert Sheckley'ye kadar geniş bir bilimgeci kuşağı etkilemiştir. >>> William Tenn ise: "Of All Possible Worlds-Olası

Dünyaların Tümünden" (1955) adlı öykü koleksiyonunun başlangıcına "Candid'den küçük bir bölüm almakla kalmamış; kitabının adını da, romanın kanramanı Pangloss'un, zamanında Türkiye'nin en büyük filozofu olarak kabul edilen bir dervişle yaptığı konuşma sırasında kullandığı bir tümceden seçmiştir. Bkz.: TENN,William: "Of All Possible Worlds", (Stories), Ballantine Books, NY,1955 >>> Evliya Çelebî, Micro-megas.

-W-

WALDO: Bilimge edebiyatında R.A.Heinlein tarafından yaratılan ve insan gücünü birkaç katma çıkarabilen araç, yöntem ve teknolojinin genel adı. RAH, "Waldo: Genius in Orbit -Yörüngedeki Dehâ Waldo", (1942 ASF'da "Waldo" adıyla; Kitap olarak: "Waldo & Magic, Inc", 1950-58) adlı kısa romanında, sakatlığı nedeniyle güçsüz kaslarını güçlendirmek amacıyla birtakım aygıtlar icat ederek, eksikliğini gideren ve bu araç ve yöntemlere kendi adını veren bir kahramanın serüvenlerini anlatır. Terim, daha sonraları uzaktan ku-

manda edilebilen araçların genel adı olarak teknolojiye de yerleşmiştir. Bu tür araçlar, patlayıcı maddelerin etkisiz hale getirilmesi ve radyo- aktif araç ve maddelerin uzaktan denetiminde kullanılmaktadır. Bilimgede ise en ilginç Waldo'lardan biri, Alien dizisinin ikinci filminde (Aliens, 1986) görülür. Nostromo Uzay Şilebinin 3.Subayı Ripley; (Sigourney Weaver), kendisinden çok güçlü ve son derece tehlikeli bir yaratık olan devsel canavarınkiyle, kendi gücünü eşitlemek için, ağır yük malzemelerinin kaldırılması amacıyla yapılmış olan hidrolik bir Waldo kullanır. Boğuşma sırasında, yaratık, geminin >>> hava kilidi aralığına düşerek, Waldo'nun ağır, çelik yapısının altında kalır ve acı çığlıklar atar. Dan Barry ise "Flash Gordon" çizgi roman dizisinde; (Gordon, "Büyük Yarış", Cilt: 23; Sayı: 89-92, İst.,1975) RAH'dan aldığı esinle Waldo'yu insancıl duyguları ağır basan bir android olarak yeniden yara-

"King Kong"un, Ace Books,1976 New York basımı. Kapak resmi, ünlü fantastik-bilimge ressamı Frank Frazetta tarafından çizilmiştir.

tır. >>> Heinlein, Flash Gordon.

WALLACE, (Richard Horatio) Edgar: (1875-1932) Ünlü "King Kong", (1933) filmine temel olan romana fikir veren İngiliz yazar ve editörü. Tiyatro eserleri de yazmış olan Wallace'in "King Kong"a katkısı, Merian C.Cooper'la birlikte tasarım tarzında olmuştur. "King Kong"u asıl romanlaştıran Delos W. Lovelace'tir. Wallace, Boer Savaşlarında edindi-

G.Pall'in filmi: "War of the Worlds"ün, aynı adla yapılan Almanca film afişi.

ği deneyleri, geleceğin savaşlarını anlatan: "Private Selby-Er Selby", (1909) adlı romanında dile getirdi. Prof. Pavlov'un şartlı refleks ilkesini insanlara uyguladığı: "The Door With Seven Locks-Yedi Kilitli Kapı", (1926) ile "Control No.2", (1934) ilk ilginç çalışmalarını oluşturur. "The Fourth Plague-Dördüncü Bela", (1913) ve "The Green Rust-Yeşil Pas", (1919) adlı romanlarında ise apokaliptik konuları gündeme getirir. Bunlardan başka daha birçok bilimge yapıtına imzasını atmış bulunan Edgar Wallace'in Holywood'da bulunduğu sıralarda "King Kong"un senaryosuna bazı katkıları da olmuştur. Ancak eleştirmen John Egge-ling, Wallace'in bu katkılarının pek az olduğunu kaydeder. Öbür önemli yapıtları arasında; "The Day of Uniting-Birleşme Günü", (1921), "The Mechanical Boy-Mekanik Çocuk", (1924), "While the Passengers Slept-Yolcular Uyurken", (1916) ve "Captain of Souls-Ruhların Lideri", (1922) sayılabilir. Bkz.; "King Kong"; E.W-M.C.C ve D.V.L; Ace Books, 1976, NY. >>> King Kong.

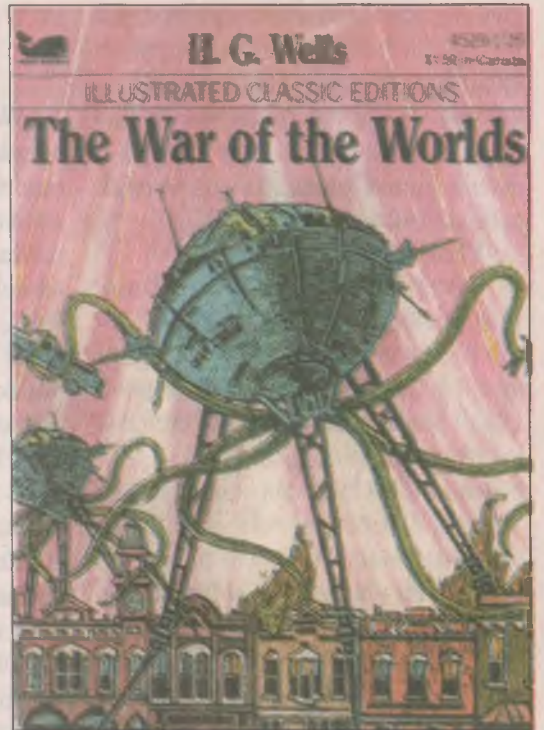
WAR OF THE WORLDS: "Dünyalar Savaşı", (Radyo Oyunu) Şimdiye kadar yapılmış radyo piyes yayınlarının en ünlüsü olan WOTW, (30 Ekim 1938), Orson Welles'in (1915-1985) kurduğu; "Mercury Theatre on the Air-Merkür Tiyatrosu Yayında" dizisi için de yer almıştı. Yapıt, H.G.Wells'in aynı

adı taşıyan ünlü romanından Howard Koch tarafından radyo oyunu haline getirilmiş ve OW tarafından da mikrofona koyularak, dinleyiciye sunulmuştur. Oyunun başlangıcındaki Marshların Dünya'yı istilası, gerçek bir radyo haberi gibi dinleyiciye anons edildiği için çok kalabalık bir dinleyici kitlesi; piyesi, ciddi bir radyo haberi sanarak

anlatılanlara inanmış ve paniğe kapılmıştır. Yayının neden olduğu kargaşa, o yıllarda Amerika'da yaşanan en büyük psiko-sosyal olay olarak değerlendirilmiş ve yıllarca da belleklerden silinmemiştir. Hadley Cantril'in: "The Invasion From Mars: A Study in the Psychology of Panic, With the Complete Script of the Famous Orson Welles Broadcast-Marşların İstilas: Panik Psikolojisi Üstüne Bir İnceleme ve Tam Oyun Metniyle Orson Welles'in Ünlü Radyo Yayını", (1940) adlı kitabında: Temsilden bir hafta sonra Princeton Üniversitesi'nde yapılan bir dizi konuşmadan anlaşıldığına göre, paniğe kapılanların sayısının tahminlerin çok üstünde olduğu belirtilmiştir. Cantril'e göre, haberin gerçek olduğuna inananların sayısı bir milyonun üstündedir ve bu da; o tarihlerde ABD'deki toplam dinleyici sayısının % 10'unu oluşturmaktadır. Yarımşar saatlik iki bölüm halinde sunulmak istenen programın ilk bölümünün büyük bir paniğe yol açması nedeniyle yayın yarıda kesilmiş ve ikinci bölüm ancak, ortalık yatıştıktan bir hafta sonra yayınlanabilmiştir. Bu arada oyun tekstinin incelenmesinden anlaşılmıştır ki, kısa ve ciddi haber sunuş teknikleri ve roman-

da yer alan ve gerçekte saatler süren olayların radyo zamanıyla saniyelerle geçirilmesi gibi etkenlerle birlikte, sunucu ve oyuncuların heyecanlı ses tonlamaları dinleyici kitlesini yanıltmıştır. Ancak, ne Koch'ın ne de OW'ın, halkı paniğe sürüklemek gibi gerçek bir niyeti olmamıştır. Olayı fazlaca abartan bir TV filmi; "The Night That Panicked Amerika-Amerika'yı Paniğe Sürükleyen Gece" (1975) ile yine olayı ulusal bir mit kılığında seyirciye sunan: "The Adventures of Buckaroo Banzai Across the 8th Dimension-Buckaroo Banzai'in 8. Boyuttaki Serüvenleri", (1984) ve "Spaced Invaders-Uzaylı İstilacılar" (1989) gibi filmler, OW'ın radyo oyununun etkilerinin, bilimge fanları arasında halen sürüp gitmekte olduğunu göstermektedir. OW'ın radyo oyunu, orijinal haliyle 1991'de BBC tarafından yeniden yayınlanarak bir kez daha dinleyiciye sunulmuştur. >>> WELS.

WOTW-2: (Dünyalar Savaşı, Film, 1953) Yapımcı: George Pal, Yön. Byron Haskin. Görüntü Yön: George Barnes A.S.C. Dekorlar: Sam Comer-Emile Kuri. Müzik: Leith Stevens, Efektler: Gordon Jennings, A.S.C., Paul Lerpae, A.S.C, Wallace Kelly, S.C., Ivlyl Burks, Jan Domela, Irmin

H.G. Wells'in ünlü romanı: "Dünyalar Savaşı"nın kapak illüstrasyonu Ali Leiner tarafından çizilen: Moby Books, New York, 1983 basımı.

Roberts,A.S.C.; Oyn.; Gene Barry, Ann Robinson, Les Tremayne, Robert Cornthwaite, Sandro Giglio, Levis Martin, Edgar Barrier, Charles Gemo- ra, Frank Krieg, Paul Birch, Ned Glass. Prolog Sunucusu: Paul Frees. Senaryo: H.G. Wells'in: "War of the Worlds- Dünyalar Savaşı", (1898) adlı romanı esas alınarak; Barr, Lyndon, 85 dk.,Renkli.

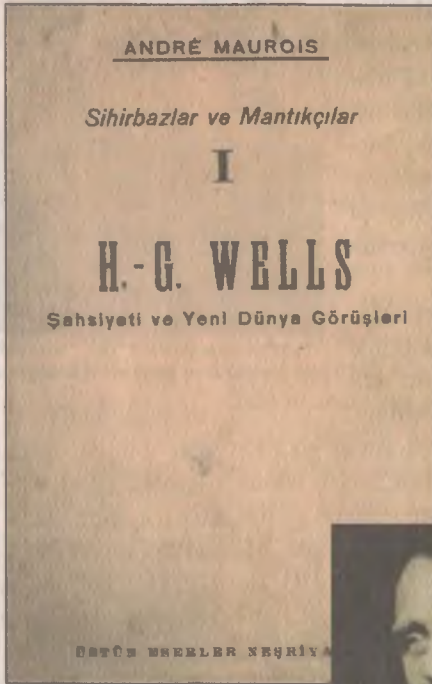
Doğrusunu söylemek gerekirse, TEOSF'da P.Nichols'ın da belirttiği gi- bi; bu filme HGW'in romanından geri- ye pek bir şey kaldığı söylenemez. Welles'in radyo oyununun başarısından sonra romanda anlatılan olayların me- kânı değiştirilmiş ve öykü 1950'le- rin Kaliforniya'sı- na yerleştirilmiş- tir. Mars savaş makineleri tripod- lar, manta balığı benzeri >>> KBUN'larla de- ğiştirilmiş, ancak filmde çarpıcı bir estetik dizayn içinde sunulmuş- tur. Romanda eşi- ni arayan koca, alışıl gelmiş Hollywood tipi bir aşk öyküsünün kahramanına dö- nüştürülmüş, ger- çekte bir "Fabian Demeği Sosyalis- ti" olan HGW'in, romanda, Marslı- ların mikrobiyo- lojik bir nedene

dayanarak kurguladığı ölüm nedeni, GP tarafından filmde korunmakla bir- likte, popülist bir tavırla; "God in his wisdom-Tanrı'nın hikmetinden suâl olunmaz, o işini bilir," tümcesinin ek- lenmesiyle geleneksel toplumun da onaylayacağı bir kılığa sokulmuştur. Ama 1.4 Milyon \$'a mal olan özel efektlerin, o çağın teknik olanaklarına göre büyük bir ustalıkla gerçekleştiril- miş olduğu söylenebilir. Gordon Jen- ning'in düzenlediği efektlerde, KBUN'ların bağlı olduğu ince teller filme yer yer görülüyor olmasına rağ-

men, eleştirmenler bu efektlerin özel- likle manta kılıklı uçan dairelerin Los Angeles'a saldırılarını sırasına çok etkili olduğu kanısındadırlar. P.Nichols, KBUN'ların üstüne yer alan kobra baş- lı ısı projektörlerinin kentteki binaları eritip, tahribetmelerini, sinema tarihi- nin büyük ikonlarından biri olarak ni- teler. Bazı titiz eleştirmenler, özel efekt olarak kullanılan "pyrotecnics" yüzün- den filmi; "Bir havaî fişek gösterisi," olarak selamlamışlarsa da, WOTW, GP'in en başarılı yapıtlarından biri ola- rak kabul görmüştür. Film üstüne kap- samlı bir tanıtım ve eleştiri yazısı için bkz: GUNDEN, KV-STOCK,SH:

"Twenty All-Time Great SF Movies", Arlington House, NY, 1982, sf.90.

W O T W : (Dünyalar Savaşı, TV Dizisi,1988- 90) İcracı Yapım- cılar; Sam Stran- gis, Greg Strangis. Yapımcı: Jonathan Hackett. Dizi Yö- netmenleri: Colin Chilvers, Herbert Write, Neill Fear- ney, Armand

İngiliz bilimgesinin klasik ve büyük adı: H.G.Wells. (sağda) Andr, Maurois'nın, H.G.Wells üstüne yaptığı kapsamlı incelemenin nadir Türkçe çevirisi.

Mast- roianni, William Fruet. Yazarlar: Tom Lazarus, Patrick Barry, D.C. Fontana, Durnford King, Oyn.; Jared Martin, Lynda Mason Green, Philip Akin, Ric- hard Chaves, Ten-Four ve Paramount. İki dönem, 50'şer dk'lık 41 episod. Pro- log: 100 dk., Renkli.

Prologosta, 1953 yapımına dayana- rak yapılan açıklamada; hükümetin, in- celemeler ve deneyler yapmak amacı- la Marslıların bedenlerinin saklanmak- ta olduğu açıklanır. Terörist bir grup, üsse saldırarak dizide adları: "Aliens"

olarak değiştirilen Marslıların bitkisel yaşam içindeki yarı ölü bedenlerini ele geçirmeye çalışır. Asıl yapıtta sözü edi- len mikrop, Marslıları bütünüyle öldür- memiş ama bir tür bitkisel yaşama ge- çirmiştir. Ancak şimdi radyoaktif ışın- larla yaşamlarına son verilebileceği öğrenilmiştir. Teröristler, Marslıların tekrar yaşama dönmelerine neden olur- lar. Marslılar ise bir kez daha Dünyayı ele geçirmek için teröristlerin kılığına girerek amaçları doğrultusunda çalış- malara başlarlar. Marslıların gerçekten yaşamakta olup olmadıkları konusunda kesin bir bilgileri olmayan dizi kahra- manları; güzel bir bayan mikrobiyolog ile sakatlığı nedeniyle tekerlekli is- kemlede yaşamını sürdüren zeki ve nüktedân bir Zenciden oluşur. Dizide, 53 yapımında daha önce Loş Ange- les'in Marslılar tarafından ısı projektör- leriyle tahrip edilmiş olduğu gerçeği görmezlikten gelinir. Dizi, >>> II. Al- tın Çağ'ın ünlü filmleri: "The Invaders- İstilacılar", (1967-8) ve "Invasion of Body Snatchers-Beden Avcılarının İst- ilası", (1955-78) gibi filmlerden derin- lemesine etkilenmiştir ve bu filmlerden belirgin izler taşır. Birinci dönem epi- sodları, Marslıların Dünyayı istila te- masının sergilenmesinden ibarettir. İkinci dönem episodlarının genel adı ise: "War of the Worlds: The Second Invasion-Dünyalar Savaşı: İkinci İsti- la" olarak değiştirilmiş ve bazı karak- terler de diziden çıkarılmıştır. İkinci dönem dizide, iyi ve kötü Marslılar arasında ayırım yapmaya yönelik bazı etik değerler tartışılır, ancak dizi bütü- nüyle sıkıcı olmaktan kurtulamaz.

WASP: (Kısaltma, İng.) White, Anglo-Sakson ve Protestan sözcükleri- nin baş harflerinin toplanmasıyla elde edilmiş bir ad. Amerikan ve İngiliz bi- limgesinde; beyaz derili, sarımsın, mavi gözlü ve uzun boylu bir tür üstün insan ve ideal kahraman. Çizgi roman kahra- manı Gordon ile "Star Wars" dizisinin Luke Skywalker'ı, bu modeli simgele- yen yapay öykü kişilikleridir. Bu adla kurulu, ırkçı eğilimler taşıyan bir de rock müzik topluluğu vardır.

WEBZINE: (Kısaltma, İng.) İngi- lizcede; "ağ" ve "şebeke" anlamlarına gelen "web" sözcüğü ile "dergi" anla- mına gelen "magazine" sözcüğünün

son hecesi "zine"nin bitişmesiyle oluşturularak; "internet dergisi" anlamı yüklenmiş yeni bir terim. Dergi karakterinde site. Ansiklopedi yazarı tarafından ve benzer dilbilim mantığıyla üretilen Türkçe: "Ağder" ile "webzine" terimleri, BVTTS'e yer almaz. >>> Fanzine, prozine, semi-prozine.

WELLS, Herbert George: (21 Eylül 1866-13 Ağustos 1946) Klasik İngiliz bilimge yazarı, toplumbilimci ve gazetecisi. Bromley yakınlarındaki Kent kasabasında dünyaya geldi. Babası bir dükkan işletiyor, annesi ise ev hizmetlerinde çalışıyordu. Çocukluğunda bir kumaş mağazasında ve daha sonra da bir kimyagerin yanında çıraklık yaptı. Daha sonra birtakım yardımlar ve burslar sayesinde Midhurst Grammar School'u ve Kraliyet Bilimler Koleji'ni 1888'de parlak bir başarıyla bitirdi. Bir süre akademik hocalık yaptıktan sonra tüberküloz sorunu yüzünden etkin yaşam tarzından çekilerek kendini yazmaya verdi. 1891'de "Fortnightly Reiew"de denemelerinden birinin yayınlanmasıyla başlayan yazınsal kariyeri, ölümüne kadar sürdü. Yirmi dokuz yaşındayken ilk bilimge romanı: "The Time Machine-Zaman Makinesi"ni, (1895) yayınladı. İngiliz bilimge edebiyatı geleneğine ilk klasik biçimini veren bu roman, sonradan çok ünlendi. Ardından sırasıyla: "The Island of Dr. Moreau-Dr. Moreau'nun Adası", (1896), "The War of the Worlds-Dünyalar Savaşı", (1898) ve "The First Men in the Moon-Ay'da ilk İnsanlar", (1901) adlı yapıtları yayımlandı. HGW'in henüz; >>> "science-fiction" teriminin yaygınlık kazanmadığı ve bir edebiyat türü olarak bilinmediği o yıllardaki bu ürünleri, Jules Verne'inkilerle birlikte; "scientific romances" biçiminde adlandırıldı. Bu terimin bulunuşu, aslında HGW'e aittir. (>>> Fennî roman) İngiliz sosyalizmiyle yakından ilgilenen ve "Fabian Society"nin de üyesi olan yazarın bilimge dışı çalışmaları, edebî ve felsefî kategoride önemli bir yer tutarlar. İçerisinde yazara özgü bazı sosyo-politik görüşlerin geliştirildiği ve birer toplumsal eleştiri özelliği gösteren bu yapıtlar sırasıyla şunlardır: "Love and Mr. Lewisham- Bay Lewisham ve Aşk", (1900); "Kipps", (1905); "Tono

Bungay", (1909); "The History of Mr. Polly-Bay Polly'nin Tarihi", (1910); "The New Machiavelli-Yeni Machiavelli", (1911) ve "You Can't Be Too Careful-Fazla Titiz Olamazsın", (1942). Yazar hakkında daha ayrıntılı bir inceleme için bkz.; MA-U R O I S , A n d r e : "H.G.WELLS- Şahsiyeti ve Yeni Dünya Görüşleri", Çev. Bedri Arıkök, Üstün Eserler Neşriyatevi, İst., Yıl:?, 48 sf.; "Zaman Makinesi", Habora Y., 1970; ÇOBANLI, Cem: "Cumhuriyet Kitap Eki Wells Dosyası", 21 Hz. 2001, S.592 >>> Aya Giden Adam, Görünmeyen Adam, Görünmez Adam, Zaman Makinesi, Geleceğe Yolculuk, Merihliler Yeryüzünde, Dünyanın Sonuna Doğru. War of the Worlds, scientific romances.

WILLIAM, Robert Moore: (1907-1977) Bilimge alanında; hem kendi adı, hem de: John S. Browning, H.H.Harmon, Russel Storm ve bir >>> "house-name" olan E.K.Jarvis takma adları altında çok sayıda roman ve öykü de yayınlamış Amerikalı yazar. Bilimgeye Robert Moore adıyla 1937'de "Astounding SF"nda "Zero as a Limit-Bir Sınır Olarak Sıfır" adlı öyküsüyle başladı. 1960'lara gelindiğinde, 150'den fazla öyküsü yayınlamış bulunuyordu. Bugün öykülerinin çoğu anımsanmamakla birlikte, RMW, o yıllarda bilimge yazarlarını besleyen bir uzman bilimgeci olarak kabul ediliyordu. Genellikle yapıtları arasında en ilgi çeken "Zongor Dizisi"yle tanınır. Dizi, bir triloji oluşturan: "Jongor of Lost Land-Yitik Ülkenin Jongor'u", (1940, Fantastic Adventures, 1970); "The Return of Jongor-Jongor'ın Dönüşü", (1944, F. Adventures, 1970) ve "Jongor Fights Back-Jongor Tekrar Savaşıyor", (1951, F. Adventure, 1970) adlı kitaplardan oluşur. RMW, bu diziden sonra bir süre roman yayınlamadı ve 1955'te: "Chaos Fighter-Kaos Savaşçısı" ile bilimge dünyasında yeniden göründü. Son romanı "Now Comes To-

"War of the Worlds"ün: "Dünyanın Sonuna Doğru" adıyla yapılan Baskan Y., 1983 basımı.

morrow-İşte Yarın Geliyor" (1971) kadar birçok roman yayınlamış olan RMW, Türkiye'de: "The Conquest of Space Sea-Uzay Denizinin Fethi", (1955 dos), Türkçede: "Robot X-81", (OYUS-6) ile tanınır. Yazarın öbür önemli yapıtları arasında: "The Blue Atom-Mavi Atom", (1958 dos); "To the End of Time and Other Stories-Zamanın Sonuna Doğru ve Diğer Öyküler", (1960 dos); "World of the Masterminds-Bilgelerin Dünyası", (1960 dos) ve "Seven Tickets to Hell-Cehennem Yedi Bilet", (1972) sayılabilir. RMW'nin kurgudışı yapıtları arasında ise bir özyaşam öyküsü olan: "Love is Forever We are for Tonight-Aşk Sonsuz Bizse Bir Geceliğineyiz" (1970) önemli bir yer tutar, >>> Valigursky.

WISE, Robert A.: İngiliz yazarı Fred J. Gebhart'ın (? -) takma adı. RAW, sıradan bir bilimge öyküsü olan ve sinemaya uyarlanması sırasında Yeşilçam'dan Muzaffer Tema'nın da önemli bir rol aldığı: >>> "12 to the Moon-Ay'a 12 Kişi"nin (1961) yazarıdır. Filmin yönetmeni Robert Wise ile karıştırılmamalıdır.

Atatürkçü düşünceye gönül ve emek veren bir aydın: Gürbüz Tüfekçi

"Mustafa Kemal 1919'da Kırşehir'de sohbet ettiği gençlere 'İnsan fikir üretmelidir. Bunun için de okumalıdır' diyor. Mustafa Kemal, Batıdaki aydınlanmacı düşünürleri okuyordu. Fransız İhtilali'nin liderlerini ve batılı filozofları tanıdığı kadar, Ege uygarlığının yapıcısı düşünürleri de tanıdı. Tarih içinde yaşamış bütün uygarlıkları inceleyerek okumuştur."

Feyziye Özberk

Mimar-yazar Şükrü Günbulut, tanıyıp sevdiği Gürbüz Tüfekçi için şunları söyledi: "Bir yazımı okumuş, kutlamak için beni aradı, böylece tanıştık. Yürek-lendirici, destekleyici bir kişiliği vardır. Yaşamı kültürle doludur. 'Beni tanı mıyorsunuz' dediğimde; 'Seni yüz-yıllardır tanıyorum' diye çok hoş bir yanıt vermişti. Atatürkçü, ilerici, aydınlanmacı bir insandır. İnsanlar arasında ayrım yapmaz, açık gönüllüdür. Kadın, erkek çok dostu vardır."

Avukat Hayri Balta ise: "Eşim ve ben onu çok severiz" dedi ve ekledi: "Atatürkçü çevrelerde çok yaşadım, birçok samimi Atatürkçü kişiyle dost

oldum ama Gürbüz Tüfekçi kadar Atatürk ilkelerine gönülden bağlı ikinci bir insan görmedim. Gürbüz Tüfekçi'nin diğer önemli özelliği arkadaş canlısı olmasıdır. Arkadaşlarına bağlılığı çok güçlüdür. Kendini anlayanlara karşı çok sevecendir. Kendini anlamayanlardan çabucak uzaklaşır, kendi düşüncesini söyler ama çekişmeye tartışmaya girmez."

Gürbüz Tüfekçi ile İstanbul'daki evinde görüştük. Yalnız yaşıyor. Görüştüğümüzde bilgisayarla ilgili işle-rinde ona yardım eden, üniversite öğ-rencisi bir genç kız ve ev işlerini yapan bir bayanla beraberdi. En önem-lisi de kitaplar... Salonun çalışma odasının duvarlarını süsleyen fotoğraflar, ziyarete gelen, telefonla arayan dostlar, sanırım tüm bunlar onu hiç yalnız bırakmıyorlar.

Devrim çocuğu

Gürbüz Tüfekçi, 1929 Malatya Arapkir doğumludur. Babası memur olduğu için onun tayin olduğu yerlere ailece birlikte giderler. Cumhuriyet'in 10. yılında, 1933'te Malatya'nın ilçesi Arapkir'de Hükümet meydanında, yazılı nutku okurken duygulanıp ağ-layarak kürsüden iner. Dört yaşında, duyarlı, okumayı biliyor... Bu, onun özenle büyütülen akıllı bir çocuk olduğunu gösteriyor. Gürbüz Tüfekçi dedesinin sözlerini aktarırken bu saptamamı onaylamış oluyor: "Dedem ilkokul müdürüydü, müfettişlik yapmıştı. Dedemin eğitimci olması ben dahil torunlarının hepsinin yetişmesinde etkili olmuştur. Beni zeki bu-

lurdu. Ben Cumhuriyet, Atatürk ve Devrim çocuğu olarak yetiştirildim. Okulda da aynı eğitimi gördüm. Biz Atatürk'le, Cumhuriyet'le ilgili her şeyi, hep duygusal olarak öğrendik. Böyle olması da gerekiyordu. Ülke yeni kurtarılmıştı. Hemen her ailede bir şehit vardı. Dedemin yazıp yolladığı şiirleri annem ezberlettirirdi. Bunlar cumhuriyeti, devrimleri öven şiirlerdi."

Cumhuriyet öğretmeni bir Dede: İbrahim Olcaytu

Gürbüz Tüfekçi'nin kişiliğinin oluşmasındaki en büyük etken sanırım dedesi, (annesinin babası) olan İbrahim Olcaytu olmuştur. İbrahim Olcaytu, bir Cumhuriyet öğretmeni-dir. 1906'da Darü'l Muallimin'i bitirerek öğretmen olan İbrahim Olcaytu, emekli olduğu 1946'ya kadar 40 yıl çok sevdiği ve ömrünü adadığı öğretmenlik mesleğini sürdürmüştür. O, torunları için de bir öğretmen olmuş, hepsiyle yakından ilgilenmiş, onlara mektuplar, şiirler yazmış, onları yönlendirmiş, yüreklendirmiştir. İbrahim Olcaytu, 1944'te o zaman on beş yaşında olan Gürbüz Tüfekçi'ye şöyle yazar: "Yazın iyileşmiştir. Buna çok sevindim, ifadelerin de iyileşmiş, senin de dediğin gibi bu sene senin bütün varlığında iyi bir gelişme görmekte ve bu hale de çok sevinmekteyim. Antakyalılar'ın dedikleri gibi 'Hiydi göster keni' göreyim seni."

İbrahim Olcaytu'nun yayımlanmış dört kitabı var. Bunlar; *Bence, Hayatım ve Şiirlerim, Folklor Defteri 1 ve 2* adlı yapıtlardır. Son üç kiti-

Gürbüz Tüfekçi, Galatasaray Lisesi 6c sınıfında okurken.

bı, İbrahim Olcaytu'nun damadı olan, 13 Eylül 2000'de yitirdiğimiz Sadık Perinçek, eski yazıdan günümüz Türkçe'sine çevirmiş.

Atatürkçülüğe sarılış

Gülbüz Tüfekçi, Galatasaray Lisesi orta kısmından sonra lise öğrenimine, ailenin taşınması nedeniyle Ankara Atatürk Lisesi'nde devam eder. Öğretmenlerinin hepsi devrimci, yurtsever kişilerdir. Öğrencilerine, Cumhuriyet'in kuruluşunu, cumhuriyet düşüncesini anlatırlar. Bu etkiler onu, Atatürkçülüğü incelemeye yönlendirir. Atatürkçülüğe sarılır. Gülbüz Tüfekçi, çocukluk, gençlik dönemiyle bugünü karşılaştırarak şu saptamayı yapıyor: "O zamanki Cumhuriyet bugün yok. Atatürk: 'Türkiye; Ulusalcı, Halkçı, Cumhuriyetçi, Laik, Devletçi, ve Devrimci bir Cumhuriyettir' diyerek Kemalist ilkelerini sıralamış, TBMM'nin açılışından sonra da çıkartılan yasalarla da bu ilkeler desteklenmiş, koruma altına alınmıştı. Şimdi bu ilkeler ya ortadan kaldırıldı ya da ortadan kaldırılmaya çalışılıyor."

Gülbüz Tüfekçi'nin, ilk işi gazetecilik. Lise öğrencisiyken gazeteciliğe başlar. Ankara'da *Zafer* ve *Kudret* gazetelerine yazar. Amacı eleştiri yapmak, düşüncelerini açıklamaktır. Kişilik olarak değişik insanlarla tanışmayı, konuşmayı, değişiklikleri sever. 1948 yılında Fransa'dan gelen profesörlerle röportajlar yapar, bunlar gazetelerde yayımlanır. 1950'lerde, ABD'nin, Türkiye'yi avucunun içine almaya çalıştığı dönemde, Genelkurmay Başkanları, generaller peş peşe Türkiye'ye gelirler onlarla da röportajlar yapar. *Zafer* gazetesi iktidar gazetesi haline gelince ondan kopar. Ajanslarda çalışmaya başlar. 1951-52 yıllarında, Ankara Haber Ajansında çalışır.

Gazetede çalışırken ayda; 50, 100 en fazla 150 lira alır. Ankara'da ailesinin yanında yaşadığı için çok fazla paraya da ihtiyacı olmaz. Bu gazetecilik-öğrencilik sürecinde yaz aylarında da Ankara yakının da olmak koşuluyla, Maliye Bakanlığı'nın bir şubesinde, karayollarının bir bölgesinde memur olarak çalışır.

Gülbüz Tüfekçi, 1958-1959 dö-

neminde İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ne girer. 1960'da Yedek Subay Öğretmen olarak Manisa ili, Kırkağaç ilçesi, Karakurt Köyü'nde askerlik görevini yapar. Terhisini izleyen yıl 1962'de, Hukuk Fakültesi'nden ayrılarak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü'ne girer.

Yaşamına yön veren karar: Hukuktan antropolojiye geçiş

Gülbüz Tüfekçi, yaşamına yön veren önemli kararı, hukuktan antropolojiye geçiş sürecini şöyle anlatıyor:

"Atatürk incelenmeden, Türkiye Cumhuriyeti ve devlet yapısı anlaşılamaz. Atatürk'ün hayatı incelenmeli, Atatürk'ün yaptığı devrimler günün koşulları dikkate alınarak neden yapılmıştır öğrenilmeli. Ben Atatürk konusunu incelemeye 1962 yılında başladım. Hukuk Fakültesi'nde ikinci sınıf öğrencisiyken, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü açıldı, bu bölüme Profesör Hart (MC Williams Hart) adlı bir hoca gelmişti. Onun ilk dersinde Atatürk'ün çalışma sisteminin antropolojide tamamen var olduğunu gördüm. *Medeni Bilgiler* kitabında okuduğum, Atatürk'ün: 'Türk gençleri antropolojide ve etnoloji dalında uzmanlaştıkça, bizim yapmış olduğumuz işlerin amacını, boyutlarını daha iyi anlayacaklardır.' sözü, hukuk

öğrenimini bırakıp, antropoloji okumamda etkili oldu. Profesör Hart, bir dersinde dünya devrimlerini anlatırken: 'Hiçbir lider toplumun hazır olmadığı bir devrimi veya sosyal değişimi gerçekleştiremez. Atatürk hariç' dedi. Bu düşünceyi ben tez konusu olarak aldım."

Gülbüz Tüfekçi, 1968 yılında "Atatürk'ün Dünya Tarih Bilgisi ve Bu Bilgisinin Hareketlerine Etkisi" adlı tezi ile bu bölümden mezun olur. Yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapar.

Mustafa Kemal Afet İnan'ı antropoloji eğitimi görmesi için ikna etti

Gülbüz Tüfekçi'ye yakından tanıdığı Afet İnan'ı soruyorum, yanıtı şöyle:

"Afet İnan, çok bilgili kültürlü bir insandı. O, yazdığı kitapların hepsini Atatürk'ün isteği ve önerisiyle yazmıştır. Örneğin *Mısır Tarihi*, *Türk Tarihi* adlı kitaplarını Atatürk'ün isteği üzerine yazmıştır. Atatürk dışarıya bir mesaj vermek istediğinde Afet İnan'a bir makale yazdırmıştır. Tabii bu benim görüşümdür. Kimse bana bir şey söylemiş değildir. Afet Hanım yurtdışına tarih eğitimi için gittiğinde, Mustafa Kemal onu, antropoloji eğitimi görmesi için ikna etmiştir. Afet Hanım antropologdur. O yıllarda sosyal-kültürel antropoloji değil fiziki antropoloji gündemdeydi. Kafatası ölçümü gibi. Afet Hanım bu çalışmayı yaptığında yayımlamış, Atatürk de o günlerde yaptığı konuşmalarda şunu söylemişti: 'Türk ulusunun kafatası brakisefaldır, Avrupalının da brakisefaldır.' Bu önemli bir açıklamadır, çünkü o yıllarda birçok Avrupa ülkesi tarih kitaplarında, Türkleri; vahşi, kan dökücü, gaddar bir ırk diye tanıtırlandı."

“Atatürk’ün Düşünce Yapısı”nın yazılma süreci

Gülbüz Tüfekçi, Atatürk’ün Düşünce yapısı kitabını yazma sürecini şöyle anlatıyor:

“Atatürk’ün yaptığı devrimin toplum tarafından nasıl benimsendiğini inceledim. Atatürk, devrimi halkı hazırlayarak yapmıştı. İlk günlerden itibaren, konferanslarında, konuşmalarında halka devrimi anlatıyordu. Atatürk’ün yaptığı devrimleri antropolojik açıdan incelemeye giriştim. Atatürk’ün düşünce sistemini oluşturan etkenleri inceleyerek başladım. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemini, zayıflıklarını anlatan düşünürlerin yazdıklarını Mustafa Kemal çok iyi incelemişti. Kurulacak yeni devletin bütün bu hatalardan kurtulması lazımdı. Bu hataları yenilemeyecek bir devlet şekli getiriyordu. Atatürk’ün okuduğu kitapları incelemeden önce, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerini* okuyup neyi, nerede, neden söylemiş öğrenmem gerekiyordu. Atatürk; neyi, nereden öğrenmiş, Namık Kemal, Abdullah Cevdet ve diğer düşünür ve yazarlar onu nasıl etkilemiş bunları araştırdım.

Atatürk’ün okuduğu kitapları, kendi kitaplığından başlayarak inceledim. Altı çizilmiş satırların olduğu sayfaların fotokopileri hâlâ bende durur. O dönemdeki hükümetten aldığım izinle Atatürk’ün katıldığı tartışmalı oturumların tutanaklarını da aldım. Hazırladığım iki ciltlik kitabı önce İş Bankası bastı. Birinci ciltte eski yazı ve Türkçe kitaplar, ikinci ciltte Atatürk’ün okuduğu yabancı dildeki kitaplar. Onların çoğunu Fransızca’dan ben çevirdim. Atatürk’ün okuduğu bütün kitapları okuyarak *Atatürk’ün Düşünce Yapısı* adlı kitabımı yazdım. Bu kitabım üç baskı yaptı. Birinci baskıyı Enerji İşçileri Sendikası, ikinci baskıyı Genelkurmay’ın talimatıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığı yaptırdı ve askeriyeye dağıttı. Dayım Turhan Olcaytu, tümgenerallikten emekliye ayrılmış, Anıtkabir Derneği Başkanı olmuştu. O, Atatürk’ün okuduğu kitapların tamamını yirmi dört cilt bastırdı. Böylece bir hizmet yapmaya çalıştık. Ama Atatürk’ün yaptığı

devrimle, okuduğu kitaplarla bu boyutta ilgilenen insan sayısının pek fazla olmadığını görmek beni üzüyor.”

Gülbüz Tüfekçi, Atatürk’ün düşünce yapısını dünyaya da tanıtmak için İngilizce ve Fransızca iki broşür hazırlar. Fransızca’yı Galatasaray Lisesi’nde öğrenmiştir. İngilizce’yi de ‘yabancı flörtlerinden’ öğrendiğini söyler. Bu broşürler, Kültür-Turizm ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından “*Atatürkçü Düşüncenin Evrenselliği*” adıyla Fransızca ve İngilizce olarak yayımlanır.

“Kemalizmin kökeni insandır”

Gülbüz Tüfekçi’ye neden Kemalizm’i bu kadar yüreктen benimsediğini soruyorum. Yanıtı şöyle:

“Sosyalist devletin kökeninde işçi, kapitalist devletin kökeninde para babaları, Atatürk’ün kurduğu devletin kökeninde ise insan vardır. Kemalizm’in kökeni insandır. Hukuku sevmem. O, elindeki terazinin tersine hep çıkarıcıların, güçlülerin yararına kararlar verir. Evrensel ilkeler esas alınabilir ama Türkiye halkına özgü bir hukukumuz olmalıdır. Atatürk halkımıza uygun bir hukuk ögesi getirmiştir. Mustafa Kemal 1919’da Ankara’ya gelirken yolda Kırşehir’de sohbet ettiği gençlere ‘İnsan fikir üretmelidir. Bunun için de okumalıdır’ diyor. Mustafa Kemal, en küçük olanaktan yararlanarak, Batıdaki aydınlanmacı düşünürleri okuyordu. Fransız İhtilali’nin liderlerini ve batılı filozofları tanıdığı kadar, Ege uygarlığının yapıcısı düşünürleri de tanıdı. Tarih içinde yaşamış bütün uygarlıkları inceleyerek, okumuştum.”

Gülbüz Tüfekçi, Turan Dursun’un yakın dostudur Turan Dursun’la ilgili olarak: “Onu Atatürk’le buluşturdum. İkisinin din konusundaki anlayışlarının aynı olduğunu

ortaya koydum. İkisi de insana verdikleri önemde birleşiyorlardı” diyecek açıklıyor.

1981 yılında başladığı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi öğretim üyeliğinden 1996 yılında emekli olur. 1998 akademik yılı dönem sonuna kadar ODTÜ ve AÜ İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde ders vermeyi sürdürür. Derslerinde, gençlere Atatürkçü Düşünceyi anlatır.

Atatürkçü Düşünce Derneği’nin (ADD) kurucularından

1997-1998’de Turan Dursun ve diğer bazı arkadaşlarıyla “bir dernek kuralım” diye düşünürler. Derneğin dayanacağı gençleri bir araya getirmek için önce üniversitelerde Atatürkçü Düşünce Toplulukları kurmaya karar verirler. Karar verdikleri doğrultuda çalışırlar.

Bir süre sonra, Ankara DTCF Antropoloji Bölümü öğretim üyelerinden Atilla Eldem ile ADD’yi kurmaya karar verirler, hukuki konularda yardımcı olmasını Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Anıl Çeçen’den rica ederler. Onları Anıl Çeçen’e avukat Hayri Balta götürür. Anıl Çeçen, Muammer Aksoy’un kurucu ve başkan olmasını önerir. Onun bu önerisi katılımcılar tarafın-

dan da yüreктen desteklenerek kabul edilir. Muammer Aksoy başkan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu 1 numaralı üye, Anıl Çeçen de sekreter olur. Böylece Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) kurulmuştur. Atilla Eldem ve Gülbüz Tüfekçi öğretim görevlisi oldukları için resmi bir görev alamazlar. ADD’ler o günün koşullarında hızla gelişir. Tüm ülkeye yayılır. Gülbüz Tüfekçi, Genel Başkanla birlikte etkinlik-konferans prog-

ramları hazırlar. Paneller düzenler.

“Huysuz bir adamım” diyen Gürbüz Tüfekçi, altı defa evlenir. İlk evliliğinde, Tüzin adlı bir kızı olur. İlk evliliği üç buçuk yıl sürer. Bu ilk evliliğin onun için özel bir anlamı vardır: “Ayrıldığımızdan beri ilk eşimin her doğum gününü, bayramlarını kutlarım. Tabii bu bayramlar cumhuriyetle ilgili olanlardır. Tüm eski eşlerime sevgi ve saygım vardır ama birincisi başka, kızımın annesi...”

İkinci eşi Atatürk’ün manevi evlatlarından, Afet İnan’ın kızı Arı İnan’dır. Afet Hanım’la bir kitap çalışması yaparlar. Gürbüz Tüfekçi, Atatürk’ün ekonomik konulardaki görüşlerini *Söylev ve Demeçler*’den çıkarıp Türkçeleştirir. Bu birlikte çalışma sürecinde Arı İnan’a aşık olur ve evlenirler. İkinci evliliği de üç buçuk yıl sürer. İlk iki evliliğinden sonrakiler kısa süreli olur. Gürbüz Tüfekçi’nin evlilikle ilgili düşünceleri ilgi çekici: “Bir şekilde eğlenceli hale getirilmezse evlilik çekilmez. Evlilik zor zanaat ama herkes boşanmaya karar verinceye kadar evlenmeli derim.”

“Türkiye’yi tanımak için Atatürk’ü bilmek gerekir”

Gürbüz Tüfekçi, tarih, uygarlık tarihi ve anı kitaplarını okumayı sevdiğini söylüyor ve kişiliğini belirleyen şu açıklamayı yapıyor: “Çocukluğumdan itibaren okuduğum kitaplar da hep Atatürk’ü aramışımdır. İşçi Partisi’nin yayımladığı Atatürk’le ilgili yapıtların tümünün kaynağı, benim verdiğim kitap ve belgelerdir. Türkiye’nin gerçeklerini dünyada ve Türkiye’de en iyi bilen insan Mustafa Kemal’dir. Aynı zamanda Türki-

ye’yi tanımak için de Atatürk’ü bilmek gerekir. Atatürk’ün insanla ilgili çok güzel bir sözü vardır: ‘İnsan zekasının çözemeyeceği hiçbir problem yoktur.’ İnsan zaman içinde her türlü zorluğun çözümünü bulacaktır.’ Atatürk yaptığı devrimlerle insan zekasının üstünlüğünü ortaya koymuştur.”

“Evlendiğimde de mutlu olmuştum, boşandığımda da... Hiçbir şey için pişman değilim. Bugün yeniden yaşama başlasam aynı şeyleri yapardım” diyen Gürbüz Tüfekçi, bugünlerde, yayımladığı kitapların

yeni baskılarının yapılabilmesi için, onları gözden geçiriyor.

Gürbüz Tüfekçi ile ilgili tanıtım yazımıza birkaç tümce ile katkı yapmasını rica ettiğimiz Prof. Dr. Alpaslan Işıklı da şunları söyledi: “Gürbüz Tüfekçi, yaşı ilerledikçe delikanlılık heyecanı artan ender ve örnek insanlardan birisidir. Hiçbir zaman, haklının, ülke ve insanlık yararının yanında olmak konusundaki direncini kaybetmedi. O, dilerim ki daha nice yıllar tüm ilerici güçlere ve özellikle de kendinden sonra gelen genç kuşaklara örnek olma niteliğini sürdürecektir.”

Biz de Alpaslan Işıklı’nın dileklerine katılıyor, Gürbüz Tüfekçi’ye yaptığı ve yapacağı her şey için teşekkür ediyoruz..

Tanıdığımız Gürbüz Tüfekçi

Gürbüz Tüfekçi’yi ikimizin de yakın dostu olan ve genç denecek yaşta yitirdiğimiz aydın insan, değerli hukuk adamı Babür Çubukçu vasıtasıyla 1970’li yılların başındaki günlerde tanıdığımı anımsıyorum. Geçen otuz yılı aşkın dönem içinde, kısa süreli birlikteliklere karşın, varlığın hep yanımda olduğu duygusunu veren, güvenilir özel kişilikli bir dost oldu. Sn. Tüfekçi çağdaş düşünce akımlarından bilinçle eleştirerek izleyen, topluma yansıtan varlığı, uzaklarda da olsa inanıyorum ki, bana olduğu gibi tüm dostlarına da güven duygusu vermektedir.

Gürbüz Tüfekçi’nin kişiliğinin yücelmesinde, uzun yıllar hekimi olarak çok yakından tanıma olanağına eriştiğim annesi Daiye Tüfekçi’nin de büyük etkisi olduğuna inanıyorum; o saygın annenin bende uyandırdığı duyguları değerli anılar olarak taşıyorum. Mustafa Kemal Atatürk’ün ülkemizde başlattığı “Aydınlanma Çağı”nın kadınlığının örneği olan, döneminde “Yılın Annesi” ödülünü alan “Daiye Anne”yi düşündükçe yitirdiklerimizin sadece kişiler değil, onların bedenleriyle birlikte ülkemizin çağdaşlığını da giderek yok olduğu gerçeğinin karamsarlığını duyuyor, aydın kişiliğinin oğlunda yaşamaya devam etmesiyle avunuyorum.

Çoğu insanın kendini kurtaramadığı tutkuların etki alanın çok yüceltinde olan kişiliğiyle Gürbüz Tüfekçi, özentsiz bir “Aydınlanma”cı, ödünsüz bir “Kemalist” ve hepsinin temelinde yatan “Hümanist” (İnsancıl) düşünce yapısıyla, ender yetişen bir aydınımızdır. Çevresiyle iletişimde bilgi ve birikimin yoğunluğunun eziklik duygusu vermeyen gösterişsizliği, dost zenginliğini açıklayan özelliğidir.

Sn. Tüfekçi’nin güncel yazıları ve söyleşileri dışında, “Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar” yapıtını etki ve kazanımlarını tüm yaşantım boyunca onurla taşıyacağım. Değerli dostluğu bende her zaman gurur ve güven veren bir güç olarak yaşayacak, anılarımda yıllarla daha da yücelen kişiliği hep var olacaktır. Kendisine nice sağlıklı yıllar dilerken ülkemiz koşullarında mutlu olmadığını biliyor, tüm özgür düşüncelilerin mutluluk duyabileceği günlere erişmek yolundaki çabaların, Sn. Gürbüz Tüfekçi’nin de içlerinde yer aldığı tüm aydınlarımızca sürdürüleceği umudunu taşıyorum.

Prof. Dr. Abidin Kumbasar

Mezopotamya'da uygarlığı yaratan etkenler

Mezopotamya'da uygarlığın doğuşu ve gelişimini özgün bir bakışla ele alan, bir çok ülkede üniversitelerde temel eğitim kitabı olarak kullanılan, Hans J. Nissen'in orijinal adı "*Grundzüge einer Geschichte der Frühzeit des Vorderen Orients*" olan yapıtı, nihayet Türkçede "*Ana Hatlarıyla Mezopotamya*" (İstanbul 2004, XIV+254 s.) adıyla yayınlandı.

Hoş bir tesadüf olarak, kitabın yayınlanması, değerli Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ'ın 90. doğum gününe denk düşünce, Arkeoloji ve Sanat Yayınları da büyük bir değerlilikle, kitabın Türkçede yayınlanmasını, Muazzez İlmiye Çığ'a ithaf etti.

Kitap, devlet denebilecek ilk siyasi örgütlenmenin Mezopotamya'da ortaya çıkışını, bu bölgede gelişmesini ve dünya uygarlık tarihindeki büyük etkisini ele alıyor ve bu oluşumun neden başka yerde değil de Mezopotamya'da ortaya çıktığını irdeliyor.

Kitabın ele aldığı zaman dilimi, yazının ortaya çıkış öncesi ve sonrası Yakın Doğu'sunun M.Ö. 9000-2000 yıllarını kapsıyor. Yazar, uygarlığın gelişmesinde bugünkü Irak topraklarında yer alan Babilonya'nın öncü işlevini belirliyor.

Nissen'in özgün yaklaşımları

Nissen, bölgedeki toplulukların "avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık"tan kalıcı yerleşimlere doğru evriminde, besin üretiminin artmasının önemli etken olduğunu belirtiyor. Kalıcı yerleşimlerin oluşum aşamasının başlarında, tarım ve hayvancılığın yanı sıra uzun bir süre avcılık ve toplayıcılığın da devam ettiğini, bu nedenle, uygarlığın bu aşamasında, yerleşim yerlerinin, besin çemberini döndürebilmek için çok geniş

alanlara (hinterlanta - artülkeye) ihtiyaç duyduklarını, yerleşimler arası büyük mesafeler bulunduğunu belirtiyor. Bu dönem, Çanak Çömleksiz Neolitik'e denk düşüyor. Ancak besin üretiminin artması, büyük artül-

keye duyulan ihtiyacı azaltıyor; artülke daralıyor, yerleşimler birbirine yaklaşıyor. Avcılık ve toplayıcılık aşamasında geçici yerleşimlerin belirlenmesinde gözetilen etkenler de besin üretiminin artmasıyla değişikliğe uğruyor. Nissen şöyle diyor: *"..Bitki toplayıcılığı, toprak birimi başına en düşük verimi sağlar; en yüksek verimse sulama yardımıyla*

yılda iki ya da üç hasat alınan topraklarda sağlanır. Ekip biçmede deneyimin artışı, bir kişiyi besleyecek yüzeyi küçültür. Bu demektir ki, bir yerleşim yeri halkını besleyecek toprak da giderek küçülebilir ve güvenliğinin artışıyla, toprağın daha yoğun kullanımıyla, yerleşim yerleri gittikçe birbirine yaklaşabilirler. Yerleşimlerin yakın oluşu önemlidir..." (s.50)

Yazar, Yakın Doğu'da kalıcı yerleşimlerin oluşmasıyla, zaman içinde giderek hiyerarşik bir yerleşim düzeninin, küçüğün büyüğe bağlı olduğu bir yapılaşmanın meydana geldiğini belirterek, bu yerleşimlerin "köy, kent, devlet" şeklinde tanımlanmaktan ziyade "merkez ve yöre" yerleşimleri olarak adlandırılmasının doğru olacağını söylüyor. Bu çerçevede hakim yerleşimi "birincil merkez" ve çevresindeki yerleşimler ile birlikte tümünü "basit ya da ikili yerleşim" düzeni olarak tanımlıyor.

Birbirine yakın iki basit yerleşim düzeninin birincil merkezlerinin birbiriyle rekabete girmesi sonucu ikincil bir düzenin doğduğunu belirten yazar, "Böylece, birden çok birincil düzenden, birleşmiş, genişçe bir alan içindeki fiziksel yakınlık sonucu, bir

ikincil düzen doğar" diyor. Ancak oluşan bu daha yüksek düzeydeki ikincil düzende, yerleşilen toprağın büyüklüğüyle örgütsel gelişim düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki bulunuyor. Bu merkezler arası rekabet sürekli tekrarlanıyor ve sonuçta hiyerarşik bir yapılanma çerçevesinde daha üst düzeyde üçüncü veya dördüncü basamak yerleşim düzenleri oluşuyor.

Ancak yazar, merkez ve yöre tanımlamalarının yanı sıra köy, kent ve devlet terimlerinden de vazgeçmiyor. Bu tanımlamalardan köyü, en alt düzeyde örgütlenme; kasabayı, orta düzeyde bir yerleşim; kenti, devletin altındaki örgütlenme düzeyi ve bölgesel devleti, en yüksek düzeyde örgütlenme birimi anlamında kullanıyor.

Nissen, M.Ö. 4. bin yılın başlarında Mezopotamya'da meydana gelen önemli iklim değişimlerinin, bölgedeki uygarlığın gelişmesinde çok önemli bir etken olduğuna işaret ediyor. İklim değişikliği sonucu bölgede yağışlar azalıyor, Körfez'de ve ırmaklarda su seviyesi düşüyor. Bu nedenle aşırı sulak, bataklık alanların kurumasıyla, bölgede yerleşim yeri sayısı hızla artıyor.

Oysa bazı yazarlar, bölgede uygarlığın gelişmesini, sulı tarımın gereği inşa edilen yaygın sulama kanallarına, bunların bakımı vs gereği oluşan örgütlenmeye bağlıyorlar. Nissen, su kanallarıyla ilgili örgütlenmenin, uygarlığın daha sonraki aşamalarında ortaya çıktığını, kalıcı yerleşimlerin olduğu aşamada, bölgedeki en belirleyici etkenin, 4. bin yılın başlarındaki iklim değişikliği olduğunu vurguluyor. Şöyle diyor yazar: *"...nerede yapay sulama gerekiyorsa, orada büyük çabalara girmeden su elde edilebiliyordu. Bundan ötürüdür ki, tek başına ele alındığında insana pekala çekici gelen bir sav, Susiana ve Babilonya'nın hızlı gelişmesine, kullanılan suyun yönetilmesine duyulan gereksinimin yol açtığı savı, artık bu konudaki bilgimize uygun düşmemektedir."* (s.69)

İklim değişikliği sonucu bölgede yerleşim yeri sayısının hızla artması, sıkışık yerleşim, sürtüşmeleri ve bunları denetim altında tutmak ihtiyacını da beraberinde getiriyor. Yazar, "Da-ha yüksek bir uygarlık basamağına çıkmakta, bireylerin ya da toplulukla-rın bir arada yaşamasını sağlayacak kurallar koymaya duyulan gereksi-nim, salt yönetsel yapılar yaratma-ya duyulan gereksinimden çok daha önemlidir" (s.71) diyor.

Kalıcı yerleşimlerin gelişmesine koşut olarak toplumsal işbölümü de artıyor, yeni meslekler ortaya çıkı-yor. İşbölümünün artması, tamamen yerleşim yerinin büyüklüğü tarafın-dan belirleniyor. Yazar şöyle diyor: "Bir mesleğin bağımsız olabilmesi için, o iş dalı ne kadar seyrek işliyor-sa, toplam nüfusun o kadar kalabalık olması gerekir. Bu demektir ki, bir mesleğin bağımsızlık kazanması, hiz-met sunduğu yerleşim yerinin büyük-

lüğüne bağlıdır. Temel meslekler, kü-çük yerleşim yerlerinde bağımsızla-şabilir. Uzmanlık isteyenlerin bu ko-numa geçebilmesi içinse daha geniş yerleşim yerleri gereklidir." (s.51)

Nissen, arkeolojik tanımlamalar-da yapılan tarihöncesi ve tarihsel dö-nem ayrımlarının yanı sıra Çanak Çömlekli Dönem ve Çanak Çömlek-siz Dönem gibi ayrımların da bizler için önem taşıyan ayrımlar olduğuna işaret ederek, gerçekte ise bunların tarihsel olarak derin etkileri olan te-mel değişiklikler olmadığını vurgu-luyor. Hatta "insanın yazı öncesi dö-nemdeki temel beslenmesi ve yarar-landığı bitki ve hayvanlar konusun-daki bilginin, 'tarihsel' denilen dönemdekinden çok daha zengin ol-duğunu, çünkü 'tarihöncesi' yerle-şim alanlarının kazılarından elde edilen bitki kalıntılarının ayrıntılı olarak incelendiğini, 'tarihsel' yerle-şim alanları için ise böyle bir şey

söylenemeyeceğini" vurguluyor ve ekliyor "İlk çanak çömleğin ortaya çıkışıyla birlikte mimarlıkta, yaşamı sürdürme yollarında ya da elimizde buluntusu olan herhangi bir alanda da birtakım değişiklikler olduğunu gösterir bir belirti yoktur." (s.32)

Mezopotamya'da yerleşim aşamaları

Avcılık ve toplayıcılıktan kalıcı yerleşime geçişle başlayan kentleş-me sürecini Nissen beş aşamada ele alıyor.

M.Ö. 9000-6000 yıllarını kapsa-yan ve "besin üretimi"nin başlangı-cıyla birlikte çok uzun bir süreyi kapsayan ilk aşama "Yerleşim Aşa-ması" olarak adlandırılıyor. Ancak yazar, "besin üretimi yoksa kalıcı yerleşim de olmaz" şeklinde bir yar-gının da doğru olmayacağına işaret ediyor. Uzun bir kesimi Çanak Çöm-leksiz Neolitik olarak adlandırılan bu dönemde besin üretiminde deney kazanan topluluklar, avcılık ve top-layıcılığı da terk etmeden karma bir ekonomi uyguluyorlar. "O uzun dö-nem boyunca avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla elde edilen besinin oranı gitgide azalmıştır. Yine de av-cılık ve toplayıcılık uzun bir zaman daha, yaşamı sürdürmenin birinci yolu olarak kalmıştır; çünkü o za-manlar besin üretimi henüz hiç de güvenilir bir edim değildi." (s.25)

Mezopotamya'nın tarihöncesine ait kazıları çok yetersiz bulan Nis-sen, bu döneme ait yerleşimlerde ya-pılan kazılarda henüz yerleşim alanı-nın tümü kazılmadığından yanıltıcı değerlendirmeler yapılabileceğine de işaret ederek şu saptamaları yapı-yor: Çanak Çömleksiz kalıcı yerle-şimlerde yapılar, mezarlar yönünden henüz toplumsal farklılaşma görül-müyor. "Ata kültü"ne işaret eden be-lirtiler varsa da henüz ayrı bir tapı-nak yapısına rastlanmıyor. Dönemin sonlarına doğru ilk seramik üretim-leri görülmeye başlanıyor ve Çanak Çömlekli Neolitik'e geçiliyor.

M.Ö. 6000-3200 arasını, Geliş-kin Kalıcı Yerleşim Yerleri Evre-si'nden kentleşmeye geçiş evresi olarak tanımlıyor yazar. M.Ö. 6000'lere doğru özellikle Susiana'da "ilerlemiş kentsel uygarlığın" ilk ge-

Batı ve Kuzey Komşuları	Babilonya	Doğu Komşuları
Bitki yetiştirilmesi ve hayvan evcilleştirilmesi Çayönü/ Eriha/ Çatalhöyük/ Çanak Çömleksiz Neolitik		Çanak Çömleksiz Neolitik
7000 Uygun yerlerde kalıcı yerleşmeler Umm Dabaciye		T. Sarab T. Guran uygun yerlerde kalıcı yerleşmeler Ganj Dareh/ Kale Cemro/ Kale Rüstem
6500		
6000 Kuru tarım Hassana Çanak Bölgelerinde Yerleşmeler; uzak Yörelerle ticaret		Çanak Çömlekli Neolitik Kuru tarım bölgelerinde yerleşmeler; uzak yörelerle ticaret
5500 Kalkolitik		Kalkolitik
5000 Halaf		Yerel merkezler
4500 Yerel merkezler		Susiana süreci
4000 Kuzey Ubeyd	Ubeyd Başlangıçsız, tek yerleşmeler	Sus "A"
3500 İlk Uruk	İlk Uruk	
3000 Son Uruk Bölgesel Cemdet Nasr merkezler	Bölgesel merkezler	
2500 Bölgesel merkezler Tell Hueyra/ İlk tunc Ebla çakı	Erken Hanedanlık I, II, III Bölgesel devletler	Sus "D"
2000 Bölgesel devletler	Üçüncü Ur sülalesi Eski Babilonya	Bölgesel devletler

Zamandizini

lişme aşamalarına rastlanıyor. Ancak yerleşimler hala birbirinden uzakta, tek, yalıtılmış halde bulunuyorlar. Son Susiana Dönemi'nde ise ilk kez, tümüyle gelişmiş yerleşik düzenler görülüyor. Yani merkezi bir kent ve çevresinde kendisine bağımlı yerleşimler bulunan "basit ya da ikili yerleşim" düzeni olarak adlandırılan yerleşim yapılanmaları oluşuyor.

Yakın Doğu'da Neolitik yerleşimler.

M.Ö. 3200-2800 arasını yazar İlk Gelişkin Uygarlık Dönemi olarak tanımlıyor. Bu dönemde iklim değişikliği sonucu Aşağı Mezopotamya'da yerleşim yeri sayısı hızla artıyor. Örneğin Uruk kentinin artülkesinde eskiye göre on kat fazla yerleşim yerine rastlanılıyor. Bu bölgedeki toprağın cazip hale gelmesi, hem Yakın Doğu'da iç nüfus hareketlerini artırıyor hem de dışarıdan bir göç dalgasını bölgeye yönlendiriyor. Yerleşim yeri sayısının artmasının yanı sıra yerleşim büyüklükleri de olağanüstü genişliyor. "(M.Ö. 400'lerdeki) Atina kentinin sahip olduğu yaklaşık 2,5 km² dolaylarındaki yüzölçümü, Uruk'ununki- nin yarısı kadar bile değildi. Kudüs, Agrippa I zamanında büyüyerek İ.S. 43 dolaylarında 1 km²'ye varmıştı. Koca Roma kenti, ancak Hadrianus'un zamanında [İ.S. 1.-2. yy.]

vara vara üç bin yıl önce Uruk'un sahip olduğu genişliğe varabilmişti." (s.84).

Mimarlık, seramik kaplar, mü- hürler ve yazıdaki gelişmelere dayanarak İlk Gelişkin Uygarlık Dönemi üç alt döneme ayrılıyor: Son Uruk, Cemdet Nasr ve Erken Hanedanlık I. Bu üç alt evre boyunca toplumsal hiyerarşi ve farklılaşma artıyor, iş- bölümü sürekli bir ilerleme gösteriyor, tapınak ve rahip sınıfının toplum ve ekonomi içindeki gücü büyüyor. Son Uruk Dönemi ile birlikte Mezopotamya kültürü, Yakın Doğu'da hızlı bir yayılma dönemine giriyor. "3200 ile 2800 yılları arasındaki İlk Gelişkin Uygarlık Dönemi, Yakın Doğu'nun çeşitli bölgelerinin birbirlerini izleyerek ilerledikleri bir dönem olmuştur. Bu bağlamda Babilonya, kuşkusuz en karmaşık ekonomik, politik ve sosyal düzenleri üre-

ten bölge-

dir." (s.146)

M.Ö.

2800-2350

arasını Nis-

sen, Birbi-

riyle Çeki-

şen Kent

Devletleri

Dönemi ola-

arak adlan-

dırıyor. Böl-

gede 4. bin

yılın başla-

rında başla-

yan iklim

değişikli-

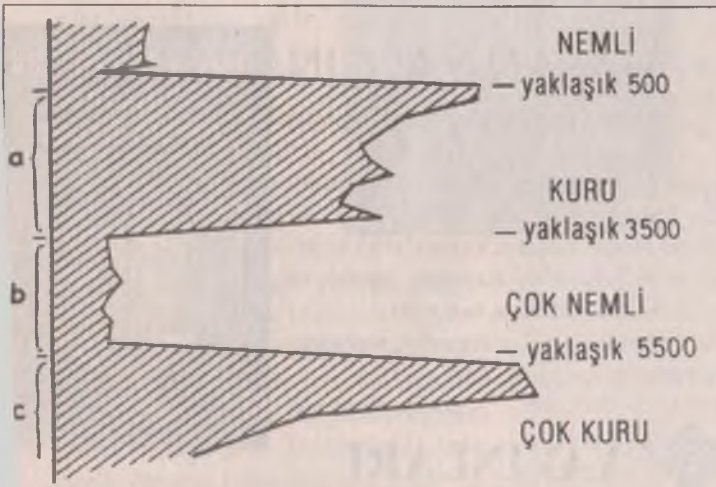
ğiyle suların

çekilmesi ve su kıtlığının başlaması sonucu, Erken Hanedanlık I Dönemi'nden itibaren bölgede kanalların yapımı başlıyor ve M.Ö. 2800'lerden itibaren büyük Mezopotamya kanal sistemi oluşturuluyor. Su çekilmesinin bir diğer sonucu da yerleşimlerin giderek büyük akarsuların çevresinde toplanması, ırmaklar arasındaki bölgenin gittikçe daha boş bırakılması eğilimini ortaya çıkarması oluyor. Suların çekilmesi ayrıca, az sayı-

daki birkaç yerleşimin, ötekilerin küçülmesi pahasına büyü- yüp gelişmesi sonucunu veriyor. Nissen, dönemin özelliğini şöyle değerlendiriyor: "Demek ki, su dağıtımında Erken Hanedanlık I Dönemi'nde gözlemlenen merkezileşme gibi değişikliklere, politik ortak yaşamdaki niteliksel değişmelerin temel etkeni olarak bakabiliriz... kabul etmemiz gerekir ki, Erken Hanedanlık II Dönemi'yle yeni bir evre başlamaktadır. İşte o noktadan sonra, bağlantısız merkezler arasındaki sürtüşmeler Babilonya'nın politik yapısı içine yerleşmiştir" (s.154). Bağımsız merkezler arasındaki sürtüşmelerin yanı sıra bu döneme damgasını vuran özelliklerden biri de kral ile rahipler, tapınak ile saray arasında ortaya çıkan güç / iktidar mücadelesi oluyor.

Bu dönemde, yazının ve yazı kullanımı gelişmesi ile yazı daha kolay ve herkesçe kullanılabilir duruma gelmek yönünde önemli mesafeler katediyor. Sümerce eski metinlerde kullanılırken bu dönemde Sami kökenli Akkadca da yazılarda görülmeye başlıyor. Bu durum ilerde yönetimi alacak Akkad Sülalesi'nin bölgede güçlenmekte olduğunu gösteriyor.

M.Ö. 2350-2000 yılları arasını Nissen "İlk 'Sınırı Belli' Devletler Dönemi" olarak tanımlıyor. Bu dönemde Akkad Sülalesi'nin kurulmasıyla, bölgede birçok alanda bazı temel değişiklikler ortaya çıkıyor. "Yazınsal ve ekonomik metinlerin hemen tümünde, Sümer dili yerine Akkad dili kullanılmaya başlanmıştır. Bir-

asra Körfezi'ndeki derin burgudan (sonda) elde edilen sonuçlar: Dip ökeltisinde organik madde (taranmış kesim) oranı ve İlk Çağ iklimi üzerindeki etkileri.

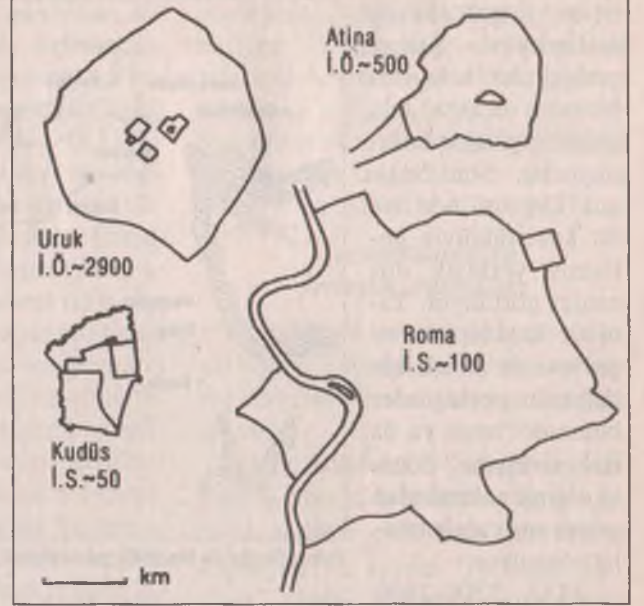
çok yerleşim -devlet- yerine artık sınırları belli ve başkenti Akkad olan bir devlet vardır. Ticaret ilişkileri, bir dereceye kadar ayrı ayrı merkezlerle yürütülürken, artık ticaret bir ithalat tekeli aracılığıyla Akkad kentine çekilmeye çalışılmaktadır. Güzel sanatlarda heceriksizce çiziktirilmiş, oranları yanlış insan betimleri gider, yerlerine ince görünümlü, anatomik ayrıntılara varıncaya kadar belirtilen eli yüzü düzgün çizimler ortaya çıkar. Bir betimde en ufak boş yer kalmasından çekinilirken, artık kompozisyonun bir parçası olarak boş bir fon isteyerek bırakılmaktadır. Büyük kompozisyonlarda öğeler eskiden yan yana dizilirken, betimlenen kişilerin ilişkilerinin de betim yoluyla anlatılmasına gidilir olmuştur.” (s.191-2)

Dönemin politik yapısını merkezi devlet yapılanması belirlemesine rağmen, bu dönemde de merkezi devlete karşı yerel kentlerin pek çok ayaklanması olur. Bu dönemin bir diğer özelliği de hükümdarların ken-

dilerini Tanrı katına yüceltmeleridir. Yazar bu durumu şöyle değerlendiriyor: “Tanrı katına yücelme edimiyle kendini kent Tanrısının tüm haklarından yararlanabilecek konuma oturtmuş, böylelikle dosdoğru iki sorunun birden üzerine gitmiştir. Bir yandan -hiç değilse başkentinde- dinin desteklediği bölgeciliğin çıkarları ile merkezileşmiş devlet arasındaki çatışmaları kendi kişiliğinde bu yolla eritmiş oluyordu. Öte yandan aynı süreç, onun toprak üzerinde de bir hak iddia ettiğini gösterir.” (s.201)

Sonuç

Akkad Sülalesi'nin de çeşitli etkenlerle yıkılmasından sonra, Mezo-

potamya M.Ö. 2000'li yıllar ve sonrasında da dünya uygarlı tarihindeki önemini hep koruyagelmıştır. Nissen'in *Ana Hatlarıyla Mezopotamya* kitabı bu büyük uygarlığı tanıtmakta ufkumuza yeni pencereler açmaktadır.

KAYNAK'tan Yeni Kitaplar...

DOĞU PERİNÇEK

Mafyokrasi/ Emperyalist-Kapitalist Sistemin Mafyalaşması ve Türkiye

Doğu Perinçek, emperyalist-kapitalist sistemin mafyalaşması üzerine on yıllık bir araştırma ve çabanın ürünü olan bu kitabında, sistemin mafyalaşmasını bütün yönleriyle inceliyor.

Ekonomik, siyasal ve askerî tehdit boyutları, küresel mafyanın yerel yönetim modeli, sistemin ideolojik hegemonyası, sistemin geniş kitleleri denetim altına alma araçları; Haçlı irtica, vatansızlık ve anarizm.

Ve önümüzdeki süreç: Altı kesişen ve bu altı kesişenin bulunduğu kavşak. O kavşakta dünyamızı, bölgemizi ve ülkemizi neler bekliyor? Ve çözümle ilgili sonuç bölümü: Türkiye bu kuşatmayı nasıl ve nereden yaracaktır?

Kitapçılarda!..

HASAN YALÇIN
Romanda Aydın Tipleri

"Hasan Yalçın, daha 1960'lı yıllarda dünya edebiyat birikiminin içine girerken, aslında dünya tarihinin, dünya devrim süreçlerinin de içine girmişti. Çocukluğunda, Toros yaylalarında dinlediği köylü hikâyelerini, masalları, bilmeceleleri de bu birikime eklediğiniz zaman, Hasan Yalçın'ın kaynaklarını keşfedebilirsiniz. Mantığındaki abartısız sağlamlık, anlatım gücündeki masalsılık ve alaycılık, şaşırtıcı ve beklenmedik iniş ve çıkışlar, hep bu kaynaklardan beslenir ve insana eşsiz edebiyat tadı verir.

"İşte elinizdeki aydın tiplerinde, bütün bunlardan bir tutam bulacaksınız. Ama en önemlisi, toplumların çözülme ve yenileşme dönemlerinin aydınını ve ideolojik süreçlerini tanıyacaksınız."

(Doğu Perinçek)

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12 Kat: 3 Galatasaray-Beyoğlu/ İstanbul

Tel: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92 web adresi: www.kaynakyayinlari.com e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

HISSELI KISSALAR**Giacomo Leopardi**

İtalyan şair ve felsefeci Giacomo Leopardi (1798-1837), Batı'nın uygarlık mirasını oluşturan metinleri özgün dillerinden okuyarak özümsemişti. Yunan-Roma kültürü konusunda büyük bir bilgi birikimine sahipti. Düşüncelerinin ve yazılarının merkezini, yanılısma ile gerçeklik arasındaki bitmek bilmeyen diyalektik mücadele oluşturur.

Leopardi, 1824 yılında, henüz yirmi altı yaşındayken Operette Morali'nin (Hisseli Kissalar) büyük bir bölümünü yazmıştı. Bu yapıtında yerginin diliyle insanın arzularını ve düş kırıklıklarını kalıcı imgelere dönüştürdü ve onlara evrensel bir nesnellik kazandırdı. Dönemin eleştirmenleri, eserin felsefi içeriğini olumsuz ve yıkıcı olarak nitelendirdiler ve tepkiyle karşıladılar. Kitap, 1850'de "yasaklı kitaplar" listesine girdi.

Ne var ki, yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, önemli genç İtalyan eleştirmenleri ve şairleri klasik geçmişin üslûp saflığına dönmek gerektiğini savunmaya başladı. Bu bağlamda Hisseli Kissalar'ın, düzyazı yazılmış olsa da büyük bir şiir yapıtı olduğunu öne sürdüler. Örneğin, ünlü İtalyan eleştirmeni Francesco De Sanctis, Leopardi'nin şairliğini öne çıkarmakla birlikte, onun İtalyan edebiyatının gelişimindeki konumunu belirledi. Böylece Giacomo Leopardi, iki önemli çağdaşı Ugo Foscolo ve Alessandro Manzoni ile birlikte İtalya'nın büyük romantik üçlüsünü oluşturmakla kalmadı, Avrupa romantik akımının en ünlü yazarları arasında hak ettiği yeri aldı.

Leopardi'nin "kissalar"ını yeni bir anlayışla irdelemek ve bu yapıtı kendi türü içinde şairin şiiriyle aynı düzeye yerleştirmek ise yirminci Yüzyıla düşen bir görev oldu. Bu görev yerine getirildi de. Nitekim, Leopardi'yi bir bütün olarak kavrama girişimlerinin modern İtalyan edebiyatı üzerinde derin izdüşümleri olmuştur. Öyle ki, bugün rahatlıkla şu yargıda bulunulabilir: İtalyan edebiyatının en önemli çağdaş şairleri onda kendilerine bir model ve bir usta bulmuşlardır.

Çeviren: Kemal Atakay, YKY, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, 2004, 247 Sayfa.

İŞÇİ ÖYKÜLERİ**Haz.: Ahmet Soner**

İşçi Öyküleri'nde, Baştürk ailesi ve Edebiyatçılar Derneği işbirliği ile 2003 yılında düzenlenen "Abdullah Baştürk İşçi Öyküleri Yarışması"na katılan öykülerden seçmeler yer alıyor.

Abdullah Baştürk (1929-1991), DİSK ve Genel-İş sendikalarının başkanlığını yapmış olan bir işçi sınıfı hareketi önderiydi. Baştürk adına düzenlenen yarışmaya 107 öykücü 160 öyküyle katılmış. Elliden fazla öykü beğenilmiş. Bunlardan on üç tanesi kitapta yer almış. Öykülerden üçü ise ödül almış: Bi-

BATI MARKSİZMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER**Perry Anderson**

Perry Anderson, "Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler'de Batı'daki Marksist düşüncenin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan hikayesini anlatıyor. Marx'la başlayan mirasın arka planda yer aldığı kitapta, yaşanan tartışmalar Lenin'den Frankfurt Okulu'na, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadar değerlendirilirken, aynı zamanda Marksizmin etkili bir düşünce hareketi olarak var olduğu bir dönem ele alınıyor. Anderson bu kitabıyla hem tarihsel hem de düşünsel olarak Marksizm içi dönüşümün portresini çiziyor.

"Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler", Birinci Dünya Savaşı'yla ortaya çıkan ayrışmalardan, Almanya'daki devrim beklentilerinin tükenmesine; 1945 sonrasında Batı'da ortaya çıkan yeni yönelimlerden, 1968 ve sonrasında uzanan bir tarih anlatısıdır.

1968 Avrupası son bir aydınlanma anına tanıklık ederken, Marksizm de devrimci hareketlerden akademinin soluk duvarlarına doğru geri çekilmişti. Anderson bu "daralma"nın tarihsel nedenlerini Batı Marksizmi içerisinde yer

almış ideologlar, siyasetçiler, filozoflar ve düşünürler vasıtasıyla anlatıyor. Dönemler içerisindeki süreklilikler ve kesintiler, devrimci hareketlerin içinde yer alan insanlar, olaylar ve düşüncelerle birlikte sunuluyor.

Bir solukta okunan "Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler", Batı'daki Marksist hareketin 150 yıllık tarihinin hâlâ aşılamamış kapsamlı bir incelemesi ve eleştirisi, aynı zamanda bu tarihi öğrenmek isteyenler için benzersiz bir giriş kitabı.

Çeviren: Bülent Aksoy, Birikim Yayınları, 2004, 181 Sayfa.

rinciliğe Celal İlhan'ın "Altmış Beş Metrede" öyküsü, ikinciliğe Ahmet Gülbaş'ın "Selo" öyküsü, üçüncülüğe Eray Karınca'nın "Toz Adamlar" öyküsü değer görülmüş. Birincilik alan öyküsünde Celal İlhan, bir iş kazasından hareketle insani değerlerin, dürüstlüğün, çalışan insanların, kişiliklerinin dokusunu oluşturduğunu, çok zor durumlarda bile bu öze ihanet etmediklerini anlatmış.

*Genel-İş Yayınları, Mayıs 2004,
173 Sayfa.*

HİNT SANATI VE UYGARLIĞINDA MİTLER VE SİMGELER

Heinrich Zimmer

Hint dinsel inançları içinde barındırdığı yüzlerce tanrı-kahraman-bilge-çileci ile Batı geleneğinden ayrılır. İç içe geçen tanrılar birbirlerinden doğar. Birbirlerine dönüşürler. Bazen ibadetin merkezinde, bazen arka planında yer alırlar. Hem eril, hem de dişi ilkeyi yansıtır. Batılı anlamda iyi-kötü, bağışlayan-cezalandıran ya da güçlü-zayıf değildirler. Brahma, Vişnu ve Şiva bir yandan, yaratıcı, koruyucu, yok edici sıfatları aynı anda taşırken, öte yandan bir ve tek Mutlak'ın faklı tezahürleridir, yani tektirler. Ruhani bir bağlılıktan ileri bir şeye, sosyal yapının ve yaşayış biçiminin belirleyici unsuruna dönüşen Hint dinsel inançları, Batı'nın biçimsel ve felsefi düzenlemelerinin kısa koridorlarına değil de, sonsuzun enginliğine açılan "algı kitapları"nı inşa eder. Yarattığı tanrılar, destanlar, döngüler ve ibadetlerin şenlikli karmaşasında bizi esrik bir gezintiye çıkarır.

1890'da Almanya'da doğan Profesör Zimmer'in bu kitabı, 1987'deki ani ölümünden sonra, ünlü mitoloji bilgi Joseph Campbell tarafından yayına hazırlanmış. "Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Semboller", yazarın Batı ve Doğu'nun halk masalları ve destanlarını karşılaştırdığı "Kral ve Hortlak" ile "Hint Felsefeleri" adlı çalışmalarına bir bütünlük oluşturuyor.

*Çeviren: Gül Çağalı Güven,
Kabalıcı Yayınları, 2004,
260 sayfa+resimler.*

İNSAN VE TRAGEDYA

André Bonnard

Mitologya bizi ilgilendiriyor. Hem de çok yakından...

Çeşitli ulusların kendilerine özgü mitologyaları var. Ama bunların arasında çok yaygın bir şekilde, insanlık tarihinde devrim niteliğinde işlevleri olmuş ölümsüz mitologylar da var. Bunların en etkinleri olarak Sümer mitologyası, Hitit mitologyası, Grek mitologyası gösterilebilir. Tabii bu arada Amerika'daki mitologylar, örneğin Maya mitologyası da unutulmamalı.

Safkan bir ulus olamayacağı gibi, safkan bir mitologya da yoktur. Mitoslar dediğimiz efsanelerden oluşan mitologya kavimlerden kavimlere aktarılmış, gezginlerle, ordularla birlikte kıtadan kıtaya dolaşmış, birbirini etkilemiş, birbiriyle harmanlanmış, birtakım değişimlere, dönüşümlere uğramıştır. Böylece insanoğlunun gelişme sürecinde insanoğlunun yaşadığı tragedyanın ortağı olmuşlardır. Efsaneler de kendilerinin yaratıcısı insanlarla birlikte gelişmiş, insanlığın tarihini ve uygarlık serüvenini paylaşmıştır.

Ozanlar efsaneleri yorumlamış ve tragedyalara dönüştürüp oyunlar haline getirmişlerdir. Bu oyunlar sayesinde insanoğlu bilimlere doğru yönelip özgürleşmeye başlamış, özgürleştikçe de aklını kullanıp bu yolda kendisine köstek olan mitologya tanrılarını alt etmesini bilmiştir. Evrensel Yayınları'nca yayımlanan "İnsan ve Tragedya"da Batı'nın en önemli Helenoglarından André Bonnard antikçağın en önemli tragediyalarından üçünü yorumluyor: Antigone, Hippolitos, Prometheus. Bonnard, bu yorumlarında antikçağda insanlığa yıkımlar getiren, insan kaynaklı ve tanrısal zorba güçlerden ve insanın bu acımasız güçlere karşı verdiği savaşımlardan söz ediyor. Bunu yaparken, insanın bir gün tam anlamıyla öz-

gürleşebilmesi için mutlaka yenmesi gereken trajik yazgısını inceliyor.

Bonnard'ın Grek mitologyası üzerine diyalektik yorumu, insanın özgürce gelişimini, savaşırsız bir dünyaya doğru evrimini çıkarları gereği engellemeye çalışan egemen güçleri rahatsız etmiş. Yazar bu yüzden yargılanmış ve bir süre tutuklu kalmış. Bonnard'ın antikçağın sanatlarını ve mitologyasını yorumlayan bilimsel kitapları bir süre piyasadan çekilmiş.

Çevirmen Yaşar Atan, çevirinin sonuna Yunanca isimlerin okunuşuna ilişkin bir açıklama eklemiştir. Bu açıklamada haklı olarak Yunanca isimlerin, Batı dillerine göre yapılmış çeviri yazımlarının Türk okuyucusu açısından okuma zorluğu yarattığını belirtiyor ve çözüm olarak Türkçe okunuşlarına göre yazılmasını gerektiğini söylüyor. Ancak bu doğru yaklaşım, Yunanca bilgisinin eksikliği nedeniyle sakatlanıyor. Çünkü önerdiği Türkçe okunuşlar pek çok yanlış içeriyor. Örneğin, Aiskhylos için Ayshülos şeklinde bir okunuş öneriyor. Yunanca'da "ai" çiftseslisi "e" olarak okunur.

"Ü" olarak okunmasını önerdiği harf de "i" sesine çok daha yakındır. Oidipus için ise "Oydipus" okunuşunu öneriyor. "Oi" sesi de uzun bir "i" sesi verir. Eski Yunanca'da beş ayrı "i" sesi olduğu unutulmamalı. Çeviri yazımları "he" şeklinde yapılan harf de "i"ye yakın bir ses vermektedir. Dolayısıyla Hephaistos için, çevirmenin önerdiği şekilde "Hefaystos" değil, "İfestos", anadili Türkçe olanlar için daha doğru bir okuma önerisi olurdu. Çevirmenin önerdiği okuma listesinde buna benzer pek çok yanlış bulunabilir. Keşke önerilen adlar listesi Yunanca bilen birine danışılarak oluşturulmuş olsaydı.

*Çeviri: Yaşar Atan,
Evrensel Basım Yayın, 2004,
173 Sayfa*

İRAN'IN SINIR BOYLARIN- DA GÖÇEBELER

Richard Tapper

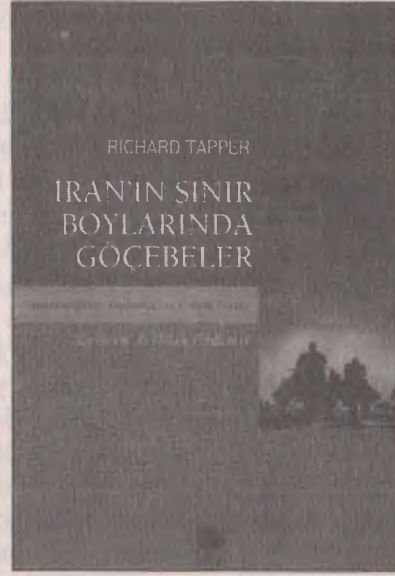
İngiliz profesör Richard Tapper "İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi" başlıklı kitabında, İran'ın önemli göçebe gruplarından biri olan Şahsevenlerin siyasal ve sosyal tarihini anlatıyor.

Otuz yıldan fazla süren etnografik alan çalışması ve kapsamlı belgesel araştırmalara dayandırılan hikâye, trajik olduğu kadar dramatik de. Kitapta, kabilelerin 17. Yüzyıla uzanan söylencesel kökleri, Onsekizinci Yüzyılda bir kabile konfederasyonu halinde birleşmeleri ve Pehlevi Şahları döneminde ekonomik ve siyasal etkinliklerinin sistematik olarak azalmaya başlamasıyla gündeme gelen çöküşleri anlatılıyor. Konfederasyon artık yok, ama, birkaç bin Şahseven göçebe ailesi hâlâ sınır boylarında göçlerini sürdürüyor. İranlıların büyük bir bölümü de, onları Şahseven kimlikleriyle kabul

ediyor.

"İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler", bu konuyla ilgili üç farklı söyleme katkıda bulunmak için yazılmış. Bunlardan birincisi, Şahsevenlerin kökleriyle, konfederasyonun nasıl ve ne zaman kurulduğuyla ilgili. İkincisi, kabilenin siyasal ve sosyal oluşumlarında ortaya çıkan değişikliklerin, devletlerle olan ilişkilerini nasıl etkilediğini irdeleyiyor. Üçüncüsü ise, tarihle kimlik arasındaki ilişkiyi ele alıyor ve belli bir grup insanın farklı kimlik oluşumlarının, geçmişle ilgili görüşlerini nasıl belirleyeceğini ve bunu nasıl yansıttığını sorguluyor.

Richard Tapper'ın bölge tarihine ve antropolojisine dışarıdan yaklaşımı, her iki disiplindeki kuramsal tar-

tışmalara önemli katkılarda bulunabilecek nitelikte.

Çeviren: F. Dilek Özdemir,
İmge Yayınları,
2004, 699 sayfa.

FRANKEN- STEIN

Mary Shelley

Frankenstein bizlere bu dünyaya ait olmayan, insanlar tarafından reddedilip sevgiden

yoksun bırakılınca şiddete sarılan kimsesiz bir varlığın portresini sunar.

Ancak yaratıcısı Dr. Victor Frankenstein, bilimsel kibrinin, tanrının yerine geçme arzusunun, kadının rolüne soyunmak ve canlı bir varlık "doğurmak" istemesinin bedelini ödeyecektir. Ucube ve yaratıcısının Mont Blanc'ın gölgesinde karşı karşıya gelmeleri ve kutbun ıssız, vahşi arazilerinde birbirlerini kovalamaları, bir karabasanın sarsıcı etkisi içinde aktarılır.

Mary Shelley, Frankenstein'i tamamladığında hamileydi. Daha önce bir çocuğunu ölüme teslim etmişti ve yeni hastalıklı bir bebek olan oğluna annelik etmekteydi. Shelley, kendi duygularının derinliklerinden çekip çıkardığı bir uyarlılıkla yoğun Gotik dehşette yepyeni bir soluk kazandırmış, bu sürükleyici ve tüyler ürpertici klastiği yarattı.

Arion Yayınevi'nce çevirisi yayımlanan metnin İngilizce'si, 1818 tarihli özgün baskıya ait. Kitapta ayrıca Mary

Shelley'nin yaşamının ve zamanının olaylarının bir kronolojisini, kapsamlı bir giriş bölümü ve Mary Shelley üzerine yapılmış eleştirilerden bir derleme bulunuyor.

Çeviren: Elif Özsayar,
Arion Yayınevi, 2004,
304 sayfa.

ATATÜRK, TÜRK DÜNYASI VE MAZLUM MİLLETLER

Dr. Barış Doster

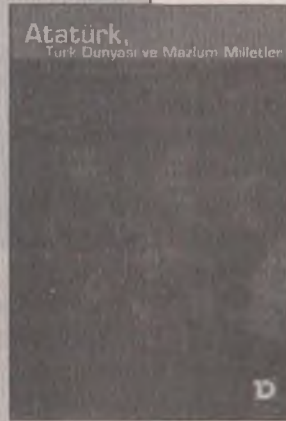
Türkiye Cumhuriyeti, tarihin bir kırılma noktasında, dünya ve bölge ül-
ke dengelerinin altüst olduğu bir süreçte, hem savaş verip hem de devrim yaparak kurulmuş bir ulus devlettir.

Anti-emperyalist bir öz içeren Milli Mücadele, İstiklal-i Tam, Hakimiyet-i Milliye ve Misakı Milli sacayağı üzerinde yükselen bir devlet kurmak amacıyla yapılmıştır. Bu süreçte, savaş ve devrim eş zamanlı olarak gerçekleşirken, benzerleri arasında ilk olan Ulusal Kurtuluş

Savaşı'nın içeriği, anlamı, amacı, kapsamı ve yönetimi tüm mazlum milletlere örnek olmuştur.

Genç Akademisyen ve gazeteci Dr. Barış Doster "Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler" adlı kitabında, Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk'ün, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk topluluklarına ve diğer mazlum milletlere yönelik bakış açısını ortaya koymayı amaçlıyor. Ayrıca, Mustafa Kemal'i evrensel ve ölümsüz kılan sürecin oluşumunu ve Mustafa Kemal-Türk Toplulukları ilişkisini nesnel bir yaklaşımla ele alıyor. Büyük Ortadoğu Projesi'nin gündemde olması ve Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi ile birlikte, Türkiye'nin ulusal egemenliğinin nasıl bir tehdit altında olduğunu gözler önüne seriyor. Dr. Doster çalışmasında Atatürk'ün Türk dünyasına ve mazlum milletlere nasıl yaklaştığını, bölge merkezli dış politikayı nasıl başarıyla uyguladığını ele alıyor.

Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004,
288 Sayfa

Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları), Başnur Matbaası, Ankara, 1970, 566 s.

Savaşların bir "sanat" olarak görüldüğü dönemlerden sonra, savaşların birer "felâket" olduğu görüşünün yerleştiği son yüzyılda çok önemli iki büyük dünya savaşı meydana gelmiştir. Felâketlerin yaşandığı ilk büyük savaş 1914-1918 tarihli I. Dünya Savaşı'ydı. Diğeri ise, yok ettiği insan sayısı, yaşattığı ekonomik çöküntü, sosyal sefalet ve yarattığı yeni uluslararası yapı nedeniyle tarihin en acımasız rolünü oynayan II. Dünya Savaşı'ydı.

Bu savaşla ilgili olarak gerek ülkemizde, gerekse yurtdışında binlerce kitap yayınlandı. Bu kitap da yayınlanan binlerce kitaptan yalnızca biridir. Ancak kitap, içeriği bakımından müstesna bir yere sahiptir. Çünkü bir anı, bir yaşantı, bir edebiyat ve inceleme-araştırma kitabı olmaktan ziyade kitap, savaş yıllarında eldeki en önemli teknoloji ve iletişim araçlarından biri olan radyoda yapılmış konuşma metinlerinin derlenmesinden oluşturulmuştur. Kitap, Ayşe Leman Karaosmanoğlu ve Mazlum Kayalar tarafından yayına hazırlanmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye, Ulus, Tanin (eski), Yeni İstanbul, Demokrat İzmir, Zafer gazeteleri; Kadro, Siyasi İlimler Mecmuası ve daha bir çok süreli yayında yazılar kaleme almış olan Burhan Belge (Kadrocu Burhan Asaf Belge), II. Dünya Savaşı yıllarında Basın- Yayın Genel Müdürlüğü Baş Müşavirliği görevinde bulunmaktaydı. Özellikle savaş yılları olmak üzere uzun yıllar Ankara Radyosu'nda ülkenin iç ve dış politikası, sosyal ve ekonomik yaşam ve uluslararası ilişkilerle ilgili konuşmalar yaptı. Söz konusu kitap da savaş yıllarında yaptığı radyo konuşmalarının arasından II. Dünya Savaşı ile ilgili olanların derlenip biraraya getirilmesinden oluşturulmuştur. Konuşma metinleri, Başvekaletçe (Başbakanlıkça) 1940-1941 yıllarında "*Radyo Konuşmaları-Günün Meseleleri-Burhan Belge*" başlığı altında bastırılmış 15 broşür ve Burhan Belge'nin

bizzat kendi el yazısıyla kaleme aldığı metinlerden derlenmiştir. Kitabın 1-300. sayfaları arası (s. 170-178'deki iki konuşma hariç) bu broşürlerdeki konuşmalardan, 301. sayfadan itibaren aktarılan konuşmalar da el yazılarından oluşmaktadır.

Kitabın başlarında *Kadro Dergisi*'nden arkadaşı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "*İkinci Dünya Savaşı'nda Burhan Belge'nin Sesi*" başlıklı bir sunuş yazısı bulunmaktadır (s. VII-VIII). Yakup Kadri bu sunuş yazısında Burhan Belge ile ilgili şahsi fikirlerini aktardıktan sonra yaptığı radyo konuşmalarının niçin önemli olduğuna dair fikirlerini ileri sürmektedir.

Konuşmalar, genel olarak kronolojik bir sıralama takip etse de bazı bölümlerde ayrı konu başlıkları altında metinler birleştirildiği için sı-

ralamada sekmeler olmuştur. Bu durum göz önünde tutularak kitabın başlarında "*İkinci Dünya Harbi'nin Önemli Olayları*" başlıklı bir savaş kronolojisine yer verilmiştir. Bu da okuyucunun konuşmaların neden dolayı yapıldığına ilişkin bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Konuşmalar ağırlıklı olarak savaş yıllarında Avrupa ülkelerinin durumlarına ilişkin analizler içerse de, farklı konuları ele alması bakımından geniş bir yelpazeye sahiptir. Ko-

Sahaf'ın bu ayki konusu Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olan Taner Bulut. Bulut şu anda lisansüstü çalışmaları için Ege Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışıyor.

nuşmalar içinde en can alıcı olanları "propaganda" ile ilgili olanlardır. Çünkü o yıllarda yapılan sadece gerçek savaş değil, bunun yanında özellikle Almanlar ve Sovyetler tarafından yürütülen bir propaganda savaşıydı. Ülkemizdeki dış politika uzmanları, görevliler ve bazı yazarların Hitler hayranlığı, bu propaganda savaşlarının yoğun bir şekilde Türkiye'de yaşanmasına sebep olmaktadır. Burhan Belge de yaptığı konuşmalarda bu konuda dikkatli olunması gerektiği ve Türkiye'nin Almanya ile yapacağı ittifakın ülkeyi felakete sürükleyeceği üzerinde durmuştur. Neyse ki, İsmet İnönü liderliğinde yürütülen ustaca dış politika manevralarıyla Türkiye savaş ilan etse de fiili olarak savaşa sokulmamıştır.

Propaganda dışında yapılan konuşmalar, savaşın başlaması, savaşan ülkelerin iç ve dış politika yorumları, cephe durumları, uluslararası antlaşmalar, konferanslar ve ittifaklar ve barış çabaları üzerinde yoğunlaşsa da savaşın ekonomik etkileri, savaş yıllarında yaşanan sosyal yaşama ilişkin yorumlar da konuşmalara konu olmuştur. Ancak bu anlamda kitabın en şaşırtıcı yanı Türkiye'ye ait analizlerin yapıldığı konuşma sayısının çok az olmasıdır. Yapılan birkaç konuşma da dönemin başbakanlarının yaptıkları konuşmalara ilişkin yorumlar, Türk-Sovyet ilişkileri, Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceği ve Türkiye'deki propaganda faaliyetlerine ait konuşmalardır.

Kitap, içeriğinin farklılığı, konuşmaların arşivlenmiş olması, konu bakımından çeşitliliği, savaş sonrası uluslararası yapı hakkında yapılmış bazı isabetli analizler açısından II. Dünya Savaşı dönemi hakkında yapılacak çalışmalara çok önemli bir kaynak olma özelliği göstermektedir.

G enellikle briççiler başlangıç, orta, ileri, gelişmiş, uzman olmak üzere kategorilere ayrılırlar. Ben bu köşede orta, ileri ve gelişmiş oyuncuların ilgilenebileceği SANZATU oyunlarına ait problemler sunacağım. Sonra bu problemlerin çözümü için soru-cevap şeklinde sizlere yardımcı olacağım. Problemler diğer briç köşelerinde olduğu gibi uzman problemleri değildir. Daha basit problemlerdir. Ancak çok daha fazla sayıda insan okuyabilir, anlayabilir ve öğrenebilir.

Sevgilerle.

EL NO 7:

G	K
♠ D43	♠ A62
♥ R8	♥ A3
♦ DV987	♦ 1054
♣ DV2	♣ AR1073

G	B	K	D
			Pas
1NT	Pas	3NT	

Atak doğu ♥ 6

1) Enver Köksoy: Kaç garanti löveniz var?

1 pik+2 kör+5 trefl=8 löve

2) E.K: Hangi renkten kayıp 1 löveyi bulabilirsiniz?

Karo rengi çok cazip görünüyor. As ve R'ya verdikten sonra 3 el arttırabiliriz.

3) E.K: Bu yanlış oyun olur. Tempo kaybı olur. Neden?

Atak kör geldi. Rakiplerimize karo ası verdikten sonra tekrar kör gelecekler. Karo R'yi aldıkları zaman bizden evvel körlerini alacaklar ve böylece en az 3 tane kör (5-4 dağılmışsa) karo as ve karo R vererek batacağız.

4) E.K: Peki ümit var mı?

Pik renginde D pik uçarsa (R pik batıda ise) %50 ihtimalle 1 el alır ve 9 löve yaparız. %50, %0'dan iyidir.

TÜM DAĞILIM

♠ R108	♠ D43	♠ V975
♥ DV974	♥ R8	♥ 10652
♦ R62	♦ DV987	♦ A3
♣ 95	♣ DV2	♣ 864
	K	
B	G	D
	♠ A62	
	♥ A3	
	♦ 1054	
	♣ AR1073	

Dipnot: Her zaman kaç lövenizin eksik olduğunu hesaplayınız. Hiçbir zaman uzun görmüş olduğunuz rengin üzerine körlemesine gitmeyin. Rakiplere eli verdiğiniz zaman batmış olabilirsiniz. Tempo brişte en önemli faktördür. Tempoyu dikkatli ayarlayın.

EL NO 8:

G	K
♠ 1095	♠ A84
♥ A8743	♥ 52
♦ 95	♦ RDV106
♣ D109	♣ ARV

* 3'lü kör var mı?

G	B	K	D
		Pas	Pas
1♦	Pas	1♥	Pas
2NT	Pas	3♣*	Pas
3NT			

Atak doğu ♠ 6

1) Enver Köksoy: Kaç garanti löveniz var?

1 pik+1 kör+3 trefl=5 löve ve karo renginden As çıkartılarak 4 el daha sağlanır.

2) E.K: Pik 6'lı atağına doğu V'yi koydu... Tehlike var mı?

Rakipler bizden evvel 4 tane pik ve Karo As'ı alabilirler. Bunun için piklerin 5-2 dağılmış olması gerekir,

pikler 4-3 ise tehlike yoktur.

3) E.K: Kör renginde tehlike var mı?

Eğer 3-3 dağılmışsa en fazla 2 el veririz. Ancak 4-2 dağılmışsa 3 tane kör verme tehlikesi de vardır.

4) E.K: İlk piki boşluyor musunuz? Kaç defa piki boşlayacaksınız?

Eğer 2 defa almaz isen, rakip kör rengine döner, bu şekilde 2 pik+ 2 kör+ karo As=5 El vermiş olurum. 2 defa pik boşlamak kesinlikle yanlış oyundur. Atak kartını merak ederim. Eğer rakipler 3-5 atak yapıyorlarsa ilk piki alırım ve karo As'ı çıkartırım. Bu durumda pikler 4-3 dağılmış demektir. 3 pik ve karo As vererek oyunu yaparım. Eğer 4. büyük çıkıyorlarsa ilk piki boşlar, 2. piki alırım. Karo As'ın piklerin olmadığı elde olmasına ve rakibin kör dönüşünü bulmamasına oynarım.

5) E.K: Atak kartını her zaman inceler misin?

Bu iyi bir oyunun gerek şartıdır. Rakiplerimizin atak ettiği renkten oynayan oyuncu olarak bizler de faydalanmalı ve oyunumuzu ona göre kuralmalıyız.

TÜM DAĞILIM

♠ RD763	♠ 1095	♠ V2
♥ DV10	♥ A8743	♥ R96
♦ 74	♦ 95	♦ A852
♣ 872	♣ D109	♣ 6543
	K	
B	G	D
	♠ A84	
	♥ 52	
	♦ RDV106	
	♣ ARV	

Dipnot: 3-5 atak elimizdeki en küçük kartı çıktığımız zaman toplam uzunluğun 3 tane veya 5 tane olduğunu masaya söyleyen atak tarzıdır. Bu atak biçiminde oyuncular 4 parça renkten en küçük kartlarını değil, 3. büyük kartlarını çıkarlar. 4. atak ise elimizde 4 adet renkten en küçüğünü çıktığımız atak konvansiyonudur. Bu atak biçiminde 3'lü renkten çıkışlar ortak taraftan anlaşılabilir.

Merhaba değerli *Bilim ve Ütopya* okuyucuları, geçen sayımızda haberini duyurduğumuz FIDE Şampiyonası'nın final maçını, 24 yaşındaki 2632 ratingli Özbek oyuncu Kasimdzhanov ile 32 yaşındaki 2731 ratingli İngiliz oyuncu Adams oynadı. Bu iki oyuncu daha önce de birbirleriyle çeşitli turnuvalarda 3 kez karşı karşıya gelmiş ve bu oyunların hepsi beraberlikle sonuçlanmıştı. Final maçı, zaman kontrolü 90 dakika 40 hamle ve devamında eklenen 15'er dakika şeklinde oynandı. Yine 6 oyunluk maçta eşitliğin 3:3 bozulması üzerine 25 dakika 15 saniye arttırmalı 2 hızlı maç yapıldı ve Kasimdzhanov hem Şampiyonanın birincilik ödülü olan 100 bin doları hem de Kasparov ile maç yapma hakkını kazanmış oldu.

Gerçektende bu genç Özbek oyuncunun performansı inanılmazdı.

Ivanchuk, Grishchuk, Topalov, Adams gibi favori oyuncularını yenmesi tam bir sürpriz oldu. Tabii ki Kasimdzhanov'un birinciliğinde, üst düzeydeki pek çok oyuncunun bu turnuvayı protesto edip katılmamalarının katkısı da vardı. Hatırlayacağınız gibi bu oyuncular Fide şampiyonluğu sistemini eleştirmişler ve katılmayacaklarını çok önceden bildirmişlerdi. Libya'da düzenlenen bu turnuvaya İsraili oyuncuların Kaddafi'nin itirazı üzerine katılamamaları da bir sebepti. Daha önce İsraili oyuncular Malta'da yapılması düşünülen şampiyonaya iştirak edeceklerdi. Fakat Kaddafi'nin oğlunun "Siyonist düşmanlar bu turnuvaya davet edilmeyecektir" açıklaması üzerine bir kez daha satranç sporuna siyaset karışmış oldu. Her ne olursa olsun sevindirici olan Uzun süredir belirsizliğini koruyan gerçek bir DÜNYA ŞAMPİYONLUĞU maçının Kasparov ile Kasimdzhanov arasında önümüzdeki aylarda yapılacak olması.

Şimdi Fide turnuvası birincisi Kasimdzhanov Adams ile oynadığı final maçlarını izleyelim:

Kasimdzhanov, R (2652) - Adams, Mi (2731)
Fide birinciliği 2. maçı, Libya

1. e4 e5 2. Af3 Af6 3. Axe5 d6 4. Af3 Axe4 5. d4 d5 6. Fd3 Ac6 7. O-O Fe7 / 8. c4 Ab4 9. Fe2 O-O 10. Ac3 Fe6 11. Ae5 f6 12. Af3 Şh8 13. a3 Axc3 14. / bxc3 Ac6 15. Ad2 Aa5 16. cxd5 Fxd5 17. c4 Ff7 18. Fb2 f5 19. Fc3 c5 20. d5 / Ff6 21. Vc2 b6 22. Fd3 Fxc3 23. Vxc3 Ab7 24. Af3 Ad6 25. Ae5 f4 26. Kfe1 / Fg8 27. Ac6 Vg5 28.

Ve5 Vxe5 29. Axe5 Kfe8 30. a4 g6 31. g3 fxg3 32. hxg3 / Şg7 33. f4 Ke7 34. a5 b5 35. cxb5 Fxd5 36. Ff1 Af5 37. Ka3 Ad4 38. Kd1 Kd8 / 39. Kc3 Fe6 40. Şf2 Kc8 41. Kb1 g5 42. b6 axb6 43. axb6 gxf4 44. gxf4 Fd5 / 45. Fd3 Kf8 46. Şe3 Ac6 47. Kxc5 Axe5 48. fxe5 Fb7 49. Fe4 Kff7 50. Fxb7 / Kxb7 51. Şe4 Kfd7 52. Kc6 Şf8 53. e6 Kd2 54. Kf1+ Şe8 55. Kc8+ 1-0

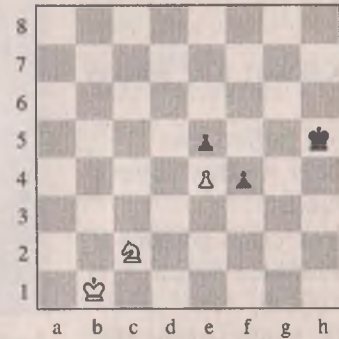
Adams, Mi (2731) - Kasimdzhanov, R (2652)
Fide birinciliği 3. maçı, Libya

1. e4 c5 2. Af3 e6 3. d4 cxd4 4. Axd4 a6 5. Ac3 b5 6. Fd3 Vb6 7. Af3 Vc7 8. / O-O Fb7 9. Ke1 Fc5 10. Vd2 Fe7 11. b3 Af6 12. Fb2 d6 13. a4 b4 14. Aa2 Ac6 / 15. Ad4 Axd4 16. Fxd4 a5 17. Kac1 O-O 18. c3 bxc3 19. Axc3 Vd8 20. Ab5 e5 / 21. Kc7 exd4 22. Kxb7 d5 23. Vf4 Fb4 24. Kd1 dxe4 25. Fxe4 Axe4 26. Vxe4 / Vf6 27. Ac7 Kad8 28. Ad5 Vd6 29. Vxd4 Ve6 30. g3 Kd6 31. Kxb4 axb4 32. Ae7+ / Vxe7 33. Vxd6 Ve2 34. Kd4 h5 35. Vxb4 Vf3 36. h4 Kc8 37. Vd2 Kc3 38. Kf4 / Vc6 39. Şh2 Kxb3 40. Vd8+ Şh7 41. Vd1 Kb7 42. Vxh5+ Şg8 43. Kd4 Vf6 44. Kd2 / Ka7 45. a5 g6 46. Vb5 Şh7 47. Vb6 1-0

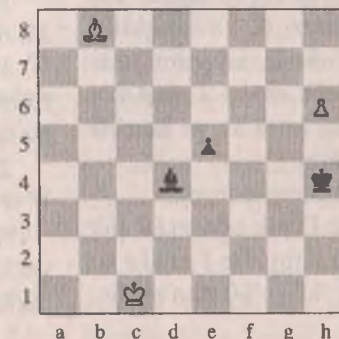
Kasimdzhanov, R (2652) - Adams, Mi (2731)
Fide birinciliği 4. maçı, Libya

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 a6 4. Fxc6 dxc6 5. O-O Fg4 6. h3 h5 7. d3 Vf6 8. / Fe3 Fxf3 9. Vxf3 Vxf3 10. gxf3 Fd6 11. Ad2 Ae7 12. Kfb1 f5 13. b4 a5 14. a3 / O-O 15. Ac4 axb4 16. axb4 b5 17. Aa5 Ka6 18. c4 Ag6 19. Şf1 Kfa8 20. Fd2 / fxe4 21. fxe4 Fe7 22. c5 Ff6 23. Kd1 Şf7 24. Şe2 Şe8 25. Ka3 Af8 26. d4 Ae6 / 27. dxe5 Fxe5 28. Fe3 Fb2

D. Blundell, 1995
Beyaz oynar kazanır

P. Heuacker, 1930
Beyaz oynar kazanır

Ödüllü soru

Değerli satrançseverler, yandaki diyagramdaki iki oynusunu kazancını sizlere soruyorum. Yanıtlarınızı 18 Ağustos tarihine kadar ozancapan@hotmail.com mail adresime bekliyorum. İnternet kullanmayanlar, yanıtlarını İstanbul dergi adresine gönderebilir. Doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurda bir kişi Düşün Satranç Merkezi'nden FİDE normunda satranç takımı ve *Atak Oyunun İki Dehası Alekhin ve Tal* adlı kitabı kazanacaktır. İyi eğlenceler ve satranç dolu günler dileğiyle...

29. Kad3 Fe5 30. Kgl Kxa5 31. bxa5 Kxa5 32. f4 / Fxf4
33. Kg6 \$f7 34. Kxe6 \$xe6 35. Fxf4 Ka4 36. \$f3 Kc4 37.
Fe3 b4 38. Kd4 / Kxd4 39. Fxd4 g5 40. \$e3 1-0

Adams, Mi (2731) - Kasimdzhanov, R (2652)
Fide birinciliği 5. maçı, Libya

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 a6 4. Fa4 Af6 5. O-O Fe7
6. Ke1 b5 7. Fb3 d6 8. / c3 O-O 9. h3 Aa5 10. Fe2 c5 11.
d4 Vc7 12. d5 Ac4 13. a4 Fd7 14. b3 Ab6 15. / a5 Ac8
16. c4 b4 17. Abd2 g6 18. Af1 Ah5 19. Fh6 Ke8 20. Vd2
Ff8 21. g4 Ag7 / 22. A3h2 Vd8 23. f4 exf4 24. Vxf4 Ve7
25. Af3 f6 26. Ag3 Kd8 27. Kf1 Ae8 / 28. Fxf8 Vxf8 29.
e5 dxe5 30. Axe5 Acd6 31. Kael Vg7 32. Ad3 Kac8 33.
Vf2 / f5 34. Ae5 Af6 35. Axd7 Kxd7 36. gxf5 g5 37. Ke6
\$h8 38. Fd1 g4 39. hxg4 / Kg8 40. Vf4 Axxg4 41. Fxxg4
Vxxg4 42. Vxxg4 Kxxg4 43. \$h2 h5 44. \$h3 Kd4 45. f6 /
Af7 46. Kf5 1-0

Adams, Mi (2731) - Kasimdzhanov, R (2652)
Fide birinciliği 7. maçı, Libya

1. e4 c5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 d6 4. O-O Fd7 5. Ke1 Af6
6. c3 a6 7. Fa4 b5 8. / Fc2 Kc8 9. a4 g6 10. axb5 axb5
11. d4 cxd4 12. cxd4 Fg4 13. Ac3 b4 14. Ae2 / Fg7 15.
d5 Fxf3 16. gxf3 Ae5 17. Fa4+ Afd7 18. Ad4 O-O 19. f4
Ac4 20. Ac6 / Kxc6 21. dxc6 Ac5 22. Ve2 Ab6 23. Fb5
Ab3 24. Ka6 Ad4 25. Vd3 Aa8 26. Ka4 / Ac7 27. Kxb4
Vb8 28. Kxd4 Fxd4 29. Vxd4 Vxb5 30. f5 Kc8 31. Fh6
Ae8 32. e5 / Kxc6 33. exd6 Kxd6 34. Ve5 Vxe5 35.
Kxe5 Kd7 36. Kc5 f6 37. fxg6 hxg6 38. / Fe3 Kb7 39.
Fd4 \$f7 40. \$g2 Ad6 41. Fc3 e5 42. Ka5 Ac4 43. Ka1
Kb6 44. b4/ Ad6 45. Kb1 \$e6 46. Fd2 f5 47. Fe3 Kb7 48.
Fc5 Ae4 49. Kd1 Kc7 50. Fb6 Kc6 / 51. Fa7 Ka6 52. Fe3
f4 53. Fc1 Ka4 54. Ke1 \$f5 55. Fb2 Kxb4 56. Fxe5 f3+
/ 57. \$xf3 \$xe5 58. \$g4 \$f6 59. f4 Af2+ 60. \$g3 Ad3 0-1

* 7-14 Temmuz tarihleri İstanbul Satranç Demeği'n-
de 53 sporcunun katıldığı 7 tur isviçre sistemi düzenle-
nen Tempa satranç turnuvası yapıldı. 3 turnuvalık bir
Grandprix'nin şeklinde yapılması planlanan bu turnuva-
nın ilk ayağını 7 tur sonunda 5.5 puan ile Umut Atakişi,
Mert Erdoğan, Selim Çıtak ve Armen Grigoriev şeklin-

Geçen sayının yanıtı

N. Grigoriev, 1922 Beyaz oynar kazanır

1. \$f3 \$g6! 2. \$g2! \$f6 (2... \$g7 3. \$g3) 3. \$h3! \$g7
4. \$g3! \$f6 (4... \$g6 5. \$h4 \$f6 6. \$h5) 5. \$f4 \$g6 6. e7
\$f7 7. \$xf5 \$xe7 8. \$g6 +-;

R. Reti, 1929 Beyaz oynar kazanır

1. \$a7! (1. \$b8? \$b5! 2. Ab4 Ac6+ 3. \$b7 Aa5+! 4.
\$c7 Ac6.) \$b5 (1.... \$c5 2. Ad4! \$xd4 3. \$b6 +-)- 2. Ab4
\$a5 3. \$b8! Ac6+ 4. \$b7 (4. \$c7?? Axb4 5. a7 Ad5+)
Ad8+ 5. \$c7 Ae6+ 6. \$b8(c6)+-

Sorularımızı doğru yanıtlayan okuyucularımız ara-
sında yaptığımız kurada kazanan Mersin'den Resul
Buğdaycı olmuştur. Tebrikler.

de birincilik paylaşıldı. (Haber: satranccokulu.com)

* Onbirinci Dünya Satranç Şampiyonu Robert James
Fischer bir süredir yaşamakta olduğu Japonya'da gözaltı-
na alındı. Fischer 13 Temmuz Salı günü Filipin'e gitmek
üzere geldiği Tokyo Narita Havaalanında alıkondu. Fis-
her'in ABD pasaportu, 1992 yılında amborgo altındaki
Sırbistan'da yaptığı maç yüzünden iptal edilmişti. Am-
bargonun spor karşılaşmasını kapsayıp kapsamadığı bir
tarafa, uzunca bir süredir ABD'nin böyle bir girişimde
bulunmaması bu davanın kapandığı izlenimine yol aç-
mıştı. ABD'nin Fischer ile ilgili bu girişiminin 11 Eylül
olaylarının hemen ardından verdiği ABD aleyhtarı röpor-
tajlar yüzünden olduğu düşüncesi ön plana çıkmakta.

* Amerikalı eski Dünya Şampiyonu Bobby Fisc-
her'in geçtiğimiz günlerde Japonyada gözaltına alındığı-
nı gazetelerden öğrendik. Polis, '1992 yılında Yugoslav-
ya'ya uygulanan uluslararası yaptırımları ihlal ederek bu
ülkede bir satranç maçına katıldığı gerekçesiyle ABD
makamlarınca aranan Fischer'in başkent Tokyo'daki
Uluslararası Narita Havaalanı'ndan Filipinlere gitmek
üzereyken gözaltına alındığını belirtmiş ve Eski Dünya
Şampiyonunun ABD'ye iade edileceğini bildirmiş.
ABD'nin Fischer ile ilgili bu girişiminin asıl sebebinin
11 Eylül olaylarının hemen ardından verdiği ABD aleyh-
tari röportajlar yüzünden olduğu biliniyor.

* Yine geçtiğimiz günlerde Yazışmalı Dünya Şampi-
yonu olan gururumuz Tunç Hamarat'ın röportaj'larını
gazetelerimizde ilgiyle okuduk. Bu kadar büyük bir ba-
şarıdan dolayı Avusturyada yaşayan Satranç ustamız,
milli kahraman ilan edilip adına Avusturyada pul bastı-
rılması çok gurur verici bir olay. Umarım ülkemizde bu-
nun gibi başarıya ulaşmış değerlerine gerekli önemi ya-
şarken verip onurlandırır.

* Troya Geleneksel XII. Satranç Turnuvası 9-15
Ağustos 2004 tarihlerinde Çanakkalede düzenleniyor.
3,125,000,000 TL para ödülü ve farklı kategorilerde çe-
şitli ödüllerin verileceği bu Geleneksel Turnuva her sene
olduğu gibi bu senede kuvvetli Türk satranççılarının bu-
luşma noktası olacağı benziyor.

* 23-25 Temmuz 2004 tarihlerinde Çatalçam Beledi-
yesi 3. Satranç Turnuvası Samsun'da düzenleniyor.

DSM

**DÜŞÜN
SATRANÇ
MERKEZİ**

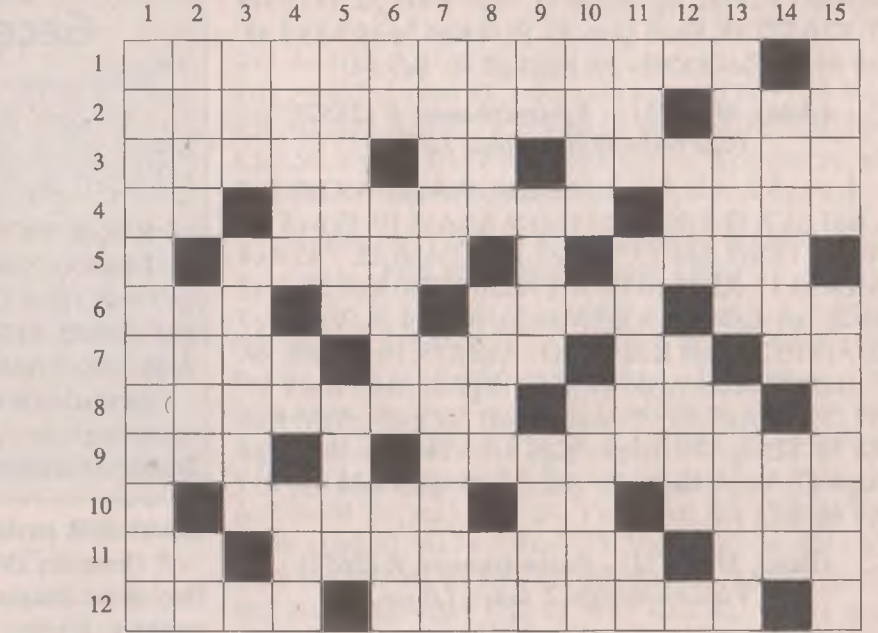
Özel Eğitim Hizmetleri Basım Yayıncılık Bilgisayar ve Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.

848 Sk. No. 45/105-106 2. Beyier Kemeraltı-İzmir Tel: 0 232 484 84 14 - 445 13 39 Faks: 425 42 15
dusunsatranc@superonline.com / www.dusunsatrancmerkezi.com.tr

Temmuz ayı ödüllü sorumuzu doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Hatice Karakuş** (İstanbul), **Kudret Tanrıgüden** (Ankara), **Kerim Tezel** (İstanbul) bizden kitap kazandı. Temmuz ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi **Kaynak Yayınları**'nın yayımladığı, **Hasan Bayri Giray**'ın *Gereği Düşünüldü* adlı kitabını kazanacak.

Soldan sağa

1) "Felsefenin Tesellisi" adlı yapıtında "Karşıma çıkan bütün engelleri öylece kabullenmiş olsaydık, insanlık bugün çok daha az başarı elde etmiş olurdu. Yaratıcılığımızı körükleyen en önemli şey "bu böyle olmak zorunda mı?" sorusudur. Bu sorudan yola çıkarak siyasi devrimler yapar, bilimde ilerler, daha iyi ilişkiler kurar, daha iyi kitaplar yazarız." diyen "Aşk Üzerine", "Öp ve Anlat" gibi betikleri de üretmiş 1969 İsviçre doğumlu yazar. 2) Kollarını dolayarak kavramak. - "Yabancı Kuşak", "Suçsuz" gibi betikleri de üretmiş Mc Ewan önadlı İngiliz yazar. 3) "Kara ..." (Orhan Pamuk'un bir romanı). - Kırmızı. - Küçük kitap, broşür. 4) İlkel bir silah. - "Joaquin ..." (Gitar'ın XX. yy.daki gelişimi üzerine önemli rol oynayan, Aranjuez ve Andolucia Konçertoları ile ünlenen İspanyol besteci). - Bayındırlık. 5) Misket. - Üzüntü, keder. 6) Sümerler'de güneş tanrısı ve adaletin efendisi. - Vilayet. - "... ve Slogan" (Ruşen Çakır'ın bir betiği). - Eski dilde "el". 7) Bağırma, haykırma. - Verdi'nin ünlü operası. - Bir bağlaç. - Bir cetvel türü. 8) Avrupa'da bir ülke. - Anlam. 9) Uçandaire. - Kraldan daha büyük hükümdar. 10) Kuşak. - Lübnan'ın plaka imi. - Kumar oynanan yere bırakılan para. 11) "Rüzgâr uyumuş ... dalıyor her taraf ıssız / ölgün bakıyor varsa uzak bir iki yıldız." (Acemkürdi Refik Fersan). - Divan şiirinde içkiyi, içkili eğlencenin türlü yönlerini gerçek ve tasavvufdaki anlamlarıyla konu edinen şiir. -

Ucun yanmış odun. 12) Türlü nedenlerle başarılı olamayan. - "Aşkımın ilk baharı ilk heyecanım benim / Sevgilim, ..., biricik canım benim." (Nihavend-A. Sami Tokar)

Yukarıdan aşağıya

1) 1403-1508 yılları arasında Doğu Anadolu ve Batı İran'da imparatorluk kurmuş bir Türk oymağı. 2) Dinsel inançları devlet işlerine karıştırmayan. - Mithat Paşa'nın boğdurularak öldürüldüğü zindanı ile ünlü Mekke yakınlarında bir kent. - Şaşkınlık belirten bir ünlem. 3) Rütbe ya da kıdem yönünden küçük olan asker. - "Richard ..." (Ümitsiz Aşk, Kim Korkar Hain Kurttan, Hırçın Kız gibi filmlerde de oynamış, 1925-1984 yılları arasında yaşamış İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu). 4) Japonların pirinç tanrısı. - Tuzağa düşürülen şey. - Fırın temizliğinde kullanılan ucu bez sarı sarı sarık. 5) İtalya'da bir kent. - Üzerine bina yapılan alan. 6) Danimarka'nın plaka imi. - "Bob ..." (Çağdaş Amerika'nın en büyük şair-şarkıcıların biri sayılan müzisyen). - "... baş bir yastıkta / Gözler uykuyu neyler." (Türkü). 7) Jüpiter gezegeninin 7. uydusu. - Hoşluk, güzellik. 8) Endonezya'da bir ada. - İyi yetiş-

miş, değerli kimse. - Nikel'in simgesi. 9) Kemiklerin yuvarlak ucu. - Sanki, sözümona. - Avrupa'da bir başkent. 10) Tropikal bölgelerde yetişen ve yumruları besin olarak kullanılan bazı bitkilere verilen ad. - İsveç'te bir kent. 11) Kömür işletmelerini simgeleyen bir kurumumuz. - Tavırlar, davranışlar. - Kastamonu yöresinde "sahip" anlamında kullanılan bir sözcük. 12) Odun, ağaç yarmakta kullanılan demir, ağaç kama. - Kur'an'da bir sure. 13) Nijer'in başkenti. - "Ocaklar" anlamında eski bir sözcük. 14) Belirti, nişan. - Fransa ve İngiltere'de kullanılan bir tartı birimi. 15) 1907-1989 yılları arasında yaşamış üç yüz kadar filmde rol almış, bazılarını yönetmiş Mümtaz önadlı tiyatro ve sinema oyuncumuz. - ABD'de Michigan eyaletinin en büyük kenti.

Temmuz bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	G	Ü	N	D	Ü	Z	V	A	S	S	A	■	■	A	B
2	Ü	■	■	R	Y	P	■	Y	A	■	K	U	M	R	U
3	N	A	M	■	E	B	O	N	■	T	■	L	E	A	R
4	E	T	Ü	V	■	A	L	A	K	A	D	A	R	■	A
5	Ş	A	R	A	P	N	E	L	■	M	E	R	T	E	K
6	Ü	M	■	A	L	I	■	A	K	A	N	■	L	A	B
7	L	A	S	T	A	■	I	M	A	M	E	V	I	■	I
8	K	■	L	T	A	L	A	N	■	T	E	K	E	L	■
9	E	R	O	T	I	K	A	■	A	B	I	R	■	M	G
10	S	A	V	A	N	■	V	E	■	A	M	N	E	Z	I
11	I	M	A	L	■	M	E	T	A	N	■	I	T	I	L
12	■	I	K	A	M	E	■	I	N	T	A	K	■	K	I

T Ü R K İ Y E ' D E İ L K K E Z

Atatürk'ün Bütün Eserleri

13 Cilt Tamamlandı!..

- Bu eserde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'mizin büyük önderi Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün belgeler bir araya getirildi...
- Hiç yayımlanmamış belgelere ulaşıldı... ■ Osmanlıca, Fransızca, İngilizce ve Rusça metinler, asıllarından ve ilk kaynaklarından yeniden çevrildi; yayımlanmış metinlerle karşılaştırıldı; yüzlerce eksik yayımlama, çeviri ve tarih hatası giderildi; yanlış okumalar düzeltildi... ■ Metinler eserde tarih sırasıyla ve yorumsuz olarak yer aldı...
- 17x24 cm., bez cilt, iplik dikiş, birinci hamur kâğıt...
- Tamamı 15 cilt...

PEŞİN : Her cildin fiyatı 30.000.000 TL'dir. 13 Cilt 390.000.000 TL
TAKSİTLE : 13 CİLT: 430.000.000 TL
Peşinat 70.000.000 + 8 ay x 45.000.000 TL'dir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 13. Cilt'te, 6 Mayıs 1922 - 15 Ekim 1922 tarihleri arasındaki belgeler yer alıyor.

18 Numaralı Not Defteri... Başkumandanlık Kanunu süresinin uzatılması konusunda Meclis'te çıkan tartışmalar, 6 Mayıs 1922 konuşması ve kanunun uzatılması... 17 Numaralı Not Defteri... Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığı'ndan ve Başkumandanlık'tan istifa girişimi... İsmet (İnönü) ve Kâzım Karabekir Paşaların tepkileri ve tartışmalar... Büyük Taarruz hazırlıkları... Sovyetler Birliği, İran, Azerbaycan sefirleriyle görüşmeler... Fransız temsilcileriyle, Berthe Gaulis, Claude Farère gibi Batılı aydınlarla temaslara... Hindistan Hilafet Komitesi'nin Milli Mücadele'ye yardımları ve yazışmalar...

İngiliz Generali Townshend'le Konya'da görüşme... Fevzi (Çakmak) ve İsmet (İnönü) Paşalarla buluşma ve Büyük Taarruz... Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin 31 Ağustos'ta Türk ordularının zaferiyle sonuçlanması... 1 Eylül'deki Başkumandan emri: "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" Ordularımızın 9 günde İzmir'e girişi ve Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi... BMM takdimamesi verilen subaylarımızın listesi... Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek isteyen İtilaf devletleri temsilcilerinin, yerli ve yabancı basının İzmir'e akını... Türk ordusunun Boğazlar'a ve Trakya'ya yönelmesini önleme çabaları... İngiliz Generali Harington'la yazışmalar... Mudanya Konferansı yazışmaları ve belgeleri... Meclis'in açık ve gizli oturumlarında konuşmalar...

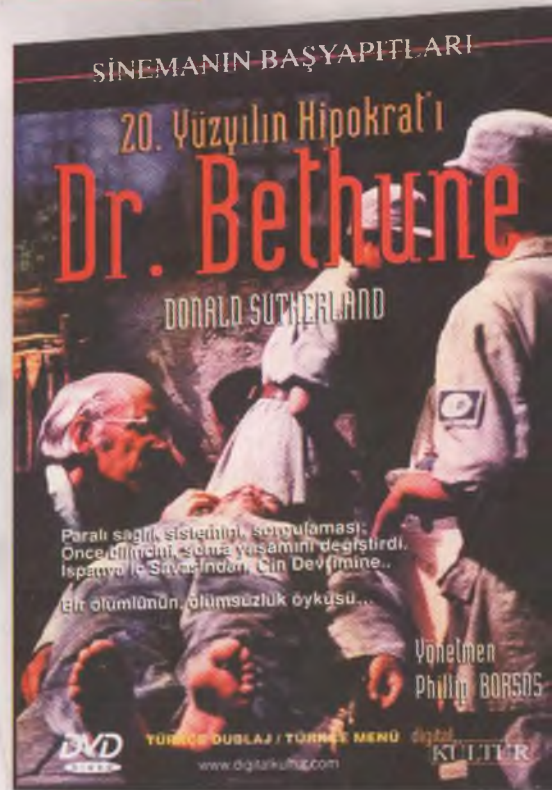
KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. No: 12 Kardeşler Han Kat 3-4 Galatasaray - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212.249 28 92

www.kaynakyayinlari.com • e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

digital.. KÜLTÜR

D
V
D

v
e

V
C
D

İsteme Adresi:

DİJİTAL BİLİM ve SANAT YAP. YAY.TİC LTD.ŞTİ

Tel : (0212) 251 51 98 - 251 13 59

Faks: (0212) 244 26 97

İstiklal Cad. Terkoz Çıkmaçı Karaaslan

Ap. Kat:2 Beyoğlu - İSTANBUL

Havale İçin: Yapı ve Kredi Bankası

Beyoğlu - İstanbul Şb. Hesap No: 1561328

www.digitalkultur.com